

Уладзіслаў Бранеўскі

КАПЕРНІК

Зоркамі нач замігала, пагодна,
самы час працы. Капернік на вежы
сочыць за небам. У пальцах халодных
цыркуль, які вымірае бязмежжа.
Вунь абкружыла Мядзведзіца неба,
хутка серп месяца ўзыдзе над садам...
Ён і сузор'і! Адвагі ж трэба
тым, хто разгадвае зор мірыяды.
Думкай сусвет ён здалёк вымірае...
О, Млечны шлях, і Плеяды, і Варі!
Сонца! Ад думак аж дух забівае.
Шэпча Капернік: — Адвагі, адвагі!
Мысль між сузор'ямі шукае ўпартасілу, якой падуладна прастата.
Праца, падлікі, цыркуль і карта, —
не давядзеца блудзіць паміж зораў.
Зоркі ўжо вянуць. Ноч была плённай.
Вочы прыплюшчыг — стаміўся ён дужа,
раптам на Сонца зірнуў і, натхнёны,
Сонца стрымаў і Зямлю з месца зрушыў.

Пераклаў М. Арочка

Мікалай Капернік

Партрэт Мікалая Каперніка, выкананы Ерамеем Фалькам.

Род Капернікаў, праўдападобна, паходзіў са Шлёнска. Там у XIV стагоддзі паяўляецца ў дакументах прозвішча Капернік, якое абазначала чалавека, занятага здабываннем або гандлем меддзю (лацінскае сиргум — медзь). У гадах 1422—1429 часта сустрэкаецца ў дакументах горада Кракава прозвішча кракаўскага купца Яна Каперніка, відаць, дзеда будучага вялікага астранома. Яго сын, таксама знатны купец, перасяліўся недзе каля 1456 года ў горад Торунь і там ажаніўся з Барбарай Вацэнродэ, дачкой заможнага торунскага мешчаніна. У гэтай самі 19 лютага 1473 года нарадзіўся Мікалай Капернік.

Бяспечнае яго дзяцінства праходзіла ў рухлівым асяроддзі багатага торунскага мяшчанства, зімою — у гарадской школцы, дзе хлопец навучыўся чытаць, пісаць, лічыць і співаць касцельныя песні, летам жа — у блуканні па малаяўнічых гарадскіх вулачках або па ўзбярэжжы паўнаводнай Віслы, па якой снавалі груженыя рознымі таварамі і збожжам судны, цягнуліся даўжэзныя плывты дрэва, шыбавалі лёгкія лодкі. Часам сям'я Капернікаў выязджала ў прыгараднае сяло Слаўкава, дзе тагачасным звычаем мелі яны невялікі агарод з вінаграднікам.

Перарвала гэтыя бесклапотныя дні сямейнае гора. У 1483 годзе ў часе панаваўшай у Пруссіі заразы памірае бацька Мікалая Каперніка. Хлопцамі-сіратамі Мікалаем і Андрэем заапекаваўся дзядзька Вацэнродэ, духоўны, чалавек адукаваны, які

Торунь

доўгі час паглыбляў свае веды ва універсітэтах Італіі. Спачатку, праўдападобна, паслаў іх вучыцца ў школу ў Влоцлаўку або Хэлмне, а затым сам заняўся іх адукцыяй.

У 1488 годзе вармінская капітула выбірае Луку Вацэнродэ на пасаду епіскапа Варміі. Ва ўладанні дзядзькі Капернікаў апынулася велізарныя багацці і непадзельная духоўная і свецкая ўлада над вялікімі прасторамі тагачаснай паўночнай Польшчы. Лука Вацэнродэ стаў адыгрываць вялікую ролю пры двары польскага караля і меў значныя ўплывы ў каралеўскіх дварах іншых краін тагачаснай Еўропы, а таксама ў прыбліжаных да папы рымскага колах высокапастаўленага духавенства. Усё гэта мела вялікі ўплыў на далейшы лёс Мікалая Каперніка.

Восенню 1491 г. Мікалай разам са сваім братам Андрэем паступаюць на факультэт мастацтваў Кракаўскага універсітэта. Гэтая вышэйшая навучальная ўстанова славілася тады ў Еўропе высокім узроўнем навучання, асабліва матэматыкі і астрономіі. Выкладаў гэтыя предметы ў Кракаўскім універсітэце прафесар Войцех родам з Брудзэва (Вялікапольшча). Сучаснікі пісалі аб ім, што «як астраном перавышаў ён усіх іншых у Польшчы» і «рэчы, якія не паддаваліся нашаму разуменню, умеў слухачам выкладці так, што становіліся яснейшымі ад святла і даступнымі, як быццам бы іх увачавідкі бачыў».

У Кракаве — сталіцы магутнай манархіі Ягелонаў — Капернік меў магчымасць пазнаёміцца з многімі выдатнымі людзьмі эпохі, новымі подыхамі ў науцы і мастацтве, завязаць сяброўства з прафесарамі маладога пакалення вучоных, напрыклад, з Бернардам Вапоўскім, у пазнейшы час выдатным гісторыкам. Гэтае сяброўства паміж Капернікам і Вапоўскім працягвалася многа год.

З Кракаўскага універсітэта М. Капернік вынес грунтоўныя веды па геаметрыі, трыганаметрыі, астрономіі, а таксама значныя ўменні ў малярскім мастацтве. У 1495 г. ён вяртаецца на Вармію, жыве ў Торуні, Лідсбарку і Фромбарку. Лука Вацэнродэ, каб забяспечыць пляменнікам лепшую будучыню, накіроўвае іх летам 1496 года на вучобу ў Італію.

У тых часах «маці науки» лічыўся універсітэт у Балоніі. У гэтай самай старажытнай вышэйшай навучальнай установе Італіі выкладалі вучоныя сусветнай славы. Згодна з пажаданнем дзядзькі, М. Капернік запісаўся на факультэт права, хоць наука ў гэтым напрамку была яму зусім не па душы. Увесь свой вольны час ён прысвячаў любімай астрономіі. Яго настаўнікам і кіраўніком астронамічных назіранняў быў вядомы астроном і гуманіст Дамінік Мар'я Навара. Вялікі ўплыў на М. Каперніка мелі лекцыі выкладчыка рыторыкі, паэтыкі і грэчаскай

мовы Антоніо Урцэо Кодро. Пад яго ўздзеяннем студэнт з Польшчы з энтузіязмам заняўся вывучэннем грэчаскай мовы, каб мецьмагчымасць у арыгінале чытаць творы старажытных грэчаскіх вучоных, а перш за ёсё Эўкліда і Архімеда. Заняткі ішлі паспяхова, і каля 1500 года М. Капернік выступае ў Рыме з публічнымі лекцыямі па матэматыцы. Пасля заканчэння вучобы Капернікі вяртаюцца на Вармію ў 1501 годзе, але Мікалай Капернік просіць вармінскую капітулу, каб яму дазволіла вярнуцца ў Італію і на працягу двух год вывучаць там медыцыну. Капітула і дзядзька Вацэнродэ прыхіляюцца да просьбы М. Каперніка, і восенню 1501 года ён ужо займаецца на медыцынскім факультэце універсітэта ў Падуі. Яго брат Андрэй у той жа час займаецца ва універсітэце ў Рыме.

Медыцына захапіла М. Каперніка. Ён слухае лекцыі выдатных вучоных-медыкаў, заглыбляеца ў чытанне твораў лекараў старажытнай Грэцыі, ходзіць на заняткі ў прасекторыум і ў слайны агарод Медзічаў, дзе вырошчваліся лекарскія расліны. З записак М. Каперніка вінікае, што заняткі па медыцыне значна паглыблі яго веды аб прыродзе і ўмацавалі яго матэрыялістычны светапогляд. У той час ён знаёміца з выдатнымі прадстаўнікамі італьянскага адраджэння філософам-матэрыялістам Пятром Пампанацыем і Геранімам Франкастора — пазатам, медыкам і астрономам. Усё гэта падрыхтоўвала М. Каперніка да здзяснення величнага задання: абвяржэння гмаху старой астрономіі і закладкі асноў новай астронамічнай навукі. Але гэта наступіла не адразу.

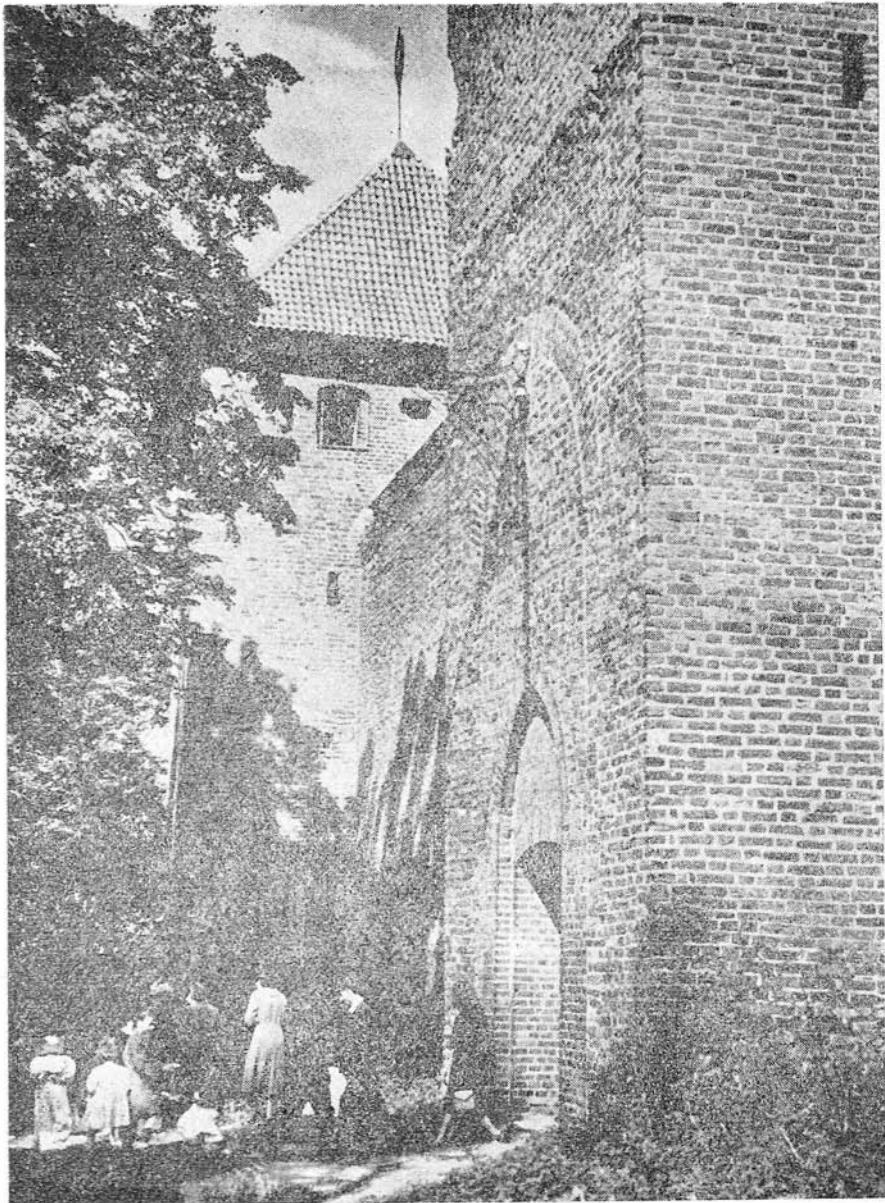
У той час у Еўропе непадзельна панавала ў астрономіі геацэнтрыйная тэорыя, паводле якой Зямля лічылася цэнтрам Сусвету і знаходзілася ў стане без руху. Вакол жа Зямлі па сваіх арбітах перасоўваліся Сонца, зоркі, планеты.

М. Капернік даследуе працы старажытнагрэчаскіх астрономаў Філалея і Арыстарха, заглыбляеца ў астронамічныя назіранні старажытных егіпцян і вавілонцаў.

Вясной 1503 года М. Капернік здае ва універсітэце ў Ферары экзамен на званне доктара юрыдычных навук і зноў вяртаецца ў Падую, каб закончыць вучобу на медыцынскім факультэце.

Восенню 1503 года трываліцігадовы Мікалай Капернік вяртаецца на радзіму як усебакова адукаваны чалавек: матэматык і юрист, лекар і астроном. Разам з ім, здабыўшы навуковае званне доктара, вяртаецца на Вармію яго брат Андрэй.

Абодвум братам Капернікам іх дзядзька епіскап Вацэнродэ забяспечыў выгадныя пасады ў касцельнай іерархii Вармii, але Мікалаю пажадаў мець пры себе. Па яго, епіскапскай, волі вармінская капітула назначыла Мікалаю Каперніка прыдворным канонікам Вацэнродэ, каб «маючы вопыт у медыцынскіх умен-

Фромбарт. Фрагмент кафедральных будынкаў. Тут працаваў у сваёй абсерваторыі Мікалай Капернік. Памёр 24 мая 1543 года і пахованы ў падземеллях кафедры. У адным з кафедральных будынкаў знаходзіцца Музей Каперніка.

нях, клапаціўся пра здароўе яго вялікасці». Такім чынам Мікалай Капернік стаў асабістым лекарам і сакратаром Луکі Вацэнродэ і на доўгі час пасяліўся ў багатым і рухлівым замку горада Лідсбарка — сталіцы вармінскага епіскапату.

Мноства штодзённых спраў не перашкодзіла М. Каперніку заніцца навуковай і творчай працай. Ён заканчвае распачаты яшчэ ў Балоніі пераклад з грэчаскай мовы на лацінскую твора візантыйскага пісьменніка з VII ст. Феафіла Сімаката «Лісты звычайёвия, сельскія і любоўныя» і выдае яго друкам у Krakаве ў 1509 годзе. У часе свайго побыту ў сталіцы ў сувязі з выдаўецкімі справамі М. Капернік знаёміца з кракаўскімі астрономамі Марцінам Бемам, Мікалаем з Вялічкі і Мікалаем з Шадкам, а 2 чэрвеня 1509 года назірае ў Krakаве зацьменне Месяца.

У 1512 годзе памірае епіскап Лука Вацэнродэ. На пасаду епіскапа Варміі капітула выбірае Фабіяна Тэцінгера. Мікалай Капернік пакідае Лідсбарк і займае пасаду каноніка ў мястечку Фромбарт на ўзбярэжжы Віслінага заливу.

Для Варміі настаюць трывожныя часы. Вялікі магістр крыжацкага ордэна імкнецца захапіць Каралеўскую Прусію і Вармію. Ён насылае цераз граніцу банды крыжацкіх разбойнікаў, якія пустошаць гэтых краіны.

У 1516 г. епіскапат назначае М. Каперніка на пасаду адміністратора зямельных маёнткаў капітулы, размешчаных вакол Ольштына і Пяненжна. Яго ўладзе падлягалі ўсе жыхары гэтых маёнткаў, ды не толькі сяляне, але і мяшчане, шляхта, уладары замкаў. М. Капернік пасяляеца ў магутным ольштынскім замку.

Цяжкой і няўдзячнай была пасада адміністратора, займала яна Каперніку шмат часу. На палях адной з кніг ён з горыччу занатоўвае: «Жыццё кароткае, а непатрэбныя заняткі дазваляюць здабыць мала ведаў».

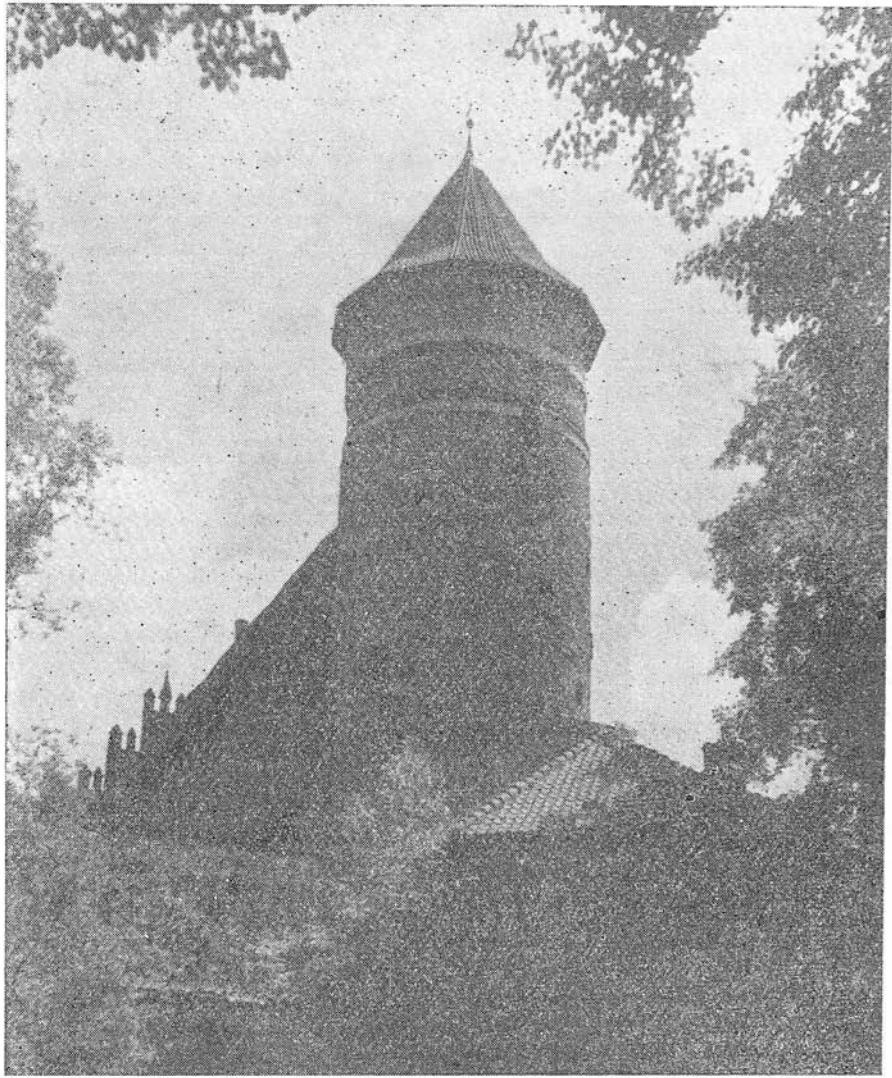
Аднак і ў гэтым часе ён здолеў вылучыць хвіліны, каб прысвяціць іх любімай астрономіі. Захаваныя да нашых дзён у ольштынскім замку навуковыя прылады сведчаць, што тады Капернік інтэнсіўна працаў над асноўнымі палажэннямі сваёй навуковай тэорыі аб пабудове Сусвету.

Неўзабаве і такая рэдкая магчымасць заняткаў навуковымі даследаваннямі знікла — у канцы 1519 г. паміж Польшчай і крыжакамі ўспыхнула вайна. Перыпетыі ваенных дзеянняў змушаюць М. Каперніка адкласці навуковыя прылады і спешна заніцца падрыхтоўкай Ольштына да абароны ад непрыяцеля. Прымяніў ён да гэтай справы свае абышырныя веды па матэматыцы, геаметрыі, фізіцы. І ольштынскі замак паспяхова абараніўся ад крыжацкіх нападаў.

У 1521 г. вайна спынілася, і М. Капернік у прызнанні за яго ахвярны ўдзел у абароне краіны атрымоўвае высокую пасаду камісара Варміі.

Наступлі мірныя дні, і неабходна было заняцца гаспадаркай разбуранага краю. М. Капернік даследуе ўплыў грошай на эканоміку і важнейшыя са сваіх вывадаў фармуліруе ў навуковым трактаце «Аб уладкаванні манеты». У ім, разам з многім істотнымі для гаспадарчага развіцця краіны парадамі, упершыню ў эканамічнай навуцы фармуліруе ён права аб тым, што малавартасныя грошовыя знакі заўсёды перамагаюць і заступаюць ўжытку поўнацэнную манету. Адкрыццё гэтага эканамічнага закона ў пазнейшы час незаслужана было прыпісаны англійскому фінансісту Грэшэму. Асноўваючыся на трактаце Каперніка, Польшча і Вялікае княства Літоўскае ўводзяць у сябе стабільную манету. Трактат жа М. Капернік апублікаваў друкам у 1526 г.

Але не літаратура, эканоміка і медыцына — хоць слава М. Каперніка як выдатнага лекара шырылася па ўсёй Варміі і Пруссіі — займала гэтага ўсебакова адаронага прадстаўніка Адраджэння. Усяго сябе ён аддае астрономіі: «Сярод многіх і разнастайных навук і мастацтваў, якія займаюць людскі розум, памойму, тыя перш за ўсё заслугоўваюць, каб ім прысвяціць сябе і аддаць усе намаганні, якія маюць сваім прадметам справы найпрыгажэйшыя і найбольш дастойныя пазнаннія. Такімі з'яўляюцца навукі, якія займаюцца чароўнымі абаротамі свету, рухам планет, іх величынамі і адлегласцямі, іх узыходамі і заходамі, а таксама прычыны іншых з'яў, назіраемых на небе, якія ў суме тлумачаць усю пабудову свету. Што ж ёсьць прыгажэйшае ад неба, ад гэтага збору ўсіх прыгажосцяў...», — усклікае ў адным са сваіх запісаў Мікалай Капернік. Ужо ў гэтых словах чуецца выклік вялікага астронома, накіраваны супроць пануючых у яго часы сярэдневяковых прадстаўленняў аб пабудове Сусвету. Сярод вучоных панаваў тады непадзельна погляд грэчаскага вучонага з II ст. н. э. Клаўдзія Пталамея. Ён устанаўліваў месца Зямлі ў цэнтры Сусвету. Нерухомая Зямля акружана трывма стыхіямі: вадой, паветрам і агнём. Вакол яе кружаць Месяц, Меркуры, Венера, Сонца, Марс, Юпітэр і Сатурн. За планетамі і сферай сталых зорак знаходзяцца нерухомыя акружнасці неба — неба памёршых і багоў. Тэарэтыкі хрысціянскай царквы гэты погляд яшчэ больш спрошчвалі і навучалі людзей, што Зямля замкнута ў крыштальны скрыні, якая з'яўляецца небам, а нябесныя целы прыводзяцца ў рух анgelамі. Усіх, хто спрабаваў даць іншае тлумачэнне пабудовы Сусвету, або высмейвалі або асуджали ў адступнічестве ад хрысціянскай веры і каралі смерцю.

Фрагмент ольштынскага замка, абаронай якога ў часе крыжасцікага нападу на Вармію і Мазуры ў 1520 годзе асабіста кіраваў Мікалай Капернік.

Супраць гэтых наўных поглядаў на Сусвет і цемрашальства інквізітараў выступіў Мікалай Капернік. Ужо праз некалькі год пасля свайго прыезду з Італіі на Вармію ён піша невялікае даследаванне «Каментарый Мікалая Каперніка аб складзеных

ім гіпотэзах нябесных рухаў» і распаўсюджвае яго ў рукапісных водпісах сярод вядучых астрономаў таго часу ў Польшчы і за яе межамі. У «Каментарыі» М. Капернік сцвярджае:

«Першае меркаванне: Няма супольнага цэнтра для ўсіх акружнасцей або нябесных сфераў.

Другое меркаванне: Сярэдзіна Зямлі не з'яўляецца сярэдзінай Свету, а толькі цэнтрам цяжкасці і цэнтрам дарогі Месяца.

Трэцяе меркаванне: Усе дарогі планет акружаюць Сонца, калі якога знаходзіцца цэнтр свету».

Наступныя меркаванні абасноўвалі гэтыя погляды. Капернік усебакова развіў іх, даў ім поўнае навуковае аргументаванне шляхам скрупулёзных матэматычных разлікаў у сваёй асноўнай працы „De revolutionibus” («Аб абаротах»), над якой пачаў працаўаць каля 1515 г. У ёй сфармулюваў асноўныя палажэнні сучаснай нам астрономіі і наогул ведаў аб Сусвеце. Даказаў, што Зямля з'яўляецца куляй і ўзыходы і заходы нябесных цэлаў — гэта довада руху Зямлі вакол яе восі. У прадстаўленай М. Капернікам сонечнай сістэме цэнтральнае месца ён адвёў Сонцу і заўважаў: «Значыць, сапраўды Сонца, быццам на каралеўскім троне седзячы, кіруе сям'ёй планет, якія вакол мітусіцца».

Неабходны быў велізарны талент і мазольная настойлівая праца, каб, абавіраючыся на назіраннях, якія праводзіў Мікалай Капернік пры дапамозе прыладаў, вядомых усім астрономам папярэдніх стагоддзяў, адкрыць законы, што кіруюць усім Сусветам. Патрэбна была вялікая адвага, каб з загубленай сярод пушчаў і азёр правінцыяльнай Варміі, узняць голас і выказаць довады, якія не пакідалі каменя на камені на ўсіх папярэдніх астронамічных тэорыях, прарапаведваемых слав'ымі ў той час вучонымі і замацаваных святасцю ўсемагутнай тагачаснай хрысціянскай царквы.

Мікалай Капернік усведамляў небяспеку, якая пагражала яму смяротным прыгаворам інквізіцыі — спаленнем на каstry. Яшчэ больш ён баяўся асмяшэння рознымі невукамі і цемрашаламі сваіх навуковых поглядаў. І таму не спяшаўся з апублікаваннем свайго векапомнага навуковага даследавання. Жыў бязвыездна ў Фромбарку, у адзінцце яшчэ і яшчэ раз правяраў і дапаўняў новымі разлікамі і фактамі сваю працу.

У 1539 г. М. Каперніка наведвае малады вучоны, прафесар матэматыкі з Вітэнберга дваццаціцігадовы Рэтык. Слава Мікалая Каперніка і рэвалюцыйнасць яго навуковых поглядаў прымусілі Рэтыка зрабіць гэтае далёкае і цяжкае падарожжа. Малады нямецкі вучоны пражыў з М. Капернікам у Фромбарку цэлую два гады. Дакладна пазнаёміўся з навуковымі дасяг-

неннямі вялікага польскага вучонага і падрыхтаваў да друку «Аб абаротах».

З восені 1542 г. вялікі польскі астроном заняпаў на цяжкую хваробу. У тым часе Рэтык, выехаўшы ў Нюрнберг, апублікаў там «Аб абаротах». Тагачасным звычаем праца была на лацінскай мове. У сакавіку 1543 года друк яе быў закончаны. Але стан здароўя яе аўтара быў вельмі цяжкі, і 24 мая 1543 года вялікі польскі астроном памёр.

Легенда кажа, што ў дзень смерці Мікалая Каперніка прыбыў з Нюрнберга ў Фромбарт спешыльны пасланец і прывёз

Помнік Мікалаю Каперніку ў Варшаве.

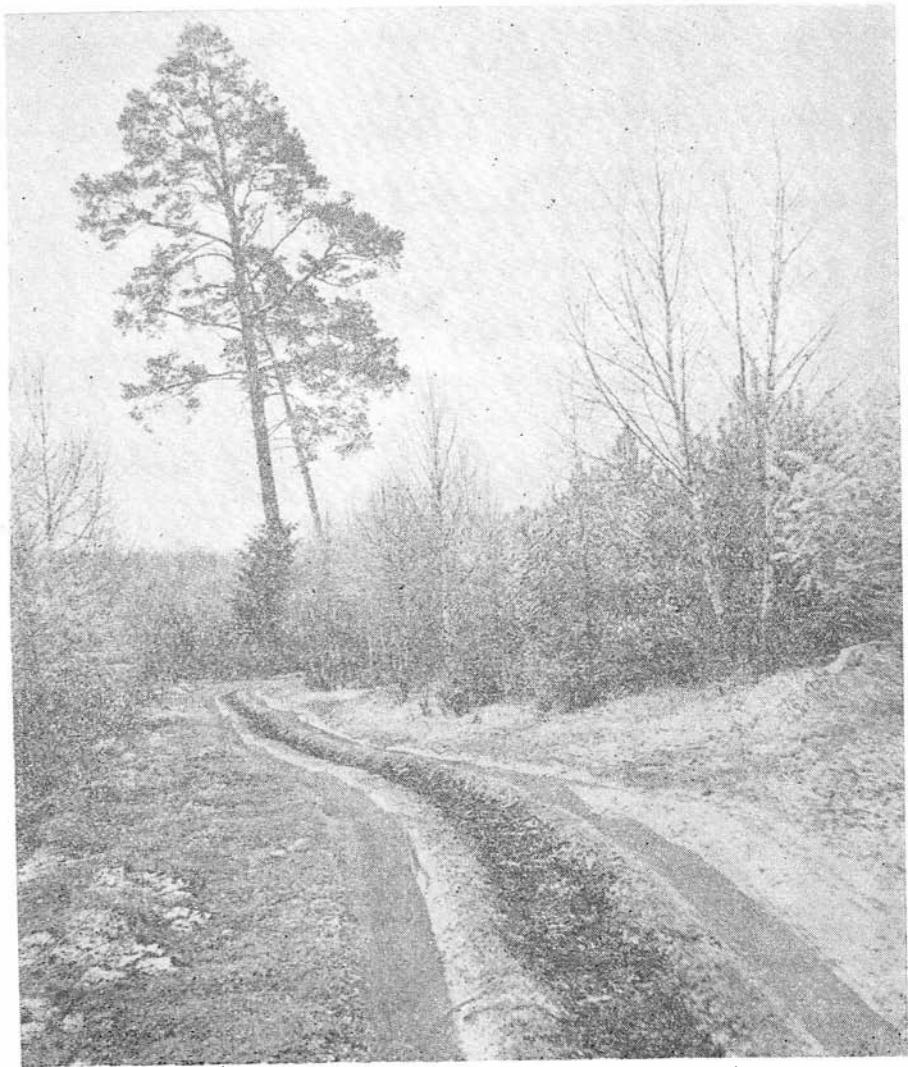
экземпляр «Аб абаротах». Вялікі вучоны быццам бы ўжо стынучымі далонямі ўзяў ад яго твор свайго жыцця. Але так гаворыцца ў легендзе. На самай жа справе доўгі час перад смерцю Мікалай Капернік ляжаў непрытомны. І няма падставаў мэркаваць, што мог ён убачыць надрукаванай сваю працу, якой прысвяціў усё сваё жыццё.

Тэорыя польскага вучонага аб пабудове Сусвету сустрэлася з варожымі адносінамі духавенства. Яе лічылі абразай боскага маестата, крытыковалі і высмейвалі. Але ў той жа час вучоныя такай велічыні, як Джардана Бруна, Галілей і Кеплер паклалі яе ў аснову сваіх далейшых навуковых доследаў. За распаўсядженне навуки Мікалая Каперніка Джардана Бруна быў пакараны ў 1600 годзе страшнай смерцю — інквізіцыя спаліла яго жыццем на каstry. Папа рымскі Павел V зацікавіў кнігу М. Каперніка «Аб абаротах» да ліку забароненых. Італьянскага вучонага Галілея духоўны суд прымусіў адрачыся ад навуковых поглядаў польскага астронома. Думкі геніяльнага вучонага вельмі паволі здабывалі прыхільнікаў. Аднак у XVII і асабліва ў XVIII ст. ст. усё болей стала паяўляцца навуковых прац, аснову якіх складала тэорыя М. Каперніка. У 1781 годзе славіны польскі вучоны Ян Снядэцкі піша працу аб М. Каперніку. Яна ў хуткім часе здабывае папулярнасць сярод вучоных, яе перакладаюць на некалькі замежных моваў і выдаюць у многіх краінах свету. Навуковыя погляды і постаць вялікага польскага астронома М. Каперніка становяцца папулярнымі ва ўсім свеце. Пад націскам сусветнай апініі 25 верасня 1822 года папа рымскі Піус VII здымае ўрэшце праклён і забарону распаўсяджваць тэорыі Мікалая Каперніка.

У наш час чалавек увайшоў у Космас, ступіў на паверхню Месяца, высылае навуковую апаратуру ў напрамку Венеры і Марса, пачынае вывучаць іншыя галактыкі неабдымнага Сусвету. Асновы гэтых велічных здзяйсненняў нашай сучаснасці і непараўнальная большых адкрыццяў, якія зробіць чалавецтва ў бліжэйшай будучыні, паклаў скромны чалавек — геніяльны польскі вучоны Мікалай Капернік.

Ігнат Снарскі

**ЛЮБЛЮ НАШ
•КРАЙ•**

Вось футар наш,
тут сонца ўласнае
і вецер свой, і промень,
і жаўрукі уласныя таксама.
І каласы пішаніцы — гнуткія мадонны,
і лёгкі танец.
Вось клапець канюшыны
у чырвонай хустцы,
над ёю крэсліаць пчолы арэолы,
а на мяжы куколь
заціснуў вусны,
як Дон Кіхот
вітае золак.
Зямля!
Калі кахаць цябе,
ты шчодра родзіш,
кладзеш нам на далонь
зярніт даволі
і ты тады нам толькі скажаш —
гдзе! —
калі з кахання мы цябе уволім.

Калі задыханыя косы
ўжо дабягуць
на край палетка
і жыту, згодна з яго лёсам,
пакінуць толькі помнік-кветку,
ва мне спакой,
ва мне трывога
у сэрцы безупынна струніца,
каб сонца з добраю пагодай
снапы мае звязлі у пуню.
Косы ў мяжы,
канец баталій —
і збан прыліп да прагных вуснаў.

Як воі, каласы упалі
на дол асірацель,
гнусны.

3

Сонца лобам запёрлася
небу у бок.
Рэшткі ночы памерлі ў дрэвах.
Свет каляровы, як старынны лубок,
і зверху,
і знизу,
і зправа,
і злева.
Не свет, а царква
з распяццямі дрэў,
з магдаленамі вербаў над рэчкай.
Я толькі ў расстанні
цябе зразумеў,
краю мой родны,
краю мой вечны.

4

Нам неба майскага падніме
вочы ў высі,
каб паказаць усмешкі зорак,
і мы тады
у небыще павіснем,
і згіне заўтра,
сёння,
ўчора.
Мы станем лётнымі,
праменнымі
і чистымі.
Без разуму, але з крылом ущешным;
ідзе, як з хлебам,
з месяцам Прачыстая,
каб накарміць нас, грешных.

На дне ў вадзе
 ўзыхаюць вадарослі
 ці моляцца да праслаў мосту?
 Ды, мабыць, непатрэбен дослед
 у справах простых.
 Хай тчэцца песнь
 без слоў
 і без мелодый,
 у вечным руху,
 вечным паласкани.

Вада раслінам —
 яны водам
 складаюць вечнае паданне.

Стварылі мы зямлю
 прыгожую і горкую,
 з раўнінамі далёкімі,
 з высокімі узгоркамі.
 Прыкрытую блакітамі
 і хмарамі суроўымі,
 хмяльную акавітамі,
 цвярозую размовамі.
 Слабыя мы і дужыя,
 чаму і як, не ведаем,
 і часта разам з ружкамі
 бытуюць людаеды.

Сёстры мае высокія —
 зоркі зялёнавокія,
 вы рукі мае узнималі
 да паэтычных далёкіх.
 Вы клікалі брата далёка,
 вы клікалі брата высока,
 і плаваў я, плаваў у шырах,
 імкнуўся ў далёкі вырай,
 і зноў на зямлю вяртаўся,

і зноў я у неба ўзіраўся,
шукаў сваіх сёстраў высокіх —
зорак зялёнавокіх.

8

Будзем маліцца зоркам сінім,
калі пагаснуць
польмі таполяў.
Зямля!
Святое тваё імя,
літанія поля.
Сакральны спеў далёкіх зорак,
містры і рытуалы.
Далёкае маё учора,
цябе мне сёння мала.
І дзе наш сэнс
ў зямлі, ці ў небе?
У кнігах мудрых,
ци ў палетках?
Чаму між зор шукаюць хлеба
паэты?

9

А дзе ж той хлеб,
што пёкся на чароце
і вожыкам гарачым
поўз мне ў рукі з печы,
і песні ў збанках, развесаных
на плоце,
аб чымсьці вечным?
Далёкая, далёкая мінуласць,
атуленая матчынай далонню,
ты з чымсьці добрым,
з чымсьці чулым,
што не забыць і не запомніць.
Цябя няма
і ёсць ты адначасна,
расце ў душы май
дзвосная патрэба,

каб песню з збанаў
мець на ўласнасць
і бохан іржанога хлеба.

10

Я гаспадар вінніцы вераснёвай,
тут вінаграды слоў
і дыні цяжкіх думак.
Тут штодзень вадахрышча слова,
зямлі я кумам.
Чырвоная літанья канюшыны,
у кельі поля ёй зацесна.
Вось тут мне трэба жыць
і тут мне трэба згінуць —
разам з песняй.

11

Лісцё, сарванае з дрэў лістападам,
зноў красавік
павесіў на галіны,
прыкрыты вопраткаю вады
ад ног да самае вяршыні.
І зноў у песню,
зноў у танец вёртки —
забыўши, што дзесяць восенъ —
за гарамі.
То з сонцам у руках,
то у далонях з зоркай,
танец
танец,
танец.

12

Як пілігрым, іду да траў,
у сэрцы полымя літаній.
Свет дастаткова пакараў
расстаннем.
Сын марнатраўны,
блудны сын

прыйшоў да траў
служыць малебен,
каб дакрануцца да красы,
да неба.
І дакрануцца да сябе
ў тым месцы,
дзе няма цытатаў,
каб назаўсёды ўжо траве
быць братам.

13

Замала молімся зямлі,
багам — замнога.
Ёсць свая вера у далін
і у дарогі.
У цэрквах дрэў жыве матыў
люблі і цішы,
а чым жа я
і чым жа ты
паэзію пішаш?
Ці тым каханнем, што дала
для нас даліна?
Ці тым, што маці прынясла
ў калыску сыну?
А можа толькі злосць і чэрнь
у думках нашых?
Прыродзе цяжка з намі, вер,
гатовіць кашу.

Алесь Барскі

VII з'езд БГКТ

24 верасня 1972 г. адбыўся VII з'езд Беларускага грамадска-культурнага таварыства. Перад гэтай важнай у жыцці нашай арганізацыі падзеяй адбыліся справаздачна-выбарныя канферэнцыі ў аддзелах, якія праходзілі вясною, а потым нарады дэлегатаў. Наш з'езд выклікаў зацікаўленне ў цэльм грамадстве, а таксама сярод палітычных і адміністрацыйных улад. На канферэнцыях і сустрэчах дэлегатаў у аддзелах прысутнічалі адказныя прадстаўнікі мясцовых палітычных і адміністрацыйных устаноў (найчасцей сакратары павятовых камітэтаў ПАРП і старшыні павятовых радаў). Многія справы былі вырашаны на месцы і не трэба было іх выносіць на форум з'езду. Такім чынам, з'езд мог заняцца найбольш істотнымі справамі, якія датычыліся ўсёй арганізацыі, а не толькі паасобных аддзелаў ці гурткоў.

Вялікае ўражанне сярод актыўістаў БГКТ выклікала таксама сустрэча ў І сакратара ВК ПАРП Здзіслава Куроўскага, якая адбылася напярэдадні з'езду. На ёй дзеячы БГКТ прадставілі дасягненні і планы на будучыню сваёй арганізацыі і атрымалі высокую ацэнку БГКТ-оўскай працы і пажаданні далейшага ўдасканальвання і разгортвання яе. На гэтай сустрэчы прысутнічалі таксама старшыня ПВРН Зыгмунт Спрыха і сакратар ВК ПАРП Уладзіслаў Юшкевіч.

Ранг з'езду БГКТ падкрэслівае таксама высокое прадстаўніцтва на самім з'ездзе. Уганаравалі яго сваёй прысутнасцю: сакратар ВК ПАРП Уладзіслаў Юшкевіч, намеснік старшыні Ваяводскай рады Рамуальд Лазаровіч, старшыня Ваяводскага камітэта Фронту адзінства народа Станіслаў Кудла, старшыня Ваяводскага камітэта прафсаюзаў Юзэф Трусеўіч, старшыня Ваяводскага камітэта ЗМВ Е. Гурскі, кіраўнік Аддзела пропаганды ВК ПАРП В. Авер, сакратар Ваяводскага камітэта ЗСЛ С. Зезюлевіч, сакратар Ваяводскага праўлення Таварыства польска-савецкай дружбы З. Трыбульская, начальнік кураторыі В. Філіпкоўскі і іншыя прадстаўнікі беластоцкіх устаноў і арганізацый. З Варшавы прыехалі: намеснік дырэктара грамадска-дэпартаменту Міністэрства ўнутраных спраў З. Кнызяк і намеснік начальніка гэтага дэпартаменту С. Ермак; намеснік дырэктара дэпартаменту агульнай адукцыі Міністэрства асветы і выхавання В. Ахманская і візітатар гэтага міністэрства, адказны за нацыянальнае школьніцтва, С. Янкоўскі. Была таксама загадчык кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага універсітэта Э. Смулкова і прадстаўнік УГКТ А. Серадніцкі.

Выступленні як дэлегатаў, так і прадстаўнікоў улад пацвердзілі апінію, што ў нашага таварыства значныя дасягненні, што яно рухаецца ў правільным напрамку, што тыя недахопы, якія яшчэ выступаюць у нас, будуць супольнымі намаганнямі перадолены, што ад нашай працы залежыць далейшае развіццё нашай арганізацыі.

Прэзідыум VII з'езду БГКТ.

Голосаванне.

Членам нашай арганізацыі ўласціва вялікая актыўнасць у грамадскім жыцці. Некалькі лікаў. Членаў ПАРП у нас 19,6%, ЗСЛ — 7,2%, ЗМВ — 37,2%, ЗМС — 3,2%. 562 бэзэкатоўцы з'яўляюцца раднымі ў нарадовых радах розных ступеняў. 1447 — члены сельгасгурткоў. Значная колькасць членаў нашага таварыства — гэта перадавыя гаспадары. Назавем некаторых: Лявон Харытанюк з Паўлаў Бельскага павету, Мікалай Міруць з Бандарой Беластроцкага павету, Міхал Гацута са Старога Корніна Гайнавіцкага павету, Анатоль Леўчук з Літвінавіч Сямяціцкага павету. Яны, як і дзесяткі ім падобных, з'яўляюцца таксама і перадавымі ў культурнай актыўнасці свайго асяроддзя.

Значную ролю ва ўдасканаліванні працы БГКТ адыгралі проблемныя камісіі, якія ў мінулай кадэнцыі стварыла ГП БГКТ, напрыклад, камісія культуры ўсебакова аналізавала культурную дзейнасць і дапамагала ў арганізацыі конкурсаў, наладжаванні супрацоўніцтва з культурна-асветнымі ўстановамі і г. д. Камісія асветы канцэнтравала сваю ўвагу на справах дапамогі з боку таварыства асветным органам у вырашэнні праблем беларускага школьніцтва. Выдавецкая камісія рыхтавала да выдання новыя пазіцыі. Этнаграфічная камісія займалася арганізацыяй і ўладкаваннем прац і даследаванняў, якія праводзіць БГКТ у галіне народнай культуры беларускай нацыянальнай меншасці, прафыючай у Польшчы.

БГКТ пашырала і ўдасканалівала папулярызацыю ведаў аб СССР, а асабліва БССР. Гэтай справе служылі фотавыстаўкі, кінафільмы і даклады.

Свае заданні таварыства реалізавала ў блізкім супрацоўніцтве з усімі маладзёжнымі і грамадскімі арганізацыямі, культурно-асветнымі ўстановамі, прафсаюзамі і гаспадарчымі прадпрыемствамі. Гэта спрыяла ўмацаванню нашай арганізацыі і пашырэнню яе дзейнасці.

Няспынна павышаюць свой мастацкі ўзровень беларускія хоры з Бельска і Гарадка. Беларуская песня ў іх выкананні трапіла на антэну агульнопольскага радыё і тэлебачання. Таварыства побач з правядзеннем павятовых і цэнтральных аглядоў самадзейных драматычных калектываў распачало ў апошніх гадах сістэматычна праводзіць павятовыя і цэнтральныя конкурсы на беларускую песню. Гэтыя мерапрыемствы пераўтварыліся ў своеасаблівае свята беларускай песні.

Сакратар ВК ПАРП Уладзіслаў Юшкевіч, выступаючы на VII з'ездзе БГКТ ад імя ваяводскіх, партыйных і адміністрацыйных улад, сказаў, між іншым: «За перыяд 15-гадовай дзейнасці вы выпрацавалі добрыя формы працы ў галіне распаўсюджвання беларускай нацыянальнай культуры, а перш за ёсё ў галіне развіцця мастацкага самадзейнага руху... Дзякуючы гэтай дзей-

Сустрэча ў І сакратара ВК ПАРП. Злева направа: сакратар ГП БГКТ Янка Зенюк, І сакратар ВК ПАРП Здзіслай Куроўскі і старшины ГП БГКТ Мікалай Самоцік.

Галоўнае праўление Беларускага грамадска-культурнага таварыства.

насці, — працягваў сакратар, — культывующа, з аднаго боку, прыгожыя традыцыі беларускага народа, а з другога боку, прывіваецца і паглыбляеца перакананне аб супольнасці інтарэсаў беларускай меншасці з польскім насельніцтвам, а таксама ўсё больш інтэгруеца яна з усім нашым народам, усё больш паспяхова ўключаючыся ў рытм грамадска-гаспадарчых перамен, адбываючыхся ў Народнай Польшчы».

Гэта высокая ацэнка з боку палітычных улад нашай дзейнасці абавязвае нас да яшчэ большых намаганняў у напрамку ўдасканальвання сваёй працы, каб на наступны з'езд прыйсці з яшчэ большымі вынікамі.

Г. Валкавыцкі
Фота. П. Савіцкі

ГАЛОЎНАЕ ПРАЎЛЕННЕ БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАГА ТАВАРЫСТВА

Аверчук Сяргей
Амбражэй Анна
Андрэюк Валянціна
Баршчэўскі Аляксандр
Бусловіч Юрый
Валкавыцкі Юрый
Вішанка Янка
Гайдук Мікалай
Гайдук Уладзімір
Даніловіч Надзея
Данілюк Мікалай
Зенюк Янка
Іванюк Аляксандр
Іванюк Яўгеній
Карпюк Аляксей
Кісель Янка
Краско Анна
Лукашук Сцяпан
Мадзалеўскі Аляксандр
Мартыновіч Анатоль
Навіцкі Юзэф

Паўлоўскі Уладзімір
Радышук Лідзія
Раеўскі Уладзімір
Рафаловіч Аляксандр
Рышчук Сцяпан
Самоцік Мікалай
Склубоўскі Вінцук
Суліма Мікалай
Суліма Янка
Сцепанюк Уладзімір
Тапалянская Гелена
Трафімюк Сцяпан
Туранак Юрый
Філіпюк Валянціна
Філіпюк Сяргей
Хіліманюк Валянціна
Цыванюк Ніна
Чыжык Раіса
Шыманюк Сымон
Юзвюк Уладзімір

ПРЭЗІДЫУМ ГАЛОЎНАГА ПРАЎЛЕННЯ БГКТ

Самоцік Мікалай — старшыня
Валкавыцкі Юрый — намеснік
Зенюк Янка — сакратар
Баршчэўскі Аляксандр —
член

Іванюк Аляксандр — член
Рафаловіч Аляксандр — член
Трафімюк Сяпан — член
Цыванюк Ніна — член
Шыманюк Сымон — член

РЭВІЗІЙНАЯ КАМІСІЯ БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАГА ТАВАРЫСТВА

Хмялеўскі Міхась —
старшыня
Антыпюк Васіль — член

Баранчук Уладзімір — член
Бароўскі Сяргей — член
Навіцкі Уладзімір — член

Свята беларускай кнігі

Мінулы год прайшоў пад лозунгам Міжнароднага года кнігі. У культурным жыцці нашага рэгіёну азnamенаваўся ён падзеяй высокага рангу — арганізаваннем першай у гісторыі Беластока Міжнароднай выстаўкі беларускай кнігі. Гэта надзвычай уданае і карыснае мерапрыемства было вынікам сяброўска-га супрацоўніцтва Усесаюзнага таварыства «Міжнародная кніга», Дзяржаўнага камітэта па друку пры Савеце Міністраў БССР з польскім прадпрыемствам «Дом кнігі». Беларускія кнігі экспанаваліся ў выставачнай зале Дома прафсаюзаў ад 11 па 23 красавіка 1972 года.

Выстаўка сімвалізавала пачуцці непарушнай дружбы паміж нашай краінай і брацкім Саюзам Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. На яе ўрачыстасці адкрыццё прыбылі: Здзіслаў Ку-

роўскі — I сакратар Ваяводскага камітэта ПАРП, Зыгмунт Спрыха — старшыня Прэзідымума ВРН, Рышард Пацяркоўскі — прадстаўнік аддзела пропаганды, друку і выдаецаў Цэнтральнага Камітэта ПАРП, Эўгенюш Златажынскі — сакратар Ваяводскага камітэта ПАРП, прадстаўнікі «Міжнароднай кнігі» на чале з Уладзімірам Багданавым, Казімеж Маяровіч — галоўны дырэктар аб'яднання кніжных выдаецаў, Леанід Саслоўскі — прадстаўнік Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па друку, прадстаўнікі ваяводскіх культурных і асветных устаноў, рэдакцый беластоцкіх газет і часопісаў, радыё, грамадскіх і маладзёжных арганізацый, вялікая колькасць наведвальнікаў.

Здзіслаў Куроўскі, адкрываючы выстаўку, ад імя партыйных і дзяржаўных органаў нашага ваяводства выказаў задавальненне, што экспазіцыя беларускай кнігі арганізавана якраз у Беластоку, дзе савецкі друк і кніга маюць вялікую колькасць чытачоў і любіцеляў.

Ролю кнігі ў набліжэнні народаў, абмене навуковымі здабыткамі і грамадскімі думкамі, а таксама ў агульным развіцці куль-

Міжнародную выстаўку беларускай кнігі ў Беластоку адкрыў першы сакратар Ваяводскага камітэта ПАРП тав. Здзіслаў Куроўскі.

туры падкрэслілі ў сваіх выступленнях Леанід Саслоўскі і Аляксандр Пугацэвіч — дырэктар «Дома кнігі» ў Беластоку.

Уладзімір Багданаў адзначыў, што польскія выдавецтвы карыстаюцца вялікай папулярнасцю ва ўсім Савецкім Саюзе, а асабліва ў Беларусі. Гэта ўзаемнае зацікаўленне савецкіх і польскага народаў культурнымі здабыткамі сваіх найбліжэйшых суседзяў з'яўляецца адным з яркіх доказаў пачуцця дружбы, якое яднае нашыя народы.

На працягу двух тыдняў працы выстаўкі яе наведала звыш 10 тысяч асоб. Дарослыя беластаччане, моладзь, школьнікі, спецыяльныя экспурсіі вучняў Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Бельску, тэхнікумай і сярэдніх школ з Беластока з зацікаўленнем наведвалі выстаўку, каб пазнаёміцца з дасыгненнямі выдавецкай прамысловасці нашага прыяцеля і бліжэйшага суседа — Беларускай ССР.

Амаль 600 выдавецкіх пазіцый, паказаных на выстаўцы, даюць самую высокую ацэнку беларускай выдавецкай справе.

Беларускае кнігадрукаванне мае доўгую гісторыю. Першая беларуская кніга выйшла, як вядома, у 1517 г. з друкарні Францішка Георгія Скарыны. Але за чатырыста гадоў пасля гэтага факту было надрукавана ўсяго некалькі соцені кніг на беларускай мове. Толькі пры савецкай уладзе беларускі народ атрымаў неабмежаваны доступ да асветы, усіх культурных цэннасцей і кнігі. Толькі ў 1971 годзе ў восьмі выдавецтвах БССР выпушчана 2600 кніг і брашур тыражом 26 мільёнаў 222 тысячи экземпляраў. Гэта разам з кнігамі, якія паступаюць у Беларусь з цэнтральных выдавецтваў СССР, саюзных рэспублік і замежных краін, складае ў сярэднім у год па 6 кніг на кожнага жыхара БССР.

На выстаўцы экспанаваліся кнігі, выдадзеныя ў Беларусі ў апошнія гады.

Шматтамовае стараннае выданне на беларускай мове твораў У. І. Леніна і вялікая колькасць пазіцый грамадска-палітычнай літаратуры з'яўляеца пераканаўчым пасведчаннем многаграннага развіцця грамадской думкі на Беларусі.

Спецыяльны аддзел выстаўкі «Вянок дружбы» багата паказваў пераклады твораў польскіх пісьменнікаў на беларускую мову. Польская грамадскасць з удзячнасцю ўспрыняла альбом Я. Брыля і У. Калесніка «Між тых палёў», прысвечанага тым мясцінам на Беларусі, дзе нарадзіўся, жыв і пісаў першыя свае творы Адам Міцкевіч. Элегантны томік перакладаў твораў А. Міцкевіча на беларускую мову «Зямля навагрудская, краю мой родны...» красамоўна сведчыць, з якім піетызмам беларускі народ адносіцца да вялікага песняра польскага народа. Праца беларускага літаратуразнаўцы В. Гапавай «Элаіза Ажэшка. Жыццё

*Зрок наведвалънікаў прыцягвала высокое майстэрства беларускіх ма-
стакоў і паліграфічнай прамысловасці БССР.*

і творчасць» ушаноўвае памяць выдатнай польскай пісьменніцы, якая сваімі творамі бараніла прыгнечаных працоўных беларускіх сёл і мястэчак. Адкрыўчыя даследаванні шырока вядомага беларускага вучонага А. Малльдзіса «Творчае пабрацімства. Беларуска-польская літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст.» і «Падарожжа ў XIX стагоддзе» раскрылі няведамыя дагэтуль багатыя старонкі садружнасці польскіх і беларускіх дзеячоў культуры і літаратуры ў мінулым стагоддзі. Кнігі А. Ясінскага «Народная Польшча» і Э. Паздняка «Суседзі і браты» прысвечаны сучаснасці нашага краю і братэрскім сувязям Беларусі з Народнай Польшчай.

Выстаўка наглядна паказала, што беларускія выдавецтвы мно-
га месца адводзяць роднаму краю, дасягненнім беларускай пра-
мысловасці, науки, асветы і культуры. Нельга не адзначыць
шматтамовага выдання, прысвечанага паказу паасобных абласцей

БССР, манаграфій прыродных і эканамічных рэгіёнаў Беларусі і беларускіх гарадоў, фауне і флоры рэспублікі. Побач з імі знаходзяцца дзесяткі абшырных і грунтоўных манаграфій, як «Навука БССР за 50 год», В. Ф. Купрэвіча «Акадэмія навук БССР», С. В. Марцэлева «Друк Савецкай Беларусі», «Гісторыя беларускай савецкай музыкі», «Беларускі акадэмічны тэатр імя Я. Купалы» і многа, многа іншых фундаментальных выданняў.

Творы сучасных беларускіх пісьменнікаў і творцаў з папярэдніх эпох атрымоўваюць у сваім родным краі неабмежаваны доступ да чытача ў сотнях выданняў. Выданні твораў Я. Коласа, Я. Купалы, М. Багдановіча захапляюць высокай выдавецкай культурай. Яна ж таксама ўласціва і выданням сучасных беларускіх пісьменнікаў: М. Танка, І. Шамякіна, І. Мележа, П. Броўкі, А. Куляшова і дзесяткаў іншых беларускіх аўтараў.

Амаль кожны з наведвальнікаў не адышоў, не набыўши некалькі беларускіх выданняў. Працаўніца «Дома кнігі» Г. Лапінская мела шмат працы.

У гэтым мноштве пазіцый аб'ёмістых і салідных вока наведвальнікаў прыцягвалі густоўныя, казачна-каляровыя выданні для дзяцей і моладзі. Іх мастацкае афармленне вытрымана ў стылі беларускай народнай арнаментыкі, нагляднае і реалістычнае. Тоё самае можна сказаць і пра беларускія школьнія падручнікі, багата аздобленыя каляровымі ілюстрацыямі і старанна выдадзеныя на паперы высокага класа.

Экспанаты выстаўкі сведчаць, што беларускія выдаўцы маюць таленавітых мастакоў-ілюстратораў. Яны сваёй творчасцю, реалістычнай і вытрыманай у добрай беларускай мастацкай традыцыі, даюць кожнаму выданню непаўторны арыгінальны выраз. На выстаўцы экспанаваліся мастацкія працы А. Дэмара, М. Ганчарова, Г. Паплаўскага, А. Шкляра, А. Кашкурэвіча і шэрагу іншых беларускіх мастакоў. Усе яны не толькі ілюстрацыі літаратурных твораў, але — і перш за ёсё — высокамастацкія самастойныя творы жывапісу і графікі.

Вельмі ўданае мастацкае афармленне выстаўкі было вынікам творчага супрацоўніцтва мастака М. Ганчарова з Беларусі і польскага мастака Г. Дабравольскага з беластоцкага «Дома кнігі».

На выстаўцы быў арганізаваны продаж беларускіх выданняў. Амаль кожны наведвальнік не адышоў, не набыўшы хаця не-калькі з амаль 140 найменаванняў кніг, якія тут былі ў пра дажы. Усяго прададзена звыш 1000 экземпляраў кніг. Асаблівым попытам карысталіся выданні для дзяцей і моладзі, «Гісторыя Мінска», «Гісторыя Беларусі», Беларуская савецкая энцыклапедыя, выданні, прысвечаныя паасобным абласцям БССР, справачная і мастацкая літаратура. На шэраг выданняў наведвальнікі склалі заяўкі.

І ў размовах, і ў памятнай кнізе выстаўкі наведвальнікі візвалі пажаданні, каб такія экспазіцыі беларускай кнігі былі арганізаваны ў Беластоку кожны год, каб разам з кнігамі наведвалі Беласточчыну іх аўтары — сучасныя беларускія пісьменнікі, даследчыкі польска-беларускіх культурных сувязей, мастакі, вучоныя. Беластаччане хоцуць іх бачыць, слухаць і прымаць у сябе як самых блізкіх прыяцеляў:

Савецкія таварышы ўвесе выставачны кнігазбор пасля закрыцця экспазіцыі ахвяравалі Беларускаму грамадска-культурному таварыству. Ён значна ўзбагаціў і папоўніў бібліятэку ГП БГКТ і бібліятэкі школ, дзе выступае навучанне беларускай мовы. Гэты мілы дар Беларускага грамадска-культурнае таварыства і ўсе любіцелі беларускай кнігі прынялі з вялікай удзячнасцю для нашых савецкіх сяброў.

М. Г.
Фота Р. Сенькі

Заўтра Беласточчыны

СЕЛЬСКАЯ ГАСПАДАРКА

За гады народнай улады папрыгажэла, памаладзела наша родная Беласточчына. Сталі жыць заможна і культурна людзі як у горадзе, так і на вёсцы. Гэты факт відавочны ўсім і не патрабуе напэўна ніякіх каментарыяў. Варты сказаць некалькі слоў пра вёску, якая за апошнія гады зрабіла велізарны скакок наперад у развіцці сельскагаспадарчай культуры. Беластоцкая вёска хутка надрабляе занядбанасць у гэтай галіне і з кожным годам змяншае розніцу сельскагаспадарчай прадукцыі ў параўнанні з перадавымі сельскагаспадарчымі рэгіёнамі краіны. Яшчэ не так даўно 14—15 цэнтнераў збожжа з аднаго гектара лічылася ў нас за высокі ўраджай. А ўжо ў 1971 годзе дзякуючы штораз вышэйшаму выкарыстанню мінеральных угнаенняў і сучаснай агратэхнікі 1 гектар зямельных угоддзяў у сярэднім на Беласточчыне даў больш 20-ці цэнтнераў збожжа. Праўда, слабейшыя былі ўраджай іншых сельскагаспадарчых культур. Бульба дала з аднаго га 114 цэнтнераў, цукровыя буракі — 223 цэнтнераў. У 1971 годзе сяляне прадалі дзяржаве 124 тысячи тон мяса і 350 мільёнаў літраў малака. Вартасць рэалізаванай у 1971 годзе сельскагаспадарчай прадукцыі ў параўнальних цэнах склала 18 мільярдаў 787,5 мільёнаў золотых. Гэтыя лікі ў пэўнай меры паказваюць, як прадстаўляліся сельскагаспадарчыя справы на Беласточчыне ў першым годзе гэтай пяцігодкі. Напэўна вынікі гэтых добрыя. Але каб вынікі былі яшчэ лепшыя, неабходна, каб і далей першапланавай справай Беласточчыны з'яўлялася інтэнсіфікацыя сельскагаспадарчай прадукцыі.

Прыняты 29 чэрвеня 1972 года Ваяводскай радай нарадовай плаан грамадска-гаспадарчага развіцця нашага ваяводства на гады 1971—1975 прадбачвае, што вартасць глабальнай сельскагаспадарчай прадукцыі ўзрасце на 27,3% (у тым ліку раслінная прадукцыя на 23,2%, а прадукцыя жывёлагадоўлі на 33,8%). Планаваныя задачы на Беласточчыне значна вышэйшыя, чым сярэдняе ў нашай краіне. Аднак, хаця плаан Беластоцкага ваяводства даволі высокі, дынамічны і нялёткі, ён рэальный, паколькі мае фінансавую падтрымку ў суме 6,6 мільярдаў золотых. Найбольшыя сумы грошай у бягучай пяцігодцы будуть прызначаны на меліярацыю, на інвестыцыі ў ПГР-ах, на электрыфікацыю і на забеспечэнне сялян добраі пітнай вадой.

А цяпер прывядзем некаторыя даныя адносна таго, што будзе зроблена да канца 1975 года. Паводле планаў, трэба будзе загас-

падарышъ 70 тысяч гектараў зямлі дзяржаўнага фонду (у 1975 годзе дзяржаўны фонд зямлі ўзрасце да 100 тысяч га), мінеральных угнаенняў сяляне будуць выкарыстоўваць у сярэднім у ваяводстве на 1 га 165 кг, каб у 1975 годзе з аднаго гектара атрымаць не менш, а значна больш як 22 цэнтнеры збожжа, каб атрымаць 205 цэнтнераў бульбы з 1 га, 353 цэнтнеры цукровых буракоў і каб на 100 га прыпадала не менш як 58 штук быдла і 89 штук свіней. У апошнім годзе пяцігодкі павінна быць прададзена дзяржаве 286 тысяч тон збожжа, 463 тысячи тон бульбы, 571 тысяча тон цукровых буракоў і больш як 440 мільёнаў літраў малака.

Прадбачваецца, што ў гэтым часе на вёсках будзе пабудавана 51 тысяча будынкаў, у тым ліку 40 тысяч будынкаў для развіцця жывёлагадоўлі, што будзе электрыфікавана 415 вёсак, а тэлефоны атрымае кожны солтыс. У канцы 1975 года сяляне будуць карыстацца 160-кіламетровай сеткай водаправода.

За вышэй пададзенымі лікамі крыеца вельмі многа зместу, вельмі многа алтымізму. Павышэнне матэрыяльнага ўзроўню людзей на вёсцы будзе дасягнута дзякуючы іх уласнай ахвярнай працы пры выдатнай падтрымцы нашай дзяржавы.

ПРАМЫСЛОВАСЦЬ

Не толькі інтэнсіфікацыя сельскай гаспадаркі дае вялікія шанцы для развіцця Беласточчыны. Велізарнае значэнне мае таксама развіццё прамысловасці. Глабальная яе вартасць узрасце з 16,4 мільярда злотых да 26,2 мільярда злотых у канцы 1975 года. У гэтым часе будуць падрыхтаваны новыя месцы працы для 20 тысяч чалавек. Сумы, прадбачаныя на развіццё прамысловасці ў нашым ваяводстве, перавышаюць 6 мільярдаў злотых. Галоўная ўвага будзе звязана з развіццём спажывецкай прамысловасці, на павелічэнне прадукцыі будаўлянных матэрыялаў, мэблевай прамысловасці, на разбудову і мадэрнізацыю лёгкай прамысловасці. Будуць пабудаваны вялікія прадпрыемствы: цукроўня ў Лапах, мясны камбінат у Элку, малачарні ў Кольне і Моньках, фабрыка мэблі і баваўнянае прадпрыемства ў Ломжы, сілікатнае прадпрыемства ў Аўгустове, камбінат будаўлянай сталяркі і аддзела прадпрыемства абсталявання спажывецкай прамысловасці ў Саколцы, будзе разбудавана прадпрыемства рамонтна-чыгуначнага рухомага сastаву ў Лапах і фабрыка прылад і ухвытаў у Беластоку, керамічнае прадпрыемства ў Орлі і г.д.

На жыллёвае будаўніцтва ў гадах 1971—75 таксама прадбачаны вялікія сумы. Згодна з планам у канцы пяцігодкі нашыя гарады і мястэчкі атрымаюць 1346 тыс. квадратных метраў жыл-

лёвай плошчы. Гэта значыць на 32% больш, чым у папярэдняй пяцігодцы.

Павялічыца колькасць пунктаў аховы здароўя, памяшкання для сярэдніх і вышэйшых навучальных установаў. Будзе, між іншым, пабудаваны Дом студэнта для ВСІ і Філіяла Варшаўскага ўніверсітэта. Значна палепшацца таксама паслугі для насельніцтва.

У суме дзяржава прызначыла для Беласточчыны ў бягучай пяцігодцы 27 мільярдаў злотых капіталаўкладанняў.

ТУРЫЗМ

Трэцім напрамкам развіцця Беласточчыны з'яўляецца турызм, які будзе спрыяць грамадска-эканамічнаму развіццю некаторых паветаў. У гадах 1971—1975 пабудуецца шэраг турыстычных аб'ектаў, а, між іншым, турыстычныя гасцініцы ў Беластоку і ў Ломжы, начлежныя павільёны ў Элку, Сувалках і Аўгустове, цэнтры адпачынку пасля работы ў Беластоку і Саколцы. Значна разбудуецца гастронамічная база на турыстычных шляхах. Будзе пабудавана шмат паркінгаў. У 58 вёсках арганізуецца месцы адпачынку. Шмат таксама робіцца ў арганізаванні месцаў адпачынку ў паасобных паветах. Напрыклад, павятовыя ўлады ў Бельску Падляшскім падрыхтоўваюць месцы адпачынку ў Войшках і Страблі. А на Гайнавіччыне арганізуецца нешта падобнае ў вёсцы Рыбакі непадалёку ад Нарвы.

Презідыум ВРН у Беластоку арганізуваў спецыяльныя калектывы спецыялістаў, які падрыхтоўвае праграму турыстычнага развіцця Беласточчыны да 1980 года. ВРН прадбачвае арганізація раённых прадпрыемстваў турыстычных паслуг у найцікаўнейшых мясцовасцях Беласточчыны. Разважаюцца таксама магчымасці ўтварэння прадпрыемства, якое прадукавала б гатовыя малыя турыстычныя аб'екты, кампінговыя домікі, гастронамічныя павільёны, санітарыяты і г.д.

*

План развіцця Беласточчыны з'яўляецца інтэгральнай часткай пяцігадовага плана развіцця нашай краіны. Каб яго паспяхова выкананы і перавыкананы, неабходны ўдзел усяго грамадства, усіх людзей працы і ўсіх існуючых грамадскіх арганізацый, у тым ліку і БГКТ, якое можа многа зрабіць у беларускім асяроддзі, пропагандуючыя вялікія перспектывы развіцця Беласточчыны і арганізуючыя насельніцтва да самаахвярнай працы, да грамадскіх чынаў, якія таксама будуць спрыяць грамадска-гаспадарчаму развіццю нашага рэгіёна.

Міхась Хмялеўскі

Беларуская песня — 72

Гэты святочны дзень 16 красавіка 1972 года ў Беластоку на Варшаўскай 11 быў днём вялікіх хвяляванняў і ўданых выкананій здзяйсненняў. У зале Галоўнага праўлення Беларускага грамадска-культурнага таварыства, запоўненай да апошняга месца любіцелямі, што прыбылі не толькі з Беластока, але і з далёкіх мясцовасцей, ішоў цэнтральны агляд конкурсу «Беларуская песня — 72».

Ужо трэці год конкурс «Беларуская песня» з'яўляецца ў Беларускім грамадска-культурным таварыстве артыстычным мерапрыемствам высокага класа. Выступаюць у ім найбольш актыўныя і найлепшыя спевакі-самадзеянікі. Присутнасць жа на канцэрце Польскага радыё і Польскай тэлевізіі і пазнейшая рэпрадукцыя на беластоцкай радыёвой хвалі, а таксама з Варшаўскай тэлевізійнай студыі забяспечваюць цэнтральным аглядам «Беларуская песня» хоць і невялікае па памерах, але важнае і каштоўнае месца ў культурным жыцці ўсёй нашай краіны.

Папулярнасць конкурсаў «Беларуская песня» і зацікаўленне імі ўзрастаюць з кожным годам. Калі ў першым конкурсе ў 1970

Першай выступіла на аглядзе салістка з Беластока — Станіслава Костро (першае месца ў катэгорыі салістай, узнагарода аддзела культуры ВРН у Беластоку). У часе перапынку яна прызналася: «Беларускія песні я надтая люблю, я іх спяваю з маленства...»

Марыя Пракапко з Беластока (адзначэнне ў катэгорыі салістаў і падарунак ад ГП БГКТ і ВП ЗМВ) моцным сапрана і з добрым артыстычным выразам выканала «Песню пра крыніцу» — слова А. Астрэйкі, музыка І. Кузняцова, а таксама «Развітанне» на слова З. Стаськевіч і ў яе музычным укладзе.

годзе ў павятовых і гарадскіх аглядах прыняло ўдзел усяго 32 асобы, то ўжо ў 1971 годзе прыступіла да іх 70 чалавек, а ў 1972 годзе выступіла аж 125 спевакоў. Адначасова з павелічэннем колькасці ўдзельнікаў стаў больш багатым рэпертуар і павысіўся мастацкі ўзровень выканання. Калі ў гэтым годзе колькасць удзельнікаў павятовых і гарадскіх аглядаў дойдзе да 200 выкананаўцаў, цэнтральны агляд управе насіць званне фестывалю беларускай песні. Неабходна, каб праўленні гурткоў БГКТ і члены нашай арганізацыі паставілі сабе ў абязяд і палічылі за гонар сваім масавым удзелам і дбайнасцю пра належны ўзровень конкурсу ператварыць яго ў фестываль. Тым больш, што павятовымі і гарадскімі аглядамі, а таксама цэнтральнымі аглядамі праяўляюць вялікае зацікаўленне і прыходзяць з дзейснай дапамогай дзяржаўныя органы, культурныя ўстановы і грамадская арганізацыі.

Барыс Младзяноўскі з Беластока (трэцяе месца ў катэгорыі салістай і ўзнагарода ГП БГКТ) прыемным мяккім голасам спяваў «Летнюю ночку купальную» — слова С. Шушкевіча, мучынка — Ю. Семянякі і ўласную сакальную кампазіцыю да слоў А. Барскага «Ты недзе ёсць...»

Анна Амельянюк з Грэдалёў Бельскага павету — вучаніца Эканамічнага ліцея ў Бельску праспівала дзве народныя песні з яе родных ваколіц: «Ой, пайду я па-над лугам...» і «А ты ехаў...». Голос яе на аглядзе праズвінен, як срэбры званочак, а выбар ёю беларускіх народных песень упэўніў слухачоў, што народнае мастацтва мае сваіх маладых любіцеляў і прадаўжалінікаў.

Уладзімір Назарка — гарманіст з Цівянюкоў Беластоцкага павету (узнагарода «Нівы» для найлепшага выкананіцца фальклорных песень Беласточчыны) выканаў пры сваім жа акампаніяменте дзве народныя песні з яго родных ваколіц «Прымакі» і «Маруся».

Мікола Краўчук з Патокі Беластроўскага павету прасплюваў папулярную «У суботу Янка...» і народную баладу з родных мясцін выканані ў «Там, дзе быстро хвалю рэчка цячэ...». Балада пра нешчаслівае каханне Галіны і Янкі якія не трапіла ті ў адзін фальклорны зборнік, а прадэманстраваў яе выканані ў цэласнасці з усімі ўласцівасцямі для гэтага жанра беларускай народнай песеннай творчасці.

Ніна Мушынская з Гарадка Беластоцкага павету (адзначэнне ў катэгаты салістай і падарунак ад аддзела культуры ВРН у Беластоку) запранимала таксама народную баладу з родных мясцін («Балада аб Зосі») і ўласную кампазіцыю на мелодыю «Ляявоніхі».

Зоф'я Цацэрка з Баброўнікаў Беластоцкага павету (другое месца ў катэгорыі салістаў і ўзнагарода ВП ЗМВ у Беластоку, а таксама адзнака і падарунак для найлепшага вясковага выкананіцы ад ВП ТППР у Беластоку) прастывала з усімі прыёмамі народнай пясняркі дзве народныя песні «Ой, зязюленька...» і «Ой, месячэ, месячыку...», якія яна пачула ад Наталлі Прышчэнка — 72-гадовай сялянкі з вёскі Баброўнікі.

У арганізацыі конкурсу «Беларуская песня — 72» і прызнанні ўзнагарод пераможцам прынялі ўдзел: аддзел культуры Прэзідытаўма ВРН, Ваяводскае праўленне ЗМВ, Ваяводскае праўленне ТППР, рэдакцыя «Нівы», Ваяводскае прадпрыемства па распайджванню друку і кнігі «Рух», акруговае праўленне Саюза добраахвотных проціпажарных каманд.

Здаецца, што да пераўтварэння цэнтральнага агляду ў фестываль наша арганізацыя дараўслала таксама і па арганізацыйному ўмению.

Ацэньвала падбор рэпертуару і выкананічае майстэрства спевакоў журы пад старшынством Тадэуша Калдоўскага (мастака-кіраўніка ансамбля «Зялёныя курпі») у складзе: Вера Валкавыцкая, Вольга Іванюк, Сяргей Лукашук і Станіслаў Станкевіч. Аўтарытэтнасць журы падмацоўвае тое, што кожны з яго членаў або актыўна ўдзельнічаў у вакалістычы або доўгія гады прымаў удзел у культурным жыцці беларускай нацыянальнай меншасці.

Анна Стакхвіюк з Трасцянкі Гайнаўскага павету (адзначэнне ў катэгорыі салістай і падарунак ад ГП БГКТ) выканала дзве ўласныя кампазіцыі паводле народных песен «Кум да кумы заліцаецца...» і «Над ракою быстраю...». Спявачка выступіла ў народным касцюме, які ў мінулых часы наслід сляянкі ў ваколіцах Трасцянкі і Нарэвы.

Узнагароды і дыпломы лайрэатам у катэгорыі салістаў уручыў старшыня ГП БГКТ Міхась Хмялеўскі.

Дуэт у складзе Ірына і Яўгінія Ігнацюк з Беластоку (абедзве працаюць на тэкстыльным камбінаце «Фасты») праспявалі «Явар і каліна» — слова Я. Купалы, музыка — Ю. Семянякі, а таксама «Дзяячоныя прыпейкі» з «Людьбу беларускага» М. Федароўскага.

Яўгінна Якунюк і Ніна Салавей — студэнткі аддзялення рускай філалогіі Вышэйшай настаяніцкай школы ў Беластоку (адзначэнне ў катэгорыі калектывай і падарунак аддзела культуры ВРН у Беластоку) выканалі папулярную песню «Ручнікі» і народную з Бельччыны «Як я была мала...»

Валянціна Барташук і Яўгіння Максімюк з Грэдалёў Бельскага павету — абедзве вучаніцы першага класа Эканамічнага ліцэя ў Бельску (адзначэнне ў катэгорыі калектываў і падарунак аддзела культуры ВРН у Беластоку) задэманстравалі вельмі прыjemны фальклорны рэпертуар з ваколіц сваёй роднай вёскі, і ў чыстым звонкім выкананні слухачы з прыjemнасцю ўспрыніялі «Раз паслала мяне маці...» і «Каля млына...»

Вера і Мар'я Манцюк з Рагачоў Сямяціцкага павету праспявалі «Мяцеліцу» — слова А. Дзеружынскага, музыка В. Шуміліна і папулярную «Колькі ў небе звёзд...», якая на Беласточчыне стала амаль застольнай песней.

Ірына Кардаш і Ірына Паўлючук з Гарадка Беластроўскага павету (другое месца ў катэгорыі калектывай і ўзнагарода Акруговага праўлення Саюза дабраахвотных проціпажарных каманд у Беластоку) у дасканальным выкананні запранавалі «Белую хусцінку» — слова А. Дзэруцкайская, музыка В. Ахрыменкі і народную з ваколіц Гарадка «Ой, пайду, я выйду...»

І нягледзячы на факт, што два тыдні наперад арганізацыйны камітэт цэнтральнага агляду на сваім спецыяльным пасяджэнні правёў вельмі старанную селекцыю сярод удзельнікаў павятовых аглядаў, журы 16 красавіка мінулага года мела вельмі цяжкае заданне ў класіфікацыі выканайчага майстэрства спевакоў-самадзейнікаў. Бо і ўдумлівая падборка рэпертуару паводле тыпу голасу, і арыгінальная інтерпрэтацыя твораў, і нават спробы прадэмансстрацаць свае ўласныя песні — усё гэта выступіла на аглядзе і патрабавала разважлівай і аб'ектыўнай ацэнкі.

Уесь агляд праходзіў на высокім узроўні. Выканаўцы працавалі вакальныя творы беларускіх кампазітараў, беларускія народныя песні, пачэрннутыя з выданняў Р. Р. Шырмы і іншых беларускіх фалькларыстаў, народныя песні Беласточчыны. Пераважалі гэтыя апошнія. Сярод іх знайшліся народныя балады, сямейныя, любоўныя, абрадавыя і жартоўныя песні. Некаторыя з гэтых твораў, мабысь, выконваліся са сцэны ўпершыню за даўгавечны час свайго бытавання ў народзе і не трапілі яшчэ

Ніна Мушынская і Ніна Цыванюк з Гарадка Беластоцкага павету вельмі прыемна выканалі ўласную вакальную кампазіцыйю «Беласточчина — кут родны» і народную «Біла жонка мужыка...». Дыплом трэцяга месца ў катэгорыі «калектываў і ўзнагароду Прадпрыемства распаўсюджання друку і книгі «Рух» у Беластоку ўручыў ім старшыня экспуры агляду Тадэуш Калдоўскі.

Людміла Рыбак і Вольга Самоцік — вучаніцы Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Бельску ў суправаджэнні даска-налага маладзежнага музычнага ансамбля «Рэлякс» з гэтага ж ліцэя вы-каналі «Дубок» і народную «Камарык» у музычнай апрацоўцы настаўні-ка музычнага выхавання ліцэя Л. Кудзіна.

Актэт з Бельска ў складзе: Валянціна Талочка, Валянціна Паўлючук, Мар'я Цар, Вера Раеўская, Еўдакія Навакоўская, Анна Парфянюк, Актаіна Якімюк і Станіслава Валкавыцкая пры акампаніеменце кіраўніка гэтага калектыву Сяргея Лукашука (першае месца ў катэгорыі калектывau і ўзнагарода ГП БГКТ) захапіў залу сваім майстэрскім выкананнем «Палляцелі ў вырай жураўлі» А. Шыдлоўскага і народнай «Біла жонка музыкы...»

да ніводнага зборніка фальклорных песень. Іх выкананцы паказвалі непаўторную красу народнай песні ва ўсёй яе паўнаце: з арыгінальнымі зачынамі і канцоўкамі, адпаведнай мадуляцыяй голасу. Гэта аздобіла агляд спецыфічным каларытам і павысіла яго каштоўнасць для ўсіх, хто цікавіцца беларускім народным меласам у Польшчы.

Была зроблена таксама вельмі ўданая спроба сучаснай апрацоўкі беларускай народнай песні. Вакальна-інструментальны калектыв «Рэлякс» з Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Бельску Падляшскім выканану народную песню «Камарык». І дуэт В. Самоцік — Л. Рыбак і інструменталістай узнагародзілі бурныя авацыі слухачоў.

Многія выкананцы прыбылі на агляд у беларускіх народных касцюмах. Анна Стаквіюк з Трасцянкі Гайнаўскага павету выступіла ў вопратцы, якую насілі сялянкі з ваколіц мястэчка Нарвы ў канцы мінулага стагоддзя. У новых прыгожых касцюмах выступіў актэт з Бельска Падляшскага, які заўсёды прыгожа і калярова выглядаў актэт з Гарадка.

На сцэне былі выкананцы рознага ўзросту: ад пятнаццацігадовых дзяўчачак-вучаніц з Бельскага павету да пажылых лю-

дзей з Беластоцкага і Гайнаўскага. Асабліва радаваў усіх прысутных удзел у аглядзе значнай колькасці юных выкананьцаў. Адна з іх на маё пытанне, чаму выбрала менавіта песні сваёй мясцовасці, адказала мне: «Я нашыя народныя песні вельмі люблю, іх мая мама заўсёды спяваюць...» Шчырае і як жа прыемнае прызнанне! Эстафета пакаленняў ва ўлюбёнасці да народнай песні не мае і не будзе мець перарываў. Беларуская народная песня на Беласточчыне не толькі не забываецца, але з кожным годам павялічваецца яе папулярнасць і зацікаўленне ёю. На Беласточчыне ўзвяла яе на сцэну «Лявоніха» і харавыя калектывы з Беластока, Гарадка і Бельска. Цяпер жа папулярнізуе яе таксама калектыв з Орлі, паўстаюць таксама харавыя калектывы ў Міхалове, Гайнаўцы, Крынках. Напэўна з кожным годам будзе іх больш і больш. І ў гэтым вялікая заслуга Беларускага грамадска-культурнага таварыства.

У аглядзе ў Беластоку выступіла 9 салісташ, 8 дуэтаў і 2 актэты — разам 41 чалавек. У суме выканалі яны 36 твораў. Журы кваліфіковала ў дэвюх категорыях: салісты і калектывы. Пераможцы і ўзнагароджаныя атрымалі каштоўныя ўзнагароды і падарункі, усім удзельнікам прызнаны дыпломы. Але гэ-

Актэт з Гарадка ў складзе: Раіса Дылько, Ірына Кардаш, Раіса Лісоўская, Юліта Цеханоўская, Аляксандра Яроцкая, Надзея Мядзведзея, Галіна Гедзіч і Надзея Парэмбская ў суправаджэнні а кампаніята Ра Сяяпана Копы (адзначэнне ў катэгорый калектыву і падарунак аддзела культуры ВРН у Беластоку) запрапанаваў прыемную ўласную кампазіцыю «Родны край» і дасканалы лірычны твор «Явар і каліна» — слова Я. Купалы, музыка — Ю. Семянякі.

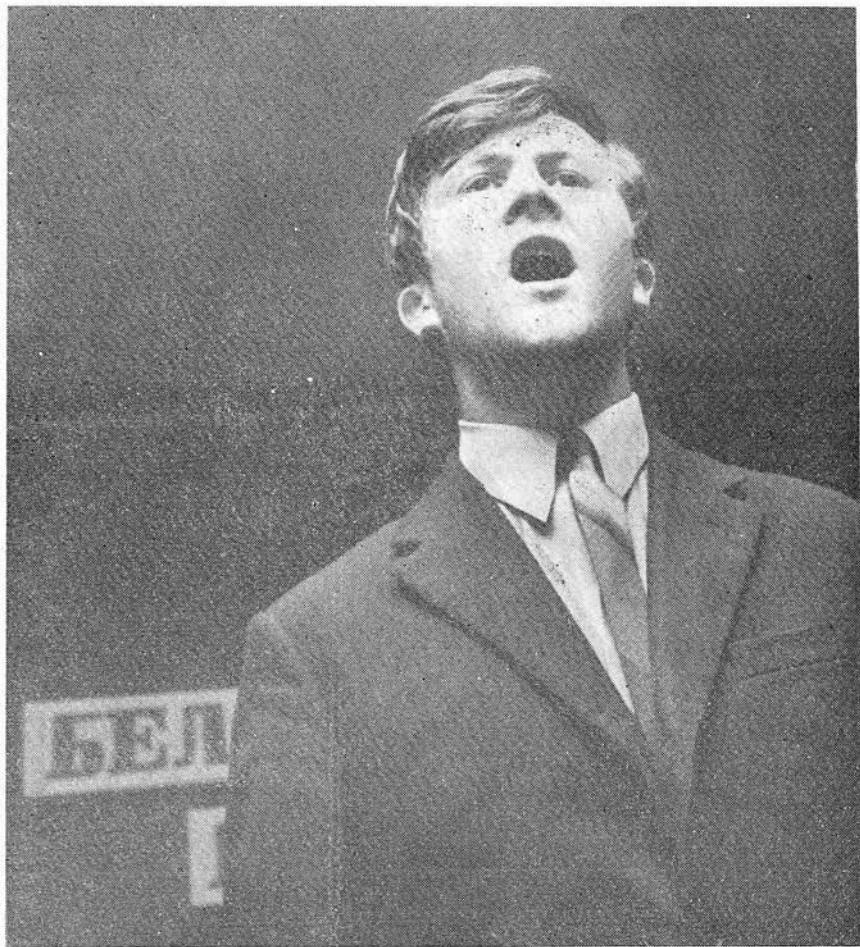
Па-за конкурсам виступіў на аглядзе з багатай вакальна-музычнай праграмай ансамбль «Рэлякс» з Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Бельску Падляшскім.

тым справа не закончылася, прынамсі — не павінна закончыцца. Цэнтральны агляд выявіў выдатных выкананіццаў беларускай песні, многія з іх з'яўляюцца таленавітымі вакалістамі. Арганізаторы конкурсу «Беларуская песня», а перш за ёсё Галоўнае праўлінне і аддзелы Беларускага грамадска-культурнага таварыства павінны па старацца, каб выяўленыя жамчужыны пяснярскага мастацтва паказаць шырокім колам слухачоў на Беласточчыне і ў іншых рэгіёнах нашага краю. Гэта патрабуе вельмі ўдумлівых рашэнняў і многа працы пры арганізацыі канцэртаў. Але гэта справа важная і для яе не шкада старанняў. Тым больш, што цэнтральны агляд «Беларуская песня — 72» і па высокаму выкананічу маістэрству, і па масаваму ўдзелу ў ім самадзейнікаў-спевакоў, і па рэпертуарнаму багаццю поўнасцю заслужкі назывы свята беларускай песні. Яго дасягненні трэба шырока папулярызаваць.

Алесь Чабор
Фота П. Савіцкага

Лаўрэаты школьнага цэнтральнага агляду „Беларуская песня – 72”

ФОТА Р. СЯНЬКО

Юрка Харкевіч з Беларускага ліцэя ў Гайнаўцы. І месца ў катэгорыі
салістаў сярэдніх школ.

Вера Кузьміцкая з ліцэя ў Міхалове. II месца ў катэгорыі салістаў сярэдніх школ.

Галіна Беглюк з пачатковай школы № 3 з Гайнаўкі. І месца сярод салістай.

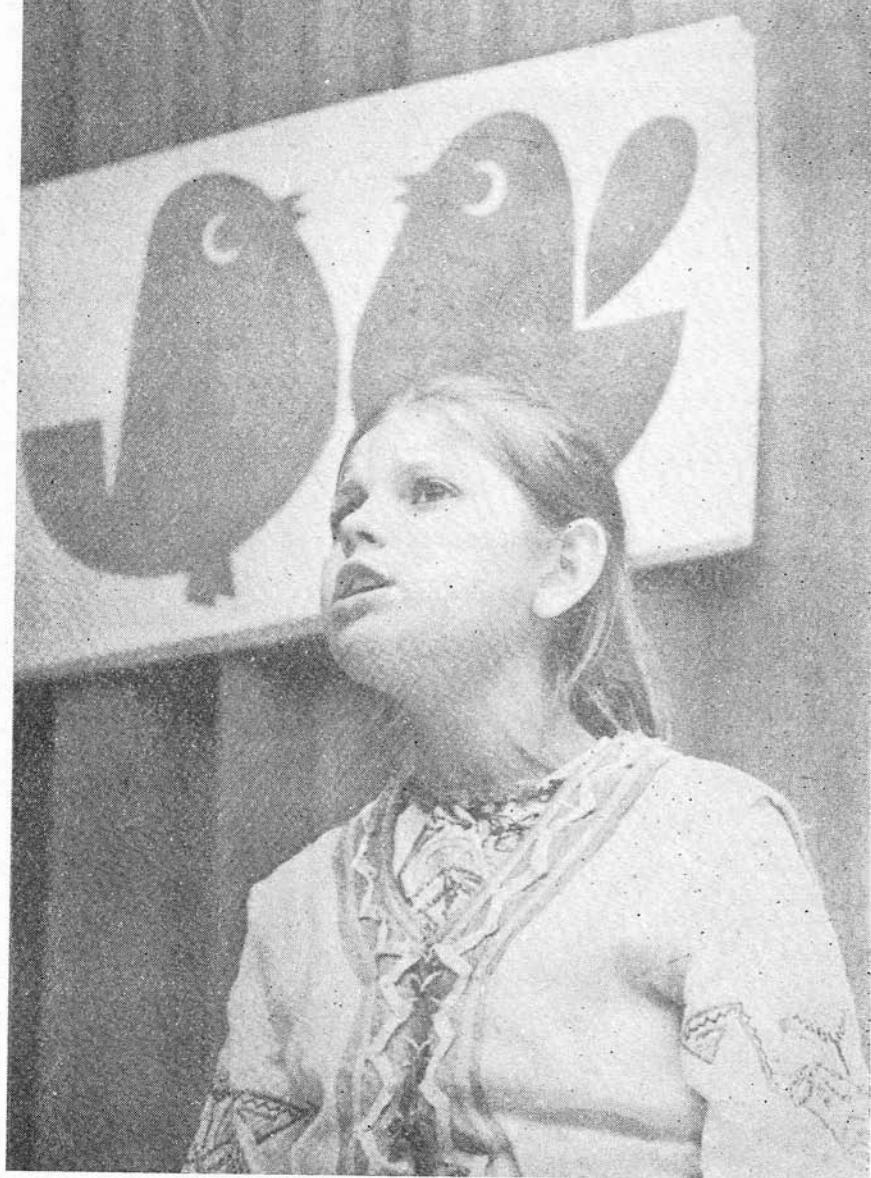
БЕЛАРУСКАЯ ПЕСНЯ 72

Марыся Смактуновіч з пачатковай школы ў Нараўцы. І месца сярод салістаў.

Ірына Назарук з пачатковай школы № 3 у Гайнайцы. III месца сярод салістай.

Зося Міхалюк з пачатковай школы ў Семіхочах. III месца сярод сялістая.

Галіна Языкова і Эльжбета Дылько з пачатковай школы ў Гарадку.
І месца ў дуэце.

Оля Парфенюк і Зіна Лабадзінская з пачатковай школы ў Кленіках.
ІІ месца ў дуэце.

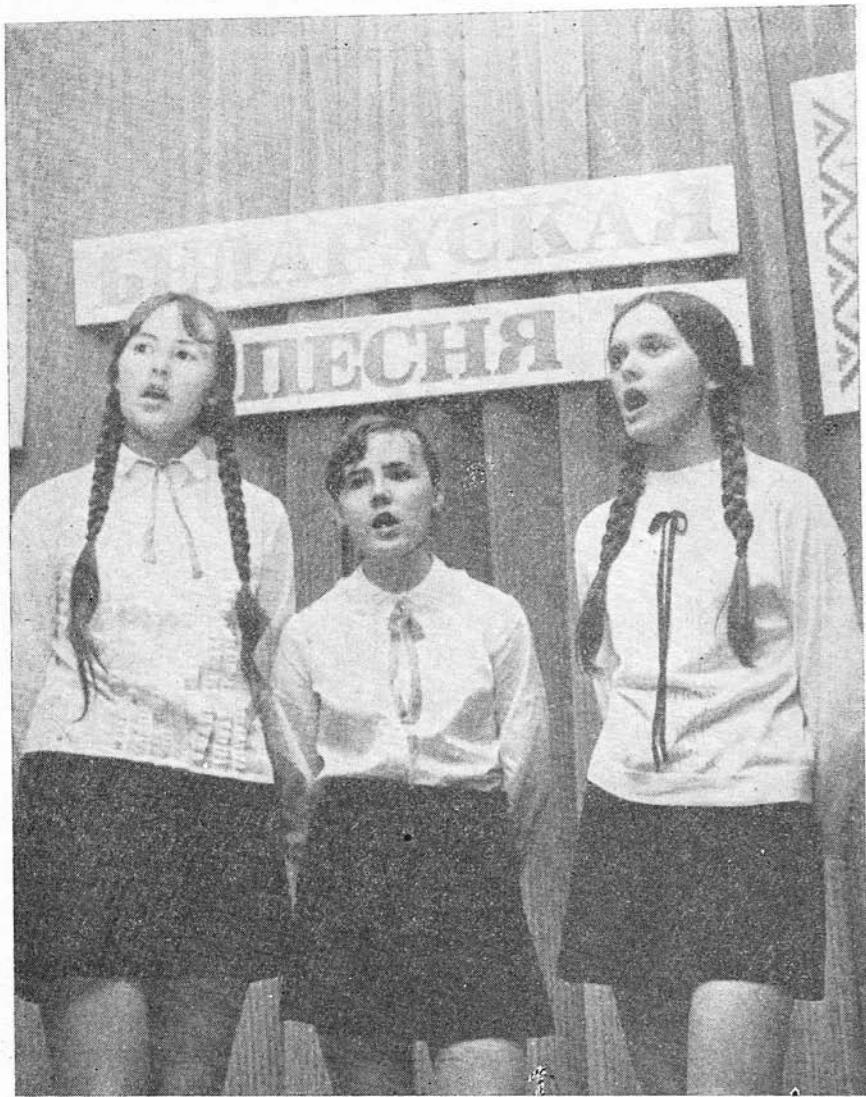
Зося Іванюк і Ліда Федарук з пачатковай школы ў Плёсках. III месца
у дзеце.

Уладзімір і Аляксандр Леўчукі з пачатковай школы ў Тыневічах Вялікіх. Спецыяльная ўзнагарода «Зоркі» для найлепшых наймалодшых въіканаўцаў.

Оля Парфенюк, Зося Грыц і Зіна Лабадзінская з пачатковай школы ў Кленіках. II месца ў трою.

Анja Захарчук, Галіна Языкова і Аліна Пізэмьцкая з пачатковай школы ў Гарадку. І месца ў трыо.

Іра Салавей, Аня Грыка і Лілля Грыка з пачатковай школы ў Вейках.
III месца ў трыво. Грае Пеця Баўранюк.

Галіна Пракаповіч, Эльжбета Стшалінская, Зіна Мартынюк і Слава-
міра Аляксеюк з пачатковай школы ў Мілейчыцах. I месца ў квартэце.

Яўгіння Барычэўская, Ніна Стасюк, Люба Тарапта і Аліна Фіёнік з пачатковай школы ў Пашкоўшчыне. II месца ў квартэце.

Людміла Дамарук, Зоф'я Пытэль, Ніна Пытэль і Валянціна Ціханюк з пачатковай школы ў Клюковічах. III месца ў квартэце.

Беларуская сцэна—1972

У зале Галоўнага праўлення БГКТ поўна гледачоў. Сабраліся яны на конкурс самадзейных драматычных калектываў. Прыйшлі сюды людзі з надзеяй, што можна будзе шмат цікавага пачуць і ўбачыць, ды яшчэ на роднай мове.

Гледачы гэтая — пераважна сталія аматары беларускага слова, песні, п'есы. Конкурсы такія сталі ў нас ужо добрай традыцыяй. Кожная вясна прыносіць з сабою агляды беларускай песні, драматычных калектываў, дэкламацыі.

Гэты агляд драмгурткоў быў дзесятым, юбілейным. Перад цэнтральным аглядам адбыліся павятовыя, дзе былі выбраны на цэнтральны агляд лепшыя з найлепшых.

Для гледачоў, якія сабраліся ў зале, драматычныя калектывы, дапушчаныя да ўдзелу ў цэнтральным аглядзе, не былі ані новымі, ані нейкай нечаканасцю. Усе трох гурткі, што прыехалі ў Беласток, удзельнічалі ў папярэднім аглядзе, ужо тады яны былі лепшымі ў сваіх паветах.

Асобнай групкай сядзелі ў зале артысты. Яны чакалі сваёй чаргі выйсці на сцэну ў нейкай напружанай усхваляванасці: ці ўдасца іх выступленне, што новага ўнеслі іх калегі з іншых калектываў у сваё ўменне, у рэпертуар. Адразу было вядома, што малады і вельмі здольны калектыв з Міхалова Беластоцкага павету, які працуе пад кірауніцтвам Валянціны Казмерчык, вырашыў сваёй працай адзначыць 90-ую гадавіну з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Янкі Купалы.

З п'есай паэта «Прымакі» міхалоўскі калектыв выступіў першы. Пастаноўка была зроблена цікава. Артыстам удалося зварнуць увагу гледача на самыя цікавыя моманты п'есы, на найбольш вясёлыя месцы. Скромна, але вельмі праўдзіва была зроблена дэкарацыя вясковай хаты. Гралі ў п'есе ў асноўным маладыя, некаторыя аж надта маладыя людзі. А ў п'есе гэтай, паводле роляў, выступаюць толькі дзве маладыя асобы — хлопец і дзяўчына. Рэшта персанажаў — год каля шасцідзесяці. Вядома, маладым семнаццацігадовым хлопцам цяжка было спрапоціца з ролем саліднага пажылога дзядзькі. Маляваныя вусікі на ружовыим дзіцячым тварыку ўжо самі па сабе выклікалі ўсмешку. Зусім іншая справа, калі на сцэне паявіўся солтыс, якога граў дзядзька Станіслаў Палоцкі. Яму хапіла бышь толькі самім сабою на сцэне. А яшчэ пры мастацкіх здольнасцях, уласным вялікім жыццёвым вопыце і ўменні бачыць, Палоцкі змог стварыць вельмі праўдзівы, цікавы вобраз солтыса. Хоць роля была кароткая, але гледачы напэўна добра яе запамяталі.

Выступленне ў гэтым калектыве пажылога чалавека паказала, як многа можа зрабіць кожны з нас, нягледзячы на свой узрост і сямейныя абавязкі. Найлепш, напэўна, зможа праца-ваць той калектыв, дзе будзе ўдзельнічаць не толькі моладзь, а людзі ўсіх узростаў, як і ў жыцці бывае. Сярод пажылых людзей ёсьць нямана здольных. Няхай і яны ўспомніць сваю моладосць, няхай разам з моладдзю ўключаюцца ў карысную працу для асяроддзя. Напэўна гэта будзе і для іх немалой прыемнасцю.

Міхалоўскі калектыв ужо добры. Зможа ён быць вельмі добрым, калі артысты больш папрацуюць над сваёй дыкцыяй, над выразнасцю маналогаў, прадумваючы дакладна кожны крок і кожны рух. Моладзь з Міхалова паказала таксама па-за конкурсам некалькі нумараў гумару, песні, музыкі, забаўляючы гле-дачоў у той час, калі журы пайшло на нараду. Відаць, што міхалоўская дзяўчата і хлопцы хочуць і любяць добра праца-ваць у мастацкім калектыве.

Добра паказаў сябе мастацкі калектыв з Рыбалаў. Паставіў ён п'есу Кандрата Крапівы «Валодзін гальштук». Наогул гэты

Сцэна з п'есы Я. Купалы «Прымакі» ў выкананні калектыву з Міхаловоў. Злева: Юзэф Пашкевіч (Максім), Галіна Лобач (Даміцэля), Павел Гутнік (Трахім), Мікола Канончук (Мацейка) і Ірына Полех (Кацярынка).

Сцэна з п'есы К. Крапівы «Валодзін галъштук» у выкананні калектыву
з Рыбалаў. Злева: Іван Апалінскі (партызан) і Ніна Ігнацюк («аці»).

калектыў ужо з большай практыкай, свабодней адчувае сябе на сцэне, нядрэнна ўжо пастаўлена ў іх дыкцыя. Значна горш выглядае яшчэ ўменне трывалца на сцэне. Не вельмі ведала, што з сабою рабіць, жонка партызана, калі гаварылі іншыя; не сышлі з месца, нават не паварушыліся ў дыялогу маці з сынам-партызанам, і іншыя. Але і гэтыя справы напэўна возьме пад увагу ў сваёй далейшай працы кіраунік гуртка Сяргей Філіпюк.

Вельмі добрую думку здзейсніў паўлаўскі калектыв. Усім ім вельмі спадабалася апошняя кніжка польскай пісьменніцы Марыі Шулецкай аб страшнай трагедыі вёскі Райск у гады гітлергаўскай акупацыі «Таптаная зямля». У год, калі мінае трыццатая гадавіна трагічнай гібелі жыхароў Райска, паўлаўцы выграшылі зрабіць пастаноўку паводле гэтай кніжкі, даўши п'есе той самы загаловак.

Апрацоўка п'есы была зроблена даволі ўмелая. Добра былі выбраны моманты з кніжкі, так што захавалася цэласная нітка падзеяў. Можа якраз гэта стала прычынай даволі вялікай коль-

Сцэна з п'есы паводле кніжкі М. Шулецкай «Таптаная зямля» ў выкананні калектыву з Паўлаў. Злева: Вася Андрэюк (Вася), Анна Гаўрылюк (Вера), Аркадзь Мароз (Карп), ляжыць Ніна Філіпюк (Оля).

Сцэна з п'есы «Таптанаая зямля». У сярэдзіне — лаўрэат узнагароды рэдакцыі «Ніва» для найлепшага акцёра Лявон Харытанюк у ролі дзядзькі Назарука. Злева ад яго — Вася Андрэюк (Вася), справа — Пётр Ляшэўскі (Грыша).

касці карцін у п'есе. Але артысты даволі хутка ўпраўляліся са зменай дэкарацыі. Апрацоўала п'есу па кніжцы сама кіраўнік драматычнага калектыву Валянціна Мароз — Амельянюк. Журы высока ацаніла ўкладзеную ёю велізарную працу. П'еса атрымалася цікавая і патрасаючая сваім трагізмам. У п'есу ўведзена было шмат дзеючых асоб. Без гэтага цяжка было абысціся. Таму зразумела, як цяжка было кіраўніку знайсці столькі здольных акцёраў. Ролю атрымалі ўсе, хто толькі згадзіўся ўдзельнічаць. Таму не ўсім удалося добра справіцца з дадзенай ім ролій. Але лепшыя з іх зрабілі на гледача небывалае ўражанне.

Вельмі добра выканану сваю ролю Лявон Харытанюк. Яму ўдалося ў сваім маналогу моцна выразіць жахлівую трагедыю вёскі — па зале прыйшоў жах жудасці, многім зрабілася холадна. Падобнае ўражанне зрабіла на гледача кароценькая роля Каця-

рыны Харытанюк. Яна паявілася на сцэне ў спазматычным плачы, прыносячы першую вестку аб забойствах.

Пастаноўка была б яшчэ больш уданай, каб лепш былі дапрацаваны некаторыя моманты і меншыя, але не менш важныя, ролі.

Наогул усе калектывы шмат напрацаваліся. Добра было б, каб іх пастаноўкі часцей маглі бачыць вясковыя людзі. Вёска чакае самадзейных артыстаў, вельмі любіць іх, моцна перажывае кожнае выступленне, дадзенае на нашай роднай мове.

У аглядзе гэтым не было калектываў з Гайнаўскага і Сакольскага паветаў. Відавочна, яны не паспелі падрыхтавацца. Драматургі на Гайнаўшчыне і Сакольшчыне ёсць, але працующыя яны пераважна ад выпадку да выпадку, тады, калі ёсць патрэба або вызначаны для іх канкрэтны тэрмін. Добрых вынікаў можна дабіцца толькі сістэматычнай працай, калі акцёры рэгулярна вучатца і ўдасканальваюць сваё майстэрства. А другі аспект гэтай справы — хай жа ж іх ведае вёска, свая і суседнія, хай ведае ваколіца, што і ў іх ёсць свой добры беларускі сцэнічны калектыв, які можа часцей даць ім нейкі пучок свежых уражанняў,

Глядачы.

...Міхалова паказала таксама ю за конкурсам некалькі нумараў гумару, песні, музыкі...

павесяліць, забавіць. Добрая, карысная і высакародная гэта справа — выклікаць на тварах людзей пачуццё прыемнасці, задавальнення, гонару за сваю моладзь, за сваю песню, за сваю мову.

Былі ў зале людзі, якія прыехалі з паветаў, каб прыгледзеца, прымерыцца да мастацкіх здольнасцей іншых, каб вырашыць, ці варта пачынаць, ці ёсць шанцы быць роўным сапернікам у наступным конкурсе.

Рабіць нешта, тым больш пачынаць рабіць, напэўна варта. Не кожны можа быць першым, але кожны калектыву можа споўніць

высакародную ролю ў сваёй вёсцы. Верым, што ўсе змогуць, што энтузіазм і праца могуць перамагчы не адну перашкоду. Верым, што будуць новыя калектывы, падрыхтуюць цікавыя пастаноўкі і мы яшчэ пачуем новыя прозвішчы кіраўнікоў і здольных артыстаў.

Ад усяго сэрца жадаем ім гэтага.

Яніна Чэрнякевіч
Фота Пётр Савіцкі

ЗЛОДЗЕЙ — ЖАРТАЎНІК

Цётка Ганна, кладучыся спаць, чытала ў голас малітву:

— Усемагутны, ачысці душу маю грэшную...

А ў гэты час на гарышчы злодзей знімаў з шаста каўбасы. Пасля слоў цёткі ён не стрываў і ўсклікнуў:

— Ачышчу, ачышчу!!!

Пачуўшы голас з неба, узрадаваная цётка Ганна папрасіла:

— І душу сястры маёй Праскоўі ачысці...

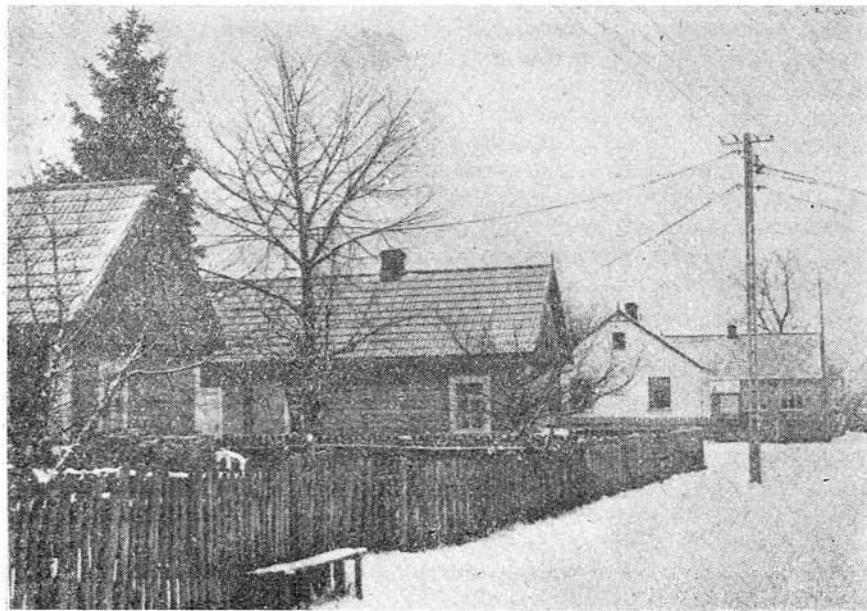
— А гэта ўжо як паспею, — адказаў жартаўнік-злодзей.

ВІЛЯНОВА

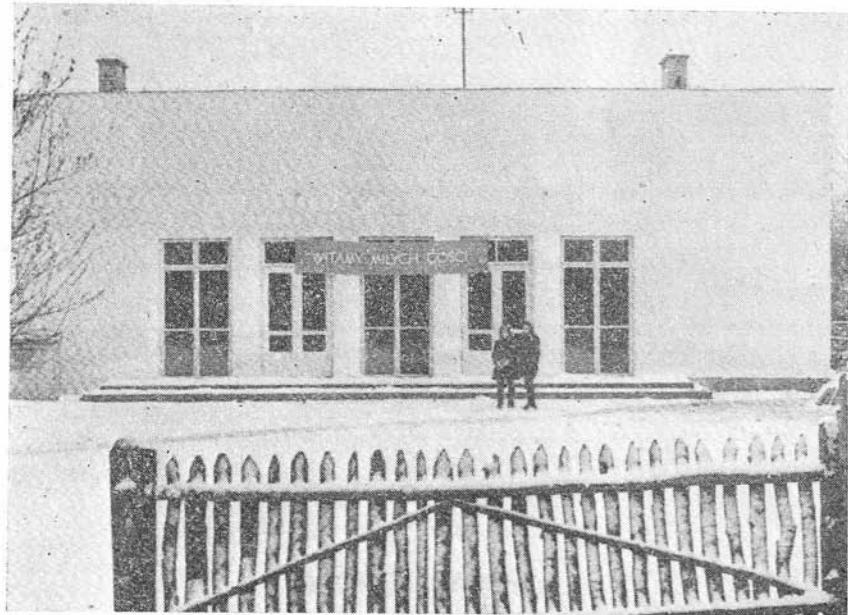
Пагодны вясені дзень. Сялянскія сялібы тонуць у расцвіўшай садавіне. У вёсцы цішыня: людзі ў такую пару ўсе ў полі або на гародах. Толькі час ад часу празвініць у школе галасісты званок або праімчыща па роўнаму вулічнаму бруку аўтамашына.

У Анатоля Мартыновіча — кіраўніка пачатковай школы ў Вілянове. Сямяціцкага павету — сёння вольны дзень, і мы, не спішаючыся, ідзем па віляноўскай вуліцы, размаўляем.

Усё пачалося з гэтай вось вуліцы. Кажуць, што ў такі веснавы дзень або ўвесень тут было такое балота — проста ні прайсці, ні праехаць. І кожны сход у сяле, калі не пачынаўся, дык абавязкова канчаўся размовамі пра патрэбу добра га бруку. Гаварылі-гаварылі, але і выгаварылі. Недзе каля шэсцьдзесят першага года рашилі грамадскім чынам выбрукаваць вуліцу. Кожны гаспадар звёз па вазку камення, глянулі — яго не толькі на брук ва ўсю шыр вуліцы, але бадай і на вузенъскую сцежку не стане. А тут яшчэ старэйшыя сталі прадказваць:

Сяло — як сяло. Электрыфікаванае, нярэдка над дахамі высяцца тэлевізійныя антэны... У зімовай белі сяло Вілянова Сямяціцкага павету...

У цэнтры Вілянова — сельскі дом культуры, пабудаваны грамадскім чынам жыхарамі сля. Аб'ект, якога магло б пазайздросціць Вілянову не адно мястечка на Беласточчыне.

— І не прабуйце брукаваць. У гэтай нетры ўсё вам патоне ды згіне. Вы тут не толькі з усіх навакольных палёў каменне ўсадзіце, але і з усяе гміны, ды мала яшчэ будзе.

Малодшыя былі ўпартыя, збраілі па каменъчыку ўсюды, а калі ўбачылі, што самі не збяруць, прыдбалі грамадою трохі трошай і купілі каля 100 метраў брукоўца. Жвір ды пясок вазілі талакою вечарамі ды ранкамі. Як справа раскруцілася, то і грамадская рада ў Клюковічах дапамагла: прыслала брукароў і камення падкінула. Праз некалькі год з канца ў канец вёскі лёг новенькі роўненькі брук. Усё сяло як бы паднялося, глянула на свет весялей. А віляноўцы паверылі ў здольнасці і сілу сваёй супольнай грамадской працы.

Паверылі, і гэта хіба ж было найважнейшым, бо ў сяле многа чаго яшчэ трэба было зрабіць. А дзве справы становіліся проста неадкладнымі: вясковая святліца і школа.

— От, каб жа як-небудзь нам які куточак згарудаваць, — казалі адны, збіраючыся ў прыватнай хаце на сельскія сходы. — А то ўжо і людзям збрыйдла, што падлогі затоптваем, ды і самім надаела чужыя парогі аббіваць. Святліцу хоць бы з адным па-

койчыкам пабудаваць трэба, мелі б дзе сялом і на сход сабраца, і маладым была б на забаву ці вечарыну якую...

— Што там святліца! — пярэчылі другія. — Школу, во што будаваць трэба, бо дзецы па ўсім сяле ў прыватных хатах урокі маюць. І цесна там і нязручна. Настаўнікі з аднаго канца вёскі ў другі з уроку на ўрок хадзіць мусяць. Пра малых думаць трэба. Нам, старэйшым, абы-дзе сабраца можна. А моладзь са сваімі забавамі хай сабе на плашчадцы таўчэцца.

Але пакуль што ўсё на спрэчках ды развагах канчалася. І, відаць, так было б доўга, калі б...

Так. Гэты чалавек з'явіўся ў Вілянове ў самую пору. Анатоль Мартыновіч прыйшоў на пасаду кіраўніка пачатковай школы ў Вілянове ў 1965 годзе. Яго запал да актыўнай грамадской дзейнасці быў падмацаваны значным вопытам працы з людзьмі. Паходзіць ён з працавітай сялянскай сям'і з Орлі, Бельскага павету; выхаванак Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Бельску. Настаўніцкую працу распачаў у 1956 г. у Клюковічах. Закончыў Настаўніцкую студыю ў Элку па спецыяльнасці тэхнічнае выхаванне, потым займаўся на секцыі беларускай філагогіі Завочнай настаўніцкай студыі ў Беластоку. Засноўваў у Сямяціцкім павеце першыя гурткі БГКТ і колы ЗМВ. Служыў у арміі, а пасля яе зноў вярнуўся да настаўнічання і грамадской дзейнасці. Чатыры гады працаваў кіраўніком школы ў Вольцы Нуредзкай. Там прымаў удзел у будове святліцы. Як прыйшоў у Вілянова, адразу ўключыўся ў працу ў пярвічнай партыйнай арганізацыі ПАРП. Яго ўзорныя паводзіны, тактоўнасць у адносінах да людзей і ахвярнасць у грамадской дзейнасці рашылі аб тым, што А. Мартыновіча таварышы выбрали сакратаром ПОП ПАРП. І не памыліліся. Парцыйная арганізацыя ў Вілянове пад яго кіраўніцтвам узмацнілася і разбудавалася, стала актыўней. А. Мартыновіча высока ацанілі ўсе члены партыі Клюковіцкай грамады і неўзабаве выбрали яго сакратаром грамадскага камітэта. Ад пачатку існавання Беларускага грамадска-культурнага таварыства А. Мартыновіч з'яўляецца яго актыўным дзеячом. У 1961 г. Сямяціцкі аддзел БГКТ даверыў яму пасаду свайго старшыні. Ужо 11 год А. Мартыновіч аддана працу ў нашай арганізацыі, а сямяціцкі аддзел належыць да перадавых у БГКТ.

Анатоль Мартыновіч стаў душою грамадскага руху ў Вілянове.

Пытанне аб пабудове святліцы або школы ўжо не сыходзіла з парадку дня сходаў ПОП ПАРП, гуртка БГКТ, кола ЗМВ. Дыскутавалі, разважалі, прымервалі грамадскія сродкі і магчымасці. Пераважыў гаспадарчы разлік. Пабудова сучаснай восьмікласнай школы каля 4 мільёнаў злотых. Значыць, каб

Урачыстасе адкрыціцё дома культуры ў Вілянове адбылося 8 студзеня 1972 г. У прэзідыйуме: кіраўнік аддзела культуры ВРН у Беластоку З. Дамброўскі, сакратар КП ПАРП у Сямяцічах В. Майсюшка, старшыня ППРН у Сямяцічах, Уладзімір Іванюк, сакратар аддзела БГКТ у Сямяцічах М. Вішанка, інспектар аддзела культуры ВРН у Беластоку Дэркоўскі. Адкрывае ўрачыстасць ініцыятар і арганізатор пабудовы дома культуры — кіраўнік пачатковай школы ў Вілянове, старшыня сямяціцкага аддзела БГКТ Анатоль Мартыновіч.

забяспечыць неабходныя 50% грамадскага ўкладу і атрымаць дафінансаванне грамадскага чыну ад дзяржавы, трэба мець затоўку і грамадскіх прац на 2 мільёны злотых. Вілянова адразу сказала, што такая сума яму не пад сілу нават на працягу дзесяці год. І людзі задумаліся над святліцай.

Разам — ПОП ПАРП, БГКТ, ЗМВ — выйшлі з прапановай на агульным сельскім сходзе. Старэйшыя не хацелі нават і думкі дапусціць, каб гэта быў нейкі большы будынак. Моладзь жа даказвала:

— Як ужо будаваць, то будаваць, каб і з парадачнай глядзельнай і танцавальнай залай, сцэнай, — казалі самадзейнікі з гуртка БГКТ. — Ну і пакойчык на рэпетыцыі мусіць быць...

На гэтым і стала. Выбралі грамадскі камітэт будовы ў складзе: старшыня А. Мартыновіч, касір В. Ліпінскі, члены: М. Тафілюк, Ф. Жэбровскі, Ю. Жэрунь, Я. Высоцкі, А. Брык, У. Шэўчук, М. Каслэрук і П. Данільчук — людзей актыўных і аўтарытэтных у вёсцы. Камітэт упаўнаважыў А. Мартыновіча разглянуцца за тыповым праектам будынку.

Пачынаўся 1966 год.

У адказ на ліст з Вілянова Бюро тыповых праектаў у Варшаве прыслала праект сельскага дома культуры на 100 месц з коштам пабудовы ў 971 тысячу 393 злотых. На сходзе паглядзелі, прачыталі, жахнуліся ды замахалі рукамі: «Не!» Бо калі лічыць 50% коштаў, то вынесе гэта каля паўмільёна!.. А дзе яго ўзяць, калі самадзейны мастацкі калектыв БГКТ даў ужо каля 70 выступленняў, а на ашчаднай кніжцы мае мала што болей дваццаці тысяч злотых. Ды і прадстаўлены на праекце будынак не адпавядаў для Вілянова.

Людзі задумаліся. Пару чалавек падышло да А. Мартыновіча, сталі разважаць. І кіраўнік сам паехаў у Варшаву. Блуканні ад адной установы ў другую закончыліся ўсё ж абяцаюча. Здавыў ён з архіва Міністэрства сельскай гаспадаркі праект сельскага дома культуры на 175 месц з коштам пабудовы ў 540 тысяч злотых (па старых цэнках будаўнічых матэрыялаў). І зноў сабраліся амаль усім сялом: глядзелі, чыталі, ахалі, не верылі

«Паўстаў жаданы і патребны дом культуры. 177 гаспадароў вёскі пабудавалі такі прыгожы аб'ект...», — падкрэсліў у сваёй прамове Уладзімір Іванюк — старшыня Прэзідыума ПРН у Сямяцічах.

ў свае магчымасці. Але слова было сказана, і зракацца не выпадала. Праект будынка таксама падабаўся.

Аднак без скандалу не абышлося. Па-першае, тэхнічны праект плана здалі на зацвярджэнне ў Прэзідыйум ПРН у Сямяцічах. Чакалі, наведваліся, дамагаліся, каб паскорыць зацвярджэнне і прыступаць ужо да будовы, а там ім заявілі, што праект... загінуў! Кінуліся туды-сюды і аказалася, што працаўніца аддзела культуры ППРН недзе згубіла ўвесь праект. І колькі не шукалі, не траслі па ўсіх шафах ды шуфлядах, уся дакументацыя нібы ў ваду канула. На сельскім сходзе нават тыя, якія заўсёды моўчкі адседжваюцца, і то ад сэрца выказаліся, што яны думаюць пра туго працаўніцу і яе адносінах да сваіх службовых абавязкаў. Але на раканнямі ды салёнымі слоўцамі справе не паможаш. І зноў папрасілі А. Мартыновіча, каб паехаў у Варшаву і здабыў новы экземпляр плана.

Праз некалькі дзён новая дакumentaцыя была прывезена. І тут узнікла другая проблема: пляц у вёсцы пад будову.

Месца аблюбавалі ўсім сялом ладнае. Якраз у сярэдзіне вёскі. Калісьці была там кузня, потым — школа, а калі ў вайну школьні будынек быў знішчаны, моладзь у тым месцы наладзіла сабе плашчадку на танцы ды спартыўную пляцоўку. Гэты пляц належала восьмі гаспадарам. Кожны з іх меў па загончыку ў два метры шырынёй. Зямля ж — адзін пясок, ніхто ад веку не апрацоўваў яе. Сем чалавек адразу згадзіліся перадаць свае часткі пад будову, а восьмы — Антон Мікалаюк — не схацеў. Меў ён там дзве дзялянкі: адну па сваім браце, што выехаў у СССР, за якую ніколі не плаціў падаткаў, і сваю. Братаву аддаў, слова не кажучы, а за ўласную заспіваў пяць тысяч злотых. Сяло анямела ад абурэння. Антон Мікалаюк лічыўся ж у вёсцы багатыром. Казалі, што ў яго грошай і куры не клююць, бо трymаў дзяржаўнага расплодовага быка, кнур, два пакоі здаваў пад школу, а сам сядзеў з жонкай у куханьцы, дзе і павярнуцца не было як. Спачатку людзі дзіву даваліся яго скнэрству ды падобраму ўгаварваць Мікалаюка сталі, але ён і не думаў іх слухаць. Тады сказалі, што зробяць усё, каб у Мікалаюка грамадская рада пакояў пад школу не наймала, а быка ды кнур дзяржаўнага ў яго адабралі, бо і так да такога чалавека кароў ды мацёр ніхто не павядзе. Мікалаюк жа на тое заяўіў, што ў яго капітalu свайго хопіць і без вясковых грошай ён абыдзецца, а ўсё сяло ён мае «дзесь» і за свае грошы зробіць, што захоча.

І пачалася «война». Антон Мікалаюк стаў пісаць скаргі, што вёска бяспраўна забірае ў яго гарод, ездзіў па некалькі разоў у павет, ваядоства, нават у Варшаву. Але вёска не паддавалася і таксама пісала, хоць і не ездзіла. Адабрала ў Мікалаюка расплодовага быка ды кнур, вывела школу з яго хаты. А каб бы-

Дыплом заслужанаму грамадскаму дзеячу, кірауніку пачатковай школы ў Вілянове Анатолю Мартыновічу ўручает старшыня ППРН у Сяміціах Уладзімір Іванюк.

ло справядліва: спецыяльна выдзеліла яму яго частку збоку пляцу, каб не перашкаджаў будове.

У той час грамадскі камітэт будовы не драмаў. Заняўся ён зборам дабравольных складчын на будову. Дзве зімы збраўлі.

Солтыс сяла Вілянова Ваўранюк
Уладзімір — актыўны будаўнік
дома культуры, адзначаны дыпло-
мам.

У вёсцы не знайшлося ніводнага чалавека, які б не даў хоць 100 злотых. Толькі да Антона Мікалаюка не хадзілі, бо і так не даў бы. У суме сабралі звыш 20 тысяч злотых.

Наступіў 1967 год, 6 кастрычніка 1967 г. А. Мартыновіч прывёз з павету лакалізацыю і інжынера, які пасадавіць будынак. Сышлося ўсё сяло. Ва ўрачыстым настроі размерылі пляцоўку, пазабівалі палікі. І тут уварваўся Антон Мікалаюк: разапхнуў людзей, стаў сварыщца, клясці, вырываць палікі. Людзі не вытрывалі, пазванілі ў міліцыю. Мікалаюк спалохаўся, уцёк і недзе скаваўся. А вёска працавала пры будове ад цямна і да цямна. За адзін дзень выканалі фундамент — працу вартасцю ў 20 тысяч злотых, а разам з укладзенымі матэрыяламі, што былі закуплены за грамадскія гроши або зvezены ў грамадскім чыне, зрабілі ўклад на 55 тысяч злотых. Забяспечылі на зіму фундамент, залясавалі вапну і ўсю зіму грамадскім чынам звозілі цеглу, пустакі, цемент.

Вясна 1968 года пачалася ад того, што згадзілі майстра са свайго сяла Івана Ахрымука, і ён за 20 тысяч злотых узяўся пабудаваць сырый стан дома. За пару месяцаў выраслі сцены і далей... ні руш. Не было бэлек, і ніякае прадпрыемства не бралася іх зрабіць, бо патрэбны былі спецыяльныя формы. Сталаўка так-

сама аказалася нетыповай, і заказу на яе ніхто прыняць не хадзеў. Шмат давялося А. Мартыновічу паездзіць і пахадзіць у Сяміцічах і Беластоку, пакуль спулдзельня ў Нараўцы і прадпрыемства бетонных вырабаў у Валілах узяліся выкананць заказы. Стальярка была гатова толькі познай восенню, а бэлькі аж вясною наступнага года.

У 1969 і 1970 гадах ішлі, і не без вялікіх цяжкасцей, інсталацыйныя і ablіцовачныя працы. І тут нарадзілася новая неабходнасць: дабудаваць пры заднай сцяне дома спецыяльнае памяшканне на пажарную рамізу. Павялічваўся кошт, але і патрэба ў рамізе была вялікая. Дабудавалі.

Увосень 1971 года гатовы новенькі сельскі дом культуры ў Вілянове прыняў сваіх першых высокіх гасцей — прадстаўнікоў ваяводскіх уладаў і розных паветаў Беласточчыны, якія прыбылі 9 кастрычніка ў Сяміціцкі павет на адкрыццё чарговага культурна-асветнага сезона. Усіх прыбыўшых здзвіў і захапіў вялікі пачын вёскі Вілянова, якая здолела ўзвесці такі да-сканалы культурны аб'ект вартасцю ў 725 тысяч злотых, у тым ліку 425 тысяч злотых у складчынах, матэрыялах і працах унесла сама вёска.

Праз некалькі месяцаў 8 студзеня 1972 года адбылося афіцыяльнае адкрыццё гэтага прыгожага культурнага аб'екта. На ўра-

Старшыня гуртка ЗМВ у Вілянове, радны ГРН, член праўлення сяміціцкага аддзела БГКТ і гуртка БГКТ у Вілянове Яраслав Касперук. За актыўны ўдзел у будове дома культуры адзначаны Сярэбранай адзнакай ЗМВ і дыпломам.

Радны ГРН, намеснік сакратара партыйнай арганізацыі ПАРП у Вілянове, член грамадскага камітэта пабудовы дома культуры і яго вельмі актыўны будаўнічы Аляксандар Швед. Адзначаны дыпломам.

чыстасць съшліся не толькі амаль усе дарослыя і моладзь вёскі, але і жыхары яе ваколіцы. Зала, разлічаная на 175 асоб, мусіла змясціць удвая больш гледачоў.

— Паўстаў пажаданы і патрэбны дом культуры, — падкрэсліў на адкрыцці старшыня Прэзідымуа ПРН у Сямяцічах Уладзімір Іванюк. — Сто семдзесят сем гаспадароў вёскі пабудавалі такі прыгожы аб'ект, якога б не пасаромелася мястэчка; дом, дзе яны знайдуць месца на павышэнне сваіх ведаў, культурны адпачынак і развесяленне.

Звяртаючыся да прысутных на ўрачыстасці жыхароў Вілянова, кіраўнік аддзела культуры Прэзідымуа ВРН у Беластоку Збігнеў Дамброўскі прызнаў:

— Вы з'яўляецеся ўзорам грамады, якая зразумела ролю культуры ў сяле, патрапіла выйсці са свайго панадворка і ўнесці ўклад для агульнага добра. Вілянова з'яўляецца прыкладам для іншых сёлаў у тым, як многа можна зрабіць згоднай супольнай працай.

І ў довад прызнання велічнасці грамадскага чыну з рук старшыні Сямяціцкай ПРН дыпломы атрымоўвалі: вёска Вілянова, ПОП ПАРП, гурток БГКТ, кола ЗМВ, старшыня грамадскага камітэта будовы дома культуры Анатоль Мартыновіч і найбольш самаахварныя будаўнікі. Зала грымела аплодысментамі, твары ўсіх раз'яснялі ўсмешкі задавальнення, шчырага задавальнення з добра выкананай працы на карысць усяго сяла.

На новай сцэне выступалі школьнікі, дарослыя самадзейнікі — салісты, квартэт. Плылі польскія, беларускія, рускія песні, мільгалі ў народных танцах постаці дзяўчат і юнакоў. Гасціна самадзейнікі з суседніх Мілейчыщ паставілі п'есу М. Клімасовай «Такія сабе клопаты». Да позняй ночы гулялі віляноўцы пад добры танцевальны аркестр з павятовага дома культуры ў Сямяцічах.

Тая снежная студзенская ночь, раз'ясненая патокамі святла і сардечнымі ўсмешкамі, здалася мне майскай раніцай культурнага жыцця сяла Вілянова, пагоднай і многаабя чаючай раніцай.

Калі ўжо артыкул мой з'явіўся на старонках «Нівы», я стаў сумнявацца ў гэтых сваіх спадзяваннях. Нават падумаў, што я іх выказаў навыраст. І праз некалькі месяцаў зноў паехаў у Вілянова.

У веснавым сонцы сцэны сельскага дома культуры яснелі свежасцю тынкаў, а вокны чысціней і густоўнымі заслонамі. Каля дома ўжо былі нарыхтаваны да ўкладкі тратуарныя пліткі.

Унутры — чысціня, парадак. У глядзельнай зале камплект новенъкіх крэсл, атрыманых ад Ваяводскага прадпрыемства кіно ў Беластоку, у роўненъкіх радах чакае гледачоў. Апушчаны новы занавес на сцэне. Нават не верыцца, што ў гэтай зале на працягу мінуўшых некалькіх месяцаў адбыўся ўжо дзесяткі культурных і грамадскіх мерапрыемстваў. Тут ужо праходзілі школьныя бацькоўскія дні (вывядоўкі), лектары высту-

Заўсёды першым пры ўсіх грамадскіх чынах у Вілянове з'яўляецца Ян Высоцкі — член грамадскага камітэта пабудовы дома культуры. Адзначаны дыпломам.

Вялікім аўтарытэтам у сяле карыстаеца Эдуард Акенчук — актыўны будаўнік дома культуры. Адзначаны дыпломам.

палі з дакладамі і гутаркамі, пісьменнікі і журналісты сустракаліся са сваімі чытачамі. У лютым самадзейны мастацкі калектыв віляноўскага гуртка БГКТ выступіў з «Раскіданым гняздом» Я. Купалы. Адбыўся школьні конкурс «Беларуская песня — 72», у якім прыняло ўдзел 8 салістаў, 12 дуэтаў, 3 трою і 4 квартэты — разам 32 асобы, а гледачоў было звыш двухсот. Часта прыбывае сюды рухомае кіно БГКТ з савецкімі фільмамі, а аўязное наведвае дом культуры кожны месяц. Адбылося ўжо некалькі маладзёжных забаваў. І ў гэтай жа зале ўжо сыграў дзесяць вяселляў! Першымі згулялі ў новым доме культуры свае вяселлі адразу дзве пары: Раіса і Міхаіл Уласюкі і Люба і Мікалай Ваўрэнюкі. Кажуць, што вяселлі былі цудоўныя.

А ў будні дзень?

У спецыяльнім пакоі знаходзіцца «Клуб селяніна», дзе абсталявала мэблю і паставіла тэлевізар гмінная спулдзельня. Сюды людзі заходзяць вечарам выпіць каву або ліманад, паглядзець тэлевізійную праграму. У спецыяльнай «Беларускай зале», дзе ёсць магнетафон, прайгрывацель, пласцінкі і розныя настольныя гульні (ўсё ад аддзела культуры ВРН у Беластоку), знаходзіцца багаты выбар польскіх, беларускіх і рускіх

газет і часопісаў (выпісалі іх на год за суму 3260 злотых). Сюды масава наведваюцца ахвотнікі пачытаць партыю шахматаў, шашак, даміно. У так званай «Ціхай зале» адбываюцца сходы ПОП ПАРП, гуртка БГКТ, кола ЗМВ, пасяджэнні рады дома культуры і іншых арганізацый, рэпетыцыі самадзейнікаў.

Набліжаўся ціхі вечар. З «Клуба селяніна» данёсся пазыўны сігнал варшаўскай тэлевізіі, у «Ціхай зале» дуэт прабаваў новую беларускую песню, у «Беларускай зале» шалясцела папера — любіцелі пачытаць ужо праглядалі свежыя газеты і часопісы. У дзвярах паяўляліся ўсё новыя і новыя наведвальнікі. І я раптам прыпомніў Антона Мікалаюка.

— Ці прыходзіць?

— Хто?

— Мікалаюк Антон.

— А як жа ж! Надта любіць паглядзець тэлевізар і паразважаць на тэмы актуальных палітычных падзей.

— І нічога?

— А пэўна, што нічога. Мы не баронім. Няхай пераканаецца, як добра мець такі дом культуры ў сяле. Мы ж яго будавалі

Першы ехаў да прац пры пабудове дома культуры Жэрунь Юзэф, с. Юзэфа — член грамадскага камітэта пабудовы. Адзначаны дыпломам.

Член грамадскага камітэта пабудовы дома культуры, актыўны яго будаўнік Мікалай Сулъжык. Адзначаны дыпломам.

Ахвотна аддаў сваю дзялку пад будову дома культуры і актыўна ўдзельнічаў у будаўнічых працах Мікалай Тафілюк — член грамадскага камітэта пабудовы. Адзначаны дыпломам.

Будаваў дом культуры ў сваім сяле Янка Ахрымук — актыўіст і слайны майстар у ваколіцы. Адзначаны дыпломам.

Ахвотна прымаў удзел у пабудове дома культуры Мікалай Брыук. Адзначаны дыпломам.

Актывісткі гуртка БГКТ і кола ЗМВ у Вілянове, члены аматарскага калектыву БГКТ Мар'я Шэўчук, Зіна Жэрунь, Мар'я Ярошук і Ніна Каспэрук. Ахвотна будавалі свой дом культуры, а цяпер выступаюць на яго сцэне. Адзначаны дыпломамі.

для ўсіх, — адказалі мне маладзенъкія клубовыя і інструктар.

Развітваючыся з Анатолем Мартыновічам, які ўжо прыйшоў у дом культуры, каб глянуць сваім вокам старшыні рады дома культуры, што ў ім дзеецца, я міжвольна сказаў:

— Гэта хіба ж усё...

— О, не, — запярэчыў мне А. Мартыновіч. — Гэта толькі пачатак. Вось за гэтую вясну плануем выбудаваць добрую жвіроўку з сяля да шашы. Працы ўжо пачаліся. На днях усё сяло падпісала абавязацельства перакрыць саламянія стрэхі цементавай дахоўкай. Ну, і будзем паволі збірацца да будовы новай школы.

І я поўнасцю паверыў у рэальнасць гэтых новых планаў. Яны пад сілу дружнаму і працавітаму Вілянову.

**Мікалай Гайдук
Фота Р. Сянько**

Гайнаўская волейбольная

У 1972 годзе валейбалісткі Гайнаўскага беларускага ліцэя, за-
вяваўшы чарговы раз першае месца ў ваяводстве, прадстаў-
лялі наша ваяводства ў міжвядомскіх спаборніцтвах і змага-
ліся за ўваход у II лігу. Аб гэтым пісалі спартыўныя хронікі,
ведалі аб гэтым ва ўсіх спартыўных колах. Але для большасці
людзей, звычайных чытачоў, якія мала ўнікаюць у справы
спорту, факт гэтых напэўна быў нечаканасцю, у якую нават
цяжка павершыць.

А пачалося ўсё ў 1963 годзе, калі ў Гайнаўскі беларускі лі-
цэй прыйшоў проста з педліцэя малады настаўнік Мікола Врублей-
скі. Сам вялікі аматар і любіцель спорту, ігрок і арганіза-
тар, уключыўся ў спартыўнае жыццё школы. Разам з настаў-
ніцай фізкультуры Зояй Колпа стварыў ён у школе фізкультур-
ныя секцыі — волейбольную, баскетбольную, лёгкай атлетыкі.
Аматараў сярод вучняў было нямала. Але настаўнік выбіраў
у секцыі вельмі старанна, пераважна тых, што мелі адпаведныя
фізічныя дадзенныя. У спорце лічацца перш за ўсё высокія, моц-
на збудаваныя людзі. Гэта яны маюць шанцы навязаць роўную
барацьбу, гэта яны могуць цвёрда верыць у выйгрыш.

Дзяўчата, а ў ліцэі вучачца пераважна дзяўчата, прыйшли
у Гайнаўскі беларускі ліцэй проста з вясковых падставовых
школ, дзе не толькі аб спецыялізацыі ў спорце, але ў большасці
выпадкаў аб спартыўной зале ў школе не было і ўспаміну.
Спартыўная пляцоўкай служыў там школьны панадворак. А на
занятках — элементы лёгкай атлетыкі: бег, скакі, агульная
гімнастыка і звычайнія гульні.

Часта, як успамінаюць спартсменкі, настаўнік, шукаючы ро-
слых дзяўчат і хлопцаў, забіраў іх з іншых гурткоў — музыкі,
малівання. Бо ім тады было ўсё роўна, дзе займацца. Хацелася
толькі цікава правесці час, нечаму навучыцца.

І вось, праз два гады стараннай, адданай працы прыйшли пер-
шыя вынікі. Вось што піша аб гэтым школьнай спартыўнай хроніка: «Дзяўчата нашай школы, прадстаўляючы ЛЗС, вый-
грабілі ў Моньках Кубак старшыні ФАН. Выйграбілі сустрэчы з
ЛЗС Элк, Монькі і Кнышын. Такім чынам, заваявалі права
ўдзельнічаць у турніры на першыство Польшчы, якое адбудзе-
ца ў Глазе. Узнагародай за такое дасягненне быў выезд нашай
каманды ў адпачынкова-трэніровачны лагер у Элк».

За гэтым дасягненнем пайшлі і іншыя. Можна сказаць: па-
сыпаліся перамогі. Некалькі чарговых гадоў дзяўчата выйгры-
валі Кубак куратора, граючы ў катэгорыі малодшых дзяўчат
(да 16 год). І цяпер гэты кубак назаўсёды застаўся ў Гайнаў-
скім ліцэі.

«Вельмі заслужаную перамогу ў першынстве ваяводства заваявала наша каманда малодшых дзяўчат у Беластоку, выйгрываючы матч з папярэднім чэмпіёнам ваяводства — камандай Лапскага ліцэя», — пісала школьнай хроніка ў 1967 годзе. Сустрэчы гайнаўчанак з лапскімі ліцэісткамі былі ў той час найбольш заўзятымі, найцікавейшымі. Каманды гэтыя сустракаліся шмат разоў, і менавіта гэтыя матчы дзяўчаты ўспамінаюць з найбольшай прыемнасцю.

Ад 1968 года ўжо і лапская каманда не змагла навязаць з імі роўную барацьбу. У пачатку 1968/69 года летапіс гайнаўскага ліцэальнага спорту адзначаў: «Заняткі валейбольнай секцыі малодшых дзяўчат і юнёрак адбываюцца 2 разы ў тыдзень. Заняткі вядуць насты настаўнікі З. Колпа і М. Врублеўскі. У гэтым навучальным годзе дзяўчаты будуць адстойваць званне чэмпіёна ваяводства і I месца на Кубак куратара. Юнёркі будуць граць у міжваяводскай лізе». І наступны запіс, зроблены праз некалькі месяцаў: «Вельмі заслужаную перамогу ў першынстве ваяводства заваявала наша каманда малодшых дзяўчат у Беластоку, выйграўшы ўсе сустрэчы».

Ад гэтага часу дзяўчаты, як малодшыя, так і старэйшыя, не прайгралі ніводнай сустрэчы. Граючы ў апошнія гады ад імя на-

Каманда валейбалістак. Злева: Гэлена Анхімюк, Зося Васюк, Ірэна Леўчук, Яўгенія Грыгарук, трэнер Мікалай Врублеўскі, Оля Саевіч, Зіна Барташэвіч, Ірэна Янель, Крыстына Сеген і Валя Маркевіч.

шага ваяводства за ўваход у другую лігу, дзяўчата сустракаліся з камандамі Варшавы, Лодзі, Ольштына і іншых гарадоў Польшчы. З меншымі гарадамі, нават з Ольштынам, часта выігрывалі. З іншымі вялі роўную барацьбу і гэтым ужо ганарыліся. Бо і чаму ж не? Клубныя каманды такіх гарадоў, як Варшава, Лодзь ці Радам, маюць не такія ўмовы для развіцця спорту, як Гайнаўскі ліцэй, дзе школа месціцца ў драўляным бараку, а гімнастычны зал — у часовай будзе. Ці ж не гонар добра супраціўляцца такой камандзе, дзе граючы асобныя ігракі нават з першай лігі, адстойваючы гонар свайго клуба? З такімі праігрывалі, вядома, але гульня была цікавай і момантамі нават зацятай.

Дзяўчата не заламаліся праігрышамі з такімі моцнымі камандамі. Яны далей трэніруюцца два разы ў тыдзень, а калі перад імі вельмі сур'ёзны матч — нават па чатыры разы ў тыдзень.

Вельмі памятнай для дзяўчата была сустрэча са зборнай камандай горада Гродна. У Гродне нашы дзяўчата прайгралі з лікам 3:1, але ў Гайнаўцы, на ўласным полі, адиграліся з тым самым лікам.

Чым жа можна растлумачыць такі высокі ўзровень спорту, асабліва валейбольнага, у звычайнym агульнаадукацыйным ліцэi? Тым больш, што такое становішча існуе ўжо на працягу шэрагу гадоў. Моладзь прыходзіць у ліцэй і адыходзіць, скончышы яго, а каманды валейбалістак з году ў год мацнейшыя. Чаму ж дзяўчата з вёсак на працягу двух-трох гадоў саліднай працы становяцца найлепшымі валейбалісткамі ў ваяводстве ва ўсіх катэгорыях? Гэта ж нават не гайнаўская зборная, а дзяўчата толькі аднаго, беларускага ліцэя адстойваючы гонар нашага ваяводства ў валейбольным спорце краіны.

Адказ на гэтае пытанне быў толькі адзін. Яго падалі мне дзяўчата-валейбалісткі на сустрэчы з імі ў ліцэі: «Энтузіязм і здольнасці трэнера плюс моцная дысцыпліна».

У ліцэі справа валейбольнай секцыі была пастаўлена сурова: калі хочаш займацца, на кожных занятках трэба быць абавязковая і без спазненняў (аб гэтым ужо і гаворкі не было). Вызначаны на трэніроўкі час выкарыстоўваць максімальна пад пільнім вокам трэнера. Апрача таго, трэба добра вучыцца. Добрыя вынікі ў вучобе былі ганаровай справай спартсменак.

І яны стараліся. Кожнай дарагі быў давер настаўніка і трэнера, якога дзяўчата нязмерна шануюць, і велізарная ахвота выіграць. Пачуццё калектывнасці прабіваецца ў дзяўчата на кожным кроку: нельга падвесці настаўніка і калектыв — трэба выіграць. Вядома, што найлепшыя валейбалісткі — гэта дзяўчата, якія найдаўжэй іграюць, гэта значыць, з апошняга

Капітан каманды Гэлена Анхімюк і Зося Вашчук — з кубкамі і дыпломамі з турніру на кубак «Газеты Беластоцкай».

класа ў ліцэі. Трэба неяк спалучыць трэніроўкі і выступленні са здачай матуральных экзаменаў. А гэта ж далёка не лёгкая справа! Але валейбалісткі трактуюць заняткі секцыі як адпачынак для псіхікі, а час, патрачаны на выезды, наганяюць працай над кніжкай вечарамі, нават начамі, калі так трэба. І яшчэ не здарылася, каб валейбалістка мела клопаты ў паспяховасці па іншых прадметах.

Нямала дапамог дзяўчатам педагогічны калектыв ліцэя. Добрая вынікі ў спорце былі ўлічаныя як добрая грамадская праца на карысць свайго ліцэя. Усе дзяўчаты атрымоўвалі стыпендыі. Для іх стараліся забяспечыць прыватныя кватэры на станцыі, каб дзяўчаты не вымушаны былі даязджаць штодзень з дому поездамі ці аўтобусам. Вядома ж, колькі на гэта марнуеца часу. У Гайнаўцы наогул няма інтэрнату для вучняў (калі не лічыць невялічкі інтэрнацік пры драўнінным тэхнікуме, якога нават для сваіх вучняў далёка не хапае).

І вось у такіх умовах дзяўчаты не толькі выигрываюць у сваім горадзе, але нават у Беластоку няма ім роўных.

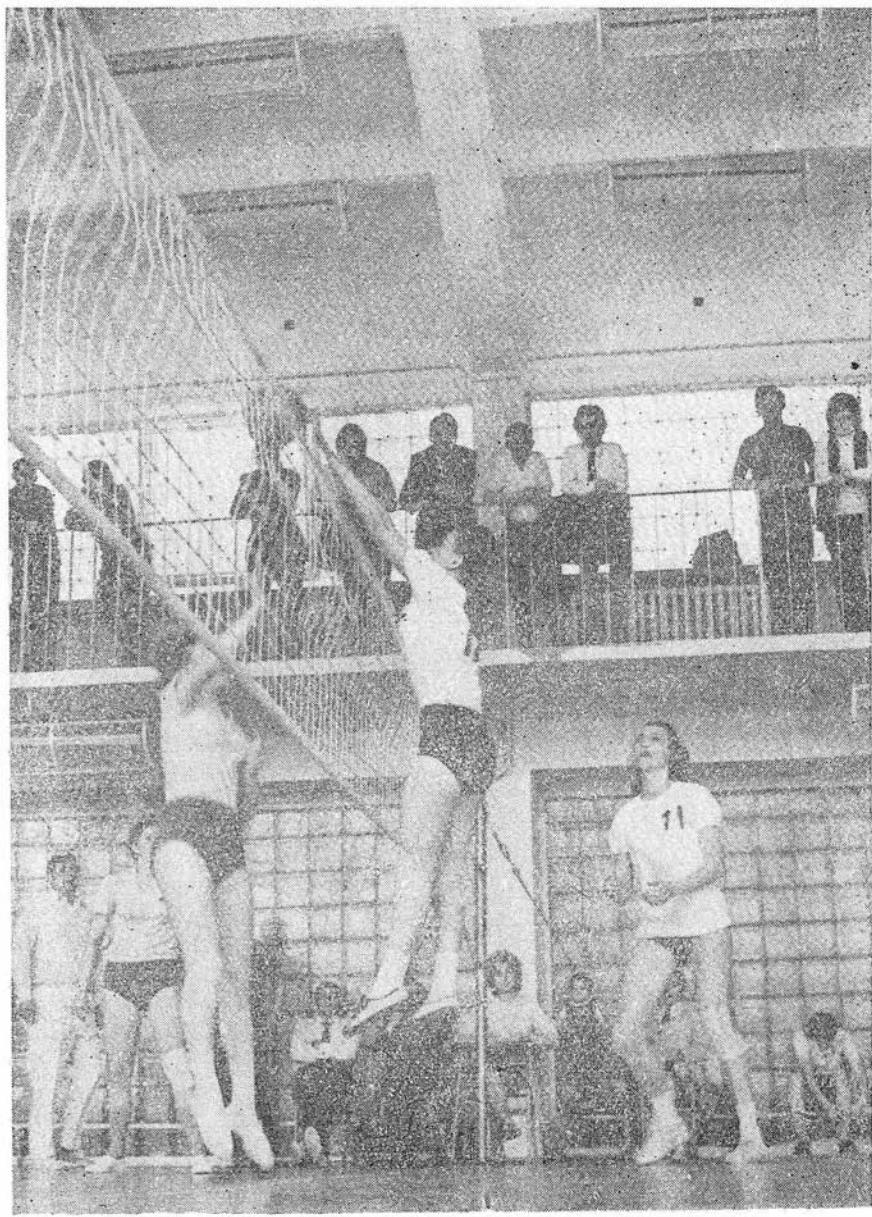
Мікола Врублеўскі, настаўнік — энтузіяст, які сам, працуячы ў ліцэі, выдатна скончыў завочна Акадэмію фізічнага выхавання, зрабіў яшчэ спецыялізацыю па валейболу і цяпер з'яўляецца трэнерам II класа, умеў прышчапіць сваім вучням любоў да спорту. Яго выхаванкі, пакінуўшы ліцэй, далей займаюцца валейболам, выступаюць там, куды кінула іх жыщё.

Найлепшая спартсменка школы Тамара Шыгманская вучыцца цяпер у Акадэміі фізічнага выхавання ў Варшаве. Яе сяброўкі, скончыўшы ў Настаўніцкай школе факультэт фізічнага выхавання, працуяць у розных школах Беласточчыны, перадаючы сваю любоў да спорту сваім вучням, новаму пакаленню.

Іра Стоцкая і Валя Дубко вучацца ў філіяле Варшаўскага ўніверсітэта на факультэце педагогікі. Але і яны не пакінулі спорт — гуляюць цяпер у валейбольнай камандзе студэнцкага клуба АЗС.

Цікава мне было ведаць, як адчуваюць сябе гайнаўскія дзяўчаты ў іншым калектыве, што думаюць аб поспехах гайнаўскіх валейбалістак цяпер, нібы ўжо з нейкай перспектывы, пакінуўшы каманду і граючы ў іншай. Здавалася б, іх новая каманда, студэнцкая, павінна была б быць лепшай. Усё ж такі туды прыходзяць людзі ўжо з нейкай, часцей за ўсё пяцігадовай, падрыхтоўкай, са спартыўным стажам. Чаму ж тады гайнаўскія ліцэісткі лепшыя?

— Усё залежыць ад трэнера, — гаворыць Іра. Дарэчы, трэба адзначыць, што трэнер Врублеўскі ў прыватнай размове называў Іру вельмі працавітай спартсменкай. А мне давялося бачыць яе ў час гульні ў турніры на кубак «Газеты Беластоцкай». Не

Дзяўчата ў час ігры.

было ў камандзе АЗС другой такой адданай і спрытнай дзяўчыны. Яна цаспявала ўсюды, туляла на ўсёй пляцоўцы. Была вельмі змучаная, спацеўшая, але задаволеная. Такой мы і бачым яе на здымку. Сяброўка Іры — Валя Дубко вымушана была іграць з вывіхнутай рукой. Таму на пляцоўцы здавалася менш актыўнай, але была не горшай ад сваіх іншых сябровак.

— У нас была вельмі востра пастаўлена дысцыпліна. Не ўяўляю сабе, каб хто-небудзь з нас не прыйшоў на трэніроўку. Нават за спазненне трэнер выключаў з гульні ў найбольш адказных сустрэчах. Ды і замяніць было каму. У валейбольнай секцыі трэніруеца заўсёды каля 30—40 чалавек. Ніхто не хаець таксама зрабіць прыкрасі трэнеру Врублеўскаму. А рэгулярныя трэніроўкі — гэта ўжо палова поспеху. Другая палова — уменне трэнера, якое ён перадае нам.

— Часта здараеца нам, — дадае Валя Дубко, — выступаць у турнірах разам з гайнаўскай камандай. Мы — за АЗС, яны — за свой клуб — МКС. Калі яны выигрываюць з нейкай іншай камандай, мы плачам ад радасці за іх. Горш, калі выпадае нам самім іграць супроты іх. Вядома, тады ўсе сілы ўкладаем у гульню за сваю каманду, за АЗС, але выйграць з гайнаўчанкамі нам яшчэ ніколі не ўдалося. У такіх сустрэчах не хочацца быць горшымі за іх, хочацца паказаць трэнеру Врублеўскаму, што яго навука не прапала на марна. Мы тады вельмі стараемся. Можа і ў гэтым ёсць свая прыгажосць спорту.

Напэўна, у спорце ёсць шмат прыгожых і высакародных бакоў. Але мне здаецца, што значна лепшыя маглі быць вынікі нашага беластоцкага валейболу, калі б можна было стварыць такія ўмовы для самых здольных спартсменаў, каб яны, скончыўшы ліцэй, маглі трапіць у добры спартыгуны клуб, з адпаведнай базай і трэнерамі, каб працягвалі ўдасканальваць сваю форму і ўменне, а не рассыпаліся па глухіх пушчанскіх вёсачках у найвышэйшай спартыгунай форме, каб выконваць сваю штодзённую працу настаўніка. У такіх умовах доўга яшчэ наша ваяводства будзе чакаць вынікаў, якія могуць завесці нашу каманду ў II лігу. У нас жа спадзяюцца на валейбалістак з ліцэя, якія за чатыры гады сваёй велізарнай працай дабіваюцца непараўнальных да ўмоў поспеху, і потым, калі яны скончаць ліцэй, аказваюцца нікому непатрэбнымі, бо ніводная ўстанова не працуе згуртаваць іх вакол сябе.

Хочацца верыць, што некалі і беластоцкі спорт зможа сказаць мацней сваё спартыгуне слова. Але, напэўна, толькі тады, калі большасць грамадства нашага ваяводства будзе мець больш прыхільнія адносіны да спорту, вышэй будзе ацэніваць патрэбы і значэнне спорту.

У мінульым годзе трэнер Врублеўскі ўвёў новую цікавую фор-

Ira Stoikaya — вychаванка трэнера Врублеўскага. Цяпер яна грае ў студэнцкім клубе АЗС.

му падрыхтоўкі спартсменаў. У падставовай школе № 1 яму ўдалося арганізація спецыяльны спартыўны клас. З некалькіх пятых класаў школы былі выбраны найлепш фізічна развітыя дзецы. Трэнер пачаў з імі сур'ёзную падрыхтоўку да спартыўнай кар'еры. Першыя месяцы працы з дзецьмі паказалі, што такім чынам Гайнаўка зможа ў хуткім часе мець вельмі маладую, але зусім не горшую каманду. Настаўнік спадзяеца, што такім чынам можна будзе прадоўжыць (наколькі гэта магчыма ва ўмовах Гайнаўкі) гады ўдзелу кожнага іграка ў камандзе. А гэта значыць, дабіца значна лепшых яшчэ вынікаў.

Хочацца верыць, што слава гайнаўскага валейболу будзе яшчэ большай. Будзе гэта тады, калі сярод гайнаўчан будзе больш ахвотнікаў дапамагчы трэнеру ў яго вельмі адданай працы, калі, нарэшце, грамадскія дзеячы Гайнаўкі зразумеюць, што хочуць яны гэтага ці не, Гайнаўка даўно ўжо стала сталіцай волейбольнага спорту нашага ваяводства.

Яніна Чэрнякевіч

Фота Пётр Савіцкі

ЯЙКА КАЛУМБА

Аднойчы Хрыстафор Калумб абедаў у адной багатай іспанской сям'і.

— Адкрыццё Амерыкі, — гаварылі яны, — рэч няцяжкая. Варта было толькі паставіць такую мэту.

Калумб нічога не адказаў. Ён моўчкі ўзяў яйка і зварнуўся да прысутных:

— Хто з вас зможа паставіць яйка на адзін з яго канцоў?

Паспрабавалі многія, але нікому не ўдалося гэтага зрабіць. Тады Калумб узяў яйка, лёгенька стукнуў яго аб край сваёй талеркі, а затым паставіў на стол.

Усе ўсклікнулі:

— Як гэта проста!

— Гэта так, — адказаў Калумб усміхаючыся. — Аднак трэба было здагадацца, як зрабіць гэта.

Археалогія

аб жыҳарах паўднёвай Беласточчыны

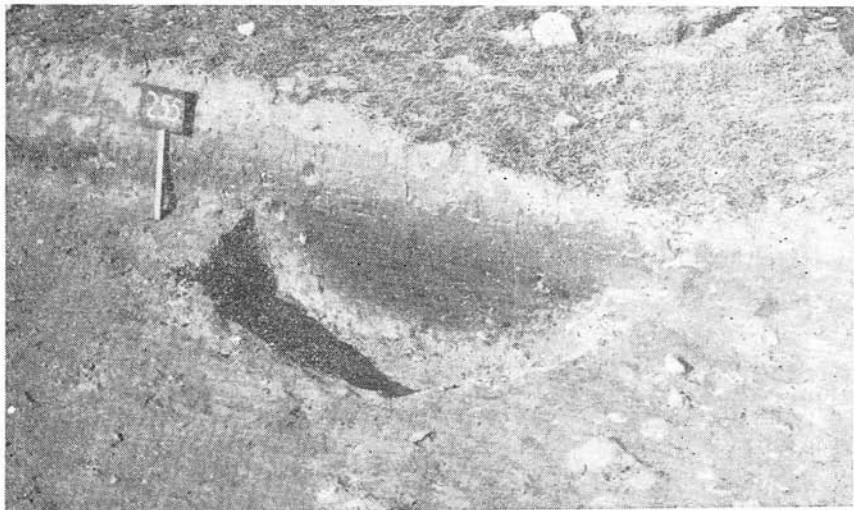
ў першых стагоддзях нашай эры

У многіх мясцовасцях Беласточчыны захаваліся больш ці менш відавочныя сляды даўніх пасяленняў. Рэшткі стаянак вандроўных паліяўнічых паходзяць нават з часоў больш дзесяці тысяч год назад. Шмат ёсьць таксама і пазнейшых знаходак, якія захаваліся з часоў стварэння і ўмацоўвання дзяржаўнасці, паяўлення першых гарадоў. Гавораць аб іх пасяленні і гарадзішчы, як, напрыклад, расследаваныя нядаўна так званыя Замковыя горы ў Гацьках Бельскага павету (з VI—XI ст.), Бельску Падляшскім (з XII—XIV ст.) ці ў слайным Драгічыне, заснаваным славяна-мі ў XI ст. Аднак у гэтym артыкуле я хачу прадставіць трохі звестак аб ранейшым часе, чым пісторыя такіх старажытных гарадоў, як Драгічын, Бельск Падляшскі ці Бранск і Сураж.

Шмат увагі ў археалагічных працах на Беласточчыне прысвячаецца якраз даследаванню аб'ектаў, якія паходзяць з канца старажытнай эры. На нашых землях гэта быў рымскі перыяд, называемы таксама перыядам рымскіх упльываў. Час гэты ахоплівае першыя чатыры стагоддзі нашай эры, калі сярэднееўрапейскія прасторы аказаліся па-суседску з Рымскай імперыяй. Гэта тады яны ўвайшлі ў сферу палітычнага і культурнага ўздзеяння імперыі і яе правінцый, навязаны тады былі больш ажыўленыя контакты, чым дагэтуль. У той жа час гэта быў перыяд, калі мясцовае насельніцтва ў выніку ўнутранага грамадска-гаспадарчага развіцця дайшло да канца першбытна-абшчыннага строю, уступаючы ў так званую ваеннную дэмакратыю, якая папярэджвала феадалізм.

У родава-пляменных абшчынах усё большае значэнне набывалі старэйшыны, а сярод іх — правадыры, якія трымалі ў сваіх руках не толькі прывілеі кіравання. Узначальванне ваенных паходаў было сродкам умацоўвання такіх адзінак таксама і ў «цывільных» справах, прычым немалое значэнне адыгрывалі тут маёмасныя справы і магчымасць узбагачацца больш, чым рэшта супляменнікаў. Правадыры і іх сем'і станавіліся багацейшымі не толькі, зрэшты, дзякуючы ваенным паходам, а таксама сваёй кіруючай і арганізатарскай ролі ў гаспадарчай дзейнасці, асабліва дзякуючы свайму ўдзелу ў гандлёвым абмене, перш за ўсё з далёкімі землямі.

На Беласточчыне захавалася шмат стаянак рымскага перыяду. У паўночнай частцы, трохі лепш даследаванай археолагамі, у ваколіцы Сувалкаў, Аўгустова, Элка адкрыты могілкі і пася-

Здым. 1. Прыклад тыповай плоскай магілай з могілак у Цэцэлях Сямяцкага павету.

ленні балтыйскага насельніцтва, продкаў пазнейшых язвягаў, вядомых ад канца Х ст. таксама і з пісаных крыніц, між іншым, з рускіх летапісаў. У ваколіцах Сувалкаў знайдзена таксама некалькі магіл вяльможаў.

Паўднёвая і паўднёва-ўсходняя частка Беласточчыны, асабліва землі ўздоўж верхняй і сярэдняй Нарвы, а таксама прыбужскія землі ў Сямяціцкім павеце інтэнсіўней даследаваны археолагамі якраз цяпер. Гэта вынікае з неабходнасці ахоўваць помнікі і багацце культуры, якімі з'яўляюцца пасяленні, могілкі, курганы і гарадзішчы; імі трэба апекавацца і ахоўваць іх ад знішчэння. Важныя таксама навуковыя прычыны, якія вынікаюць з патрэбы пазнавання даўняй гісторыі гэтага незвычайна цікавага і маляўнічага рэгіёну. Адкрытыя тут рэшткі пасяленняў рымскага перыяду даюць іншы выгляд культуры, чым на Сувальшчыне, а шматгадовыя пошуки дазваляюць нараэцце зрабіць першыя выводы. Асаблівае значэнне мела адкрыццё восенню 1965 года, а затым даследаванне ў 1966—70 гадах найбольшых да гэтага часу ва ўсходній Польшчы і прылягаючых прасторах заходній Беларусі і паўночнай Украіны могілак, якія знаходзяцца на землях вёскі Цэцэлі каля Сямяцічаў. Адкрыта тут было больш 550 плоскіх і 8 магіл-курганоў. Было тут раней яшчэ больш магіл, але частка з іх была знішчана ў выніку кампания жвіру на гэтым месцы. Гэта вялікая страта для навукі.

Даследаванні ў Цэцэлях далі вельмі шмат помнікавага матэрыялу. Гэта розныя прадметы, укладзеныя ў магілу памершаму для жыцця на другім свеце. Прадметы гэтыя даюць нам прадстаўленне аб матэрыяльнай культуры. Адначасова гэтыя матэрыялы, а таксама даследаванне форм, характару магіл і людскіх астанкаў дазваляюць меркаваць аб духоўнай культуры, пазнаць некаторыя з'явы грамадскага і гаспадарчага характару.

Вось, напрыклад, справы веравання былі прычынай таго, што на месца магілы была выбрана найвышэйшая частка ўзгорка, які значна ўзвышаецца над наваколлем, а яго падножжа абмывае рэчка Шыся. Над ёй раскінуты будынкі вёскі Цэцэлі, пабудаваныя там, дзе 1700—1500 год назад жылі заснавальнікі даследаваных могілак. Вышыня пагорка падкрэслівала значэнне заснаваных тут могілак, аб'екту культуры, дзе спаўняліся абраады пахавання памершых, такія важныя ў кожным грамадстве, асабліва ў даунейшыя часы. Тут, напэўна, адбываліся і іншыя ўрачыстасці, як, напрыклад, штогадовае свята памершых. Як гэта

Здым. 2. Выгляд магільной ямы з дзвюма урнамі, маг. 404 у Цэцэлях Сяляніцкага павету.

бывае ў многіх першабытных вераваннях і рэлігіях, такім чынам, між іншым, падтрымлівалася сувязь, паводле тагачасных поглядаў, з памершымі членамі данага грамадства, іх часта лічылі апекунамі і абаронцамі ўсіх жывых сваякоў і супляменнікаў.

Памершых спальвалі на каstry, а рэшткі недапаленых у гэтым абраадзе касцей выбіралі з вуголля і складалі ў магіле. Треба адзначыць, што ў славян звычай спальвання цела памершага пратрываў да часоў уздзейння хрысціянства, а часам захоўваўся і даўжэй, калі гэты звычай быў прыняты як абавязковая форма рэлігіі. Сёння магілы ў Цэцлях, за выключэннем курганаў, не маюць свайго выгляду. Яны зусім не заўважальныя на паверхні, і таму іх называем плоскімі магіламі (здым. I). Шмат вякоў назад і яны выдзяляліся на паверхні, напэўна, у выглядзе малых земляных копчыкаў, нагадваючых сённяшнія магілы. З часам знецінія сляды па іх зацёрліся. Аб існаванні такога выдзялення магіл здагадваемся, між іншым, і на падставе таго, што мы не сустрэлі выпадку, каб магіла была зроблена на раней ужо выкарыстаным месцы. А трэба памятаць, што могілкі служылі для пахавання памершых без перапынку на працягу калі 250 год.

Рэшткі касцей складалі ў выкапаную магілу найчасцей разам з рэшткамі недагарэўшага вогнішча. Ролю магілы спаўнялі неглыбокія ямы авальнай ці круглай формы дыяметрам каля 1 м і глыбінёй да паўтара метра. Часам косці знаходзіліся ў глиняных пасудзінах — урнах (здым. 2). Касцей для гэтай мэты выкарыстоўвалі мяшочки з тканіны. Аднак у шматлікіх выпадках рэшткі касцей ляжалі свабодна па ўсёй магіле. Значна раздзей здараліся выпадкі пахавання не спаленых цел памершых (здым. 3). Гэты звычай адносіўся амаль выключна да пахавання дзяцей, асабліва нованароджаных і немаўлятак, хоць некалькі такіх магіл мела ў сабе і шкілеты дарослых. Сёння цяжка сказаць, чаму ў адносінах да некаторых людзей прымняўся іншы рытуал. Пакуль што можам толькі здагадвацца, што вынікала гэта з веры ў існаванне другога свету і ў лёсы чалавека пасля яго смерці. У нейкіх выпадках гэта дазваляла ім спрашчаць форму пахавання ў параўнанні са спальваннем. Нейкую ролю ў гэтым магло адыграць і ўздзейнне на веру з іншых бакоў, напрыклад, ад прычарнаморскіх і прыбалтыйскіх народаў.

У большасці магіл мы знайшлі розныя прадметы, спецыяльна там пакладзеныя разам з астанкамі памершага. Найчасцей гэта была кераміка — кавалкі або і цэлія пасудзіны (здым. 4). Аднак, калі ў шкілетных магілах пасудзіны пераважна былі цэлія, дык ва ўсіх іншых — толькі іх кавалкі. Магчыма, што

Здым. 3. Прыклад шкілетнага астанка дзіцяці і тры гліняныя пасудзіны з яго пасмертнага пасагу, Цэцэлі Сямляціцкага павету.

гаршкі, міскі, кубкі біліся пасля використання іх у цырымонії спальвання цела памершага.

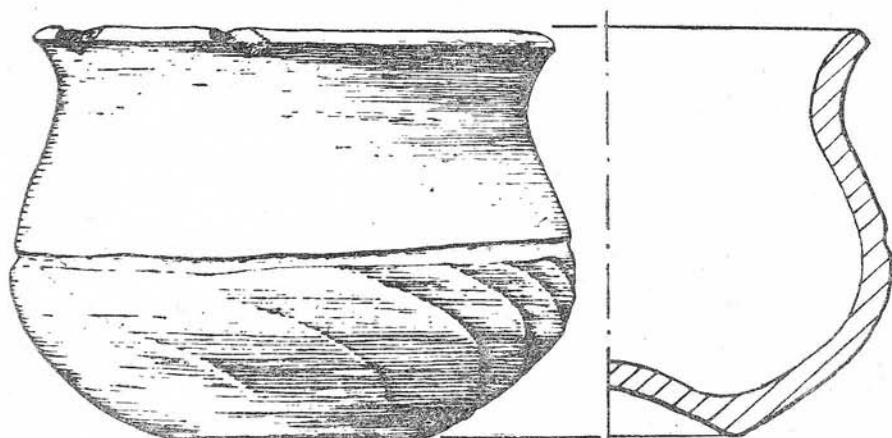
Частымі знаходкамі былі бронзавыя запінкі (мал. 5б). Гэтаяя прадметы ўпрыгожвання ўжываліся для сашпільвання адзежы, згодна з модай пад уплывам антычнага поўдня. Запінкі адрозніваюцца паміж сабой формай. Гэта, між іншым, дае магчымасць устанавіць дакладную храналогію асобных магіл. Як упрыгожванне да адзежы запінкі, як і сёння ювелірныя вырабы, паддаваліся частым зменам моды. Па гэтай жа прычыне наглядаем зменнасць формы таксама ў бронзавых спражках, але толькі зредку — у жалезных. З іншых упрыгожванняў частым элементам магільнага пасагу былі рознакаляровыя шклянныя, раздзей бурштынавыя або бронзавыя пацеркі. Пацеркі гэтаяя з'яўляюцца рэшткамі нашыйнікаў. Часам пацеркі ўжываліся для ўпрыгожвання завушніц, зробленых з бронзавага дроту ў форме паўмесяца, або валасяных шпілек. Як паказвають знаходкі, дэкарацыя цела і адзежы была вельмі багатай. Яна значна адрознівалася ад упрыгожванняў, якія насілі балтыйскія жанчыны. Упрыгожванні балтыйскіх жанчын знойдзены былі на Сувальшчыне. Балтыйскія жанчыны насілі яшчэ і пярсцёнкі, і бранзалеты.

У магільным пасагу памершых, які прызначаўся для жыщца на іншым свеце, былі таксама такія прадметы, як іголкі (з бронзы або жалеза), а таксама гліняныя праслікі, якія былі часткай прасніц (мал. 5а). Памяталі ў тыя часы і аб патрэбах гігіены. Аб гэтым сведчаць частыя ў магілах грабяні, якія вырабляліся тады з рогу або косці, а спайлваліся жалезнымі або бронзовымі клепкамі (мал. 7).

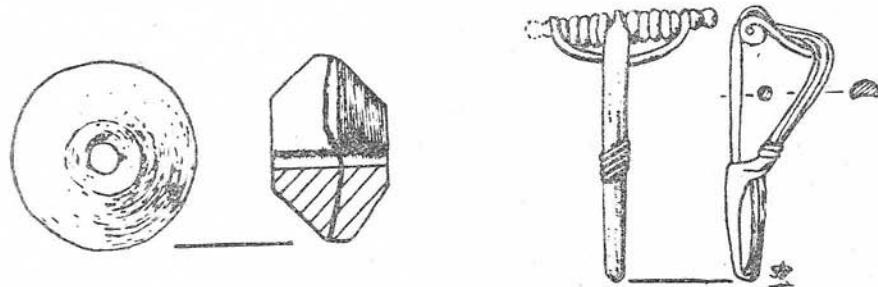
Свайго роду паказам тагачасных гаспадарчых заняткаў былі знойдзеныя ў некаторых магілах паламаныя жорнавыя каменны ад абаротных жорнаў (здым. 8). Факт існавання жорнаў пачвярджае нам, што людзі займаліся тут сельскай гаспадаркай. Паколькі ў Цэцэлях памершых наогул не абкладалі каменнямі ў магілах, можна здагадвацца, што ў выпадках, калі знойдзены былі жорнавыя каменны, людзі хацелі забяспечыцца ад памершага і злыходаў з яго боку.

Цікавай знаходкай у магіле побач са шкілетам маладой дзяўчыны, апрача ўпрыгожванняў і грэбеня, быў камплект жетонаў — 52 шклянныя, касцяныя і гліняныя кружкі. Яны былі ў мяшочку, пакладзеным ля правай нагі дзяўчыны. Служылі кружочки для гульні, правілы якой сёння вельмі цяжка ўстанавіць. Можа яна нагадвала нашыя шашкі? На нашых землях паявілася гэтая гульня якраз у рымскі перыяд, у выніку ўздзеяння антычнай культуры. Шклянныя жетоны паходзяць іменна з правінцыянальнарымскіх майстэрняў. На Беласточчыне, апра-

ча Цецэляў, мы адкрылі іх у курганах у Растолтах (Беластоцкі павет) і ў Сківах (Сямяціцкі павет). У Цецэлях цікавым з'яўляецца факт, што разам з такімі кружкамі, ёсць кружкі мясцовай работы, зробленыя з косці і гліны.

Мал. 4. Гліняная пасудзіна з адной з магіл у Цецэлях Сямяціцкага павету.

Мал. 5. Гліняны працлік і тыповая запінка з бронзы з IV ст. н. э., знойдзеныя ў Цецэлях Сямяціцкага павету.

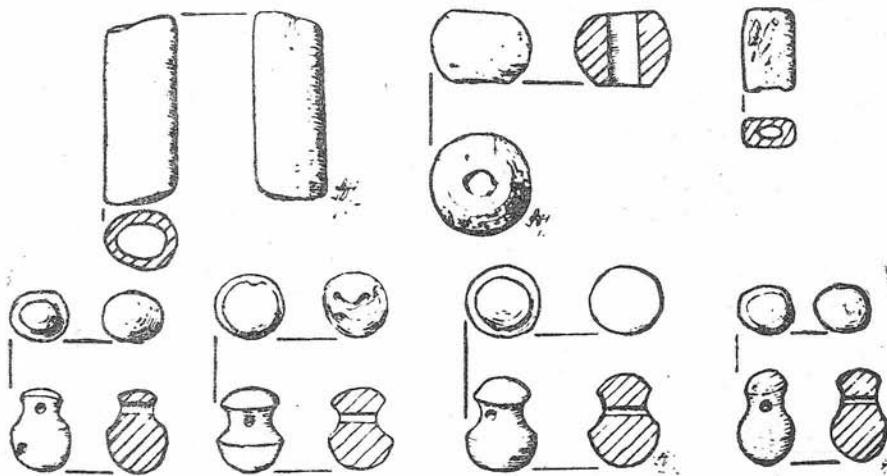
Сярод некалькіх соцень магіл яшчэ адна звяртае на сябе асаблівую ўвагу. Усе металічныя прадметы ў ёй былі зроблены з бронзы, нават брытва, нож і нажніцы, нягледзячы на тое, што гэта выключала іх нармальнае выкарыстоўванне. Несумненна, яны мелі сваё значэнне ў абрадах, у рытуалах, а іх уладальнік быў, напэўна, шаманам. Бо ў той час было ўжо шыроко-

ка вядома ў Еўропе жалеза, яго выраб і апрацоўка. Пацвярджаюць гэта і шматлікія знаходкі, між іншым, і печы для выплаўкі жалеза ў паўднёвой Беласточыне, напрыклад, недалёка ад курганоў у Растолтах і Катлоўцы на Гайнаўшчыне. Аднак наогул жалезных прадметаў у магілах ёсьць паразунальна мала. Гэта наводзіць на думку, што ў час абрадаў стараліся не класці іх у магілы. Гэта датычылася перш за ўсё зброі і вупражы. Мечы, стрэлы і копіі, шпоры і цуглі, вырабленыя з жалеза, не сустракаюцца ў цэцэльскіх магілах і на іншых могілках над Нарвай і Бугам, а, напрыклад, на Сувальшчыне, у балтыйскага насельніцтва, або ў насельніцтва, якое засяляла польскія землі ўздоўж Віслы, былі яны частай знаходкай.

Адсутнасць у магілах зброі не азначае, што ў Цэцэлях хавалі толькі дзяцей і жанчын, або што жыхары гэтай мясцовасці былі выключна мірным людам. Іншыя былі прычынены гэтага. Дакладныя даследаванні рэштак касцей дазволілі ўстанавіць, што хоць жанчын і дзяцей сапраўды было больш, але і мужчын было нямала. Адсутнасць зброі ў магілах з'яўляецца адной з асаблівасцяў звычаяյ насельніцтва паўднёвой Беласточыны ад другой паловы II стагоддзя. З гэтага пункту гледжання, гэтыя звычай, а напэўна і адпаведны вераванні, былі тут такія ж, як на прасторах правабярэжнага Мазоўша і Памор'я, а таксама паўднёва-захадній Беларусі і Валыні. Разам з яшчэ іншымі рысамі культуры гэты звычай дае падставы выдзеліць на ўсёй гэтай тэрыторыі асаблівую культуру, якая носіць рабочую назыву ўсходнепаморска-мазавецкай. Можна яшчэ дадаць, што падобнымі рысамі культуры (між іншым, адсутнасцю зброі) хараектарызуецца так званая чэрняхоўская культура, вядомая галоўным чынам на тэрыторыі Украіны.

Даследаванне могілак рымскага перыяду ў паўднёвой частцы Беласточыны дазволіла сцвердзіць, што, апрача звычайно пахавання памершых у плоскіх магілах, часам узносіліся вялікія, манументальныя курганы — грабніцы. Адкрытыя яны былі ў многіх мясцовасцях, а даследаванні праведзены да гэтага часу ў Растолтах (Беластоцкі павет), Кутавой, Катлоўцы і Курапашве (Гайнаўскі павет), Сківах (Сямяціцкі павет) і іншых. У Цэцэлях таксама. 8 курганоў знаходзілася на могілках сярод соценія плоскіх магіл. Гэтыя курганы, названыя ад першых адкрыццяў «растолцкім» тыпам, былі насыпаны з вялікай колькасці палівых каменняў, якія ствараюць стрыжань дыяметрам ад 6 да 15 метраў. Стыжань складаецца з некалькіх пластоў каменняў, а зверху накрыты зямным насыпам. У сярэдзіне былі пакладзены астанкі памершага, часта не спаленых. Уся канструкцыя мела ад 15 да 50 метраў у дыяметры і ад 1,5—2 да 5 метраў вышыні (здым. 9).

Стварэнне такой «будоўлі» патрабавала вялікага ўкладу працы цэлай групы людзей. Велізарная колькасць каменняў і зямлі, выкарыстаная на копец над адным памершым, стварала контраст з бедным выглядам усіх астатніх плоскіх магіл. Кантраснасць гэтых магіл падкрэсліваюць таксама пасагі памершых.

Мал. 6. Рознай формы шкляныя пацеркі і бурштынавыя нашыйнікі з адной з магіл у Цэцэлях Сямяціцкага павету.

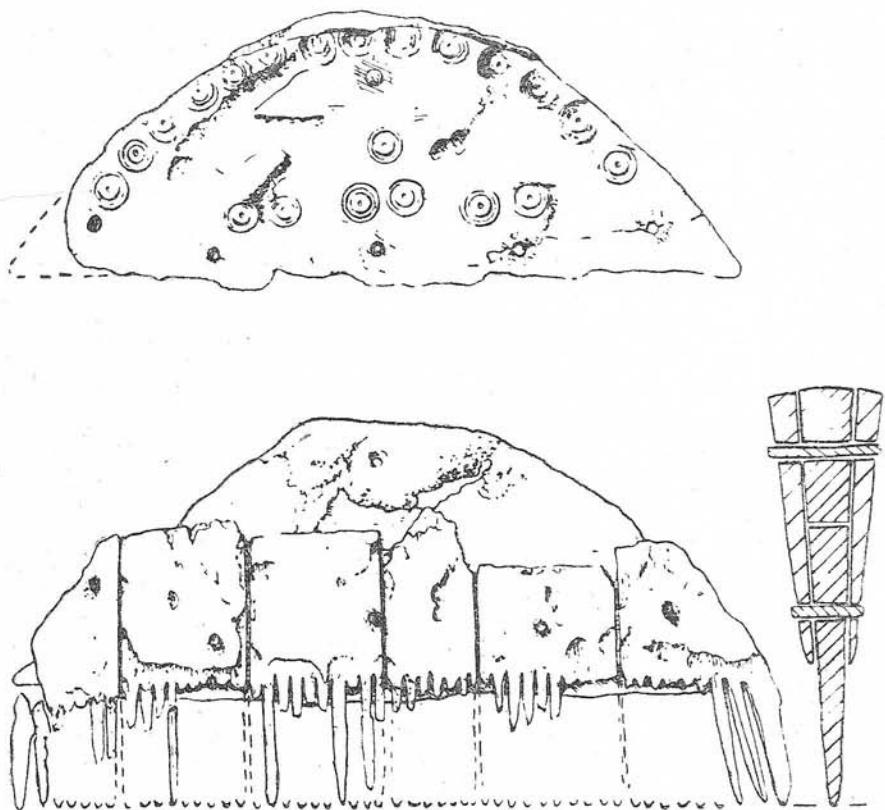
У курганах яны складаліся з дарагіх прадметаў, часта прывезеных здалёк.

Прыведзеныя факты ставяць курганы ў шэраг так званых «княжацкіх магіл». У іх пахаваны ананімныя астанкі членаў племеннай арыстакратыі, аб якіх я ўспомніў у пачатку гэтага артыкула. Тоэ, што на паўднёвай Беласточчыне вядома ўжо нямала магіл з III—IV стагоддзяў, гэта не толькі заслуга даследаванняў, якія прывялі да іх адкрыцця. Існаванне іх гаворыць аб тым, што ў гэтым раёне былі асабліва добрыя ўмовы для натуральнага працэсу выдзялення і ўзбагачэння прадстаўнікоў племенных старшынь. Гэтаму спрыяла напэўна паяўленне далёкага гандлёвага шляху. Ён спалучаў тады праз паўднёвую Беласточчыну гандлёвыя цэнтры Балтыйскага ўзбярэжжа, між іншым, і ля вусця Віслы, з прычарнаморскімі прасторамі, дзе функцыяновалі цэнтры антычнай цывілізацыі. Гэты шлях на Балтыйскім узбярэжжы разгалініваўся, ведучы далей на поўнач, у Скандинавію, і ў Заходнюю Еўропу, у значны цэнтр правінцыянальнарымскай вытворчасці на Рэйне.

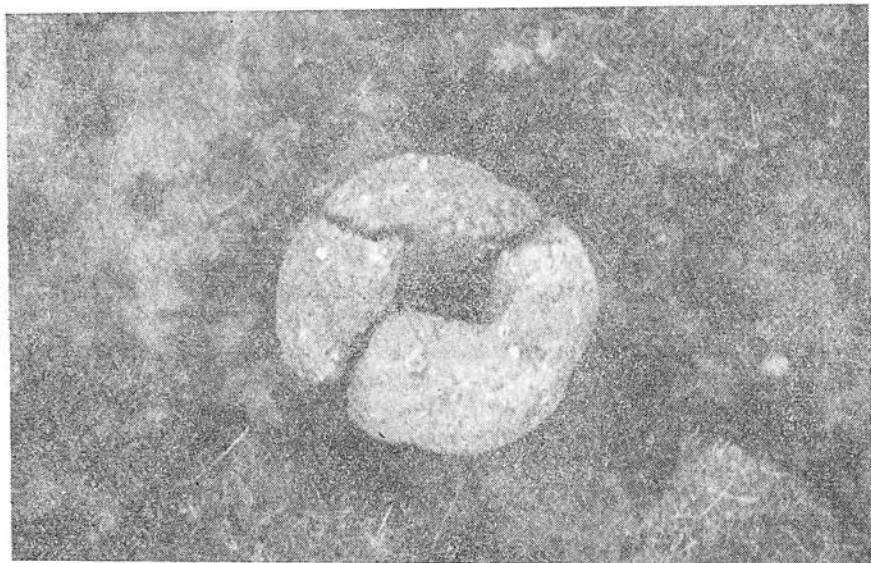
Дзякуючы гэтаму гандлёваму шляху, мы знаходзім у магілах шкляныя пасудзіны і пацеркі, жетоны для гульні, бронзавы

посуд. Эксклюзіўныя пасудзіны (чарпак і цадзілка) адкрыты ў курганах у Растолтах, а бронзавы кацялак, упрыгожаны ка-сымі жалабкамі, знайдзены калісьці ў Піліпках (Бельскі павет) ва ўрочышчы «Залаты пясчанік». Існаванне гэтага шляху спры-яла распаўсюджванню навінак у галіне моды, звычаяў, а так-сама і вераванняў. Адыгрывала яно, як відаць, значную ролю ў фармаванні мясцовых грамадскіх і эканамічных адносін.

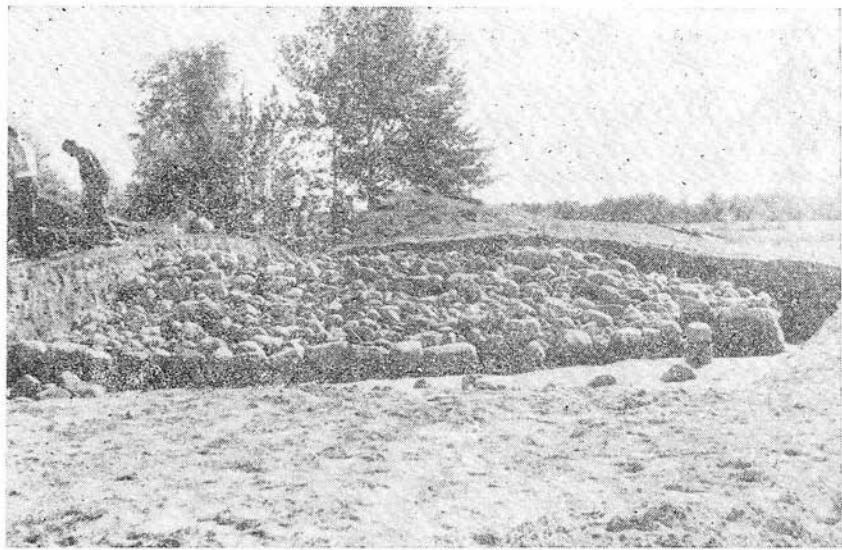
Да гэтага часу я гаварыў аб розных справах, звязаных з куль-турай, вераваннямі і звычаямі, грамадскімі адносінамі сярод жыхароў усходняга Паддляшша ў рымскі перыяд. Чытача напэўна цікавіць, што ж гэта быў за народ, як называўся, на якой мове гаварыў. На гэтае пытанне адказаць найцяжэй. Археала-гічныя крыніцы ананімныя, даследаванні працягваюцца і да-

Мал. 7. Прыйклад частковага захаванага рогавага грэбеня, які паходзіць з могілак у Цецзелях. Зверху відаць упрыгожаная насадка на ручку, знята, каб можна было ўбачыць прынцып канструкцыі прадмета.

Здым. 8. Складзены з кавалкаў жорнавы камень, знайдзены ў адной з магіл у Цэцелях.

Здым. 9. Выгляд часткі княжацкага кургана ў Растолтах Беластоцкага павету ў час археалагічных раскопак.

лёка яшчэ да іх заканчэння. Тыя часы — гэта перыяд моцнай міграцыі, вандровак розных плямён і народаў. Між іншым, якраз уздоўж Нарвы і Буга ад ніжнай Віслы, вызначаеца напрамак і шлях вандроўкі на поўдзень германскіх плямёнаў готаў і гепідаў. Каля пачатка нашай эры гэтыя плямёны аселі на ўсходнім Памор'і, а ўжо ў III і IV стагоддзях стварылі на прычарнаморскіх прасторах дзяржаўныя саюзы. Магчыма, што іх вандроўка зазначылася і на Беласточчыне ў археалагічным матэрыяле. Цяпер немагчыма гэта выдзеліць. Таму найбольш праўдападобным, здаецца, будзе прыпісаць, напрыклад, могілкі ў Цецэлях славянскаму насельніцтву, якое даўно ўжо пераважала ў басейне Віслы. Пацвярджае гэта і доўгі час выкарыстоўвання могілак у Цецэлях — каля 250 год. Далейшае даследаванне і дакладнае вывучэнне знайдзеных матэрыялаў паможа ўдаліць нашыя дагэтуляшнія меркаванні і выпрацаваць новыя канцэпцыі.

Зрэшты, значэнне гэтых даследаванняў заключаецца не толькі ў пазнаванні культуры і жыцця людзей, якія тут пражывалі ў пачатку нашай эры. Даследаванні гэтыя вядуць да познавання фону, на якім сфармаваліся пазнейшыя культуры і этнічныя адносіны раннесярэдневяковай славяншчыны на прасторах паміж Бебжай, сярэднім Бугам і Палесsem.

Ян Ясканіс
Фота аўтара

ПРЫМАЎКІ

Блін — не клін: жывот не расколе.

*

На чужы рот гузіка не нашыеш.

*

Нож такі востры — толькі ваду рэзаць.

*

П'янаму мора па калена, а лужа — па вушы.

*

Пяты такія, што хоць ты імі палонікаў душы.

*

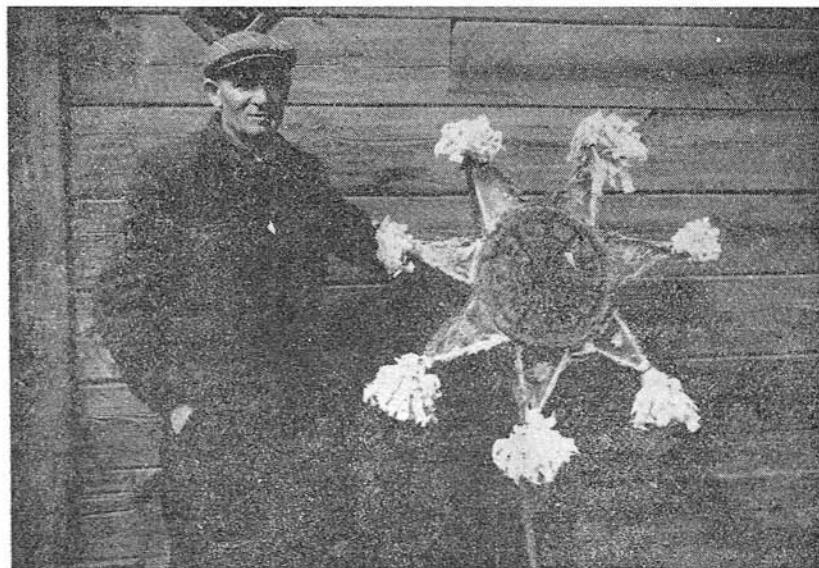
Сядзіць і па леташній каляядзе плача.

Калядныя звёзды

У грамадскім жыцці вёскі важную ролю выконвалі і выконваюць народныя звычайі, звязаныя са святкаваннем гадавых свят. Яны ў манатоннае жыццё вясковай грамадскасці ўводзілі некаторую разнастайнасць, спалучаючы ў сабе, акрамя элементаў магіі, элементы гульняў і развесялення. Магічнае значэнне дзе-якіх звычаяў знікла, але захавалася форма супольнай гульні.

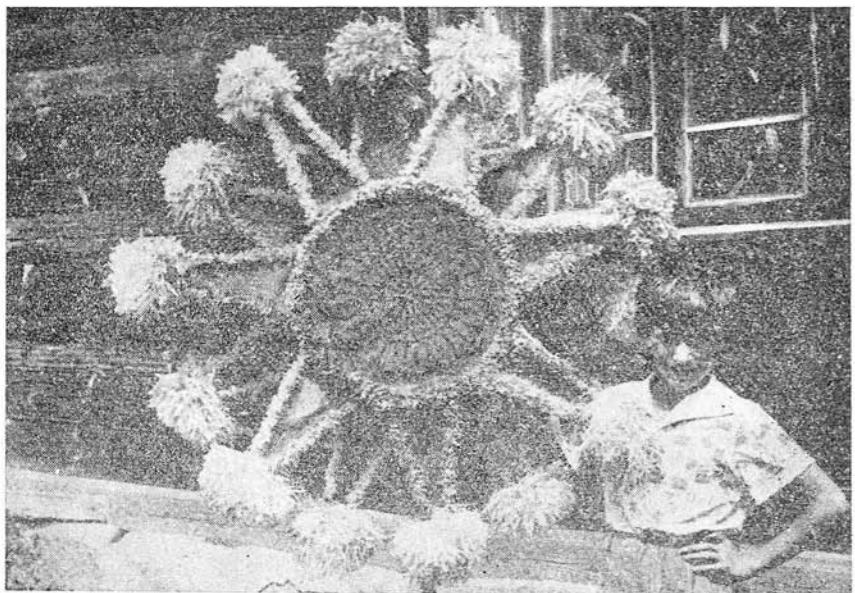
Цыкл каляндарных абрадаў пачынаюць звычайі, звязаныя са святамі каляд. У вёсцы гэта час асабліва рухлівы і багаты.

Да найбольш жывучых па сённяшні дзень і найбольш папулярных звычаяй у вёсках Беластоцкага ваяводства адносіцца хаджэнне са звяздой. Ён асабліва пашыраны сярод праваслаўнага насельніцтва, якое пражывае ва ўсходніх частцы нашага ваяводства. Тут хадзілі са звяздой на першы дзень Каляд і ў наступающую па ім ноч. Калядавалі старэйшыя і дзеці, наведвалі са звяздою хаты часта ў суправаджэнні гарманіста. Часам была гэта групка моладзі — дзяўчат і хлопцаў, якія на наступны дзень за закалядаванне арганізоўвалі сабе супольную забаву.

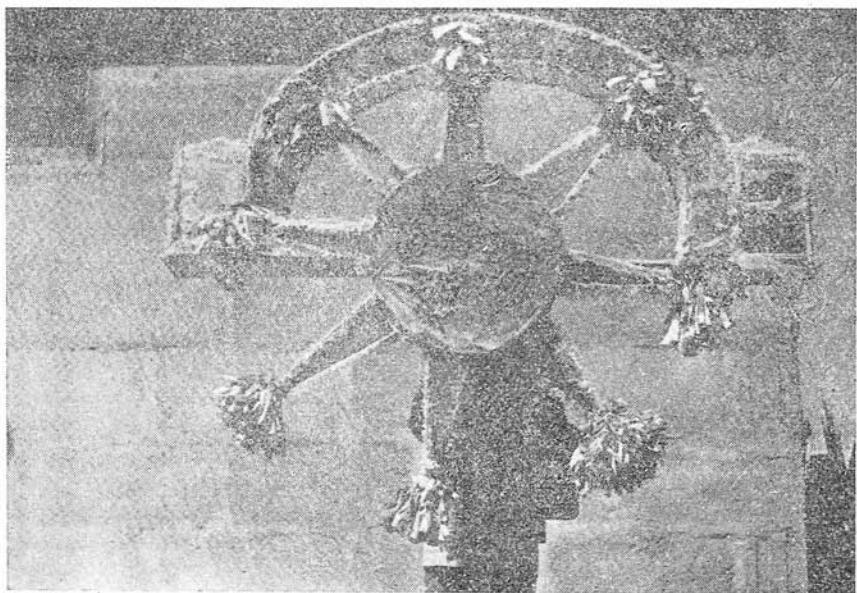
Звязда з Макаўкі, Гайнаўскага павету.

Фота Я. Мацяеўской

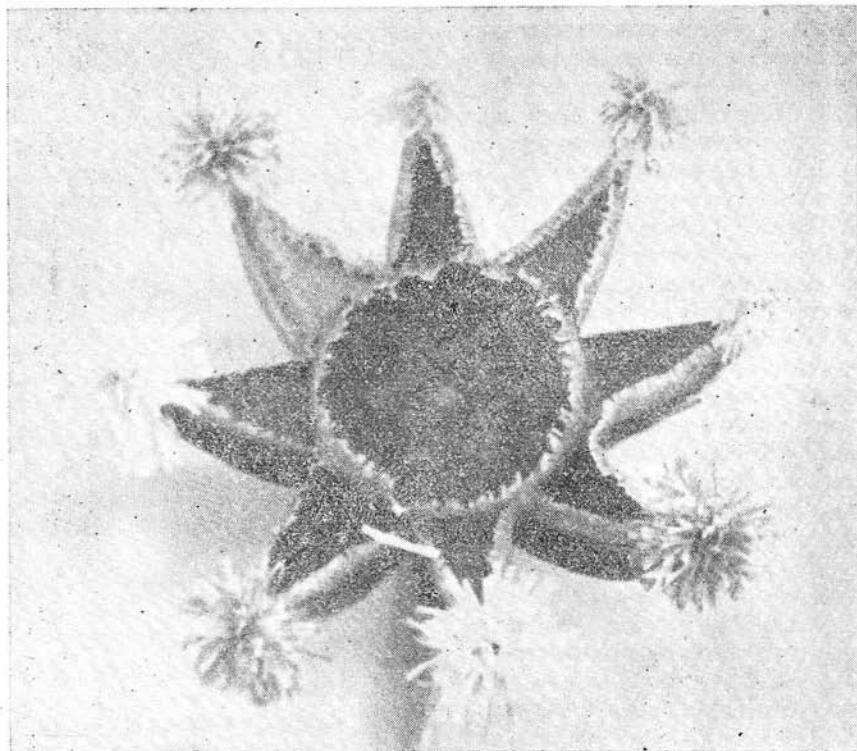
Двухрадавая звязда з Будаў, Гайнаўскага павету.

Фота Я. Мацяеўскай

Звязда з «небам». Белавежса, Падаляны II.

Фота Я. Мацяеўскай

Звязда з Рыбалау, Бельскага павету.

Фота В. Волкава

Звёзды рабілі самі каляднікі. Шкілетам яе, звычайна, была бечаўка (абадок) старога сіта. Да яго прымачоўвалі патыкі, збівалі або звязвалі іх з сабой і такім чынам узнякалі рогі звязды. Іх потым абклейвалі каляровай, часта ваксаванай або насычанай льняным алеем, паперай. Дзякуючы гэтаму звязда была празрыстай і не так лёгка загаралася ад свечкі, што была ўнутры яе.

Мастацкая вартасць звязды залежала ад ліку рогаў і вынайдлівасці каляднікаў ва ўпрыгожанні яе бібулкай ці каляровай паперай.

У вёсцы Тэрамісі каля Белавежы хадзілі са звяздой, якая мела 18 рогаў (яна цяпер знаходзіцца ў Акруговым музеі ў Беластоку). Звязда была так сканструйвана, што пры абароце яе рогі, складзеныя ў два рады, беглі ў працілеглых напрамках.

У ваколіцах Белавежы сустракаўся таксама іншы тып звязды з так званым «небам». У ёй было восем рогаў, над якімі

праціраўся лук у форме неба, аблекенны блакітнай бібулкай і закончаны ліхтарыкамі.

Арыгінальны увогнутай формай выдзяляеца звязда з Рыбалаў, Бельскага павету (яна таксама знаходзіцца ў зборах Акруговага музея ў Беластоку). Гэта аднарадавая звязда з загнутымі наперад рогамі, упрыгожанымі пампонікамі з рознако-лернай бібулкі.

Цікавыя ўпрыгожанні цэнтраў калядных звёзд, якія сустракаліся ва ўсходніяй частцы Беласточчыны. Іх перад звычайна быў аздоблены круглай выразкай, даволі вялікай па памерах. Меншыя выразкі былі на рогах, часам нават з іх задняга боку.

Як правіла, выразкі выконваў каляднікамі нехта старэйшы. Вырэзваў іх з каляровай паперы нажом або ножніцамі да стрыжкі авечак. Займальныя выразкі сустракаем у вёсцы Макаўка, Гайнайскага павету і ў вёсцы Галады, Бельскага павету.

Аздобленыя выразкамі звёзди з ваколіц Гайнайкі, Бельска Падляшскага і Сямяціч належаць да найпрыгажэйшых у Польшчы.

На жаль, усё часцей звёзди з традыцыйнымі выразкамі замяняюцца звёздамі са шклянным перадам, у якіх сярэдзіна аздоблена бліскучымі паперкамі ды друкаванымі картунікамі. Паstryрэнне ў апошнім часе такога тыпу звёзд у ваколіцах Трасцянкі і Макаўкі Гайнайскага павету спрыяла таму, што сталі занікаць калядныя выразкі.

Традыцыйнае хаджэнне са звяздой старэйшых людзей замянилася выключна калядаваннем дзяцей ва ўзросце 7—13 год. Зразумела, гэта не спрыяле даўгавечнасці абраду. Можна спадзявацца, што ў бліжэйшай будучыні ўсё радзей і радзей будзем сустракацца на вёсках з традыцыйнай звяздой — эфектным элементам калядных абрадаў.

мгр Барбара Кясценіс-Студзінска,

Акруговы музей
у Беластоку

РЫБА

Рыба расце хутчэй за ўсё паміж той мінутай, калі яе злавілі, і той, калі аб гэтым рассказваюць.

Сустрэча з „гагатухай”⁹⁹

Перад касай натоўп людзей. Стаю далёка ў чарзе і думаю: «Каб хоць паспесь узяць білет і хутчэй, хутчэй у бацькаўскі дом. Сёння ж «гагатуха». Так прагна ў мінулае, у традыцыю, якая так хутка «ўцякае» з нашых вёсак.

Стаю, забыўшыся аб тым, што дзеецца вакол мяне, і думкі мае блытаюцца далёка—далёка ў мінульым.

— Пані не чуе, ці што? Вам куды білет? — з абурэннем крычыць касірша, і толькі на гэты востры голас я «апрытомнела».

Прыйшоў ПКС, і я пачала, як усе, пхацца, каб хоць заняць седзячае месца. А не так ужо лёгка змагацца з моладдзю (яна была пераважаючай часткай пасажыраў), якая, пэўна, таксама спышала на «гагатуху» — вечар багаты і цікавы, асабліва для іх, маладых.

Удалося. Села ля вакна. Перада мной 40 кіламетраў дарогі. Загледзелася ў бель палёў, а думкі мае паплылі, паплылі...

*

Усталая я тады рана, за акном стаяла марознае надвор’е. У сённяшні дзень многа работы: прыбраць, памыць, пахаваць усё з панадворка, каб хлопцы вечарам або ноччу чаго-небудзь не сцягнулі. Ды і мame трэба дапамагчы — сёння ў нас, як і ў кожнай хаце, пякуць кішкі. Іначай і быць не можа, традыцыя.

Дзень праляцеў мігам, надыходзіў вечар, вечар, поўны неспадзянак. Сэрца пачало біцца мацней.

Калі за вакном пачало цымнечь, мама выняла з печы гарачыя смачныя кішкі, і ўсёй сям’ёй селі мы вячэраць. Яшчэ не скончылі, як раптоўна адчыніліся дзвёры і група дзяўчат убегла ў кухню.

— Маня, ты яшчэ не апранута! Хутчэй збірайся, бо і паварожыць не паспее, зараз жа хлопцы пачнуть збірацца, мусім хавацца, — загаманілі амаль хорам. Кінула я есці і, апрануўшы кожушок і ўсюлья валёнкі, пабегла з сяброўкамі на загуменне па дровы. Кожная з нас схапіла бярэмя дроў і папёрла ў хату лічыць: «пара, не пара». Каторая з нас мела «пару» — значыць, у гэтым годзе выйдзе замуж.

Потым пачалі мы скідаць калошы з валёнак і кідаць за сябе, прыгаварваючы: у якую страну выйду замуж? Мне тым разам не паshanцавала, калоша ўляцела ў калодзеж.

— А цяпер бяжым пад вокны, — загадала Вера. Пабеглі да ўсёй Параскі і па чарзе пачалі крычаць:

— Цёця Параска, як зваць майго мужа?!

— Васіль, — адказала на маё пытанне цётка Параска.

Ізноў няўдача, я ж так не цярплю гэтага імя, а так мае называцца мой муж?

Вяртаючыся, пачалі мы лічыць частакол: «пара, не пара». «Пара» — удалося. З крыкам і смехам забягаем у хату Веры, маёй сяброўкі. Просім маму Веру, каб прынесла нам курыцу ў хату. Кожная з нас пасыпала на падлогу купінку зерняў і чакала: чые першае дзяўбане, тая з нас выйдзе першай у гэтым годзе замуж.

— Я, калі была маладая, — расказвала нам маці Веры, — на «гагатуху» цэлы вечар, пакуль на ўсеначную ішлі, сядзела на гары, добра скаваўшыся, каб і носа не было відаць, бо хлопцы вельмі спрытна ўсё прачэсвалі.

— Цётачка, мы так заваражыліся, што і забыліся зусім пра тое, ужо ж трэба вяртацца, каб дзе хоць па дарозе не скапілі.

Раптам пачулі галаслівы крык дзяўчыны. Мы ў акно: група хлопцаў нясе Маньку Грышаву, а яна так галосіць, што аж у вушах звініць. Нясуць завінтуую ў кожусе, відаць, з хаты ўдалося ім «украсці» босую і неапранутую. Панеслі да Мішкі Паўлавага, ён жа цэлымі вечарамі ў яе праседжвае. Цікава: ці Мішка прасіў хлопцаў, каб Маньку прыцягнулі, дык добрую гарэлку ім за гэта паставіць, ці яны самі здагадаліся? Калі ўсё прышіхла, мы выйшлі з хаты і ціхенька пачалі пррабрацца кожная ў сваю хату. На маёй дарозе было спакойна, нават заспакойна. Маё дзявочае сэрца білася моцна, як бы штосьці прадчувала. Ужо і брамка, яшчэ крокай з дваццаць — і буду ў хатце. Раптам аднекуль пачуліся крокі, і я адчула, як штосьці моцна скапіў мяне за плечы. Я ў крык, але запозна, ды нашто ж тут крычаць, ніхто ратаваць не будзе, сёння ж «гагатуха», так трэба. Завалаклі мяне ў хату да Валодзі. На Валодзіным твары была ўсмешка і задавальненне. Хуценька замітусілася Валодзіна маці, і праз хвіліну, стол быў гатовы: засланы белым абрусом, на стале паўлітроўка і закуска. Мяне папрасілі за стол, садзячы ў самым кутку на кожусе, як маладуху, пры маім баку пасадзілі Валодзю, а далей расселіся хлопцы. Пілі, жартавалі. Потым паказалі мне печ, прынеслі кацюбу і памяло, усё гэта для таго, каб ведала, як стану ўжо жонкай Валодзі, дзе яно ўсё стаіць і што з ім рабіць.

Калі выпілі і другую паўлітроўку (бо хлопец, да якога прывядуць дзяўчыну, калі задаволены, ставіць больш гарэлкі, калі не — менш) хлопцы разышліся, а Валодзя, як прынята, правёў мяне дахаты.

А ўсё такі легла я спаць у панчохах, каб прыснілася, хто будзе ў сне знімаць панчохі, значыць — стане маім мужам. На жаль, прысніўся мне не Валодзя, а Грыша, мой сусед, стары нецікавы кавалер. А панчохі самі ўначы сцягнуліся з ног.

Праўда, нічога ў нас у тую ноч не «ўкрапі» з панадворка (бо ўсё мы паходзілі), але ўсё такі дарожку высыпалі попелам да Валодзінай хаты. Толькі бабы, ідучы ранкам з усеначнай, прыглядаліся, ад каго і да каго высыпаны дарожкі — гаворкі тады хопіць на цэлья мясніцы.

Маю сяброўку Ніну пільнавалі хлопцы цэлую ноч і ўдалося ім толькі яе схапіць, калі Нінка ішла на ўсеначную. А ў Вольгі ўкрапі сані і зацягнулі да Сцёпкі Рыгоравага на клуню. Паспрабуй зняць! Мама мая расказвала, што калісьці дык і дзвёры завязвалі і коміны запіхалі, але нашы хлопцы дык такой дурніцы ўжо не робяць.

*

— Плёскі! — крыкнуў шафёр, і я «прачнулася». Заснежанай лясной дарожкай я паймчалася ў бацькаву хату сустракаць «гагатуху».

Калі вярталася дамоў у горад, была разачаравана, шкада мне стала, што апрача высыпанай малышамі дарожкі, нічога больш у той вечар не пабачыла.

Ніна Андрэюк

ПРЫМАЎКІ

Сядзіць, як памыты.

Хвалілася рэдзька, што з мёдам смачна.

Цягаецца, як дурань з дзвярыма.

Лягчэй выпытаць у дзеда, калі ён памрэ, чым у жанчыны, калі яна нарадзілася.

Добра га пахвалі, ён яшчэ лепшым стане, дрэннага — зробіцца горшым.

А П О Ш Н І

«А засватала мяне куля быстрая,
Абвячнчала мяне шабля вострая,
А баяры былі — громка кулі раўлі,
А свянцілкай была — вакавая свяча,
Бацька-маці былі — маці-сыр-зямля,
А жана малада — кучараева вярба».

З народнай песні, запісанай
у Бельскім павеце.

— Го-го-о-о!.. Сцеражыся! Па-ашла-а-а...

Раскацістя галасы арэляў лунаюць над абрамаванай шклістым ільдом ракою, убіваюца ў ельнікавы гушчар, вырываюца на заснежаныя паляны і выгалкі, пераскокаюць у сасновы бор. Але бор нячулы на арэлеў кліч. Бор маўчыць. Выкаваныя з ліставай медзі камлі-тулавы зіхацяць у промнях густота напорыстага сакавіковага сонца, кідаюць на зяністя снежныя сумёты блакітныя цені. Толькі зредку сполых-тхненне кране пушыстую здань шату-інею і долу сплыве, заірдзіцца летуцная стужка срэбра і сонца.

Ціш.

— Ну, што ж ты, братка, на лес заглядзеўся? Зажурыйся, не-барака, што мароз прыціснуў? — азвайся да яго дзядзька Арцём, кінуўшы сваім зыркім вокам на зімовую мару Лядской пушчы. — Не бядуй, вунь ляшчына тыдні са два як перацвіла. Таго і глядзі пад Благавешчанне вялікая вада пойдзе.

— Каб, здаецца, ужо ўрэшце рушыла, — ціха азвайся ён.

— Хэ-хэ, рушыць, рушыць. Ано мы, бы тыя мурашкі ў смале, корпаемся. За тыдзень усяго паўкапы гленяў навязалі, а яшчэ найменш столькі ж звязаць трэба.

Работа на бяндзюзе кіпела. Стромкія маштавыя сосны, зvezеныя сюды з Блудаўскай пушчы і навакольных лясоў яшчэ ў мясніцы, чакалі спуску. З кожным днём усё хутчэй каціліся яны па гладкіх яловых друках уніз і з размаху ўдаралі ў настыўшае люстра ракі, абдаючы цяжкім пырскамі лазовыя карчы на процілеглым беразе.

* Назвы людзей, занятых сплавам дрэва. Арэль — вопытны ў сплаве дрэва селянін, які ўзначальваў «брыгаду» арэльшчыкаў, што складалася з 5—7 чалавек. Цалёвы — арэльшчык абавязаны быў пільнаваць канец плыты-паса, каб не закінула яго на мялізну. Фрыц — малады памагаты арэлю. (Тэрміналогія, пачутая мною ад Іосіфа Снарскага з в. Ваневія, Гайнайскага павету. І. Снарскі ў міжваенны час шмат год займаўся сплавам дрэва з в. Бяндзюга ў верхнім цячэнні р. Нарвы да Тыкоціна. — Аўтар).

У ветраныя сакавіковыя вечары і ночы, калі арэль, цалёвы і фрыцы* пасілкаваліся ля будана пры vogнішчы, абледзянеўшае вецце лазіны ціха вызвоńвала нейкія празрыстыя напевы. Нагадвалі яны летуцэнныя ўспаміны з некалі мільгануўшай хвіліны шчасця.

І праз павольную гутарку арэляў і праз здаровы храп спрацаваных людзей у будане з яловай кары і галля ён прыслухоўваўся да гэтага звону-развагі.

З засмужанай даўнасці ўсплыўваў калядны вечар у бацькоўскай хаце.

Недзэ здалёк, з-за апушанай снегам гары, лъеца плаўны голас царкоўнага звону. Пад лапцямі паскрыпвае марозны снег. Сіні вечар апускаецца на панадворак і прыгуменне. Зараз за блішчаць першыя калядныя зоркі, і маці з бабуляй стануць па іх гадаць, ці навесну куры будуць нясущчы, бацька змяркуе пра ўмалот на гарох. Ён спяшаецца. За плячыма рэзгіні з падпашкам мурожнага сена. Бабульчыны сухія дрыжачыя пальцы мякка сцелюць мурогам стол і лавы. На сена апускаецца цяжкі белы кужэльны абруск, на лавы ж сцелюща зложаныя ў дзве столькі ўзорыстыя пасцілкі. Грамнічная свяча ў гладунцы, напоўненай краплістым жытам, плача і трапеча пад тхненнем калядных пахаў: чэрвеньскіх росаў з сена, жнівенскага сасняку ад грыбнога квасу, мяккай твяняй речкі ад рыбы... На сярэдзіне стала паліваная міса з куццёю. Іншыя стравы прытуліліся да яе, глыбока асядаючы ў мурожным наscіле. «Ну, загарэліся ўжо?» — пытгаецца ў яго бацька. «Так, свецяца, і яшчэ як многа!» Бацька ўстае, паварочваецца да іконы, кладзе на сябе размашысты знак крыжа і хрыпаватым голасам пачынае: «Дзева днесь прасу́щчаственна́га...» Усе маўчаць. Бабуля падпірае рукою шчаку і хілком зганяе рубцом хусткі слязу з вока. Калядны кандак канчаецца. Ужо за столом бацька кажа да бабулі: «Значыць, пачынайце, матулю...» Бабулька вобмацкам бярэ сваю драўляную лыжку і са словамі «Каб жа ж здаровы мі да другой куцці дажыць» зачэрпвае рассыпчатую, з мёдам і макам, кашу...

Успамін пераходзіць у сон і расплываецца ў небыцці. А звоны—вецці не ўтаймоўваюцца, звоняць.

— Пад камель бяры яе! Чаго пры маладым канцы поркаешся! — крычыць стары арэль Арцём.

Малады фрыц Яська хутка перабягае да камля тоўстай сасны, падкладае друк і намагаецца падважыць штуку. Бервяно ўлеглася сярод іншых і не паддаецца неспрэктываным рукам.

— Заслабы ты на яе. Давай мо разам, — і Арцём навальваецца сваім камлюковатым тулавам на друк. Бервяно паволі зва-

рухнулася і пакацілася ўніз, губячы на размоклым снезе залацістую луску.

Ён разам з цалёвым Ігнатам ад самага ранку на вадзе збіаюць арэльскімі цвікамі па сем-весем штук бярвенняў у глені. Фрыцы Макар і Язэп на беразе, у сасоніку, складаюць лазу ў чатыры ніткі і скручваюць шрыкоўку.

Дзъме густы заходні вецер. Шэрае неба апусцілася на самыя вершаліны елак і дубоў. Лес трывожна заварушыўся. За ноч бяспледна знікла срэбная здань інею. Счарнелі дрэвы, патух снег.

— Хутчэй, хлопчыкі, хутчэй! — падганяе Арцём. — Як бач дождж пойдзе, а там і рака разгуляеца.

І сам борздзенька перакотваецца з берагу на плыт. Вяжа пругкаю шрыкоўкай глені ў пас.

Ён і Ігнат пасабляюць Арцёму.

Вязаць пас — мокрая і адказная работа. Бярвёны збіты ў глені трyma-чатырma рэмёнамі: адно рэмёна ў камлях, адно ў маладых канцах, адно-два ў сярэдзіне гленя. Камлі паложаны ўніз, па вадзе. Яны сутыкаюцца з вярхамі суседняга гленя. Добра, калі сутыкаюцца! Тады і вяжы заднє рэмёна суседняга гленя з пярэднім наступнага. Але ж вада не дае вязаць — адносіць маладыя канцы гленяў на сярэдзіну ракі. І тады фрыцы мусіць лезці па пояс у ледзянную ваду і роўненка падганяць глень да гленя. Цяпер толькі і можа арэль вязаць пас. Ого, вязаць пас! Вялікае гэта майстэрства. Трэба ж так змацаваць глень з гленем, каб і моц была і на паваротах ход пасу даць. Таму хіtruе стары Арцём пры вязанні, розумам сваім ды вопытам, яшчэ пры бацьку здабытым, прыкідае. Марудная работа...

Цалёвы Ігнат спачатку задуменна-циха, а потым усё жывей і грамчэй зацягвае:

Арэлю, арэлю, ці з дзяяўчынай знаўся?
Ці, на сэзон йдуучы, абняў-цалаваўся?

На песню накідваецца цяжкі сырый вецер, ірве яе на кавалкі, камечыць і шпурляе ў працяжны гуд лесу. Але фрыцы не даюць ёй загубіцца ў бездані віхуры, падхопліваюць:

Ой, на сэзон йдуучы, абняў-цалаваўся...

Пасля поўдня вецер прыпіх. Па рацэ забулькаў краплісты дождж. Людзі разагнулі плечы і, змахнуўшы рукавамі пот з ілба, глянулі ў нізкае неба.

— Ну і чаго варон лічыцце! — накінуўся на іх Арцём. — Чаго праклажацца ўздумалі...

— От, заяда, — азваўся ўпаўголаса Ігнат. — Цяпер зусім дыхнуць не дасць.

— Не да адпачынкаў тут, — запярэчыў яму Язэп. — Яшчэ і палавіны гленяў не перавязалі, а вады заўтра прыбудзе. Ды і Марцін са сваімі людзьмі, як нябач, на бяндзюгу прыпрэ пас вязаць. Нязручна яно. Яшчэ яго хто запрыкметіць ды казакам данясе.

І тут Язэп кіўнуў у бок яго.

Ноччу ў будане парна ад мокрай адзежы і сырога насцілу. Цляжка дыхаюць людзі. Галосіць лес. Стогне і вожкае рака.

А перад вачыма праплывае чэрвеньская раніца. Над зубчатым скраем далёкага бору палае пераліўсты круг сонца. Туманная даль маніць святлістую сцяжкою, што легла ад самых ног аж вунь туды, далёка, да самага сонца. Босья ногі лёгка ступаюць па калючай ад лонскага чарнобелю мяжы. А там, на лузе, расплывчатыя цені менцяць косы. Многа іх — чалавек сорак. Уся вёска. І ён. Першы раз упару з бацькам ідуць у абычыну каціць. І яму так лёгка, так дзіўна. Зараз, напэўна, стары Якім падміргне бацьку:

— Эгэ, Сцяпан, падмогу сабе прывёў! — І да яго з дабратлівай насмешкай: — А ты сабе хоць пятак не абрэж, касарык...

Але вось дзіўна: чаму касцы не косяць? Ужо і луг размераны і косы наменчаны, а яны ўсё яшчэ стаяць на скраю ў збітым гурце.

Калі яны з бацькам падышлі да натоўпу, там, у сярэдзіне, стаяў Васька Канцавы, а ў яго руках блішчэла нейкая мокрая паперка. Грамада маўчала, а Васька паволі, літара да літары, складаў слова:

— «Гэтакого ліха, дзецючкі, і скаціна не знае, а вы, мае міленькіе, пэўне і не падумалі, скуль яно на нас навязалася, чы гэтак было за нашых дзедаў і прадзедаў і чы так мусіць быці?»

Так, і гэта бадай быў пачатак.

Стогне і вожкае рака, стогне.

Праз тры дні і тры ночы ліў дождж і шугаў парывісты вецер. Вада ў Нарве ўсё падымалася. Праца блізілася к канцу. Пас быў амаль гатовы. Доўгі, пакручасты, як змяя, ляжаў на рацэ, расцягнуўшыся сажняў* на сто.

Арэль цяпер жывава пераскокаў з гленя на глень, з бервяна на бервяно, прыбіваў, прымакаўваў. Падтаняў да работы фрыцаў і цалёвага. А тыя рыхтавалі на пасе будан — прытулак арэлляў ад дажджу і пранізываючых рачных вятроў. Склалі па-

* Сажань — даўнішняя мера даўжыні, 1 сажань выносіць каля 190 сантыметраў.

мост з роїненських дручкоў, каб вада з-паміж бярвенняў у будан не пырскала, зблі скрося, аплялі іх ракітай ды яловым голлем, накрылі карою. Сярэдзіну вымасцілі веццем ды сенам. Перад буданом зрабілі месца на вогнішча. Наклалі бярвення, зрабілі гліняны ток, каб памост не гарэў ды вуголле ў ваду не сышпалася. Перанеслі агонь з берагу.

Раніцай, калі, здавалася, і дождж уняўся і вецер прышлі, з канца паса данёсся працяглы крык цалёвага:

— Да-а-авай!..

І пас рушыў. Фрыцы стаялі з доўгімі лескамі ў руках па скраях паса, гатовыя ў кожную хвіліну ўперціся імі ў дно або бераг, каб тякіраваць пас на сярэдзіну ракі. Арэль з доўгай лескаю, што трymаў aberуч, стаяў наперадзе паса і гучным «Го-го-го!» даваў знакі цалёваму і фрыщам, дзе трэба было спадзявацца кругота павароту або пясчанай лавы.

Пас рушыў. І яму неяк стала шкада раскінутага на бяндзюзе будана і стажка халоднага попелу перад ім, які нагарэў у тыя вечары, калі яны, стомленыя, сядзелі вакол агню, перакусвалі, курылі ды перакідваліся скупым словам.

Пас звіваўся гнуткім пугаем паміж выгібістых берагоў Нарвы і паволі сплываў у ніз ракі.

— Цаль перабівай! — кryчаў арэль, і яны кідаліся ўбакі і на канец паса пільнаваць, каб часам не сесці на мель. Цалёвытым часам саскокваў на бераг і, ідуучы за адбежкай, сцярог на паваротах.

Пільнаваць жа вельмі трэба было. На рацэ рознае здарыцца магло. Полая вада і зламаць пасмагла, гэта значыць, разарваць яго на глені або нават штуці. Тады вазьмі і палаві ўсе бярвені ў мутнай віраватай вадзе. Асабліва ж калі штуці альховыя, што ідуць на дно, бы камень, а збіваць іх арэльскімі цвікамі забаронена, бо драўніна псуеца. Магла рака паставіць пас і ў кроквы — нагнаць глень на глень так, што яны становіліся шторцам, бы дах на хаце. Вазьмі ды сапхні іх тады! Можна ўвесе сезон прамучыцца і рады не даць.

Цэлы дзень так: на нагах ды ў вадзе. Толькі калі сонца загубілася за пагоркамі ды пералескамі і на рацэ стала сумернічаць, арэль гукнуў:

— Ламай рагалі!

І пас ціха прыстаў да берага.

Станавіліся на начлег. Лугі. Рэдкія і настыўшыя кусты лазіны. На высокім крутым беразе ракі мястэчка Нарва. Вогнішча не раскладвалі і ў мястэчка не ішлі. Баяліся, каб часам не сцягнуць на пас жандараў або казакаў. Не хацелі і яго самога пакідаць на гэтай пустэчы, а ў людзі паказвацца яму ніяк нельга было: ён жа без пашпарту.

Спалі покатам у будане. Яго ж зусім на сон не брала. Сна-ваў ён воддаль паса па беразе і слухаў. Мястечка гудзела. П'янныя афіцэры выцягвалі «Калінушку», «Как меня в салда-ты». Ім было весела. Чаму ж бы і не! Паўстанцы ўжо ляжалі ў замлі або пайшлі этапамі ў Сібір. Генералы пралёткамі, за-прэжанымі ў тройкі гонкіх рысакоў, ездзілі да вайсковых гар-нізонаў уручаць залатыя і сярэбраныя крыжы, медалі, па-хвальнія граматы з подпісам цара заслужаным афіцэрам. І тыя стараліся. Вайсковыя часці прачэсвали і перабіралі вёску за вёскай, хату за хатай, усюды вынюхваючы бытых «мяцежні-каў». Паўстанне 1863 году памірала...

Як толькі стала балавець, ён, змучаны і нявыспаны, зноў стаў з лескаю на пас, і пас ляніва паплыў.

Сыры туман і едкі дождж хутка злізвалі рэшткі снегу. Ма-ляя вада, калі арэлям найцяжэй гнаць пас, неўзабаве змяніла-ся сярэдняю вадою, і рака пачала выступаць са сваіх берагоў ды паволі запаўняць усю даліну. Урэшце, праз які дзень, змя-нілася вялікаю вадою. Цяпер рака рвалася шырокай мутнаю навалай па ўсёй даліне. Раскручвалася вірамі. Нагінала вер-шталіны лазы і алешніку. Нават чуваць было, як гудзела яе напружана тонь.

Прыгожа плыве Нарва вясною. Такая паўнаводная, шырокая, магутная. І здаецца гэта не рачулка мелкаводная, якую ўлетку можна перайсці ўброд, не памачыўши нават каленяў, але рака-сіла, рака-напор.

Цяпер праца была лягчэйшай. Пас плыву па шырокай вадзя-ной раўніне. На берагах павольна перасоўваліся пагоркі, пера-лескі, вёсачкі. Пас ішоў сярэдзінай, і доступу да яго не было.

Ён сядаваў недзе на рэмёне і, падставіўши твар пробліскам сонца, драмаў.

Прыгадваў свае першыя паўстанчанская крокі.

Вось ён з хлопцамі-аднагодкамі пры конях у начным. Ля-нілага агенцьчыку чытаюць лісткі Яські-гаспадара — «Мужыц-скую праўду». Тхне з іх нейкая трывожная бадзёрасць, што дрыжыкамі ўсё цела праймае, халоднымі шчупальцамі ходзіць па скуры. І потым той дзень, а дакладней — тая нядзеля...

Мясніцы... Ён у гурце з хлопцамі і дзяўчатамі стаіць у прыт-воры царквы. Гудзіць звон. Раскацсты барытон дыякана пады-маецца ля аналоя і плыве дрыжачай хвалай над паніклымі ў замным паклоне дублёнімі кожухамі, шыракапольымі світкамі, пярэстымі наруткамі, фальбаністымі саянамі. Даходзіць да іка-настаса і адбіваецца адтуль звонкімі вучнеўскімі галасамі хо-ру. Царква малілася «за здравіе шчасліва нам царствуюшчага, Богам ізбраннага імператара Аляксандра».

Раптам з ім нешта сталася. Ён сарваўся з кален, скочыў бліжэй да аналоя, надзеў шапку...

Надзеў шапку ў царкве!..

— Даволі! — крыкнуў. — Царскае здароўе вось вам усім гарбы гне. Хоць раз па-людску распрастуйце іх...

Царква атрупняла. Дыякан моўчкі падаўся ад аналоя за царскія вароты. Сціх хор. Загудзелі людзі.

Ну, а далей усё пайшло сваім чарадом. Пад вечар трэба было ісці ў лес.

Пас скрыпіць і гойдаецца. Гэта канюкоўскі пераезд. Ля са май вады, на дарозе, стаіць нейкая грамадка. Здаецца, у ёй блакітнее шынель жандара. Так, напэўна, жандар. Вось ён нават увайшоў у сваіх вышэй кален ботах па косткі ў ваду. Крычыць:

— Сто-о-ой!..

Але арэль як быццам бы не заўважыў яго. Пас мільгам пераскочыў цераз брод і пайшоў далей. Толькі калі вёска Канюкі схавалася за паваротам, ён заўважыў, што руکі ў яго дрыжаць, а лоб пакрыты кроплямі халоднага поту.

Міналі дні і ночы. Дні на пасе, а ночы ў будане або пустых абарогах ля ракі. Так было лепш: арэлімаглі пайсці на начлег у вёску, абагрэцца і падсушыцца там, купіць харчоў, і, самае важнае на яго думку, не падвяргацца небяспечы трапіць у Сібір «за садзейсцвіе мяцежніку». Ды і ён у такія часы адзінства адчуваў сябе лепш. Можна было паразважаць, задумацца.

I ўспаміны зноў авалодвалі ім, адпіхаючы сваім напорам ня смелія загадкі пра няпэўную будучыню.

Першы бой пад Гарадком. Казацкі атрад разбегся, пакідаючы ў заснежаных барознах поля некалькі трупаў. Але паўстанцаў загінула значна больш. Вялікай радасці не было. У брацкую могилу лёг яго аднагодак і сусед Хведар, і сілач Ясь, што адзін патрапіў падніць абозны воз, а разам з імі яшчэ і яшчэ, не ўспомніш усіх. Калі на застыўшыя расплющчаныя вочы палеглыя сталі сыпацица цяжкія груды змерзлай зямлі, ён стаў плакаць ціха, сарамліва, горка.

Раненых паўстанцаў разабралі сяляне з мястэчка і навакольных вёсак. Яны ж спяшаліся ў Букштэльскую пушчу. I трэба было: назаўтра з Бераставіцы ў Гарадок прыскакала сотня казакаў. Казацкі есаул загадаў раненых паўстанцаў дарубваць шашкамі там, дзе іх знайшлі, а гаспадароў за тое, што перахоўвалі, вешаць.

Цяпер сяляне ўжо не віталі іх: «Здарова, дзеецюкі!», а неяк хілком падаваліся за прыгуменні. Жанчыны плакалі, але кармілі і пайлі. Толькі юнакі не сумавалі і не ўцякалі ад іх, вы-

пытвалі пра жыщё ў атрадзе, вочы іх свяціліся, а калі атрад выходзіў з вёскі, далучаліся да яго.

А тыдні праз тры камандзір атрада сказаў ім:

— Няма што, хлопцы, разыходзьцесь па хатах. Нічога ўжо мы не вываюем...

Ноччу хвойнікамі ды пералескамі дабраўся да сваёй вёскі.

У попельніку дыміла лучыгна. Маці стаяла ля прыпечка, уцірала заплаканыя вочы канцом фартуха і прыгаворвала-прычытвала, як над пакойнікам:

— Згубіў ты нас, сынок, згубіў... І бацьку згубіў, і сябе.

— А дзе тата? — глуха спытаў ён.

— Дзе ж... На другі тыдзень, як ты пайшоў, казакі яго забраўлі. Бог яго ведае, дзе ён цяпер. У Ялоўку павялі разам з Хведараўым бацькам. Потым, казалі, у Свіслач пагналі іх. Бегалі мы туды з Настухаю. Але не нагналі... У кандалах, у Сібіру пайшлі... Ох, долечка мая ж ты, долечка, чом ты на сухі лес не пайшла?...

За ноч у хлявшку, дзе стаяла карова, выкапаў сабе яму, прыкрыў гноем. Маці з бабуляй торбачкамі павыносілі зямлю. Так і сядзеў: у халады ў хляве пад гноем, а як адліжылася — на вышках у саломе. Потым маці сабрала ў хусцінку акрайчык хлеба, грудку солі ды пару цыбулін і падалася да далёкіх сваіх родзічаў пад Нарву. І дзядзька Арцём узяўся дапамагчы.

Спаткаліся яны ў лесе ля бяндзюгі.

— Бэмбал ты бяглузды!.. І бацьку ў Сібір загнаў, і сябе прыкончыў. Звязаць бы цябе ды ў воласць жандарам здаць, смаркача. Вая-а-ака, бач знайшоўся. У пансскую пісаніну павертыў. Яны-то напісалі, намуцілі дурням у галаве пра мужыцкую свабоду ды хвастамі накрыліся.

— Зямля іх накрыла... — ціха азвайся ён.

— І накрые, каб ты знаў, бо проці Бога і цара руку паднялі, антыхрысты. Мужыку свабоду даваць хацелі. А мужык-то і не спазнаў ніколі, што гэта за дзіва такое. Ён толькі трываць прывык.

— Так і век гніць можна.

— Лепш ужо тут, на сваім, чымся з панамі ў Сібіры, — бурчэў дзядзька.

Але ўсё ж дамовіліся, што дзядзька ў арэльскую арцель набярэ толькі сваякоў і сплавіць яго на пасе ў Тыкоцін, а там перадасць гданьскім флісакам на плыты. Так мо і цераз граніцу неяк перабярэцца.

— Туды табе, сынок, ано дарога. На валэнданне вечнае...

Таму і не хацелася думачы пра тое, што яго чакала там, дзе ружавеў вячэрні край неба.

Пераклікаліся арэль з цалёвым, плюскала паміж бярвёнаў, у гратунах, вада. Недзе высока курлыкалі жоравы, відаць, вярталіся з далёкага выраю на свае родныя багны.

У Тыкоцін даплылі, як ужо зусім сцямнела.

Дзядзька адразу пайшоў з усёй сваёй арцеллю прапісацца ў іспраўніка. А ён, бяспашпартны, застаўся ляжаць у будане на пасе. Нанач да яго прыйшлі толькі цалёвы і два фрыцы. Дзядзька з сынам уладкоўвалі з польскімі флісакамі ўсю справу. Вярнуліся, як стала балавець. Падпітыя, вясёлья:

— Ну, сынок, каб ано далей даў Бог шчасліва, згадзіліся ўзяць, — шаптаў дзядзька. — Сёння пас здаваць будзем. Але ты на бераг ні-ні: салдат сюды нагналі, што і пальцам ткнуць няма дзе. Мы будан гэты развалім, а ты пад ім і застанешся. Пralежыш так дні два. А там падыдуць яшчэ пасы, флісакі польскія з іх плыт саб'юць, рушаць, а там ужо ніхто іх у дарозе правяраць не будзе, да самага Гданьска.

Яму стала не па сабе. Не хацелася верыць, што яны зараз усе адыдуць, а ён застанецца. Свежы ранак выдаўся яму яшчэ больш зудкі, непрыветны.

Арэльшчыкі павытрасалі яму ўсё, што мелі ў сваіх торбах. Мойчкі падалі руکі.

Дзядзька яшчэ траха пасядзеў каля яго, сунуў у руку некалькі рублёвак і прахрышцеў да арэльшчыкаў:

— Валіць трэба, ну, што ж тут...

Скрыпнулі скросы, пасыпалася каstryца з прасохлых яловых лапак.

Ён прагроб у звале дзірачку і ўглядаўся.

На беразе снавалі людзі, салдаты прыводзілі коней да вадаю. Пад поўдзень прыйшлі падрадчыкі, палічылі ў пасе бярвёны. Да разваленага будана нават не падыходзілі. Ён спадзяваўся, што з імі дзядзька будзе. Так жа ж карціла ўбачыць яго камклюкаватую рухлівую постаць... Але ніхто са сваіх не з'явіўся.

Пас страсянула раз, а потым другі. Пачуліся чужкія галасы. Відаць, прыставалі новыя пасы. Зноў прыходзілі падрадчыкі, лічылі, спрачаліся з арэльшчыкамі.

Змеркла.

Недзе недалёка чуліся галасы падпітых арэляў. Спявалі громка, выразна:

Арэлю, арэлю, злапай мне Матрэлю,
Прывядзі дадому, ні кажы нікому.

Арэлю, арэлю, твая жонка ўмерла...

— А што ёй такое? — Учора ніц ні жэрла...

Разлягаўся рогат ды свіст, жаночыя папіскванні.

Пасля некалькітыднёвай маяты на пасах арэлі святкавалі вольніцу.

Ноч цягнулася доўга. Ішоў дождж уперамешку з градам. Пахаладала. І ён ніяк не мог суняць лекацэння ўсяго цела. Толькі пад самую раніцу крыху сагрэўся і заснуй.

Разбудзіла яго трукацэнне сякер. Гаварылі па-польску.

Гэта гданьскія флісакі збівалі пасы ў плыт. Спяшаліся, відаць. Перагаворваліся паміж сабою, але да разваленага будана не падыходзілі. Ён перакусіў тое-сёе з торбы, асцярожна пачарпнуў з гратуна жменю вады, запіў. Але і гэта яго не супакоіла. Зноў зудзіла так, што зуб на зуб не трапляў. І ён шаптаяў, прасіў, маліў: «Дапамажы мне, Божа! Няўжо ж і мне за бацькам у Сібір кандаламі званіць...»

Флісакі ўжо скончылі збіваць плыт і цяпер стаяць на беразе, гавораць, кураць, знячэўку паглядваюць у яго бок, нервуюцца.

На беразе ж ні душы. Вось толькі селянін прывёў каня напаіць. Конь фыркнуў мызай у ваду, пацягнуў некалькі глыткоў, падняў голаў і застрыг вушамі.

На бераг падкаціла пралётка з жандарскім афіцэрам і двумя жандарамі. Жандары саскочылі з пралёткі, а афіцэр, седзячы, крыкнуў да флісакоў:

— Гатова?

— Готовэ, готовэ, — загаманілі тыя і акружылі пралётку.

Афіцэр выклікае іх па прозвішчах і падае пашпарты. Адзін з жандараў уваходзіць па кладцы на плыт. Асцярожна пераступаючы з камля на камель, ідзе ён да новага будана флісакоў, заглядае.

Пашпарты раздадзены. Флісакі адвязваюць плыт ад паляя.

Жандар ад флісацкага будана спяшаецца да кладкі. Але калі ён ужо амаль на кладцы, афіцэр загадвае:

— Глянь-ка, вот, пад то, — і паказвае пальцам на стары развалены будан.

Рукі пружынамі згарнуліся да грудзей, і ён сарваўся...

Раскідваючы сена і ламачча, пераскокаючы з бервяна на бервяно, ён паймаўся па плыце.

Флісакі спачатку застылі, але зараз жа скамянуліся і рубанулі сякерамі па неадвязаных ад паляя прыঢ়ягах. Плыт закалыхаўся, лёг на хвалю і стаў адбіваць ад берагу. Жандар, які было кінуўся за бегляцом, раптам зауважыў, што плыт ужо на пару сажняў адышоў ад берага, ён затрымаўся ў нерашучасці.

— Прыйгай, прыйгай! — кричаў яму афіцэр.

Жандар разбегся і скокнуў у прыбярэжную тарфянную твань. А ён усё яшчэ бег па бясконцым плыце. Гудзела ў галаве.

Задыхаўся. Маланкамі трапяталі думкі: «Як цяпер?.. Куды?..» Вось і канец плыта, а за ім блішчастая гладзь ракі. Прыгрымаўся на міг. Ращыўся. Спечаныя губы зашапталі: «Усяроўна... лепши на дно... лепши...»

Нешта страшэнна вострае джыганула пад правую лапатку. Ён пахіснуўся, але зараз жа распрастаўся і асунуўся на крайняе бервяно. Бервяно пад яго цяжарам адразу паддалося, нырнула ў ваду. Але вось яно паволі паднялося з вады і хваля змыла яго ў гратаун паміж канцамі штук.

Здалёк чуліся нейкія крыкі. З берагу тукнуў стрэл. Плыт нясла, пагойдваючы, шэрая паводка. У гратаунах булькала вада. Тоненъкая стужка крыўі, клубячыся, як дымок з гаснучага вогнішча, нікла ва ўспененай муці ракі.

Ён намог усе сілы. Падняў галаву.

Паміж плытом і берагам мільгацела шырокая гладзь вады. Ля пралёткі мітусіліся. Афіцэр нешта крычаў, а жандары ладавалі ружжа і цэліліся ў яго бок. Ён апусціў голаў. Свіснулі кулі, з берагу данёсся сухі трэск стрэлаў. Праз нейкі час, калі ўсё суцішылася, ён зноў глянуў на бераг, а потым на плыт. Мястечка і флісацкая прыстань захіналіся прыбярэжнымі лозамі і гарбатым пагоркам. Свяціла мяккае сонца, раўнамерна пагойдваўся плыт.

З гратаунуў выбіраліся мокрыя флісакі, на каленях паўзлі ў яго бок. І ад тупога болю ў грудзях, ад сонца, ад гэтага спакою ён адчуў нейкі прыплыв ѿ свежай мацаты ў целе.

Стай на калені. Абапіраючыся дрыжачай левай рукой аб шурпатае бервяно спрабаваў устаць, распрастаўся ва ўвесь рост. Паволі падняў левую руку ні то каб адгарнуць з вачэй мокрыя злепкі валос, ні то каб паслаць некаму нямое прывітанне.

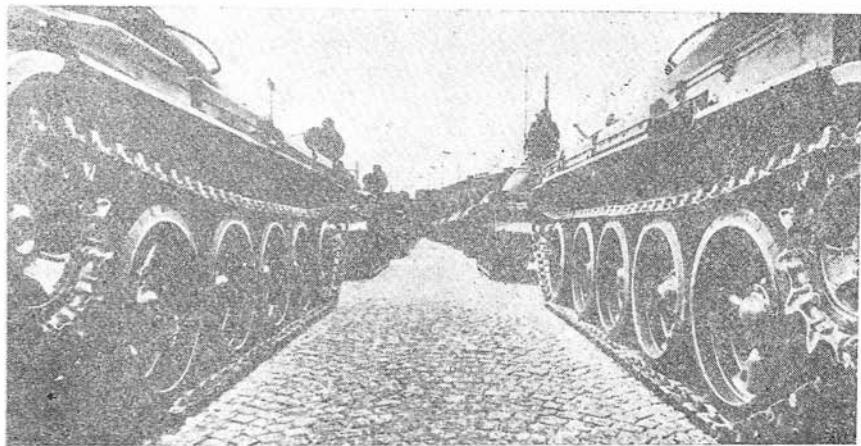
На беразе чарнелі загоны, мякка слаліся пералескі.

Знячэўку калода пахіснулася пад нагамі. Ён страціў раўнавагу, пахіліўся наперад, быццам хацеў некаму пакланіцца, і бяссільна асунуўся ў мутную бездань ракі.

Калі на край плыта прыпаўзлі флісакі, на залатой сасновай кары канцавога бервяна чырванеў згустак крыўі ды ціха булькала вада ў пустым гратауне.

Мікалай Гайдук

ДАДВІНЫ ДАДАНР

Янка Маўр

Янка Маўр (сапраўднае прозвішча Іван Міхайлавіч Фёдараў) са сваімі літаратурнымі творамі выступіў у друку, калі яму ўжо споўнілася 43 гады. Гэты спознены літаратурны дэбют не перашкодзіў пісьменніку заняць вядучаяе месца ў гісторыі беларускай дзіцячай літаратуры.

Нарадзіўся Я. Маўр 11 мая 1883 года ў г. Лібаве над Балтыкай у сям'і столяра. Калі памёр бацька, маці з сынам вярнулася ў сваю родную вёску Лебяняшкі ў Ковенскай губерні. Пасля заканчэння пачатковай школы будучы пісьменнік вучыцца ў рамесным вучылішчы, а затым паступае ў Панявежскую настаўніцкую семінарню. На чацвёртым годзе навукі яго выключаюць з семінарыі за антырэлігійныя выказванні. Толькі праз два гады яму ўдаецца здаць экстэрнам экзамен і атрымаць дыплом настаўніка пачатковай школы. Некаторы час ён працуе ў Літве, але за «ненадзейныя палітычныя перакананні» царская ўлады пераводзяць яго ў Мінскую губернію. У 1906 годзе Я. Маўр прымае ўдзел у нелегальным настаўніцкім з'ездзе; за гэта ён пяць год не можа атрымаць працы ў школе і знаходзіцца пад наглядам паліцыі. У 1911 г. яму ўдаецца ўладкавацца на працу ў адной з прыватных школ у Мінску.

Толькі пасля Вялікай Каstryчніцкай рэвалюцыі Я. Маўр змог поўнасцю выяўліць свой талент педагога і пісьменніка.

У гадах 1926—1927 на старонках дзіцячага часопіса «Піянер Беларусі» друкуеца першая аповесць Я. Маўра «Чалавек ідзе». У ёй пісьменнік у доступных юнаму чытатчу мастацкіх вобразах прадставіў шлях вылучэння чалавека з жывёльнага свету і развіцця яго як укаранавання эвалюцыйнага працэсу ў прыродзе.

Неўзабаве з-пад пяра пісьменніка выходзіць цыкл аповесцей і апавяданняў, прысвечаных паказу жыцця, побыту і барацьбы каланіяльных краін за сваю незалежнасць. Кіруючы гэтыя творы пераважна да дзяцей і моладзі, Я. Маўр узбагаціў іх змест навуковымі звесткамі па геаграфіі, прыродазнаўству, этнографіі, гісторыі і грамадскому ладу з першай чверці XX стагоддзя нарадаў экзатычных краін. Дзяякоўчы высокаму творчаму майстэрству пісьменніка і выкарыстанню ім элементаў прыгодніцтва, юны чытач атрымаў здзіўляючыя і глыбокія творы, прасякнутыя любою да простых людзей і шчырым спачуваннем іх барацьбе з крыўдай і каланіяльным прыгнётам.

У цэнтры аповесці «У краіне райскай птушкі» (1926 г.) браты-беднякі Хунь-чжы і Чунг-лі. Яны прыехалі на цудоўны вечназалёны востраў Новая Гвінея, каб пракарміцца, зарабіць трохі грошай і вярнуцца на сваю радзіму. Але пекла каланіяльна-

га прыгнёту, што пануе на гэтым «самым найлепшым кутку на зямлі», не дазваляе братам здзейсніць іх скромных мараў.

Аповесць «Сын вады» (1927 г.) пераносіць чытача на самы скрай Паўднёвай Амерыкі, на Вогненную Зямлю, дзе жыве прымітыўнае племя фуіджы. Юны фуіджынец Манг выратоўвае з караблекрушэння белую дзяўчыну, апякуеца ёю. Пакідае родныя пралівы і плеценую з кары лодку і разам з выратаванай трапляе ў Лондан. Там замест удзячнасці і пашанавання яго сустракае пагарда і насмешкі.

У рамане «Амок» (1928 г.) Я. Маўр расказвае аб лёсе жыхара вострава Явы, беднага селяніна Па-Інго, які намагаецца ўтрымліцца на ўласным кавалачку зямлі. Але пад панаваннем голандскіх каланізатораў гэтая імкненні Па-Інго вельмі цяжкая да здзяйснення, і ён памірае ад хваробы беднякоў «амок». Пісьменнік з іроніяй сцвярджае: «Было б несправядліва казаць толькі аб зверскіх учынках каланізатораў. Ёсць помнікі і культурнай працы іх. Так, праз увесь востраў, ад Батавіі да Сурабайі, на працягу восьмісот кіламетраў, праведзена дасканалае шассэ, якое каштавала ўсяго толькі смерці тысяч ста бурых людзей, а грошай бадай-што не каштавала».

Апавяданні «Слёзы Тубі» (1926 г.), «Лацароні» (1929 г.) і іншыя паказываюць трагічны лёс дзяцей беднякоў, якія з маленства мусяць займацца цяжкай і небяспечнай працай.

У 1930 г. выходзіць з друку аповесць Я. Маўра «Палескія рабінзоны». У ёй на канве прыгодаў у часе веснавой паводкі двух беларускіх школьнікаў Віктара Калягі і Мірона Бажка паказана прыгажосць і багацце прыроды беларускага Палесся. Адважныя і дасціпныя хлопцы пераконваюцца, што і на Беларусі «ёсць шмат куткоў, не горшых ад заморскіх. Ёсць пушчы, якія не менш цікавыя, чымся далёкія трапічныя лясы. Ёсць азёры і балоты, якія ўвесну робяцца морамі. Ёсць звяры, якія радзей сустракаюцца на свеце, чым сланы і тыгры».

Янка Маўр сярод сваіх юных чытачоў.

«Аповесць будучых дзён» (1932 г.) — гэта спроба заглянуць у будучыню першай у свеце сацыялістычнай дзяржавы СССР, а аповесць «ТВТ» («Таварыства Ваяйнічых Тэхнікаў»), напісаная ў 1934 г. расказвае пра ўдумлівых і даходлівых хлопчыкаў і дзячыннак, якія падружылі з працай, тэхнікай і грамадска карыснай працай. «ТВТ» вучыць дзяцей «панаваць над речамі» і ў штодзённай звычайнай працы знаходзіць вялікае задавальненне.

Побач з аповесцямі Я. Маўр піша займальныя і вельмі каштоўныя з выхаваўчага пункту гледжання апавяданні «Пра смелага акцябронка Рому» (1935 г.), «Бярозавы конь» (1938 г.), «Сям'я» (1939 г.), «Начальнік артылерыі» (1940 г.).

У часе Вялікай Айчыннай вайны Янка Маўр працуе спачатку ў Казахскай ССР, а затым у Выдавецстве дзіцячай літаратуры ў Маскве. Пасля вызвалення Беларусі ад гітлераўскіх акупантаў ён вяртаецца ў Мінск і актыўна ўключаетца ў адбудову літаратурнага жыцця ў сталіцы рэспублікі. Ён піша шэраг апавяданняў, прысвечаных лёсу беларускіх дзяцей у часы вайны «Завошта» (1945 г.), «Дом пры дарозе» (1945 г.) і інш., рэдагуе зборнік «Ніколі не забудзем» (1947 г.), аўтарамі якога з'яўляюцца дзеци, перажыўшыя страшную трагедыю вайны.

Пільна сочачы за навуковымі адкрыццямі і вынаходствамі, Я. Маўр прадбачыў уступленне чалавецтва ў эру касмічных палётаў, і амаль напярэдадні запуску першага штучнага спадарожніка Зямлі ён публікуе аповесць «Фантамабіль прафесара Цылякоўскага» (1954—1955 г.г.). У ёй чытач знаёміца са старым вучоным Цылякоўскім і яго цудоўнай машынай, што дазваляе падарожнічаць у любым напрамку космасу. Унукі прафесара — школьнікі Светазар і Святланы накіроўваюцца ў гэтае небяспечнае, але і захапляючае падарожжа.

У 1958 г. Я. Маўр заканчвае сваю аўтабіографічную аповесць «Шлях з цемры», якую пачаў пісаць у 1920 г. У ёй знайшло адлюстраванне цяжкае дзяцінства і юнацтва пісьменніка.

Пярэ пісьменніка належыць значная колькасць апавяданняў і артыкулаў, з якімі ён выступаў амаль да апошніх дзён свайго доўгага, плённага жыцця.

Памёр Янка Маўр 3 жніўня 1971 г.

У гісторыю беларускай літаратуры ён увайшоў як заснавальнік прыгодніцкага і фантастычнага рамана.

(МГ)

У палоне беларускай песні

Імя выдатнага польскага фалькларыста Міхала Федароўскага трывала ўпісалася ў гісторыю нашай беларускай культуры. Яго постаць неабходна паставіць побач з такімі выдатнымі дзеячамі польскай культуры, як А. Міцкевіч, С. Манюшка,

Michał Fedorowicz

Ю. Крашэўскі, Я. Карловіч, А. Ажэшка, якія з асаблівай душэўнай цеплынёй і спагадай адносіліся да працоўнага беларускага народа і ў яго песнях, казках, легендах, прымаўках і прыказках знаходзілі невычэрпную крыніцу натхнення і матэрыялу да сваёй творчасці.

Нарадзіўся Міхал Федароўскі 1 верасня 1853 года ў сям'і, якая паходзіла з Кашубаў, але жыла ў Варшаўскім Княстве, а ў пазнейшы час у Заходній Беларусі. Бацька яго — удзельнік паўстання 1863 года — загінуў у Францыі ў 1870 годзе. Пасля заканчэння сярэдняй адукацыі М. Федароўскі спрабаваў вучыцца ў вышэйшых навучальных установах, аднак з прычыны слабога здароўя вымушан быў зрачыся намеру здабыць вышэйшую адукацыю. Гэта не перашкодзіла яму здабыць шляхам самаадукацыі абшырныя веды па літаратуре, мове, сельскай гаспадарцы. Малады М. Федароўскі часта прафыгураў у асяроддзі літаратараў і вучоных. Быў ён асабіста знаёмы з выдатнымі польскімі фалькларыстамі: Янам Карловічам, Аскарам Кольбергам і Зігмунтам Глогерам. Заахвочаны імі, М. Федароўскі заняўся ў 1875 годзе зборам матэрыялаў з жыцця і народнай творчасці насельніцтва Олькушскага павету ў Кракаўскім ваяводстве. У выніку ў 1888—1889 гадах выйшла з друку манографія «Народ з ваколіц Жарак, Сявежа і Піліцы».

У 1877 годзе М. Федароўскі пасяляецца спачатку ў Пружанскім павеце ў Заходній Беларусі, а потым, як ён сам пісаў: «збег акалічнасцей перакідае яго то на ўладальніка маёнтку, то на арандатара з павету ў павет, з губерні ў губерню», і ён з Заходній Беларуссю звязваецца амаль на 30 год.

Аднак адразу неабходна заўважыць, што не маёмансыя справы прымусілі польскага фалькларыста правесці сярод беларусаў найбольш працавіты і плённы перыяд яго жыцця. Як трапіна заўважае вядомы сучасны беларускі даследчык дзеяниясці М. Федароўскага — Янка Саламевіч, «М. Федароўскі, узгадаваны на літаратуры рамантызму, успрыняўшы ідэі пазітыўізму», мэтанакіравана дзеянічаў, звяртаючыся іменна «да простага чалавека, да яго духоўнага свету» («Польмія», I, 1970, стар. 214). На беларускіх землях гэтае высакароднае зацікаўленне духоўнай культуры простага чалавека ў М. Федароўскага ўзмацнялася яго свядомасцю той выключна важнай ролі, якую адыграў фальклор нашага беларускага народа ў творчасці Адама Міцкевіча, Станіслава Манюшкі і іншых выдатных творцаў польскай культуры. Пра гэта ён сам пісаў: «Трэба памятаць, што песні гэтых, запісаныя ў родных краях Міцкевіча (нават у самім Завосці, Калдычаве!), выкальхалі наша рамантызм (яны ў гадах сельскіх-анельскіх адбіваліся ўзвышшу нашага песняра)». З бегам часу, ужо асэнсоўваючы плён сваёй шматгадовай працы па збору беларускага фальклору, ён прыйшоў да вываду, што вусная народная творчасць для самога беларускага народа мае выключна важнае значэнне, як асноўная форма існавання нацыянальнай беларускай культуры ва ўмовах сацыяльнага і нацыя-

нальнага прыгнечання. Іменна таму ён даваў наказ сваім выдаўцам: «Адзін том прысвяці будучай беларускай інтэлігенцыі. Гэта ж скарбы нашых бацькоў, спадчына гэта надзвычай багата; і казкі, і песні і баянні дзядкоў наймілейшых. У ніасць былі яны ўтаптаны, як зярніты залатыя, я іх падняў, а вы пасейце, каб вашыя будучыя пакаленні багаты ўраджай сабралі».

З неверагодным энтузіязмам і паслядоўнасцю свайго прыезду ў Беларусь прыступае М. Федароўскі да працы. І ўжо праз год, у 1878 годзе, у яго зборах знайшлося падрабязнае апісанне вясельнага абраду Ваўкаўскага павету і звыш 500 песень!

З году ў год колькасць запісаў павялічвалася. Запісваў жа М. Федароўскі ўсё, што датычылася жыцця і творчасці мясцовага насельніцтва: песні, прыпеўкі, казкі, легенды, жарты, прыказкі, прымаўкі, замовы, праклёны, мясцовыя назвы раслін і г.д. Аднак па-за яго ўвагай заставаліся народныя мелодыі — М. Федароўскі сам не патрапіў іх запісваць. У 1889 годзе яго наведвае польскі этнограф і мовазнаўца Ян Карловіч і некаторы час вядзе нотны запіс мелодый. А ў 1891 годзе М. Федароўскі знаёміца са здольным музыкам Іяхімам Трачыкам — па падходжанню гуралем з Татраў. І. Трачык, быўшы ў той час спачатку семінарыстам, а потым студэнтам, на святочныя вакацыі і канікулы прыязджаў да М. Федароўскага, і, як успамінае сам этнограф, «ездзячы са мной, запісаў каля 2-х тысяч мелодый у сямі паветах, пачаўшы ад граніц Канграсоўкі і ажно да брамаў Слуцка». Ад гэтага часу запісы М. Федароўскага ўзбагачаюцца народным беларускім меласам: песнямі, прыпеўкамі, танцамі. Пра нашу песню М. Федароўскі пісаў: «Багацце беларускай народнай песні нязмернае: вяселле ці пахаванне, хрысціны ці заручыны, кожны занятак, кожная пара года мае свае арыгінальныя спевы. Пачуцці, страсці выяўляюцца ў спеве. У песні гучыць прызнанне ў каҳанні, часам скарга, або нават, хоць вельмі рэдка, пракляцце. Мелодыі іх, за выключэннем вясельных, якія грашыца манатоннасцю, — тужлівія, паважныя, у вольным тэмпе, нібы шум сосен у беларускіх барах». Зачараваны беларускім народным мелодыямі, М. Федароўскі прысвяціў ім найбольш увагі ў сваёй працы збіральніка фальклору. Сабраў іх 1374 — найбольш з усіх фалькларыстаў, якія калі-небудзь займаліся збираннем беларускага меласу.

У гадах 1897—1903 у Krakawie коштам Акадэміі навук выходзяць з друку тры тамы матэрыялаў, сабранных М. Федароўскім на беларускіх землях: M. Federowski. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej, zgromadzone w latach 1877—1891 przez Michała Federowskiego. Tom I. Wiara, wiezenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. W Krakowie. 1897. Tom II. Baśnie, przypowieści i podania ludu

z okolic Wołkowska, Słonima, Lidy i Sokółki. Część I. Baśnie fantazyjno-mityczne. W Krakowie. 1902. Tom III. Część II. Tradycje historyczno-miejscowe oraz powieści obyczajowo-moralne. W Krakowie. 1903. У 1935 годзе Варшаўскае навуковае таварыства выдае чацвёрты том матэрыялаў, сабраных этнографам: М. Federowski. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej, zgromadzone w latach 1877—1905. Tom IV. Przysłowia, żarciki, wyrażenia stałe oraz zagadki ludu, mieszkańców i zagrodowców z okolic Grodna, Sokółki, Białegostoku, Bielska, Wołkowska, Słonima, Nowogródka, Ślucka, Lidy, Wilejki, Święcian i Oszmiany, у які ўвайшло звыш 13 тысяч прыказак, прымавак, загадак, устойлівых выразаў. У Народнай Польшчы, дзякуючы шматгадовай крапатлівой працы калектыву польскіх славістаў на чале з праф. др Антанінай Абрамбскай-Яблонскай, выйшлі з друку ў выданні Польскай акадэміі навук M. Federowski Lud białoruski. Tom V. Pieśni. Warszawa 1958; Tom VI. Pieśni. Warszawa 1960, у якіх змешчана агулам звыш 4 тысяч тэкстаў і мелодый песень. Неўзабаве выйдзе з друку апошні, г. зн. сёмы том, матэрыялаў М. Федароўскага, у якім знайдуцца запісы, што не ўвайшлі ў папярэдняе выданні. Такім чынам, плённы збиральніцкай працы скарбаў нашай беларускай народнай творчасці, якой займаўся М. Федароўскі ў гадах 1877—1905, будучы даступнымі шырокаму колу вучоных, кампазітараў, літаратараў і ўсіх тых, хто з любасцю адносіцца да беларускай народнай культуры.

Збиральніцкая дзеянасць М. Федароўскага была цесна звязана з Беласточчынай. І з побыту на нашай зямлі ў этнографа заставаліся самыя прыемныя ўражанні. «Каля Ялоўкі і Нарвы, — піша ён, — люд надзвычай вясёлы і пеўчы, ці, як пра яго кажуць, «улягаюць у песні». У іх не толькі закладзіны, уваходзіны ў новую хату, зажынкі, дажынкі, але і само вяселле больш у спеве, чым у танцах праходзіць. А да кожнага танца ёсьць у іх адпаведныя прыпеўкі, якія, стоячы пры музыку, спяваюць хорам, калі другія ў гэты час з выгукам пускаюцца ў танец». Ён быў захоплен таленавітасцю нашых простых сялянскіх жанчын, якія спявалі яму песні. Вось як ён успамінае сялянскую дзячыну-спявачку з вёскі Спадзвілы каля Крынак, ад якой М. Федароўскі разам з І. Трачыкам запісалі песні, Ганну Сладкую: «Надароная, акрамя прыгажосці, і цудоўным голасам і фенаменальнай памяццю. Каб пахваліць гэтую апошнюю, даволі, калі скажу, што толькі ад яе адной я запісаў дзвесце з лішнім доўгіх тэкстаў, а майму таварышу байдай ці не столькі ж падала мелодый». Ад Настулі Новік з вёскі Навасады Беласточкага павету ў 1894 годзе абодва збиральнікі запісалі каля 60 песень. Наведаў жа М. Федароўскі шмат мяс-

цвасцей на Беласточчыне. Пабываў ён у ваколіцах Ялоўкі (вёсках: Навасады, Буды, Луплянка, Кітурыкі), Нараўкі (вёскі: Лука, Семяноўка), Нарвы (вёска Ванева), Міхалова (вёскі: Новая Воля і Валілы), Сухаволі (вёскі: Дрыга, Жухаў, Хадароўка, Новая Хадароўка, Яглava), Карышціна (мястэчка Янаў, вёскі: Глінкі, Жаклі, Дамураты), у ваколіцах Крынак і іншых мясцінах. І адусюль ён выносіў не толькі добрыя ўражанні, але і багаты, каштоўны фальклорны матэрыял.

Жыщёвыя нягоды прымушаюць М. Федароўскага ў 1905 годзе пакінуць Захаднюю Беларусь і назаўсёды пасяліцца ў Варшаве. Але і тут, як ён сам пісаў, «працягвае, калі яму час, сілы і сродкі дазваляюць, працаўваць над сваёй Руссю Літоўскай» («Людам беларускім» — М. Г.), рыхтуючы сабраны матэрыял да публікацыі або пішучы артыкулы па беларускай этнаграфіі ў розных часопісах.

Памёр Міхал Федароўскі 10 красавіка 1923 года ў Варшаве.

У гісторыі нашай роднай беларускай культуры імя Міхала Федароўскага назаўсёды застанецца неўміручым прыкладам са-маахвярнай працы польскага вучонага для дабра нашага на-рода.

Мікалай Гайдук

ПРЫКАЗКІ

Хто ў бядзе і вялікім няшчасці не быў, той і праўдзівых прыяцеляў не знае.

Праўдзіва прыязнасць ніколі не памрэ.

Хоць з'еш адзін вала, то ўсё адна хвалы.

На чужой старане, то і рак — рыба.

Госць — першага дня золатам, другога — серабром, а трэцяга — медзь і дадому едзь.

З записаў М. Федароўскага

Людвік Кандратовіч

Паэтычны талент Людвіка Кандратовіча вырас на беларускай глебе і ўвабраў у сябе багацце беларускай народнай творчасці, паданняў і легенд з мінулага беларускай зямлі, каб потым пераплавіць іх у мастацкую форму сваіх твораў.

Нарадзіўся Людвік Кандратовіч 29 верасня 1823 года ў вёсцы Смаргоні на Міншчыне ў сям'і збяднелага шляхціча, які арандаваў зямлю ў магнатаў Радзівілаў і служыў у іх каморнікам. Амаль усё сваё жыццё Л. Кандратовіч прабываў у асяроддзі беларускага сялянства. Калі Людвіку было 8 год, Кандратовічы пераехалі ў ваколіцы Нясвіжа і там узялі ў арэнду невялікі фальварак. У 1833 годзе яны пасылаюць сына вучыцца ў школу, якую ў Нясвіжы вёў манашскі орден дамініканоў. Праз гры гады Людвік Кандратовіч паступае ў павятовую школу ў Навагрудку, але пасля заканчэння ў ёй V класа ў 1837 годзе бацька забірае яго дадому. У гадах 1840—1844 ён служыць у канцылярыі ўпраўлення радзівілаўскім маёнткамі ў Нясвіжы. Знаёміца з велізарным радзівілаўскім архівам, з вялікім зацікаўленнем перачытвае дакументы, што адносіліся да мінулага беларускай зямлі.

У 1844 г. жэніцца і бяре ў арэнду фальварак у Залуччы над р. Нёман у ваколіцах Стоўбцаў. У tym жа годзе ў часопісе „Athenaeum”, які выходзіў у Вільні пад рэдакцыяй вядомага польскага пісьменніка Ю. І. Крашэўскага, паяўляецца першы твор Л. Кандратовіча — верш «Паштальён».

Ужо гэты першы твор, прасякнуты глыбокім спачуваннем да лёсу простага чалавека, звярнуў увагу чытачоў на малады лі-

таратурны талент. Гэты поспех акрыліў Л. Кандратовіча, ён піша шэраг вершаў («Тры зоркі», «Пра мой стары домік», «Крадзенае. Бывала! Хадыка» і іншыя) і ўсё часцей выступае ў польскім друку. У 1846 г. паяўляюцца ў тым жа «Атэнэум» яго «Сучасныя аповесці» («Сапернікі», «Стары кавалер»), а ў гадах 1847—1850 ён піша вершаваную аповесць «З роду Ян Дэмбораг („Urodzony Jan Dęboróg“), якая выйшла з друку ў 1854 г. пад псеўдонімам Уладзіслаў Сыракомля. Ад гэтага часу пісьменнік становіцца вядомы як Уладзіслаў Сыракомля. Піша таксама вершы, сярод якіх найбольшай папулярнасцю карыстаецца «Лірнік вясковы». У ім У. Сыракомля падкрэслівае, што паэтычнае натхненне ён пачэрпвае з жыцця простага народа і народных песень, свае ж творы ён кіруе таксама пад сялянскія стрэхі. Ён быў прыхільнікам рамантызму і згодна з патрабаваннямі гэтага напрамку ў літаратурны звяртаўся да народнай творчасці, у цэнтры сваіх твораў ставіў змагара-адзіночку, у старыне шукаў узору іdealнага сужыцця людзей і ўсіх класаў грамадства, яго творам уласціва паглыбленая пачуццёвасць.

У студзені 1853 г. У Сыракомля пераезжаета ў Вільню і некаторы час жыве ў адным доме са Станіславам Манюшкам. С. Манюшка да некалькі яго вершаў піша музыку. Але пражыць у горадзе з літаратурнай творчасці было немагчыма ў той час, і праз некалькі месяцаў У. Сыракомля вяртаецца ў вёску.

Бярэ ён у аренду фальварак Барэйкаўшчына пад Вільніем і ўсяго сябе аддае літаратурнай творчасці і зборанню краязнаўчых матэрыялаў. Там піша «Споведзь пана Корсака» (1853 г.) і публікуе «Вандроўкі па былых маіх ваколіцах. Успаміны, гісторычныя і абычаёвыя даследаванні» (Вільня, 1853 г.). У «Вандроўках» У. Сыракомля піша пра мінулае беларускіх гародоў і мястечак Нясвіжа, Стоўбцаў, Койданава, Міра, расказвае пра звычаі, быт, гаспадарку, грамадскае і сямейнае жыццё сялян Міншчыны. У 1853 г. выходзіць у Вільні зборнік яго вершаў «Гутаркі і летуценыя рыфмы» („Gawędy i gromadne rymy“). У тым жа годзе ён піша «Пан Марка ў пекле».

Вельмі плённы ў пісьменніка быў 1854 год, у якім паўстаюць «Кусок хлеба. Аповесць з наднёманскіх палёў», «Маргер. Паэма з гісторыі Літвы», «Сон песняра. Опера ў трох актах да музыкі С. Манюшкі» і шэраг іншых твораў на гісторычныя тэмы або з матывамі, пачэрпнутымі з беларускай вуснай народнай творчасці. Мінулае і фальклор дамінуюць у творчасці У. Сыракомлі і ў наступныя гады. У 1855 годзе ён піша драму «Хацінка ў лесе», «Дачка Пястаў. Вершаваная аповесць з мінулага Літвы», «Капрал Тэрэфера і капітан Шэрпентына». У наступным годзе паўстаюць «Граф у Ванторах. Абрэзок з XVI ст. вершам», «Дой-

лід. Народная аповесць», «Янка Магільшчык. Народная аповесць», «Каралеўскія музыканты. Абразок з мінулага», «Вялікі чацвер. Сельскі абразок», «Старыя вароты. Паэма». У тым жа 1856 г. У. Сыракомля ўпершыню наведвае Варшаву, а ў наступным годзе перасяляецца ў Вільню. Там піша «Гетманскі начлег. Аповесць на фоне мінулага», «Улас. Баявая сельская аповесць з палескіх балот», «Сельскія палітыкі. Камедыя ў трох актах вершам», і ў той жа час не спыняе зборання краязнаўчых матэрыялаў. У выніку паездкі ў Мінск публікуе ў 1857 г. у часопісе „Teka Wileńska” гісторыка-этнографічную манаграфію «Мінск». У ёй побач з гісторыяй горада, прадстаўляе тагачасны стан яго забудовы, гаспадаркі, культуры і асветы. Многа месца прысвячае народнай творчасці і абрарам сялян Міншчыны.

У 1858 г. У. Сыракомля наведвае Велькапольскую і Кракаў, працягвае збіраць і публікаваць этнографічныя матэрыялы («Гадавыя святы на Літве. Шэраг абразкаў. Новы год. Мясніцы», «Экскурсіі па Літве ў промнях ад Вільні») і піша адзін з апошніх сваіх твораў «Магнаты і сірата. Гістарычна драма».

З 1860 года і да канца свайго жыцця супрацоўнічае ў «Кур'еры віленскім», займаецца рэдактарскай і выдавецкай дзейнасцю, перакладае на польскую мову лацінскія вершы К. Яніцкага, М. Сарбеўскага і іншых польска-лацінскіх пісьменнікаў. Займаецца таксама перакладамі рускай паэзіі, між іншым, перекладае паэму «Мцыры» Ю. Лермантава.

У 1861 годзе патаемна наведвае Варшаву. Вяртаючыся ў Вільню, прымае ўдзел у некалькіх патрыятычных маніфестацыях, у часе адной з іх, у Сувалках, быў арыштаваны царскай жандармерыяй і перавезены ў віленскую цытадэль. Толькі старанні прыяцеляў і знаёмых выратавалі пісьменніка ад ссылкі ў Сібір, але мусіў ён бязвыездна пасяліцца ў Барэйкаўшчыне.

Памёр Уладзіслаў Сыракомля (Людвік Кандратовіч) 15 вясення 1862 г. у Вільні.

Быў ён вялікім прыхільнікам літаратурнай творчасці на беларускай мове і сам спрабаваў пісаць па-беларуску. З дайшоўшых да нашых дзён твораў на беларускай мове вядомы вершы «Добрыя весці» (1848 г.) і «Ужо птушкі плююць усюды...» (1861 г.). Мяркуюць, што беларускіх твораў У. Сыракомлі было значна болей, але яны дагэтуль не знайдзены.

У першым з іх пісьменнік вітае рэвалюцыйны рух «Вясны народаў», які ахапіў еўрапейскія краіны, ён піша:

«Заходзіць сонца пагодняга лета
І веець вецер з заходніх нябёс.
Здароў будзь, вецер! З далёкага света
Добрыя ж весці да нас ты прынёс!

Здаровы ж будзьце, ёй добрыя весці!
Там, на Заходзе, праліваюць кроў,
Б'юцца для славы, свабоды і чэсці
І робяць вольных людзей з мужыкоў!»

У. Сыракомля быў знаёмы і сябраваў з беларускім пісьменнікам Вінцуком Дунінам-Марцінкевічам. У артыкулах, прысвяченых разгляду твораў В. Д.-Марцінкевіча, апублікованых у «Газеце варшаўскай» і «Кур'еры віленскім», У. Сыракомля горача вітаў беларускага паэта за тое, што «першы адважны пісаць арыгінальныя творы ў шырокім маштабе на нашай роднай гаворцы».

(mg)

Людвік Кандратовіч

Груган

З па-над лесаў, з па-над хмараў
Груган вылятае,
Сеў пад вёскай на папары,
Груганят склікае.
На вялікай, знаць, быў згубе
У далёкіх старонках:
Рука правая ў дзюбе
З залатым пярсцёнкам.
— Эй, скажы, груган нязнаны,
Скуль ты прыбываеш?
Скуль пярсцёнак пазлачоны
І руку скуль маеш?
— За гарамі, ой, дзядчына,
Страшны бой вядзеца;
Кроў ліецца ручайнай,
Труп на труп кладзеца.
Зарывае люд рабочы

Ссечаны галовы,
На малойцаў трудзі, вочы
Сыплюць наспы новы,
На курганах на бядачых
Воўчи рык чуваці;
Не адна галосіць, плача
Сірата і маті.
Слязьмі горка залілася
Бедная дзядчына:
Вось калі я дажылася
Няшчаснай часіні!
Ой, руку я ўжо пазнала!
Той, чыя, — не ўстане:
Гэты персценень даравала
Міlamу ў расстанні...

Пераклад Янкі Купалы

ІІІ чыт нашай Радзімы

У нашым народзе вайскоўцаў любяць асабліва. «Калі ідуць салдаты, сэрцы губляюць дзяўчатаў», — гавораць у народзе. А яшчэ гавораць, што «Армія — наша гордасць» і «Люд з войскам — войска з людам».

І гэта апошняя паговорка самая важная. 30-гадовая гісторыя Людовага Войска Польскага кожны дзень пацвярджала яе прынцыповасць канкрэтным зместам.

Калі ідуць салдаты... Бачым іх найчасцей у час урачыстых парадаў або на вуліцах горада, калі выходзяць на пропуск. Гэта ўжо сыны і ўнуکі тых, што імглістай раніцай 12 кастрычніка 1943 года ішлі ў атаку на беларускую вёску Трыгубава, на пра-клятую вышыню 215,5, дзе, зарыўшыся ў зямлю, заўзята абараняліся гітлераўцы.

«Даліна і мрок між намі ды імі.
Хлюпocha Mірэя ў балотнай дрыгве...»

— пісаў зараз жа пасля бою яго ўдзельнік, салдат, палітрук роты, выдатны польскі паэт Люцыян Шэнвалльд.

Бітва пад Леніна... Пра яе цяпер ведае ў нас кожнае дзіцё. «Устаў маёр Ляховіч...» — не адно з іх прачытае вам па памяці працяг гэтай «Балады аб першым батальёне», якім пад Леніна камандаваў менавіта Браніслаў Ляховіч і які там застаўся на заўсёды.

Бітва пад Леніна для польскага войска была не першай і не апошняй у змаганнях народаў з фашистыскай навалай. Польскія ўзброенныя сілы першыя не паддаліся без супраціўлення гітлераўскім агрэсарам. Нягледзячы на тое, што ўрад і галоўнае камандаванне ўцякло за мяжу, на тэрыторыі нашай краіны ад першага дня вайны аж да першых дзён кастрычніка самаахвярна змагаліся польскія салдаты. Ведаєм сёняня імя генерала Клеберга, пад камандаваннем якога 2 і 3 кастрычніка 1939 года ішлі ў бой з немцамі польскія воіны, ведаєм, што атрад маёра Губалі шмат ваяваў з акупантам у Келецкім ваяводстве. Не было тады ў нас перапынку ў барацьбе з ворагам, не ведаў ён спакою на польскія зямлі. Супраць Гвардыі Людовай, Сялянскіх Батальёнаў і Арміі Краёвай акупант вымушаны быў выставіць амаль 400 батальёнаў вермахта, эсэсаўцаў і паліцыі.

А за межамі нашай краіны польскія салдаты ваявалі ў Францыі, Англіі, Нарвегіі, Італіі, Бельгіі, у Афрыцы...

Толькі ад Леніна ў Варшаву, а з Варшавы ў Берлін вяла самая кароткая дарога. І таму гэтую дарогу выбралі польскія каму-

ністу, па ініцыятыве якіх была створана менавіта Першая Ды-візія Пяхоты імя Тадэвуша Касцюшкі. Калі набліжалася яна да мяжаў Польшчы, у ліпені 1944 года налічвала ўжо звыш 100 тысяч чалавек. Краёвая Рада Нарадовая 21 ліпеня 1944 года рашыла спалучыць Польскую Армію ў СССР з партызанскай Арміяй Людовай і такім чынам узнікла Людовае Войска Польскае, якое ў апошнім годзе вайны прымала вельмі актыўны ўдзел у баях за вызваленне нашай краіны, за разгром фашистаў у іх логаве і на чэхаславацкай зямлі. У апошніх, рашаючых месяцах другой сусветнай вайны польская ўзброеная сілы налічвалі амаль 600 тысяч салдат, з якіх 400 тысяч змагаліся з ворагам пад уласным, польскім камандаваннем і на ўласной зямлі, а амаль 200 тысяч чалавек налічвалі польская вайсковыя групіроўкі на Захадзе і Ўсходзе.

Выкryваўленая шматгадовай акупацыяй, маладзенькая, неакрэшшая яшчэ наша дзяржава змагла тады выставіць, супраць супольнага ворага чацвёртую па колькасці і якасці ўзброеную сілу ў Еўропе. Мы амаль зраўняліся з Вялікабрытаніяй і толькі шмаг адставалі ад Савецкага Саюза і Злучаных Штатаў Амерыкі.

Бой пад Леніна быў для польскіх салдат не першым і не апошнім у дзеях другой сусветнай вайны, але там, накіроўваючы свае вінтоўкі супраць праклятага ворага, героі з-пад Леніна вызначалі адначасова новы шлях нашага пасляваеннага развіцця, а супольна пралітая кроў польскіх і савецкіх воінаў змыла ўся-лякія плямы мінулага, якіх нам не пашкодавала ні гісторыя, ні даваенная правадыры санацыйнай Польшчы.

Леніна было тады пачаткам усяго гэтага новага, што так цудоўна заквітнела сёння. І таму ў гістарычнай спадчыне польскага народа беларускае мястечка Леніна запісана залатымі літарамі, і таму з нагоды XXX гадавіны Людовага Войска Польскага з гонарам на яго спасылаемся.

У той час, калі над развалінамі Берліна яшчэ развіваліся на ветры пераможныя савецкі і польскі сцягі, на рубяжах нашай дзяржавы началі падымать свае смерцяносныя рогі рознага роду паплечнікі, старога рэжыму. У Бяшчадах бушавалі украінскія нацыяналісты, у нас, на Беласточчыне, лясныя банды — розныя «рысі», «гузары», «млоты» ды іншыя ім падобныя — крылавымі ахвярамі значылі сваю злачынную дзеянасць.

Людовае Войска Польскае тут таксама не падвяло. Асабліва добра ў барацьбе з узброеным падпольлем заслужыліся аддзяленні ўнутранай абароны.

Калі перасталі грымець гарматы, разбураная краіна патрабавала хлеба, бульбы. Вялікія прасторы зямлі, асабліва на заходзе і поўначы ляжалі аблогам.

Людовае Войска Польскае тут таксама не падвяло. Салдаты

зямнілі вінтоўкі на плугі, і ў гэтай замене сапраўды было штосьці сімвалічнае. Нездарма мастак-скульптар, калі хацеў увекавечыць у бронзе гэты пераход ад вайны да стваральнай мірнай працы, паказаў менавіта чалавека з мечам, які перакоўваюць у лямех.

Каб сяляне маглі бяспечна араць зямлю, а жыхары горада без жаху хадзіць па вуліцах і прадпрыемствах, спатрэбліся ўмелыя і адважныя руки сапёраў. І тут таксама Людовае Войска Польськае не падвяло.

Вайна і імперыялізм — дзве родныя сёстры. Гэта даказаў ужо Ленін, дык капиталісты не доўга дазволілі адпачываць людзям на свеце ад паху пораху. Усюды там, дзе ўзнімалася баракьба за вызваленне з-пад прыгнёту, яны накладалі свой панцырны кулак. Грэцыя — Карэя — Індакітай — Конга і зноў Індакітай — гэта паасобныя прыпынкі злавеснага імперыялістычнага бога вайны.

У такой сітуацыі наша Людовае Войска Польськае павінна было быць гатовым у кожную хвіліну стаць на абарону сваёй айчыны. Мы цешымся, што такой патрэбы не было і змагаемся за тое, каб яна зусім ніколі не здарылася.

Народная Польшча адрадзілася ў пястоўскіх граніцах. За межамі нашай дзяржавы жывуць нашы добрыя сябры — члены Варшаўскага дагавору. Гэта самая лепшая гарантый нашай бяспекі.

Асабліва важна тое, што за нашай заходнімі граніцамі 24 гады таму назад утварылася першая ў гісторыі Германіі дзяржава рабочых і сялян. Упершыню на працягу тысячагодніх нашых суседскіх зносін гэтая граніца нас не розніць, а яднае. А найлепшым доказам гэтай еднасці інтэрэсаў з'яўляюцца манёўры Аўяднаных збройных сіл краін-членаў Варшаўскага дагавору, у якіх супольна з нашымі падраздзяленнямі прымаюць удзел, між іншым, атрады Нацыянальнай Людовай Арміі ГДР. Такія манёўры адбываюцца амаль кожны год. Апошнія былі праведзены ў верасні 1972 года. Супрацоўніцтва польскіх і ГДР-аўскіх салдат было тады выдатнае.

Як звяно сацыялістычнай садружнасці мы адчуваем сябе поўнасцю забяспечанымі. Таму можам болей канцэнтравацца на ўнутраных справах, на памнажэнні багацця нашай краіны, якая ўжо цяпер займае ў прымысловай прадукцыі дзесятаяе месца ў свеце.

І тут Людовае Войска Польськае працягвае сваю дапаможную руку. Дзе небяспека — там войска, дзе патрэбна тэрміновая дапомога — там войска. Для прыкладу, прыгадаем знішчальны пажар Чэхавіцкага нафтазавода, а са спраў бліжэйшых нашай Беласточчыне — некалькі фактаў, якія адносяцца да салдат

Варшаўскай ваенай акругі. Толькі ў мінульым годзе дапамагалі яны не менш як 700 ПГР-ам, звыш 500 ПОМ-ам, 150-ці спулдзельням прадукцыйным і 3860 сем'ям, сыны якіх якраз служылі ў войску.

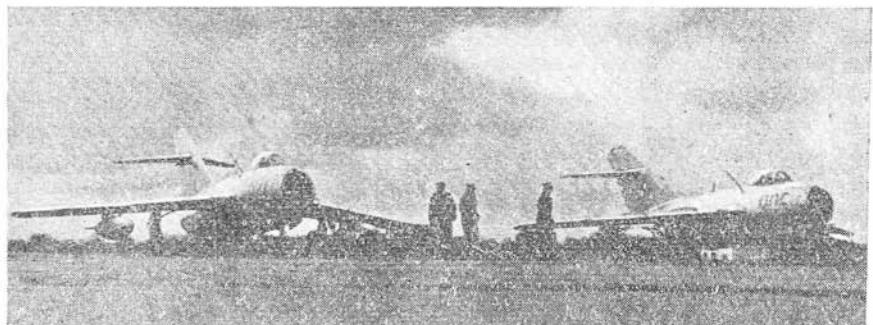
Рабочых у салдацкіх камбінезонах можам сустрэць не толькі на полі. Убачым іх таксама і ў іншых месцах стваральнай, мірнай працы. Неаднойчы паказвалі нам па тэлебачанні, як ваенныя лётчыкі сваімі магутнымі верталётамі дапамагалі ўстанаўліваць неабсяжныя коміны і іншыя абсталіванні, як інжынерна-тэхнічныя падраздзяленні перапраўлялі праз шырокія ракі тысячатонныя экскаваторы, як сапёры хутка і спраўна будавалі часовыя масты для патрэб насельніцтва... У Варшаўскай акрузе за мінулы год салдаты сэканомілі для нацыянальнай гаспадаркі амаль паўтара мільёна злотых.

Так наша Людовае Войска Польськае служыць народу. Адначасова не занядбоўвае яно свайго асноўнага абавязку: гатоўнасці да абароны краіны. Як шчыт нашай Радзімы Людовае Войска Польськае добра падрыхтавана да дзеянняў у самых складаных умовах сучаснага поля бою. Гэтае пацвярджаюць манёўры і венныя спаборніцтвы.

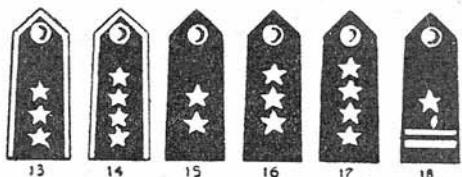
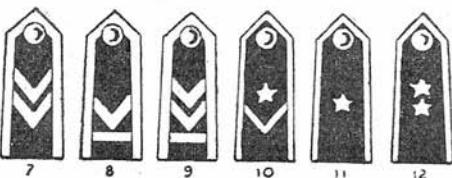
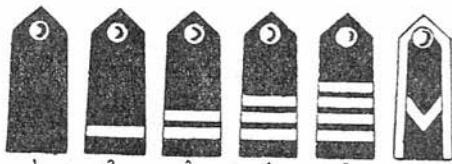
Апрача ўсяго гэтага, Людовае Войска Польськае з'яўляецца дасканалай школай грамадзянскага выхавання, што на сустрэчы з салдатамі ў мінульым, 1972 годзе асабліва моцна падкрэсліў Эдвард Герэк. У руках салдат цяпер самая сучасная тэхніка. Прайшоўшы праз вайсковую службу, многія з іх вяртаюцца да моў добрымі спецыялістамі ў шматлікіх прафесіях.

І яшчэ адно на XXX гадавіну Людовага Войска Польскага хадзелася б сказаць. Яно нарадзілася з народа і служыць народу.

Віктар Рудчык

ЗНАКІ АДРОЗНЕННЯ САЛДАТ І АФІЦІРАЎ ВОЙСКА ПОЛЬСКАГА

1. Радавы.
 2. Старшы радавы.
 3. Капрал.
 4. Старшы капрал.
 5. Плутановы.
 6. Сержант.
 7. Старшы сержант.
 8. Штабны сержант.
 9. Старшы штабны сержант.
 10. Малодышы харонжы.
 11. Харонжы.
 12. Старшы харонжы.
 13. Штабны харонжы.
 14. Старшы штабны харонжы.
 15. Падпаручнік.
 16. Паручнік.
 17. Капітан.
 18. Маёр.
 19. Падпалкоўнік.
 20. Палкоўнік.
 21. Генерал брыгады.
 22. Генерал дывізіі.
 23. Генерал броні.
 24. Маршал Польшчы.

ТУЗІН ПРЫЧЫНАЎ

Гітлер звязаўся са штабам цэнтральнай групы войск на ўсходнім фронце:

— Чому здалі Варшаву?

— «Тигры» не выtrzymалі.

— А чаму здалі Быдгашч, Калабжэг?

— Аж тузін прычын, мой правадыр.

— Які тузін?

— Па-першае, савецкія і польскія войскі нас разбілі, а апошніх адзінацца прычын яшчэ мы не ўдакладнілі.

Піліп Пестрак

Сучасны паэт і празаік Піліп Пестрак прайшоў багаты ў падзеі жыщёвы і творчы шлях. Нарадзіўся ён 27 лістапада 1903 года ў вёсцы Сакаўцы, Косаўскага павету на Брестчыне ў сялянскай сям'і. У часе першай сусветнай вайны сям'я Пестракоў апынулася ў бежанстве на Паволжы. Там, у г. Бузулук, П. Пестрак закончыў гімназію і ў 1920 годзе паступіў на сацыяльна-гісторычны факультэт Самарскага ўніверсітэта. Голад і эпідэмія тыфу, што апанавалі тады Паволжа, прымусілі П. Пестрака і яго бацькоў у 1921 годзе вярнуцца на радзіму. Тут ён працуе некаторы час рабочым на тартаку, а затым, у 1924 годзе, яго паклікаюць да войска. У часе вайсковай службы ён закончыў школу малодшых камандзіраў. Пасля прыходу з войска П. Пестрак актыўна ўключаетца ў дзейнасць Беларускай сялянска-работніцкай грамады, а ў 1926 годзе ўступае ў Камуністычную партыю Заходняй Беларусі. З гэтага моманту пачаўся цяжкі шлях рэвалюцыянер-падпольшчыка і паэта Піліпа Пестрака.

Першы верш П. Пестрака «Наперад, гэй...» быў замешчан у 1927 годзе ў беларускім часопісе «Родныя гоні», які выходзіў

тады ў Вільні. У гэтым, як і ў пазнейшых вершах паэта, адлюстраваны дух рэвалюцыйнага ўздыму, уласцівага працоўным масам Заходній Беларусі ў іх змаганнях супроть буржуазіі, памешчыкаў і санацыйнага польскага ўрада.

Амаль усе вершы, напісаныя П. Пестраком да верасня 1939 года, паўсталі ў часе яго прабывання ў турмах санацыйнай Польшчы, некаторыя з іх паэт пісаў цвіком на тынку сваёй камеры, іншыя вынес на волю толькі ў сваёй памяці.

За ўдзел у дэмманстрацыі пратэсту супраць разгрому паліцыйяй Грамады ў горадзе Косаве Піліп Пестрак у лютым 1927 года быў арыштаваны і пасаджаны на пяць месяцаў у турму. У студзені 1929 года яго зноў арыштоўваюць і засуджваюць на пяць год турэмнага заключэння. Пасля выхаду з турмы паэт усяго некалькі месяцаў працуе інструктарам ЦК КПЗБ у Пінскім павеце і зноў, у сакавіку 1934 года, трапляе за краты і знаходзіцца там да верасня 1939 года.

Сваю літаратурную творчасць Піліп Пестрак разумеў як адну з форм рэвалюцыйнай барацьбы, як вялікую сілу, здольную падняць народныя масы да змагання супраць санацый і фашизму. Такая думка выказана ім у вершы «Паэзія». Таму ў цэнтры яго вершаў знаходзіцца малады рэвалюцыянер — змагар за волю і шчасце працоўнага люду («На смерць барацьбіта», «Пасля прысуду», «Развітанне»). Свайго героя паэт не ідеалізуе, паказвае яго звычайным чалавекам, які любіць працу, сям'ю, прыроду. Яму ўласцівы ўсе рысы простага чалавека з яго радасцямі і пакутамі. («Гамлет»).

Час ад часу вершы П. Пестрака пад псеўдонімам трапляюць у беларускі легальны друк, але большасць з іх гіне з памяці творцы або разам з грыпсамі-руканісамі.

22 верасня 1939 года, напярэдадні прыходу Чырвонай Арміі, Піліпа Пестрака выпускаюць з гродзенскай турмы. На волі паэт адразу ўключочаецца ў бурліве жыщё вызваленай Заходній Беларусі. Ён удзельнічае ва ўстанаўленні народнай улады ў Гродне, прысутнічае як дэпутат на Народным сходзе ў Беластоку, уваходзіць у склад паўнамоцнай камісіі, якая звярнулася да Вярхоўнага Савета СССР з просьбай аб прыніці Заходній Беларусі ў склад СССР, абіраецца дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР, а з верасня 1940 г. узначальвае Беластоцкае аддзяленне Саюза пісьменнікаў БССР. І ў той жа час з-пад пяра П. Пестрака выходзіць шмат вершаў. У іх паэт паказвае радасць вызваленага ад буржуазнага прыгнёту чалавека («Заходній Беларусі», «Вясна мая»), славіць герайчную Чырвоную Армію («Армія Чырвоная»). У 1940 годзе выходзіць з друку першы зборнік вершаў П. Пестрака «На варце».

У часе вайны паэт дзейнічае ў партызанскім атрадзе на Палессі,

ходзіць на баявыя заданні, працуе ў рэдакцыі партызанскай газеты, стварае шэраг вершаў, у якіх адлюстроўвае пачуці савецкіх людзей, стаўшых на шлях партызанскай барацьбы з захопнікам («На варце», «Пад зорным небазводам»). Летам 1943 года яго выклікае ЦК КПБ у Москву і прызначае начальнікам Упраўлення па справах мастацтва пры Савеце народных камісараў БССР. У вершах паэта гэтага часу дамінуе вобраз роднай Беларусі, якая ўсе сілы кіруе на змаганне супраць ворага.

У пасляваенны час у вершах П. Пестрака знаходзім вобразы абнаўлення разбуранага вайной роднага краю, іdeo непарушнай дружбы народаў СССР, абрэзкі чароўнай прыроды Каўказа (цыкл «Шум мора»). Да гэтага часу адносяцца таксама і першыя спробы П. Пестрака пісаць прозу. Пасля некалькіх замалёвак і апавяданняў у 1947 г. пісьменнік публікуе «Лясную песню» — навелістычны твор, прысвечаны беларускай жанчын-партыянцы. У наступным годзе выходзіць з друку яго аповесць «Пачатак». У ёй П. Пестрак адлюстраваў зараджэнне партызанскаага руху ў Беларусі ў час фашысцкай акупацыі.

Гады 1948—1954 пісьменнік прысвячае інтэнсіўнай працы над двухтамовым раманам-хронікай «Сустрэнемся на барыкадах». У аснову гэтага вялікага эпічнага палатна П. Пестрак паклаў важнейшыя падзеі грамадскага жыцця Заходняй Беларусі 20—30-х гадоў. У цэнтры рамана знаходзіцца гісторыя яго галоўнага героя Андрэя Касцевіча, вобраз якога ў многім нагадвае біяграфію самога аўтара. Андрэй Касцевіч удзельнічае ў дэманстрацыі рабочых Беластока, працуе падпольшчыкам на Піншчыне, трапляе ў турму і там не спыняе сваёй рэвалюцыйнай дзеянасці, на гэты раз сярод палітычных вязняў. Пасля вызвалення Заходняй Беларусі мы бачым героя сярод таго актыву, які ўстанаўляе народную ўладу ў сваім краі. Гэтаму чалавеку ўласцівы глыбокі патрыятызм, адданасць рэвалюцыйнай справе, пашана да людзей працы. Віднае месца ў рамане займае паказ інтэрнацыянальнай еднасці палякаў, беларусаў, украінцаў, яўрэяў у іх супольнай барацьбе супраць санацыйных улад.

Раман «Сустрэнемся на барыкадах» адразу пасля выходу ў свет быў перакладзены на рускую і украінскую мовы і атрымаў высокую ацэнку літаратурнай крытыкі.

У 1958 г. выходзіць з друку зборнік апавяданняў П. Пестрака «Лясная песня», у які ўвайшлі творы, прысвечаныя калгасаму жыццю.

«Серадзібор» — гэта наступны раман, з якім пісьменнік выступіў у 1963 годзе. У ім на багатай канве пасляваеннага жыцця вёскі Серадзібор, што знаходзіцца ў глыбіні Палесся, аўтар паказвае складаныя працэсы фарміравання сацыялістычнай свядомасці і новых, камуністычных адносін паміж людзьмі.

Праз год выходзіць з друку зборнік апавяданняў П. Пестрака «Сярод чаротаў». Як і ў рамане «Серадзібор», увага пісьменніка засяроджваецца тут над лёсам простых савецкіх людзей і іх невычэрпным духоўным багацці.

I хоць у пасляваенны час П. Пестрак у сваёй творчасці аддаў перавагу прозе, усё ж такі час ад часу ён звязртаецца і да паэзіі. У 1946 г. выходзіць яго зборнік вершаў «За сваю Айчыну». У ім у асноўным сабраны вершы, прысвечаныя тэматыцы апошніх вайны. Праз шаснаццаць год пасля гэтага выдання выходзіць новы зборнік вершаў П. Пестрака «Падарожнае», у якім былі сабраны лепшыя паэтычныя здабыткі аўтара ў пасляваенны час.

Піліп Пестрак у нашы дні актыўна ўдзельнічае ў грамадскім і літаратурным жыцці Беларускай ССР, часта наведвае Беласточчыну, з якой у пісьменніка звязана шмат сардечных успамінаў з часоў яго рэвалюцыйнай дзеянасці ў радах КПЗБ.

(МГ)

Піліп Пестрак

ДЗІВАСІЛ

Ёсць расліна дзіўная ў народзе,
яна ходзіць казкаю па ўсіх,
мо калісці пры цяжкай нагодзе
так празвалі людзі — «дзівасіл».
Мы сядзім ля плота. Бабка з намі
ўсё вядзе свой даўні, дзіўны сказ,
як жылося цяжка пад панамі,
як пабіты сын быў — Аланас,
як паны адблі яму грудзі
за рыбацку за долю ўсіх...
«Я ўжо думала, што жыць не будзе,
аж знайшла ратунак... дзівасіл...
ЕН падняў на ногі майго сына...»
Бабка кажа рознае пасля,
як раслінку гэтую так дзіўна
напаіла сокамі зямля.
А ён вось за плотам жоўтым квеццем
ўсё ківае нам над галавой
і не ведае, што ён на свеце
так здружыўся з людскаю бядой.
«Калі вам на сэрцы цяжка стане,
адбярэ вам немач рэшту сіл,
не сумуйце, дзеткі, — бабка ўсталала, —
дам вам на дарогу дзівасіл».

(1954 г.)

Наша Сім'я

Друкуюем дэве карціны з вядомай п'есы Леана Кручкоўскага «Немцы». Гэтая карціна паспяхова ставіў самадзеіны гуртк з Паўлаў. Думаем, што і іншыя гурткі паспрабуюць сваіх сіл у п'есе Кручкоўскага. Пераклад п'есы зрабіла мастацкі кіраунік паўлаўскага гуртка Валянціна Мароз.

Леан Кручкоўскі

Н Е М Ц Ъ

КАРЦІНА I

Акупаваная Польшча. Кабінет пастарунку жандармаў у малым мясцечку. Стол, крэсла, партрэт Гітлера. Пры сцяне карабін. На стале талерка з яблыкамі. На крэсле вялікі чамадан. Жандар Гопэ зачыняе яго, але не выхадзіць, чамадан занадта выпханы. Адчыняюцца дзвёры, уваходзіць мельнік Шульц і штурхаючы вядзе 10—12-цігадовага хлопчыка. Дзіця яўрэйскае, у парваным убранні, худзенъкае і на ўсё ўжо глядзіць абыякава.

Шульц. Айлітля!

Гопэ. Айлітля!

Шульц. Што ж гэта, пан Гопэ сёння сам на пастарунку?

Гопэ (прыдувшвае чамадан). Як бачыце. Усе паехалі. Але вернуцца, да вечара вернуцца.

Шульц. Падарожжа нейкае? Адпачынак можа?

Гопэ. Каб вы ведалі. Адпачынак. Цэлых тры дні, не лічачы падарожжа.

Шульц. Віншую. Гэта сёння ўдаецца нялягка.

Гопэ (адгінаючыся ад чамадана). Бо гэта, пане Шульц, нешта такое надзвычайнае. Вы ведаецце, хто гэта такі Зоненбрух, прафесар Зоненбрух? Слаўны вучоны, гордасць нямецкай біялогіі. Паслязяўтра адзначае трыццатігоддзе сваёй навуковай працы. Гэта вялікае свята ў нас, у Гетынгене. А я, трэба вам ведаць, у яго найстарэйшы стораж, дваццаць год я ўжо з ім! И прафесар выстараўся мне тры дні адпачынку, не лічачы падарожжа. Вы падумайце, што гэта за чалавек! Хоча каб і я прымаў удзел у гэтай урачыстасці. Вы не ўяўляеце сабе, што гэта за чалавек, пане Шульц!

Шульц. Пры нагодзе і дамоў нешта забярэце. Няма чаго гаварыць, чамадан аж стогне, такі выпханы (штурхает яго). И з жонкай праспіцесься, што?

Гопэ. Ё. И ад гэтага тутэйшага смуроду некалькі дзён здалёк. Гэта таксама нешта значыць.

Шульц. Не падабаецца, што? Смярдзіць служба? Хацелі б у Гетынгене, з вучонымі, у чыстай работе? Ё, ё! Таму мы і прыйшлі сюды на ўсход, каб зрабіць чыста і прыгожа. Кепска гавару, пане Гопэ?

Гопэ. Кепска — не скажу, але што з таго? Чалавек тут, як сярод ваўкоў, дзе ступіш, глядзяць з-пад ілба. Партызаны ўсё больш дзёрзкія... На ноч трэба замыкацца, бы ў крэпасці... А, нават думаць не хочацца.

Шульц. Пацешчеся, што далей на ўсходзе ўшчэ горш.

Гопэ. Пэўна. Усё ж мы тут блізка рэйху, у выпадку чаго...

Шульц. «У выпадку чаго?» Як вы гэта, пане Гопэ, разумееце?

Гопэ. Звычайна. (Змяняе тон). Вы пэўна маеце да нас нейкі інтэрас, пане Шульц?

Шульц. Ё, маю інтэрас. Вы ведаеце, што на пустую гаворку я не прыходжу. Маю інтэрас, але невялікі. О, там стаіць. (Паказвае на дзіця. Гопэ толькі цяпер прыкмячае яго). Шчанё жыдоўскае. Знайшоў я гэта пад карчом. Прывёў, каб вы з ім зрабілі, што трэба. (Да дзіцяці). Чаго вырачыў вочы, ты, вош жыдоўская? Пад сцяну і адварнуцца! (Дзіця адварочваеца да сцяны). Мог я яго сам прыкончыць, але падумаў сабе (націскае голас) хай і пан Гопэ забавіцца... У нашым малым мястечку нудна... Хай і пан Гопэ... А зрешты, згодна з законамі...

Гопэ. Згодна з законамі, гаворыштце...

Шульц. І менавіта гэта ўжо ўсё. Астаўляю вам гэтага чорціка і раю рашыць яго раз-два, каб барані бог, не ўцёк вам з-пад рукі (ідзе да дзвярэй, затрымоўваеца, глядзіць пранізліва на Гопэ). Ё, тут на ўсходзе брудна і смярдзіць. Жадаю добра га адпачынку ў Гетынгене, пане Гопэ. Айлітля! (Выходзіць).

Гопэ (глядзіць на дзверы, якія зачыніліся за Шульцам. Потым глядзіць на дзіця. Па кароткай паўзе злосна). Не стой там, як пень. Пакажыся. (Дзіця адварочваеца. Гопэ падыходзіць бліжэй). Жыд? (Дзіця ківае галавой). Навошта ты ходзіш па свеце?

Дзіця. Не ведаю...

Гопэ. Што мне з табой зрабіць?

Дзіця. Не ведаю...

Гопэ. Ты не ведаеш, ты нічога не ведаеш! (Крычыць). А я аваўязаны ведаць, разумееш?! (Спакойна). Але адно ведаеш напэўна, што з табой кепска?

Дзіця. Кепска. Усіх ужо забілі. Маму, дзядулю, малую Эстэрку... Яшчэ толькі я... (Даўно глядзіць лакома на талерку з яблыкамі на стале). Дайце мне адно такое яблыка...

Гопэ (здзіўлены). Яблыка? (Варушыць плячыма, падыходзіць да стала, выбірае яблыка, падае). На, бяры! (Дзіця прагна кусае

яблыка. Гопэ назірае, мармыча:) яблыкаў яму захацелася, у такую хвіліну... (сядзе за стол, стукае алоўкам па стале, пасля паўзы). Чэрці цябе прыслалі сюды, акурат сёння...

Дзіця. Вы не гневайцеся. Адзін я астаўся. Два тыдні ўдавалася мне, то ў лесе, то ў зямлянках... часам людзі памагалі... А цяпер ужо канец... Той пан злы, біў мяне па твары... Вы застое іншы чалавек, добры...

Гопэ. Дурны! Зусім я не добры. Цяпер вайна, няма добрых людзей, разумееш? (Устае, цяжка прахаджваецца. Дзіця есць яблыка і глядзіць на яго моўчкі. Асцярожна адчыняюцца дзвёры. Няўпэўнена ўваходзіць Юрый, крыху падпіўшы, зачыняе дзвёры, разглядаецца). Чаго тут?

Юрый. Заглянуў, можа нешта трэба? Бо як не, дык пайду прасплюся. Спёка, як халера.

Гопэ. Ужо налізаўся, свіння! З раніцы!

Юрый. Адну шклянчуку толькі, пане Гопэ, каб я здох, адну! (Паказвае, на дзіця). Жыдок? (Гопэ ківае галавой). Бачыў я, што пан Шульц нешта чорнае сюды вёў, з лесу, але не быў упэўнены. (Да дзіцяці). Не бойся, кураня, пан Гопэ парадачны чалавек, нічога кепскага табе не зробіць...

Гопэ. Не дзяўгай, Юрый.

Юрый. Няма за што гневацца. Парадачнасьць нікога не ганьбіць. (Прыглядаецца дзіцяці). Ну, ну! Цуд божы, што нешта такое ходзіць яшчэ па гэтай марнай зямлі. Колькі табе год, Сролік?

Дзіця. Дванаццаць. А завуць мяне Хаймак...

Юрый. Усё роўна. Так ці інакш, няма чым хваліцца. Праўда, пане Гопэ.

Гопэ. Перастань выдурняцца, Юрый. (Глядзіць на дзіця). Нешта ж трэба з ім зрабіць...

Юрый. Вядома. Вялікая бяда! (Смяеца). Ці вы, пане Гопэ, не ведаецце? Пад плот, трах, і гатова. (Гікае). Халерны свет!

Гопэ. Так, толькі... (Разглядаецца, глядзіць у акно). Разумееш, Юрый, у мяне дзеци, двое сыноў і дачка... Найстарэйшаму трынаццаць год... як гэтamu... І сёння вечарам выязджаю на адпачынак у Гетынген, дамоў, разумееш, чалавечка?

Юрый (ціха падсоўваючыся да яго). Ну то, пане Гопэ, пусціце яго, кавалак хлеба ў руку і няхай уцякае назад у лес...

Гопэ (ціха). Бо падумай, чалавечка, як ёсць дзеци, то нейк неразумна, так... Урэшце ж Германія не згіне, калі я, Гопэ...

Юрый. Ваша праўда, Германія не згіне з-за аднаго жыдоўскага дзіцяці.

Гопэ. Я ж чалавек — што, не?

Юрый. Нешта ў гэтым родзе, здаецца мне...

Гопэ. А асабліва, калі ёсць дзеци... (Спыняеца). Псс... (Пры-

слухоўаецца). Падыйдзі, Юрый, да акна і добра прыгледзься... (Юрысь ідзе да акна. Гопэ стаіць нерухома, плячыма да акна). Што там бачыш?

Юрысь. Нічога надзвычайнага. Панадворак, калодзеж, плот...

Гопэ. А далей? Прыйгледзься добра...

Юрысь. Далей нічога. Тое самае, што заўсёды. Толькі пан Шульц стаіць на мосціку, на гасцінцы... а падла, глядзіць у гэты бок.

Гопэ (далей стаіць адвернуты ад акна). Напэўна гэта Шульц? Не памыляешся?

Юрысь. Дык на мосціку ж, недалёка. Вачыма свідруе ў гэты бок. (Гопэ сядзе, моўчкі бубніць пальцамі па стале). Юрый вяртаецца ад акна, ціха): Ну і што?

Гопэ. Гэ?

Юрысь. Ну, што, пане Гопэ, думаецце зрабіць з гэтym...

Гопэ (глядзіць на Юрый). З гэтym! (Устае, не гледзячы на Юрый). Што ж, трэба будзе... паводле законаў...

Юрысь. Вось табе на! Вы ж, пане Гопэ, гаварылі, што гэта нейк неразумна...

Гопэ. Ё, гаварыў, але — Шульц! Разумееш, чалавечка, гэта свіння, злосны сабака. Стаіць на мосціку і глядзіць. Я ўжо ведаю, чаго ён стаіць і глядзіць.

Юрысь. Але сумленне, пане Гопэ, людское сумленне...

Гопэ. Нямецкаму чалавеку сумленнем ёсць другі нямецкі чалавек, гэта сабе запамятай. Шульц стаіць на мосціку і глядзіць. Я ведаю, што ён сабе думае! (Злосна). А ў мяне дзеци, разумееш, дурню! Жонка, дзеци... (Раптам дзеравяне, падыходзіць да сцяны, бярэ карабін, ідзе да дзеци). Ну, хадзі, малы! (Выходзіць, выпіхваючы дзеци перад сабой).

Юрысь (нейкі момент глядзіць у адчыненую дзверы, мармыча). Дзеци ў яго, падла! Сэрца яму баліць, бо ў яго дзеци, але мусіць, бо ў яго дзеци. Эх ты, людская бяда!

(Ідзе ў куток пакоя, вышыгвае з кішэні бутэльку гарэлкі, п'е. Чуваць стрэл. Праз момент вяртаецца Гопэ, ставіць на ранейшае месца карабін, памалу ідзе да крэслы, на якім чамадан, робіць уражанне, нібы забыўся аб прысутнасці Юрый. Юрый у куце, скаваў бутэльку. Глядзіць на Гопэ).

Юрысь. І ўсё. Па крыку.

Гопэ. Ідзі, склавай цела... (Нахіляецца над чамаданам. Юрый не спяшаючыся ідзе да дзвярэй. Гопэ за ім). А потым збегай у гміну, каб фурманка была на шостую гадзіну, адвязуць мяне да поезда.

Юрысь (ад парога, гледзячы на Гопэ, смяеца ціха). Нібы на гэты адпачынак... дамоў, да дзяцей...

Гопэ. Ну, ідзі ўжо, ідзі к чорту! (Вяртаецца да чамадана, перакладае, прыціскае).

Заслона

II КАРЦІНА

Акупаваная Нарвегія. Кабінет у прыватным памяшканні ўнтэрштурмфюрэра Вілі Зоненбруха. Вілі працуе — нешта піша. На стале начная ляmpа. У суседнім пакоі, аддзеленым заслонай, чуваць патэфон. Вілі робіцца злосны. Ідзе да заслоны.

Вілі. Магла б ужо ты скончыць з гэтымі... пачытай крыху ці што. Працаўца нельга.

Марыка (у элегантным халаце, выходзіць з-за заслоны). Нудна мне, Вілі. Гэта ты мог бы скончыць сваю работу і заняцца мной. Выязджаеш жа сёння на цэльяя пяць дзён.

Вілі. Таму і працую. Перад адпачынкам добра разлічыща з работы. (Прытуляе яе). Як скончу, будзем мець яшчэ крыху часу, пагуляем сабе...

Марыка. Ты глядзі, каб толькі мне не здрадзіў у гэтым сваім рэйху, у гэтым Гетынгене!

Вілі. У Гетынгене ў цябе толькі адна суперніца: мая маці.

Марыка. Ведаю, ведаю. Абажаеш яе. Нягледзячы на гэта, лепш хачу быць тваёй каханкай, чым...

Вілі (сур'ёзна). Прашу прабачэння, не люблю жартаў на гэту тэму. (Ідзе да стала, прыкурувае папяросу). Думаеш, еду ў Гетынген для гэтай дурной урачыстасці, што спраўляюць майму вучонаму бацьку, вялікаму Зоненбруху — не, мая дара-гая. На гэта шкада было б тых пяці дзён, якія правяду без цябе.

Марыка. Ах, які ты добры.

Вілі. Не, еду толькі таму, каб яе пабачыць, маю маці.

Марыка. Дык едзь! Я не ўмешваюся ў твае сямейныя справы. Маю надзею, у кожным выпадку, прывязеш мне нешта прыгожае.

Вілі (змяненіе голас). О, менавіта! Памяць. Памяць. Ужо некалькі дзён аб гэтым думаю...

Марыка. Аб чым?

Вілі. Хацеў бы я нешта маёй маці ў падарунку прывезці... разумееш, нешта прыгожае і небанальнае...

Марыка. Нешта з ювелірных вырабаў... Ці я ведаю? Ёсьць жа ў цябе сёе-тое ў стале — хадзі, паглядзім!

Вілі. Я ўжо аглядаў троны разы і нічога там няма асаблівага. (З павагаю). Нічога, што было б годным маёй маці!

Марыка. Ну, пэўна, такі знаўца, такі вытанчаны, як ты... Ну хадзем! Перагледзім яшчэ раз.

Вілі. Не, хіба пазней крыху, як скончу.

Марыка. Добра. Але канчай ужо, прашу цябе, канчай. (Ідзе да дзвярэй, але па дарозе спыняеца). Праўда. На смерць забылася! Чакае ў калідоры тая пані Соерэнсан. Прымі яе ўрэшце, мой каҳаны!

Вілі. Хто такі?

Марыка. Ну, тая, аб якой я табе ўжо гаварыла, уласніца партніжнай майстэрні, у якой я раблю заказы. Сядзіць ужо гадзіну ў калідоры. Будзь такі добры, прымі яе на пару мінут. Вельмі цябе прашу.

Вілі. У якой справе?

Марыка. Ой, у якой! У звычайнай. Некага вы там забралі з яе сям'і, сына здаецца. Сама табе скажа найлепш. Гэта вельмі парадачная жанчына.

Вілі. Слухай! Ці не замнога гэтых «парадачных»? Раю табе як найменш умешвацца ў гэтыя справы.

Марыка. Я не ўмешваюся. Але ў гэтай вашай паскуднай работе ўсяляк бывае. Ну, дык як можна часам камусьці памагчы...

Вілі. Хацеў бы я, каб гэта былі выключныя здарэнні.

Марыка. Гэта менавіта выключнае. Зразумей, гэта ўласніца майстэрні, у якой я шыю. Папрашу яе сюды, добра?

Вілі. Толькі таму, што выязджаю, не хачу табе адмаўляць. Але памятай: выключна. І папярэдзь гэту жанчыну, каб коратка гаварыла, а таксама, што я не люблю ніякіх сцэн, ніякай гістэры.

Марыка. Сам пераканаешся, гэта вельмі зраўнаважаная жанчына. (Выходзіць. Вілі пераглядае паперы. Уваходзіць пані Соерэнсан. Спыняеца няўпэўнена каля парога).

Вілі (падымаючы вочы на Соерэнсэн). Слухаю, чым магу служыць?

Соерэнсэн. Пані Марыка сказала мне, што вы былі ласкавы згадзіцца...

Вілі. На што?

Соерэнсэн. Выслухаць мяне...

Вілі. Так, згадзіўся я зрабіць для вас выключэнне.

Соерэнсэн. Менавіта. Не ведаю, як вам і дзякаваць...

Вілі. Гэта непатрэбна. Сядайце і коратка гаварыце, у чым справа.

Соерэнсэн (сядзе). Мой сын... Прыходжу ў справе майго сына... Яго арыштавалі дзесяць дзён таму назад... не ведаю за што...

Вілі. Дастаткова, што мы ведаем, ласкавая пані.

Соерэнсэн. Так, але часам здараюцца памылкі, непарашуменні...

Вілі. Вы ў гэта верыце? Вельмі шкадую, мы ў гэтых спраواх надта дакладныя. Гэта наша нацыянальная рыса. (Уважліва прыглядзяеца пані Соерэнсэн).

Так. Вас зваць?

Соерэнсэн. Соерэнсэн. Адэля Соерэнсэн. Але гэта можа вам нічога не гаворыць. Гэты хлопец — мой сын па першым мужу. Ён завецца...

Вілі (не слухае, раптам жыве цікавіцца ашыянікам, які ў пані Соерэнсэн вісіць на шыі; у рассеянасці). Хто такі? Аб кім вы гаворыце?

Соерэнсэн. Аб ім, аб майм сыне...

Вілі (смяеца). Праўда! Даруйце, праз момант загледзеўся на гэту цудоўную дробязь, што ў вас на шыі. Але слухаю вас...

Соерэнсэн. Вам падабаецца гэта?

Вілі. Гэты ашыянік? Цудоўны!

Соерэнсэн. Вы знаток. Мне гаварылі аб гэтым...

Вілі. Крыху. Два гады быў я студэнтам гісторыі мастацтва. Так. Але гэта не мае значэння. Ну, дык як клічуць гэтага маладога чалавека?

Соерэнсэн. Хрысціян Фонс. Мой сын па першым мужу.

Вілі (уздрыгнуў). А! Хрысціян Фонс! (Маўчыць і стукае пальцамі па стале).

Соерэнсэн (непакоіцца). Скажыце мне, ці гэта сур'ёзная справа?

Вілі (зноў утаропіўся ў ашыянік). Мы не займаемся не сур'ёзнымі справамі, ласкавая пані.

Соерэнсэн (прыбітая). Так, гэта праўда. (Маўчыць закла-
почаная, назірае за Вілі, потым нясмела кранае ашыянік). Ка-
лі... выбачайце, калі вам падабаецца гэтая дробязь... то можа...

Вілі. Ах, вы яшчэ аб гэтым. Вельмі мне падабаецца.

Соерэнсан. У такім выпадку... можа захочаце прыняць гэта ад мяне... на памяць ад маці Хрысціяна Фонса...

Вілі (з ненатуральным смехам). Як? На памяць? А гэта дасканала! (Мянляючы тон). Ну, добра, Фонс, гаворыше? Хрысціян Фонс? Дваццаць год, высокі, худы, з цёмнымі вачыма, крыху кашляе.

Соерэнсан. Так, заўсёды было ў яго слабое здароўе. Па бацьку пайшоў... Вы разумееце, што гэта яшчэ больш непакоіць мяне... (Мянляючы тон). А што да гэтага, вы не павінны насміхацца з мяне.

Вілі (прытвараецца). Не разумею. Аб чым вы гаворыше?

Соерэнсан (усміхаецца). Гэты ашыйнік ужо так даўно ў маёй сям'і... тры пакаленні... Пара, каб пачаў ён цешышъ іншыя вочы. (Знімае ашыйнік).

Вілі (устае раптоўна). Але ж, што вы?

Соерэнсан (мятка). У вас напэўна ёсць нехта блізкі і дарагі... жанчына... маці можа? (Падае ашыйнік). Прашу вас, прыміце гэта ад мяне!

Вілі. Вы сабе не ўяўляеце, у якое становішча вы мяне паставілі. (Праз момант). Я якраз думаў аб кімсьці блізкім і дагамі.

Соерэнсан (ціха). Так, як і я... так, як і я... Таму прашу вас, не адмаўляйце мне гэтага! (Кладзе ашыйнік на стале).

Вілі. Вы... сапраўды? Не, не! Гэта немагчыма! Вазьміце гэта неадкладна!

Соерэнсан (просіць). Паверце мне, гэты прадмет не мае сёння для мяне ніякага значэння. Ніякага, клянуся вам. Паверце старой, нешчаслівай жанчыне!

Вілі. Хіба што... у такім выпадку... ну так... хіба... магу я ад вас гэта купіць. Толькі так!

Соерэнсан. Як на свае гады вы сапраўды надзвычайны педант...

Вілі. Я ўжо вам гаварыў, гэта наша нацыянальная рыса. А апрача таго, прабачце, люблю толькі ясныя сітуацыі. (Бярэ ашыйнік, аглядае). Ну, колькі вы за яго хочаце?

Соерэнсан. Столікі, колькі варта, выбачайце, дзіцячае сумленне маладога чалавека. Думаю, найбольш 10 карон.

Вілі. Дзесяць карон? Вы забываеце, што я разбіраюся ў гэтых справах. (Дастае партманет). Ну, дык памножым гэта яшчэ на... (хвілінку думае) на пяць... Калі ласка, вось пяцьдзесят карон.

Соерэнсан (бярэ грошы). Вы не будзеце мець нічога супраць, калі гэтыя грошы я аддам для сірат?

Вілі. Але ж зробіце з імі, што захочаце. (Хавае партманет, сядзе, бярэ ў рукі ашыйнік). Так, гэта выключнае здарэнне! Менавіта шукаў я нечага прыгожага і небанальнага...

Соерэнсэн. Для блізкай і дарагой асобы...

Вілі. Так! (Адкладае ашыйнік). Але вяртаючыся да справы... Гм, значыць, гэты Фонс.

Соерэнсэн. Так, ён. Гаварылі мне, што яго справа ў вашых руках. Прашу вас, скажыце, але так сапраўды шчыра, ці гэта нешта сур'ёзнае?

Вілі. Я ўжо вам гаварыў. Ён сам перш за ўсё лічыў, што тое, чым ён займаўся, чартуюскі сур'ёзнае. Ён бы нават пакрыгудзіўся, калі б нехта думаў аб гэтым інакш. Мы ў кожным выпадку не маем асноў так думаци... Не ведаю, якая ваша думка наконт гэтага? (Соерэнсан маўчыць). Няўжо вы сумняваецца, што тое, што рабіў ваш сын, сур'ёзнае?

Соерэнсан (щіха). Сумняваюся, ці добра я зрабіла, прыходзячы сюды да вас... Але ж, мой Божа, ён напэўна не ўяўляў вынікаў таго, што рабіў. Ад малога дзіцяці быў хлопцам экзальтаваным...

Вілі. Вы думаеце, што ўсё, што рабіў ваш сын апошнім часам, было толькі неразважнае, наіўнае, дзіцячае?

Соерэнсан. Ці я ведаю? Ці я ведаю? Вы павінны яго лепши разумець. Вы толькі некалькі год старэйшы за яго.

Вілі. Вы забываеце, што я немец.

Соерэнсан. Ці гэта аж такая розніца?

Вілі. Сын ваш дзейнічаў на школу нямецкага народа, помніце аб гэтым.

Соерэнсан. Народ нямецкі не жыве тут, у Нарвегіі.

Вілі (выбухае смехам). Не жыве, пэўна, што не жыве! А гэта добра! Гэта надзвычайна! (Цвёрда). Вы, здаецца, забылі наўат, чаго да мяне прыйшлі.

Соерэнсан. Не. Не. Аб усім я гатова забыць, апрача гэтага аднаго! (З трывогай). Вы мне скажыце, малю вас, ці мой сын... ці ёсьць нейкая магчымасць выратаваць яго?

Вілі (міла). Дазвольце, што раней я вам пастаўлю адно пытанне. Скажыце, ці вы, ідучы сюды, свядома ўзялі гэты ашыйнік?

Соерэнсан. Свядома. Бо, бачыце, я прывыкла яго насіць толькі тады, калі трэба зрабіць нешта выключнае. Як талісман, які прыносіць шчасце. (Праз момант). Чаму вы аб гэтым пытаецца?

Вілі. Таму, што люблю ясныя сітуацыі, я ўжо аб гэтым гаварыў. Таксама і ў справе вашага сына. Пара гэта высыветліць...

Соерэнсан (баязліва). Слухаю вас.

Вілі (бавіцца ашыйнікам). Ваш сын, хоць малады, аказаўся не абыякім малайцом. Уявіце сабе, сёння ён уцёк у нас з-пад рук!

Соерэнсэн (устае, узрадаваная). Як гэта? Што вы гэтым хочаце сказаць?

Вілі. Толькі тое, што вы пачулі. Хрысціян Фонс уцёк нам з рук.

Соерэнсэн (ад нечаканасці апускаеца ў крэсла). Выбачайце, у першай хвіліне не магла я гэтага зразумець... Вы сказалі гэта так спакойна, без гневу... хоць гэта не надта мілае для вас...

Вілі. Вы не думайце, што сын ваш быў такім страшным для рэйху, каб мы не маглі спаць па начах.

Соерэнсэн. Напэўна не, напэўна не. (Устае). У кожным выпадку сардечна дзякую.

Вілі. Мне? За што?

Соерэнсэн. За тое, што пачула ад вас. Вы маглі мне нічога не сказаць.

Вілі (устаочы). Мог. Але паўтараю вам яшчэ раз: люблю ясныя сітуацыі. Так. Няма за што дзякаваць.

Соерэнсэн (збянтэжана). Я ведаю, я ведаю, можа гэта нядобра з майго боку, што я вам за гэта дзякую, але... гавару вам праста тое, што адчуваю ў гэты момант. І калі ўдзячнасць старой жанчыны можа мець для вас нейкае значэнне, дык паверце, што яшчэ такія пачуцці здарыліца на гэтым свеце. Дазволіце мне ўжо пайскі?

Вілі. Думаю, што мы ўжо вычарпалі справу. Бывайце.

Соерэнсэн (кланяеца, ідзе да дзвярэй, пры дзвярах адварочваеца). Жадаю, каб гэта дробязь, што ляжыць на вашым стале, прынесла шчасце блізкай і дарагой асобе, якой вы яе падаруеце. (Выходзіць).

Вілі (бярэ ашыйнік, аглядае, потым ідзе ў напрамку заслоні).

Марыка (уваходзіць). Можаш не хваліцца. Чула ўсё. Пакажы, ці сапраўды такі чудоўны?

Вілі (падае ашыйнік). Надзвычайны. Старая, венецкая работа.

Марыка (аглядае). Не ведаю, ці венецкая ці якая, але думаю, што гэта варта ўдзесяць разоў больш, чым ты ёй даў.

Вілі. Многа больш. Але падумай, якая шчаслівая аказія! Мая маці будзе ў захапленні.

Марыка. Не забывай толькі, што гэта дзякуючы мне атрымаў ты гэту аказію. Сваёй дарогай, гэта парадачная жанчына гэта пані Соерэнсэн, цяпер будзе танней лічыць за сукенкі.

Вілі. У гэтым я не ўпэўнены.

Марыка. Чаму? Дзякуючы мне ты яе прыняў.

Вілі. У пэўнай ступені.

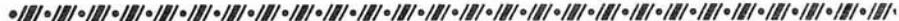
Марыка. І як бы не было, выйшла адсюль шчаслівая. З другога боку, забаўна, што гэтаму хлопцу ўдалося акурат сёння ўцячы.

Вілі. Прыкра мне, але мушу цябе расчараўаць.

Марыка. Як гэта? Я ж чула. Не ашкуаў жа ты яе?

Вілі. Што ты! Хрысціян Фонс сапраўды ўцёк у нас з-пад рук. Гэта значыць — памёр сёння раніцай у сваёй камеры. Крыху замоцна дапытвалі яго мінулай ноччу. Так. Праз некалькі дзён паведамім сям'і. (Марыка глядзіць на яго ў аслупленні. Выцягвае руку з ашыянікам і дае яго Вілі. Вілі хавае ашыянік у кішэнь. Глядзіць на гадзіннік). Ну, а цяпер да работы. Праз чатыры гадзіны поезд. Ідзе да стала. Марыка глядзіць за ім з выцягнутай усё рукој у паветры, раптам выбухае ціхім, падобным да плачу, потым усё мацнейшым істэрычным смехам).

Заслона

МАНАЛОГ ЗАГАДЧЫКА

Кумаўство

Загадчык адміністрацыйнага аддзела сядзеў у сваім пакой і нешта нервова пісаў.

Раз-пораз адчыняў шуфляды, варочаў папкі з дакументамі, папіваў каву, ды ізноў пісаў. Увесь час неспакойна соваўся на крэсле, перабіраючы нагамі пад службовым сталом. Стол быў завалены мноствам розных шпаргалаў. Загадчык на момант пажыў аўтаручку і пачаў мацаць рукамі паверх папераў. Затым прасунуў руکі ў кішэні і дастаў адтуль «Спарты» і запалкі.

Закурыў.

— М-г-г... — цяжка ўзыхнуў. — Кепска быць такому чалавеку, як я. Усё ведай, усё заладзь, усюды пацікаўся, усюды заглянъ. Усё тэрміны, дырэктывы, планы, заданні — у розум не ўвабраць. А тут яшчэ прыбіральшчыцы за шчотку сварацца, стораж пра боты ўпамінаеца, калі іх яшчэ з фабрыкі ў свет не выпусцілі.

Дык што ж я свае яму аддам, ці што?

Іншая справа дырэктару. У таго зайсёды часу хоць адбаўляй. Або яго цэлымі днямі нямя ў кабінече, або, калі ўжо прыбяжыць, дык мае час і на тое, каб праверыць, як прадукцыя ідзе, як прафкурсы праходзяць, ці карэспандэнцыя наладжана, ці наўчкі не пакрыўджаны на фабрыцы, то ён з глаубухам нешта аналізуе, то са сваім намеснікам, то з тэхнолагам, то з галоўным механікам, то ў кадры загляне... У розум не ўвабраць! Вось дзе чалавек... На ўсё мае час.

Нават мяне штодзень выклікае. А як што якое, дый сам прыбяжыць і пытгае, чаму стораж у старожы не сядзіць і не пільнуе ўваходу, а ўсё нешта ля кацельні пастаянна круціцца.

— Ну, кажу, таварыш дырэктар, — працягваў свой маналог загадчык, — каб кот адной дзіркі пільнаваў, дык, з голаду здох бы. Так і наш стораж, каб толькі ў старожы сядзеў... А што бабу мае, як кабылу, якая можа фуру вугалю на плячах з фабрыкі дахаты занесці, дык чорт з ёю, хай падрываеца. Добра, відаць, чалавеку ўелася, калі прыдумаў далікатны спосаб, каб задру заездзіць. Ды гэта ж, — казаў той, — і вам, таварыш дырэктар, неабыякава. Яна ж і ваша щёчча адначасова. Яшчэ такая, што вантробы выесць і кішкі апарожніць.

— Пустак ты, а не загадчык, — вырачыўся на мяне дырэктар.

— Другога такога глузда на тваім месцы ніколі не трymаў бы. Шчасце тваё, што кумам прыходзішся. — Паважаны таварыш дырэктар, — не вытрымаў я. — а ці ж я ў бoga прасіўся вашым кумам быць? Самі прасілі, ды яшчэ казалі: «Кавалер вы, не жанаты, без сямейных абавязкай, мо часам выручым адзін другога ў якой клапатлівой справе... Заўсёды што кумаўство, то кумаўство».

А цяпер глуздой абзывае. А можа я і сапраўды дурны глузд. Другі загадчык на майм месцы ніколі не прамаўчаў бы такога факту, што щёчча дырэктара ўсю зіму завадскім вугалем сваю шклярню з гваздзікамі абагравае. На машыну дачушцы, дырэктаршы, збірае.

— Дырэктар, зяць мой, — кажа, — не будзе пехатою бегаць, «Сірэнкай» або «Масквічом» будзе ён ездзіць.

— Уха-ха-ха-ха!

Тут наш загадчык салідна засмяяўся.

— Пан дырэктар даўно ўжо свіснуў на «Сірэну» і праспіваў «Да свіданья, маі масквічы». Палову гваздзік з шклярні вынасіў для нашай доктаршы, а яна яго «Шкодай» штодзень возіць, куды душа пацягне.

— Дык вось думаю сабе, — разважаў далей загадчык, -- дурная цёшча, дзесяць год будзе шклярню засяваць, пакуль на тую «Сірэну» збярэш, а твой зяцік — тры-пяць кветачак, і язды па самыя вушы. Во, машынка!

Тут наш загадчык зрабіў геніяльныя рухі рукамі, каб пакашаць арыгінальныя кшталты жанчыны.

— А-а-а, цяпер я раскүсіў, чаму дырэктар кажа стоража ганяць ад вугалю, — зрабіў вывад загадчык.

— Па-першае: як цёшча не нацягае вугалю, то не будзе шклярні трымашь.

— Па-другое: не куліць тады машыны, і дырэктар будзе далей з доктаршай ад сэрца ездзіць.

Па-трэцяе: цёшча не будзе тут бегаць і дырэктар будзе спакойны за свой лёс.

А цесць? Гэтаму пару кропель на прыжмур вачэй — і справа з галавы.

Толькі што будзе з кветкамі, калі цёшча шклярню ліквідуе? Дырэктар таксама кожны дзень не накупляеца.

Глупства! Гэта ж пані доктар цвіце яму, як кветка. Лета цёплае было, яшчэ чаго добраға, дый плады можа выдаць.

Тут загадчык зрабіў спалоханы выгляд.

— Няхай сабе я пустак, няхай сабе дурны глузд! Але калі так, то пабачым, каму з нас лепш карта пакажа — разумнаму дырэктару ці бязглуздаму загадчыку.

Стоп-стоп, — задумаўся на момант загадчык. Ён жа сказаў, што як куму, прыдзеца мне можа выручаць яго ў нейкай кляпніцтвай справе... Ага! Можа яшчэ захоча, каб бацькам за яго падаўся? О, не! У гэтай справе не выручу. А прападзі ты, з такім кумайством.

У гэты момант загадчык глянуў на гадзіннік. — Ужо і па трэцяй, — зауважыў здзіўлена. — Ух! Папрацаў салідна, — сказаў, задаволена зацершы руکі. Закурыў папяросу і пачаў складаць паперы ў шуфлядкі.

3. Стасьевіч

Як былі дасягнуты поспехі

(РАСКАЗ СТАРШЫНІ КАЛГАСА
«САВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ» У. БЯДУЛІ)

Калгас «Савецкая Беларусь» Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці — адна з найлепшых гаспадарак рэспублікі. Тут з году ў год атрымліваюць высокія ўраджай ўсіх сельскагаспадарчых культур, паспяхова развіваецца жывёлагадоўля. Гэта дазваляе наўхільна павялічваць грашовыя даходы калгаса, павышаць жыщёвы ўзровень калгаснікаў. У мінулым годзе, напрыклад, у калгасную касу паступіла 2.250 тысяч рублёў.

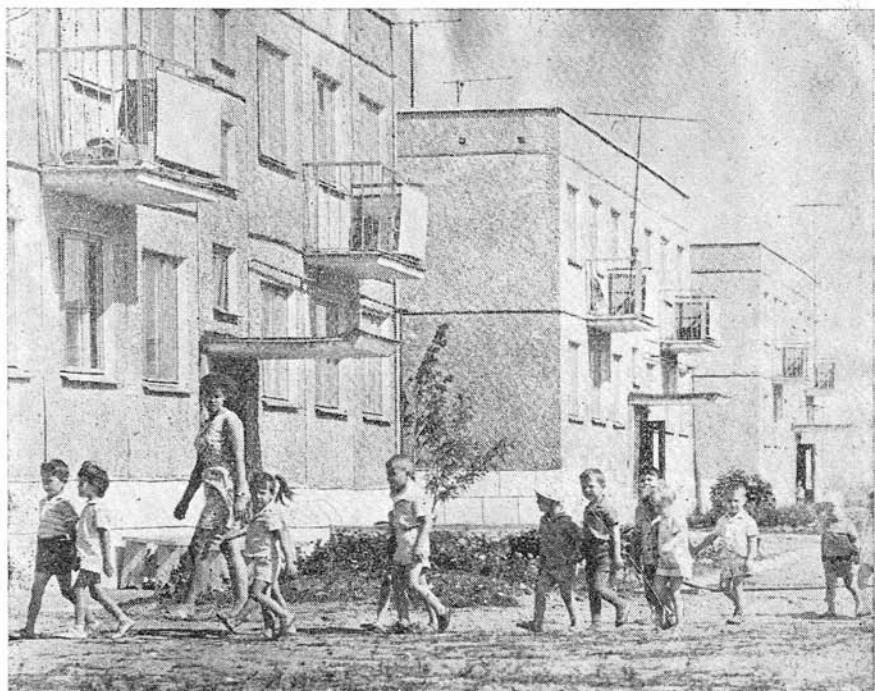
Велізарныя пераўтварэнні адбыліся ў жыцці хлебаробаў і ў абліччы калгасных вёсак. Аб сённяшнім і заўтрашнім дні калгаса «Савецкая Беларусь» расказвае яго старшыня Уладзімір Бядуля.

— Дабіцца таго, што мы маём цяпер, было не так проста, — кажа Бядуля. — Ключом да поспехаў з'явілася інтэнсіўнае вядзенне ўсіх галін сельскагаспадарчай вытворчасці, рэкамендаванае партыяй і ўрадам, падказаное самім жыщём. Першай і самай галоўнай нашай задачай стала павышэнне ўраджайнасці зямлі. Вырашалі мы яе па ўсіх напрамках: павялічвалі нарыхтоўку і назапашвалі арганічныя і мінеральныя ўгнаенні, удасканальвалі спосабы апрацоўкі глебы, куплялі сучасную тэхніку, набывалі высокаўраджайныя гатункі збожжа і іншых культур. Нашы намаганні не былі дарэмныя. У гэтым годзе, напрыклад, мы атрымалі збожжа па 27 цэнтнераў з гектара з плошчы 1700 гектараў.

Паколькі наша гаспадарка спецыялізуецца ў вытворчасці малака і мяса, усе асноўныя сродкі, атрымліваемыя ад земляробства, мы накіроўвалі на далейшае развіццё жывёлагадоўлі. За парынальна кароткі час нам удалося, дзякуючы росту ўраджайнасці, стварыць у сябе трывалую кармавую базу, павялічыць пагалоўе на фермах, набыць племянныя групы жывёлы, пабудаваць новыя жывёлагадоўчыя будынкі, механизаваць працаёмкія працэсы на фермах.

— Выканайшы гэтыя першачарговыя задачы, — працягвае Бядуля, — мы пераўтварылі жывёлагадоўлю ў асноўную крыніцу сваіх даходаў. Кожны год калгас прадае дзяржаве калія трох тысяч тон малака, шэсцьсот тон мяса.

З году ў год паляпшаліся і ўмовы жыцця калгаснікаў. Хуткімі тэмпамі вялі мы перабудову калгасных вёсак, выдзяляючы на гэта паўмільёна рублёў кожны год. Цэнтр калгаса цяпер ужо

Дзеці з калгаснага дзіцячага саду на прагулцы

не назавеш вёскай. Гэта сучасны пасёлак гарадскога тыпу, забудаваны двухпавярховымі дамамі з усімі выгадамі. У пасёлку набудаваны магазіны, школа, Палац культуры, у якім працуе музычная і балетная студыі. Для навучання дзяцей калгаснікаў музыцы і бальнаму танцу запрошаны найлепшыя спецыялісты з абласнога горада. На сцэне Палаца культуры часта выступаюць прафесіянальныя артыстычныя калектывы Мінска, Масквы, Ленінграда, Кіева, Севастопалі і іншых гарадоў. Перад каглескай аўдыторыяй дэманструюць сваё майстэрства і мясцовыя са-мадзейныя артысты.

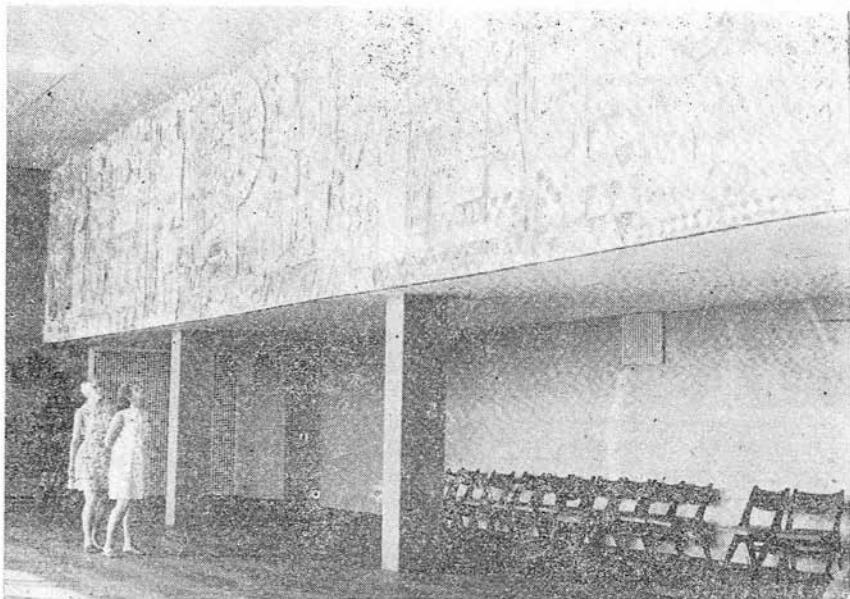
Багатае духоўнае жыццё дапаўняеца высокай матэрыяльнай забяспечанасцю. Гарантаваная аплата працы дазваляе калгаснікам набываць усё неабходнае. У дамах хлебаробаў працуюць тэлевізоры, халадзільнікі, пральныя машыны. Многія сем'і маюць уласныя матацыклы і аўтамабілі. У нас кожны год 50 чалавек калгаснікаў папраўляе сваё здароўе ў найлепшых санаторыях

Кухня ў новых жыллёвых дамах.

краіны, 80—100 чалавек моладзі кожны год праводзяць у турысціх паездках па рэспубліцы і краіне.

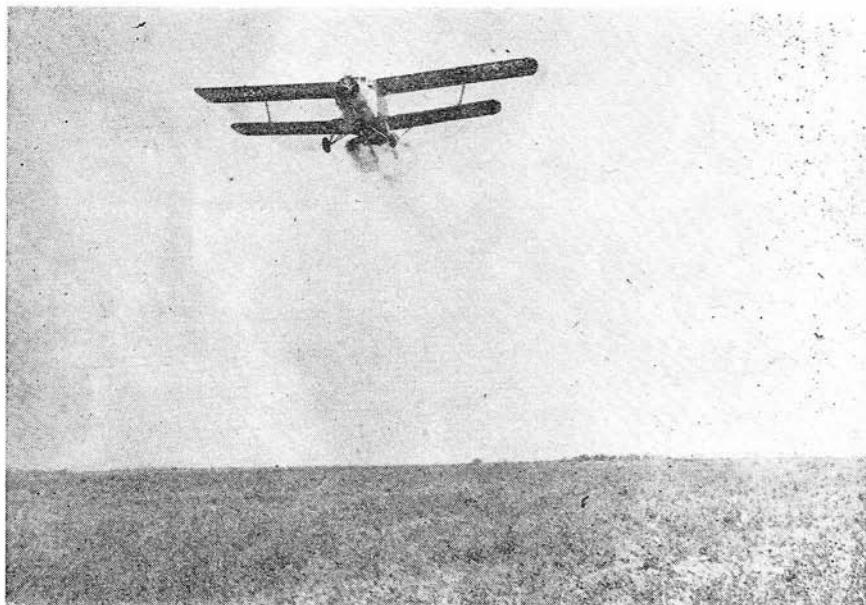
Перабудова калгасных вёсак працягваецца. Зусім нядаўна яшчэ 32 сям'і нашых калгаснікаў перасяліліся ў новыя добраўпрадкаваныя дамы. Сёлета на гэтыя мэты калгас выдзяліў 800

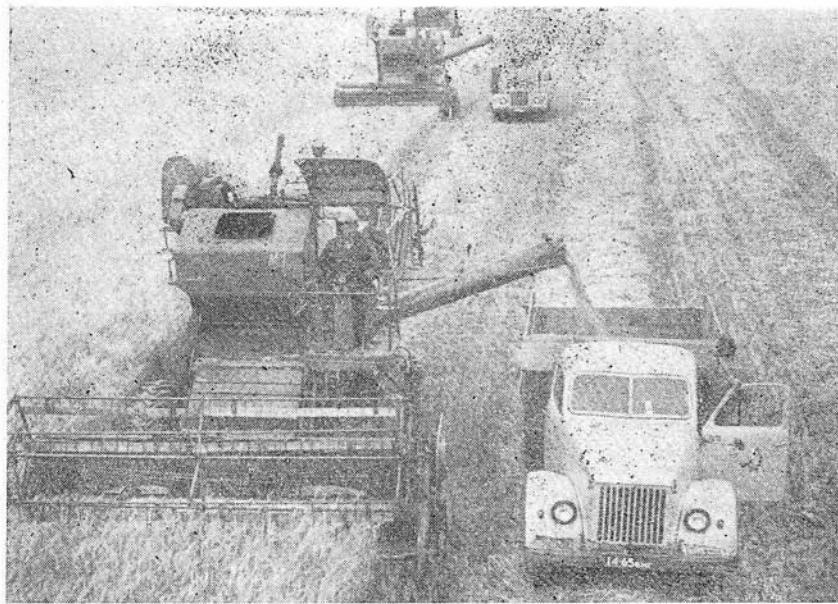
Адзін з холаў Палаца культуры.

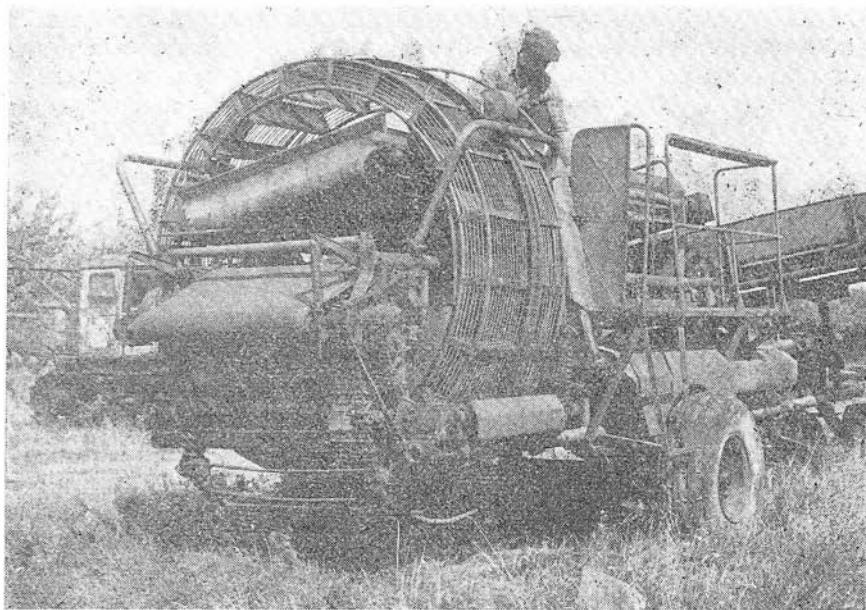
Калгаснаму хору прысвоена высокое званье «Народны».

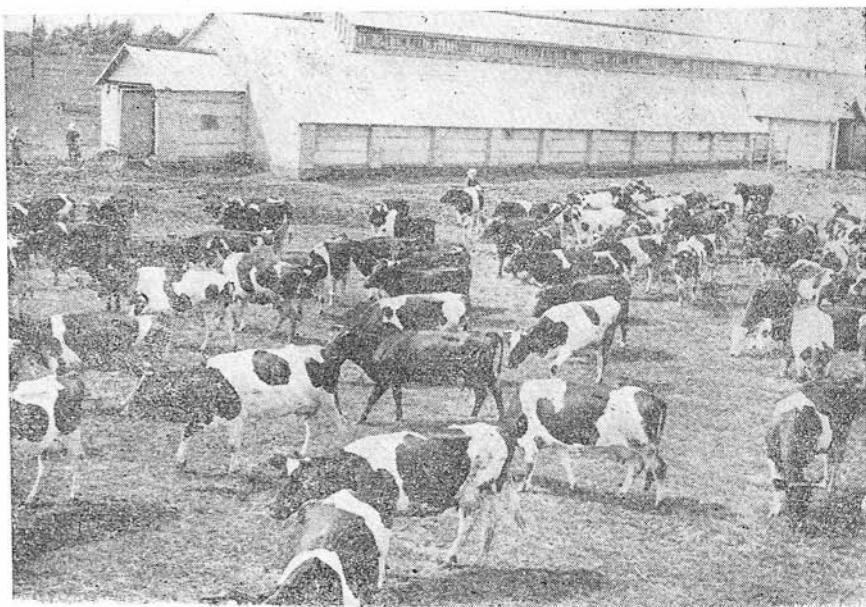
Унісение ўгнаенняў у глебу з дапамогай авіяцыі.

Уборка ўраджаю.

Падрыяхтоўка бульбаўборачнага камбайні да працы.

Калгаснае стада кароў.

тысяч рублёў. У недалёкай будучыні ўсе нашы вёскі стануць непазнавальнымі. Ад старога пасляваеннага жылля застануцца толькі адны ўспаміны. Умовы жыцця і быту наших калгаснікаў нічым не будуць адрознівацца аб быту гарадскіх жыхароў.

— Усё гэта робіцца дзела того, — працягвае Бядуля, — каб заўтрашні дзень працаўнікоў палёў і ферм быў яшчэ больш шчаслівы і радасны. Перспектывы на новую пяцігодку вялікія. Яна стане для калгаса новым крокам наперад па шляху да камунізму. У 1975 годзе мы паставілі задачу атрымаць на сто гектараў сельскагаспадарчых угоддзяў 1000 цэнтнераў малака і 220 цэнтнераў мяса. Каб выкананы гэтыя планы за пяцігодку, мы вырашылі павялічыць дойнае стада ў паўтара разы і давесці яго да 1500 галоў. Для гэтага папаўнення ў калгасе ўжо будуецца жывёлагадоўчы комплекс на 400 кароў. У ім прадбачаны беспрывязнае боксавае ўтрыманне жывёлы, самаецная ўборка гною, дзве асобныя дайльныя залы на 16 кароў кожная, стужачная раздача кармоў. Побач з комплексам будуць пабудаваны чатыры сенажныя вежы, праведзены працы па стварэнню 200 гектараў паліўной культурнай пашы. На новым комплексе будзе працаваць усяго толькі восем чалавек: чатыры аператоры дайльных установак і чатыры слёсары — наладчыкі. Нагрузка на аднаго рабочага складзе 50 кароў. Комплекс уступіць у строй ужо ў канцы гэтага года.

У вытворчасці мяса, — расказвае Бядуля, — узялі мы таксама курс на павелічэнне пагалоўя жывёлы. Для гэтай мэты ў калгасе будуецца новы будынак на 1500 галоў быдла для адкорму. Усе працэсы ў ім будуць механізаваны і аўтаматызаваны настолькі, што на адкорме такой колькасці быдла будуць заняты толькі дзве асобы.

У калгасе вядзецца рэканструкцыя свінафермы, заканчваецца будаўніцтва матачніка. Гэта дазволіць у будучыні ўтрымліваць да пяці тысяч свіней, перайсці на прагрэсіўную ў нашых умовах, так званую цэхавую арганізацыю працы.

— Галоўная задача ўсіх гэтих мерапрыемстваў, — сказаў на заканчэнне старшыня калгаса, — весці вытворчасць малака і мяса ў вялікіх маштабах і на сучасным тэхналагічным узроўні. Гэта дазволіць гаспадарцы атрымаць запланаваны на 1975 год грашовы даход у памеры чатырох мільёнаў, што дасць магчымасць дасягнуць новых поспехаў у вытворчасці, павысіць добраўбыт калгаснікаў. Энтузіязм, з якім зараз працуе калектыв гаспадаркі, пацвярджае, што нашы планы будуць паспяхова выкананы.

Гутарку запісаў Сцяпан Барадоўскі
Фота В. Казлова

Беласточчына ў ліках

(ПАВОДЛЕ ІНФАРМАЦЫІ ВАЯВОДСКАГА СТАТЬСТЫЧНАГА
ВЕДАМСТВА Ў БЕЛАСТОКУ З КАСТРЫЧНІКА 1971 г.
ДАДЗЕННЫЯ ЗА 1970 ГОД)

Геаграфічна становішча, паверхня. Паверхня Беластоцкага ваяводства складае $23,1$ тыс. km^2 ($7,4\%$ паверхні Польшчы). Геаграфічна становішча паміж $52^{\circ}17'$ і $54^{\circ}24'$ паўночнай шырыні і паміж $21^{\circ}25'$ і $23^{\circ}56'$ усходній даўжыні.

Насельніцтва. Агульна: $1173,1$ тыс. ($3,6\%$ насельніцтва краіны). У гарах: $435,0$ тыс. На вёсцы: $738,1$ тыс. Шчыльнасць насельніцтва: 51 жыхароў на 1 km^2 . Натуральны прырост на 1000 жыхароў $9,7$.

Прамысловасць. Валавая прадукцыя — $16\ 252$ млн. зл. У тым ліку: прамысловасць машынная і металічных канструкцый — $1333,5$ млн. зл., металаапрацоўчая прамысловасць — $788,4$ млн. зл., прамысловасць будаўнічых матэрыялаў — $648,1$ млн. зл., дрэваапрацоўчая прамысловасць — $1312,9$ млн. зл., тэкстыльная прамысловасць — $4003,1$ млн. зл., швейная прамысловасць — $692,0$ млн. зл., скурна—абутковая прамысловасць — $499,4$ млн. зл., спажывецкая прамысловасць — $5135,4$ млн. зл. Прадукцыя важнейшых вырабаў: $40\ 187$ штук халадзільнікаў, $20\ 660 \text{ m}^3$ склейкаў, $74\ 492$ тыс. пагонных метраў баваўняных і баваўнянападобных тканин, $51,4$ тыс. тон мяса з прамысловага зарэзу, $11\ 421$ тона сметанковага масла.

Сельская гаспадарка. $1481,9$ тыс. гектараў зямельных угоддзяў. Збор ураджаю: 882 тыс. тон збожжа, 3484 тыс. тон бульбы, 306 тыс. тон цукровых буракоў. Ураджай з гектара: збожжа — 16 цэнтнероў, бульбы — 183 цэнтнеры, цукровых буракоў — 269 цэнтнероў. Гаспадарская жывёла: $681,2$ тыс. штук буйнай рагатай жывёлы, $1080,3$ тыс. штук свіней. 8205 трактараў. Спажытканне штучных угнаенняў (НПК) $90,4$ кг на 1 га зямельных угоддзяў. Скуп: $178,3$ тыс. тон збожжа, $120,6$ тыс. тон жывой вагі (быдла, цяляты, свіні і авечкі), $342,9$ млн. літраў малака.

Транспарт і сувязь. 6779 км калёсных дарог з цвёрдай паверхні, у тым ліку 2909 км з палешашнай паверхні. $126,0$ тыс. штук самаходаў. У тым ліку: 11 тыс. штук легкавых, $7,6$ тыс. штук грузавых і 96 тыс. штук матацыклаў і скутэраў. 348 поштаў. $26,4$ тыс. тэлефонных абнентаў.

Спорт. 37 спартыўных пляцовак, 2 стадыёны, 20 купальных бассейнаў, 204 тімнастычныя залы.

Фінансы. Бюджэт ваяводства: $4125,9$ млн. зл. даходаў і $3770,7$ млн. зл. выдаткаў. Крэдыты для сялян і сельскагаспадарчых кааператываў: $1243,8$ млн. зл. Ашчаднасці ў ПКО і СОП: $3200,4$ млн. зл.

Школьніцтва. $206,1$ тыс. вучняў падставовых школ, $14,9$ тыс. вучняў агульнаадукацыйных ліцэяў, $48,5$ тыс. вучняў прафесіянальных школ.

Культура. 317 бібліятэк, $5610,9$ тыс. выぱзычанняў, $3696,9$ тыс. гледачоў у кінах, 158 тыс. радыёабанентаў, 98 тыс. абманентаў тэлевізіі.

Ахова здароўя. 1749 лекараў (без дантыстаў), 296 дантыстаў, 3186 медсёстраў, 5387 шпіタルных ложкаў.

Апека над дзецьмі. 24 яслі (3850 дзяцей), 231 прадшколлі (13 701 дзяцей).

Беласточчына на фоне краіны

1970 год. Польшча = 100.

Насельніцтва — 3,6. Праца ў грамадскай гаспадарцы — 2,4 (у тым ліку ў прамысловасці 1,7). Валавая прадукцыя грамадскай прамысловасці — 1,5. Прадукцыя некаторых вытворчасці: хатняя халадзільнікі — 9,0; баваўнічныя і баваўнянападобныя ткани — 8,5; мяса з прамысловага зарэзу — 3,9; сметанковое масла — 9,0. Паверхня замельных угоддзяў — 7,6. Ураджай: збожжа — 5,7; бульбы — 6,9; цукровыя буракі — 2,4. Быдла — 6,3. Свінні — 8,0. Скуп: збожжа — 4,6; жывой вагі — 6,1; малака — 6,5. Легкавыя самаходы — 2,3. Грузавыя самаходы — 2,9.

WIADOMOŚCI GEOGRAFICZNE O POLSCE

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Najdalsze wysunięcie granicy państowej:

— na północ (szer. płn.)	54°50'
— na południe (szer. pđn.)	49°00'
— na zachód (dł. wsch. od Greenwich)	14°07'
— na wschód (dł. wsch. od Greenwich)	24°08'

Rozciągłość:

— z południa na północ	5°50' = 649 km
— z zachodu na wschód (na równoleżniku 52°)	10°01' = 689 km

POWIERZCHNIA I GRANICE

Powierzchnia	312,7 tys. km ²
Długość granic:	
— lądowych	3538 km
z ZSRR	3014 km — 85,2%
z Czechosłowacją	1244 km — 35,2%
z Niemiecką Republiką Demokratyczną	1310 km — 37,0%
— morskich	460 km — 13,0%
Długość linii brzegowej	524 km — 14,8%
	694 km

Na 1000 km² powierzchni przypada granic:

— ogółem	11,3 km
— morskich	1,7 km

NAJWYŻEJ ORAZ NAJNIŻEJ POŁOŻONE PUNKTY I MIEJSCOWOŚCI

Wyszczególnienie	Nazwa	Województwo	Powiat	Wzniesienie nad poziom morza w m
Najwyższy punkt	Rysy	krakowskie	Nowy Targ	2499
Najwyższy stale zamieszkały punkt	Obserwatorium Meteorologiczne na Kasprowym Wierchu	krakowskie	Nowy Targ	1985
Najwyższej położona miejscowość	Blachówka	krakowskie	Nowy Targ	1090
Najniższy punkt	Raczki Elbląskie	gdańskie	Elbląg	— 1,8
Najniżej położona miejscowość	Żółwiniec	gdańskie	Malbork	— 1,3

WAŻNIEJSZE KANAŁY

Kanały	Połączenia	Rok uruchomienia	Długość w km
Elbląski	Drwęca — Zalew Wiślany		159,0
Wieprz-Krzna	Wieprz — Krzna	1961	142,0
Górnonotecki	Kanał Bydgoski — jez. Gopło	1892	114,0
Jeziorne szlaki mazurskie	Jez. Mamry — Pisa		86,8
Augustowski	Czarna Hańcza — Biebrza	1840	80,0
Gliwicki	Kłodnica (Gliwice) — Odra	1939	40,6
Gopło-Warta	Jez. Gopło — Warta	1949	32,0
Bydgoski	Brda — Noteć	1772	24,5
Żerań-Zegrze	Jez. Zegrzyńskie (Narew) — Wisła	1963	17,3
Łączany-Skawina	Wisła (Jaz Łączany) — Wisła (Stary Borek Szlachecki)	1961	17,2

WYŻSZE SZCZYTY GÓRSKIE

Pasma górskie, szczyty	Łańcuchy górskie	Wzniesienia nad poziom morza w m
1	2	3
Karpaty		
Rysy	Tatry	2499
Mięguszowiecki Szczyt	Tatry	2438
Świnica	Tatry	2301
Wołowiec	Tatry	2063
Kasprowy Wierch	Tatry	1985
Giewont	Tatry	1909
Babia Góra	Beskid Wschodni	1725
Pilsko	Beskid Wschodni	1557
Tarnica	Bieszczady	1346
Halicz	Bieszczady	1335
Turbacz	Gorce	1310
Skrzyczne	Beskid Śląski	1257
Barania Góra	Beskid Śląski	1220
Mogielnica	Beskid Wyspowy	1170
Lackowa	Beskid Niski	1001
Madohora	Beskid Mały	929
Leskowiec	Beskid Mały	922
Lubomir	Beskid Średni	912
Cergowa k. Dukli	Beskid Niski	716
Sudety		
Śnieżka	Karkonosze	1602
Szyszak Wielki	Karkonosze	1509
Śnieżnik	Grupa Śnieżnika	1425
Wysoka Kopa	Góry Izerskie	1126
Smerek	Góry Izerskie	1124
Wielka Sowa	Góry Sowie	1015
Szczeliniec	Góry Stołowe	919
Góry Świętokrzyskie		
Lysica	Lysogóry	612
Lysa Góra	Lysogóry	595
Szczytniak	Jeleniowskie	554

WIĘKSZE JEZIORA

Nazwa jeziora	Województwo	Powierzchnia (w km ²)	Największa głębokość (w m)	Wzniesienie nad poziomem morza
Śniardwy	olsztyńskie	109,7	25,0	116,0
Mamry	olsztyńskie	102,3	44,0	116,0
Łebsko	gdańskie	75,3	6,0	0,3
Dąbie	szczecińskie	55,6	4,0	0,0
Miedwie	szczecińskie	36,8	42,0	14,0
Jeziorkak	olsztyńskie	32,3	12,0	99,0
Niegocin	olsztyńskie	26,7	40,0	116,0
Gardno	koszalińskie	25,0	3,0	0,3
Gopło	bydgoskie	23,4	16,0	77,0
Jamno	koszalińskie	22,9	3,0	0,1
Roś	olsztyńskie	22,1	26,0	115,0
Wigry	białostockie	21,7	73,0	132,0
Drawsko	koszalińskie	18,6	83,0	128,0
Wielimie	koszalińskie	18,3	6,0	133,0
Druzno	gdańskie	18,0	3,0	0,3
Bukowo	koszalińskie	18,0	2,5	0,1

WIĘKSZE RZEKI

Nazwa rzeki	Długość w km			Wzniesienia nad poziomem morza w m		Powierzchnia dorzecza w km ²
	Ogółem	w tym w Polsce	w tym żeglowna	źródła	ujścia	
Wisła	1068	1068	941	1106	0	194308
Odra	866	746	717	634	0	119149
Warta	808	808	407	384	11	54607
Bug	776	587	587	310	75	39428
Narew	476	438	300	159	67	74990
San	444	444	90	843	141	18861
Noteć	361	361	274	102	21	17434
Pilica	342	342	—	350	93	9333
Wieprz	328	328	—	273	107	10415
Łyna	289	215	—	155	27	5757
Bóbr	268	268	—	600	40	5882
Nysa Łużycka	256	198	15	785	33	4246
Dunajec	251	251	30	1500	170	6801
Drwęca	250	250	12	160	37	5363
Wkra	246	246	—	186	69	5322
Prosna	229	229	—	260	70	4926
Wisłok	228	228	—	770	178	3550
Brda	217	217	14	181	30	4634

WIADOMOŚCI GEOGRAFICZNE O ZIEMI

KSZTAŁT I WIELKOŚĆ ZIEMI

Promień równikowy (a)	6 377,397 km
Promień biegunowy, tj. połowa osi ziemskiej (b)	6 356,079 km
Spłaszczenia na biegunach (a-b)	21,318 km
Obwód Ziemi	
— wzduż równika	40 070,37 km
— na zwrotnikach ($23^{\circ}7'$ szer. geogr. półn. i półd.)	36 778,00 km
— na kołach podbiegunowych ($66^{\circ}33'$ szer. geogr. półn. i półd.)	15 996,28 km
— wzduż południka	40 003,44 km
Powierzchnia Ziemi	ok. 510 mln. km ²
w tym:	
— pasa międzyzwrotnikowego	203,5 mln km ²
— pasów umiarkowanych	264,0 mln km ²
— czasz podbiegunowych	42,5 mln km ²
Objętość Ziemi	1083 bilionów km ³
Masa Ziemi	5973 trylionów ton

MIEJSCE ZIEMI W UKŁADZIE SŁONECZNYM

Nazwa ciała niebieskiego (liczba księżyćów)	Odległość od Ziemi w miln km	Czas jednego obrotu wokół Słońca	Czas jednego obrotu wokół własnej osi	Średnica równikowa w km	Przedkość potrzebna do wyzwolienia się z pola grawitacyjnego planety (w km/s)			Przyśpieszenie siły ciężkości na powierzchni Ziemi = 1 m/sek. ²	Gęstość (Ziemia = 1)	Masa (Ziemia = 1)	Objętość (Ziemia = 1)	Gesłosce (Ziemia = 1)	Przyśpieszenie siły ciężkości na powierzchni Ziemi = 1 m/sek. ²	Planety (w km/s)
					2	3	4							
SŁOŃCE	147	152	—	25 d	1 393 700	1,3 mld	331 994	0,225	27,94	273,80	—	—	—	—
Merkury	79	220	88 d	88 d	4 800	0,066	0,037	0,56	0,39	3,83	4,3	4,3	4,3	4,3
Venus	40	259	225 d	225 d	12 200	0,876	0,814	0,93	0,87	8,53	10,4	10,4	10,4	10,4
Ziemia (1)	—	—	365 d ¹	23 h 56 m	12 757	1,000	1,000	1,00	1,00	9,81	11,2	11,2	11,2	11,2
Mars (2)	57	390	1 r 322 d	24 h 37 m	6 800	0,150	0,107	0,71	0,40	3,92	5,1	5,1	5,1	5,1
Jowisz (12)	590	964	11 l 315 d	9 h 50 m	142 700	1394,0	316,9	0,23	2,66	26,10	61,10	61,10	61,10	61,10
Saturn (9 ²)	1200	3155	29 l 167 d	10 h 14 m	120 800	847,0	94,8	0,11	1,18	11,60	36,7	36,7	36,7	36,7
Uran (5)	2585	3150	84 l 15 d	10 h 54 m	53 390	73,5	14,5	0,20	1,03	10,10	22,4	22,4	22,4	22,4
Neptun (2)	4300	4680	164 l 280 d	16 h (?)	49 670	71,5	17,2	0,29	1,50	14,70	25,5	25,5	25,5	25,5
Pluton	4275	7550	247 l 255 d	(?)	6 000 (?)	0,12 (?)	0,1 (?)	(?)	0,15	1,47	3,0	3,0	3,0	3,0

1) Średnia przedkość Ziemi po orbicie wynosi 29,8 km/s, a obwód orbity — 986 250 tys. km.

2) Oprócz księżyca Saturn ma 4 pierścienie. Najbliższa planeta znajduje się pierścień C (zwany też krepowowneutrznym) szerokości 18 tys. km, dalej jest pierścień B szerokości 29 tys. km, pierścień A szerokości 18 tys. km i pierścień D (krepowozewnętrzny).

Uwaga: Miedzy Marsem a Jowiszem znajduje się rój planetoid, z których największe są Ceres (średnica 768 km), Pallas (492 km), Juno (204 km) i Eros (35 km).

Księżyce (naturalne satelity planet)

Planeta	Nazwa księżyca	Odległość od planety w tys. km	Średnica równikowa w km	Rok odkrycia
Z.	Księżyc	384,4	3476	
Mars	Fobos	9,4	58	1877
	Deimos	23,5	16	1877
Jowisz	V	181	160	1892
	I — Io	421	3920	1610
	II — Europa	670	3360	1610
	III — Ganymed	1069	5510	1610
	IV — Callisto	1881	5040	1610
	VI	11467	130	1904
	VII	11736	20	1905
	X	11751	24	1938
	XI	22545	31	1938
	VIII	23501	20	1908
	IX	23950	20	1914
	XII	?	?	1951
Saturn	Mimas	186	600	1789
	Enceladus	238	740	1789
	Tethys	295	1210	1684
	Dione	377	1450	1684
	Rhea	527	1850	1672
	Tytan	1220	5710	1655
	Hiperion	1482	500	1848
	Japetus	3558	1800	1671
	Foebe	12946	250	1898
Uran	Miranda	120	?	1948
	Ariel	192	?	1851
	Umbriel	267	?	1851
	Titania	438	940	1787
	Oberon	586	870	1787
Neptun	Tryton	354	3400	1846
	Nereida	7500	?	1949

POWIERZCHNIA KONTYNENTÓW I OCEANÓW, UKSZTAŁTOWANIE
PIONOWE ORAZ ZALUDNIENIE

Kontynenty i oceany	Powierzchnia w mln km ² a) ogółem b) bez wyspi półwyspów	Procent powierzchni		Kulminacje		Średnie wzniesienie lub głębokość w m	Ludność	
		lądów lub oceanicznych	kuli ziemskiej	nazwa szczytu i góra	wys. lub głęb. w m		w mln	na J km ²
1	2	3	4	5	6	7	8	9
EUROPA	a) 9,97 b) 6,52	6,740	1,955	Mont Blanc (Alpy Sabaudzkie)	4807	290	639	64
AZJA	a) 44,18 b) 33,54	29,866	8 663	Mount Everest (Himalaje)	8848	990	2000	45
AFRYKA	a) 29,82 b) 29,20	20,158	5,848	Kibo (Kilimandżaro)	5895	660	336	11
AMERYKA PŁN.	a) 24,10 b) 17,95	16,291	4,726	Mt. Mc Kilney (Góry Alaska)	6194	780	309	13
AMERYKA PŁD.	a) 17,78 b) 17,58	12,019	3,487	Aconcagua (Andy)	6959	650	180	10
AUSTRALIA I OCEANIA	a) 8,90 b) 7,18	6,016	1,745	Carstensz (Góry Śnieżne)	5030	330	18	2
ANTARKTYDA	a) 13,18 b) 12,79	8,910	2,585	Góra Vinsona (Pasmo Sentinel)	5139	2030	—	—
Razem kontynenty	147,93	100,000	29,009	Mount Everest	8848	880	3464	25

1	2	3	4	5	6	7	Części świata
OCEAN ATLANTYCKI	106,93	29,536	20.968	Głębia Puerto Rico	9218	3330	
w tym:							
Morze Arktyczne	14,09	13,23	—	Głębia Spitsbergeńska	5449	1205	Europa, Azja, Ameryka Płn.
Morze Śródziemne	2,97	2,78	—	Gł. na M. Jońskim	5121	1430	Europa, Afryka, Azja
Morze Bałtyckie	0,42	0,40	—	Landsortsajupet	459	55	Europa
Morze Północne	0,58	0,54	—	Rynna Norweska (część środk.)	433	91	Europa

1	2	3	4	5	6	7	Część świata
OCEAN INDYJSKI	75,00	20,717	14,707	Rów Jawajski	7450	3900	—
w tym:							
Morze Czerwone	0,44	0,58	—	Gł. k. Arch. Suarinów	2635	491	Azja Afryka
Zatoka Perska	0,24	0,32	—	Gł. k. Wyspy Sheykh Shoeyb	104	25	Azja
OCEAN SPOKOJNY (WIELKI)	180,10	49,747	35,316	Rów Mariański	10899	4020	—
w tym:							
Morze Beringa	2,30	1,26	—	Gł. k. W-py Attu Island.	4773	1137	Ameryka Pn. Azja
Morze Ochockie	1,60	0,85	—	Gł. w Kotlinie Kurylskiej	3657	838	Azja
Morze Wschodnio-chińskie	0,75	0,70	—	Gł. k. Aarch. Sakishima Gunto	2717	188	Azja
Morze Japońskie	0,98	0,56	—	Gł. w środk. części morza	4036	1350	Azja
Razem oceany	362,03	100,000	70,991	Rów Mariański	10899	3800	
KULA ZIEMSKA	509,96	—	100,000	Mount Everest Rów Mariański	+ 8848 -10899	+ 880 -3800	3419 25

Uwagi:

1. Powierzchnia krajów socjalistycznych wynosi 35,2 mln km², co stanowi 25,9% powierzchni kontynentów. Powierzchnia pozostałych krajów wynosi 100,6 mln km² (w tym krajów zależnych 6,7 mln km²), co stanowi 74,1% powierzchni kontynentów (w tym kraje zależne 4,9%).
2. Kraje socjalistyczne zamieszkuje 1135 mln osób, co stanowi 32,6% ludności świata. Pozostałe kraje zamieszkuje 2348 mln osób (w tym kraje zależne 35 mln), co stanowi 67,4% ludności świata (w tym kraje zależne 1,0%).

WIEKSZE WYSPY

Nazwa (w nawiasie: część kontynentu przypadająca na wyspy)	Państwo	Powierzchnia (w tys. km ²)
1	2	3
EUROPA (7,60%)		742,0
Wielka Brytania	Wielka Brytania	216,3
Islandia	Islandia	102,8
Irlandia	Irlandia, W. Brytania	82,5
Nowa Ziemia (w-pa pń.)	ZSRR	43,2
Spitsbergen Zachodni	Norwegia	39,5
Nowa Ziemia (w-pa pld.)	ZSRR	33,2
Sycylia	Włochy	25,5
Sardynia	Włochy	23,8
Arch. Franciszka Józefa (archipelag)	ZSRR	18,9
Korsyka	Francja	8,7
Kreta	Grecja	8,4
Hebrydy (archipelag)	Wielka Brytania	7,6
Zelandia	Dania	7,0
Lofoty (archipelag)	Norwegia	5,8
Baleary (archipelag)	Hiszpania	5,0
Kołgajew	ZSRR	5,2
Eubea	Grecja	3,8
Wajgacz	ZSRR	3,3
Fonia	Dania	3,0
Gotlandia	Szwecja	3,0
W-py dalmatyńskie (archipelag)	Jugosławia	2,8
Sarema	ZSRR (Estońska SRR)	2,7
Azory (archipelag)	Portugalia	2,4
Cykladы (archipelag)	Grecja	2,3
Szetlandy (archipelag)	Wielka Brytania	1,4
Wyspy Aalandzkie (archipelag)	Finlandia	1,4
Olandia	Szwecja	1,3
Wyspy ujścia Renu, Mozy i Skaldy (archipelag)	Holandia	1,3
Lolland	Dania	1,2
Hiuma	ZSRR (Estońska SRR)	1,0
Rugia	NRD	1,0
Bornholm	Dania	0,6
Falster	Dania	0,5
Wyspy Północnofryzyjskie (archipelag)	NRF, Dania	0,5
Wyspy Zachodnionefryzyjskie (archipelag)	Holandia	0,3
Wyspy Wschodnionefryzyjskie (archipelag)	NRF	0,1
Na Atlantyku Północnym	—	443,7
Na Morzu Arktycznym	—	174,7
Na Morzu Śródziemnym	—	86,7
Na Morzu Bałtyckim	—	34,8
Na Morzu Północnym	—	2,2
AZJA (6,17%)		2740,0
Borneo	Indonezja, Malaizja, Brunei	746,0

1	2	3
Sumatra	Indonezja	433,8
Hondo (Honsiu)	Japonia	230,4
Celebes	Indonezja	179,4
Jawa	Indonezja	126,7
Luzon	Filipiny	105,7
Hokkaido	Japonia	78,6
Sachalin	ZSRR	77,0
Cejlon	Cejlon	65,6
Molukki (archipelag)	Indonezja	55,7
Kiusiu (archipelag)	Japonia	42,0
Ziemia Północna (archipelag)	ZSRR	37,9
Taiwan	Chiny	35,8
Mindanao	Filipiny	35,6
Wyspy Nowosyberyjskie (archipelag)	ZSRR	31,5
Kuryle (archipelag)	ZSRR	15,6
Cypr	Cypr	9,3
Wyspa Wrangla	ZSRR	7,3
Rodos	Grecja	1,4
Na Oceanie Wielkim	—	2548,9
Na Oceanie Indyjskim	—	88,5
Na Morzu Arktycznym	—	86,3
Na Morzu Śródziemnym	—	15,9
AFRYKA (2,06%)		616,0
Madagaskar	Rep. Madgaska	589,8
Wyspy Kanaryjskie	Hiszpania	7,3
Wyspy Zielonego Przylądka	Portugalia	4,0
Na Oceanie Indyjskim	—	600,5
Na Oceanie Atlantycznym	—	14,7
Na Morzu Śródziemnym	—	0,6
AMERYKA PÓŁNOCNA (16,71%)		4060,0
Grenlandia	Grenlandia (Dania)	2175,6
Ziemia Baffina	Kanada	512,2
Wyspa Wiktorii	Kanada	208,1
Ziemia Ellesmere'a	Kanada	200,4
Kuba	Kuba	111,5
Nowa Fundlandia	Kanada	110,7
Haiti	Haiti Dominikana	76,6
Aleuty (archipelag)	St. Zjed. Am. Pół. (Alaska)	37,8
Jamajka	Jamajka	11,5
Puerto Rico	St. Zjedn. Am. Pół.	8,9
Na Morzu Arktycznym	—	3545,6
Na Oceanie Atlantycznym	—	371,2
Na Oceanie Wielkim	—	143,5
AMERYKA POŁUDNIOWA (1,01%)		178,0
Ziemia Ognista (archipelag)	Argentyna, Chile	71,5
Wyspy ujścia Amazonki (archipelag)	Brazylia	51,0
Falklandy (archipelag)	Wielka Brytania	12,7
Wyspy Galapagos (archipelag)	Ekwador	7,6
Na Oceanie Wielkim	—	111,2
Na Oceanie Atlantycznym	—	66,6

1	2	3
AUSTRALIA I OCEANIA (14,74%)		1317,0
Wyspy kontynentalne (ogółem)		352,5
Nowa Zelandia Płd.	Nowa Zelandia	150,5
Nowa Zelandia Płn.	Nowa Zelandia	114,3
Tasmania	Australia	67,9
Melanezja (ogółem)	Indonezja, Australia	917,5
Nowa Gwineia	Wielka Brytania,	785,0
Wyspy Salomona	Australia	37,8
Nowa Brytania	Australia	33,7
Nowa Kaledonia	Francja	16,7
Nowe Hebrydy	Wielka Brytania,	
	Francja	14,8
Polinezja (ogółem)		44,0
Fidżi	Wielka Brytania	18,2
Hawaje	St. Zjedn. Am. Płn.	16,7
Samoa	Samoa Zach.,	
	St. Zjedn. Am. Płn.	3,1
Wyspy Towarzystwa	Francja	1,5
Markizy	Francja	1,2
Mikronezja (ogółem)		3,2
Karoliny	St. Zjedn. Am. Płn.	1,2
Guam	St. Zjedn. Am. Płn.	0,6
ANTARKTYDA (0,67%)		89,0
Wyspa Aleksandra I		43,2
Szetlandy Południowe	Wielka Brytania	4,7
Kerguelena	Francja	5,8
Na Oceanie Wielkim	—	72,0
Na Oceanie Atlantyckim	—	9,8
Na Oceanie Indyjskim	—	7,0

NAJWIĘKSZE PÓŁWYSPY

Nazwa (w nawiasie: część kontynentu przypadająca na półwyspy)	Państwo	Powierzchnia (w tys. km ²)
1	2	3
EUROPA (22,81%)		2227
Skandynawski	Szwecja i Norwegia	800
Pirenejski (Iberyjski)	Hiszpania i Portugalia	587
Bałkański	Grecja, Albania, Bułgaria, Turcja, Jugosławia	468
Apeniński	Włochy	149
Jutlandzki	Dania, NRF	39
Krymski	ZSRR	25
Istria	Jugosławia	4
AZJA (19,49%)		8653
Arabski	Arabia Saud., Jemen, Jemen Płd., Oman, Bahrajn, Kuwejt	2730
Indochiński	DRW, Wietnam Płd., Laos, Kambodża, Syjam, Birma, Malajzja	2174
Indyjski	India	2088
Azja Mniejsza	Turcja	501
Tajmyr	ZSRR	400
Kamczatka	ZSRR	270
Koreański	KRLD, Korea Płd.	220
Synajski	ZRA	2122
AMERYKA PŁN. (8,73%)		59
Labrador	Kanada	1430
Jukatan	Meksyk, Honduras	
Kalifornijski	Bryt.	150
Floryda	Meksyk	144
Alaska	St. Zjedn. Am. Płn.	110
AMERYKA PŁD. (0,08%)	St. Zjedn. Am. Płn.	45
Guajira	Kolumbia, Wenezuela	14
AUSTRALIA (7,52%)		14
Ziemia Arnhema	Australia (Terytorium Płn.)	672
Półwysep Jork	Australia (Queensland)	243
Kimberley	Australia (Terytorium Zach.)	210
ANTARKTYDA (2,28%)		155
Ziemia Grahama		300
		300

WAŻNIEJSZE RZEKI

Nazwa rzeki (w nawiasie: objętość rocznego odpływu rzek w tys. km ³)	Zlewisko lub nazwa rzeki głównej	Długość (w km.)	Powierz- chnia do- rzecza (w tys. km ²)
1	2	3	4
EUROPA (2,6%)			
Wolga	M. Kaspijskie	3690	1380
Dunaj	M. Czarne	2850	817
Ural	M. Kaspijskie	2534	220
Dniepr	M. Czarne	2285	503
Kama	Wołga	2032	522
Don	M. Azowskie	1967	422
Peczora	M. Barentsa	1789	327
Oka	Wołga	1478	245
Dniestr	M. Czarne	1411	72
Ren	M. Północne	1320	224
Łaba	M. Północne	1144	146
Wisła	M. Bałtyckie	1068	194
Dźwina	M. Bałtyckie	1020	85
Loara	Oc. Atlantycki	1020	121
Doniec	Don	1016	96
Tag	Oc. Atlantycki	1010	81
Niemen	M. Bałtyckie	937	98
Ebro	M. Śródziemne	927	84
Moza	M. Północne	925	33
Odra	M. Bałtyckie	866	119
Gwdiana	Oc. Atlantycki	830	68
Rodan	M. Śródziemne	812	99
Duero	Oc. Atlantycki	781	94
Sekwana	Kanał La Manche	776	79
Wezera	M. Północne	750	46
Dwina	M. Białe	733	360
Göta	M. Bałtyckie	720	49
Gwadalkwiir	Oc. Atlantycki	680	57
Garonna	Oc. Atlantycki	650	56
Pad	M. Adriatyckie	650	82
Men	Ren	524	27
Mozela	Ren	505	25
Solawa	Laba	427	24
AZJA (7,2%)			
Jangcy-ciang (Niebieska Rzeka)	M. Wschodniochińskie	5632	1175
Ob (z Irtyzem)	M. Karskie	5300	2929
Huang-ho (Zółta Rzeka)	M. Żółte	4845	745

1	2	3	4
Amur (z Szyłką i Ononem)	Cieśnina Tatarska	4510	1843
Mekong	M. Południowo-chińskie	4500	810
Lena	M. Łaptiewów	4264	2418
Jenisiej	M. Karskie	3807	2707
Indus	M. Arabskie	3180	960
Brahmaputra	Ganges	2900	670
Syr-daria (z Narynem)	J. Aralskie	2860	219
Saluin	M. Andamańskie	2816	325
Eufrat (z Muratem)	Zat. Perska	2780	765
Ganges	Zat. Bengalska	2700	1060
Kolyma	M. Wschodnio-syberyjskie	2600	644
Amu-daria	J. Aralskie	2540	227
Oleniok	M. Łaptiewów	2415	246
Sungari	Amur	2110	531
Irawadi	M. Andamańskie	2012	430
Tygrys	Eufrat	1900	375
Kura	M. Kaspijskie	1515	188
Godaweri	Zat. Bengalska	1500	290
Sang-koi			
(Czerwona Rzeka)	Zat. Tonkińska	800	
Jordan	M. Martwe	215	
AFRYKA (6,0%)			
Nil (z Kagerą)	M. Śródziemne	6671	2867
Kongo (z Lualabą)	Oc. Atlantycki	4650	3690
Niger	Oc. Atlantycki	4160	2092
Ubangi	Kongo	2900	
Zambezi	Oc. Indyjski	2660	1330
Oranje	Oc. Atlantycki	1860	1020
Limpopo	Oc. Indyjski	1600	400
Senegal	Oc. Atlantycki	1560	441
AMERYKA PŁN. (7,1%)			
Missisipi-Missouri	Zat. Meksykańska	6970	3275
Missouri	Missisipi-Missouri	4983	1346
Mackenzie (z Athabaską)	M. Beauforta	4241	1760
Jukon	M. Beringa	3186	855
Sw. Wawrzyńca	Oc. Atlantycki	3138	1378
Kolorado	Zat. Kalifornijska	2900	590
Rio Grande del Norte	Zat. Meksykańska	2870	580
Nelson (z Saskatchewaniem)	Zat. Hudsona	2575	960
Arkansas	Missisipi-Missouri	2410	470
Kolumbia	Oc. Wielki	2250	722
Kolorado (Texas)	Zat. Meksykańska	1450	107

1	2	3	4
AMERYKA PŁD. (8,1%)			
Amazonka (z Ukajali)	Oc. Atlantycki	6480	7050
La Plata-Parana	Oc. Atlantycki	4700	3104
Madeira-Mamore	Amazonka	4100	1100
Xingu	Amazonka	2900	
Sao Francisco	Oc. Atlantycki	2850	650
Orinoko	Oc. Atlantycki	2740	944
Paragwaj	La Plata-Parana	2200	1150
Rio Colorado	Oc. Atlantycki	1800	
Urugwaj	La Plata-Parana	1600	358
AUSTRALIA (0,6%)			
Murray-Darling	Oc. Indyjski	3490	
Darling	Murray-Darling	3124	910

Uwaga: Powierzchnia obszarów odpływowych na Ziemi wynosi 116,8 tys. km² (z tego na zlewisko Oceanu Atlantyckiego przypada 67,4 tys. km²), a bezodpływowych — 32,0 tys. km².

WAŻNIEJSZE JEZIORA

Nazwa	Wysokość (m.p.m.)	Państwo	Powie- rzchnia (w km ²)	Głębokość (w m)			Pojemność (w mld. m ³)
				1	2	3	
EUROPA							
Ładoga	4	ZSRR	163000	18180*	230	50,0	913,0
Onega	33	ZSRR	9610*	9610*	121	—	—
Wener	44	Szwecja	5546*	5546*	98	33,0	180,0
Saimaa	76	Finlandia	4400	4400	82	17,0	75,0
Pejpus	31	ZSRR	3583*	3583*	14	4,5	16,4
Wetter	88	Szwecja	1899	1899	119	39,0	72,0
Melar	0,3	Szwecja	1140	1140	64	15,0	10,0
Biale	111	ZSRR	1125	1125	11	3,0	3,4
Ilmen	18	ZSRR	610	610	10	—	—
Balaton	104	Węgry	596	596	11	3,2	1,9
Genewskie	372	Szwajcaria, Francja	681*	681*	309	154,4	39,9
Bodeńskie	395	NRF, Szwajcaria	539*	539*	252	90,0	43,4
Müritz	62	NRD	115	115	33	6,3	0,7
AZJA							
M. Kaspiański	—28	ZSRR, Iran	67000	67000	995	206,0	88000,0
Aralskie	63	ZSRR	372000*	372000*	68	15,6	970,0
Bajkał	455	ZSRR	64113*	64113*	1742	752,0	23000,0
Tonle-Sap	—	Kambodża	30565*	30565*	—	—	—
Balchasz	343	ZSRR	25000	25000	27	6,0	106,2

1	2	3	4	5	6	7
Issyk-kul Pojang Tajmyr Chanka Tungting Kukti-nor Urmia Wan Lob-nor M. Martwe AFRYKA Wiktorii	1609 33 180 69 130 3205 1275 1720 780 -394 J134 773 475 Czad Rudolfa Alberta Mueru Leopolda Edwarda AMERYKA PŁN. Górne	ZSRR Chiny ZSRR, Chiny Chiny Chiny Iran Turcja Chiny Jordania, Izrael Kenia, Tanzania, Uganda Tanzania, Kongo, (Dem. Rep.) Tanzania, Malawi, Mozambik Nigeria, Czad Kenia, Etiopia Kongo, Uganda Kongo Kongo Kongo, Uganda St. Zjedn. Am. Płn. St. Zjedn. Am. Płn.	6206* 5100 4650 4400 4350 4200 3950 3764 3520 399 68800 32800* 1435 28480 11000* 7950* 5350 4920 2325 2200 82114*	702 20 26 10 46 38 16 250 — 399 79 1435 706 4 73 48 12 1 117 393 229 281 137 150 64 28	279,0 — — — — — — 6,0 — 146,0 40,0 — 273,0 1,5 — — 6,5 — 25,0 148,0 76,0 106,0 — 21,0 —	1730,0 — — — — — — 45,0 — 143,0 2700,0 — 7230,0 24,0 — — 32,0 — 55,0 11900,0 4600,0 5800,0 — — 540,0 —
Huron Michigan Wilk. Niedzwiedzie Wilk. Niewolnicze Erie Winnipeg	177 177 119 152 174 217	Kanada St. Zjedn. Am. Płn. Kanada (Mackenzie) Kanada (Mackenzie) St. Zjedn. Am. Płn., Kanada (Manitoba)	59573* 58016* 31068 28919 25719* 24331	— — — — — —	— — — — — —	— — — — — —

1	2	3	4	5	6	7
Ontario	75	St. Zjedn. Am. Płn, Kanada	19477*	237	91,0	1720,0
Nikaragua Manitoba	34 251	Nikaragua Kanada (Manitoba)	8430* 4706	70 7	13,5 3,6	188,0 17,0
AMERYKA PLD.	0		60000			
Maracaibo	0	Wenezuela	13600	250	—	—
Patos	0	Brazylia	8000	—	—	—
Titicaca	3812	Peru, Bolivia	6900*	272	103,0	710,0
Poopo	3690	Bolivia	2530	3	0,8	2,0
AUSTRALIA	12	Australia (PId.)	40000			
Eyre			8000	20	—	—

* Powierzchnia zlewnisk jezior w tys. km²: Ladoga 222,0; Onega 51,6; Wener 5,6; Peipus 47,3; Genewskie 3,0;
Bodeniske 10,9; M. Kaspijskie 3733,0; Oralskie 1500,0; Bajkał 588,0; Bałchasz 501,0; Issyk-Kul 21,9; Tanga-
nika 238,0; Czad 1020,0; Rudolfa 235,6; Górne 197,0; Huron 180,0; Michigan 171,9; Erie 89,5; Ontario 85,4;
Nikaragua 32,7; Titicaca 197,0.

Хто такія сапраўдныя югі

Апрануты ў лахманы чалавек з ускалмачанай шавялюрай і ліхаманкавым бляскам у вачах уваходзіць у натоўп, бярэ гранёную шклянку і прагна ўпіваеца ў яе зубамі. Шкло хрумсіць у роце, а чалавек жуе і жуе, праглынаючы адзін кавалак за адным, з выразам такога задавальнення, нібы ён ніколі не каштаваў нічога больш смачнага. Пакончыўшы з гэтай «стравай», чалавек працягвае руку па кубак з азотнай кіслатой і выпівае яе, прычмокваючы языком, нібы гурман, які разумее толк у такіх напітках.

Такім часам апісваюць у артыкулах і нарысах індыйскага юга. Прыйнайцеся: і вы, напэўна, лічыце яго біялагічным фенаменам, жыццё і звычкі якога з'яўляюцца незразумелым іерогліфам для цывілізаванага розуму?

На самай справе югі зусім іншыя. Вядома, у Індыі ёсьць факіры, якія дэманструюць усялякія фокусы і цуды. Але выдаўваць іх за сапраўдных югаў — усё роўна, што лічыць сіямскіх блізнят тыповымі прадстаўнікамі чалавечага роду. Я гавару пра гэта так упэўнена, таму што параўнаўча нядаўна вярнуўся з паездкі ў Індыю, дзе на працягу чатырох гадоў сам штодзённа назіраў за іх жыццём.

У Індыі, ва ўніверсітэце горада Лакхнаму (сталіцы самага буйнага індыйскага штата Утар Прадэш, які размешчан на поўначы краіны) я выкладаў рускую мову. Веданне моваў хіндзі, урду, санскрыту і англійскай дапамагло мне хутка і лёгка акліматызавацца ў новым асяроддзі, вывучыць літаратуру, мастацтва, розныя філософскія цячэнні, норавы, звычай і дух дружка-любнага нам індыйскага народа. Пазнаёміўся я таксама і з распаясюджанай там сістэмай фізічнага выхавання хатха-югаў.

Адбылося гэта так. Аднойчы раніцай, праезджаючы па горадзе, я звярнуў увагу на невялікі аднапавярховы будынак, які стаяў пасярод вялікага парку. Ля ўваходу яшчэ здалёк можна было заўважыць шыльду: «Інстытут югатэрапіі і югакультуры». Я вырашыў зайсці. Але нічога асабліва экзатычнага не ўбачыў. На прасторнай светлай верандзе пажылы чалавек выконваў нейкія дзіўныя і незвычайнія фізічныя практикаванні, а на зялёнym лужку ў парку падлеткі гулялі ў самы звычайны бадміnton.

Дырэктар інстытута пан Рам Кумар Шарма растлумачыў мне, што заняткі ў іх праводзяцца раніцай — з пяці да восьмі гадзін. Сюды ж прыходзяць і хворыя, якія без якіх-небудзь лекаў, з дапамогай сістэмы хатха-югаў за кароткі тэрмін вылечваюцца ад многіх хвароб.

— Вы, напэўна, ужо звярнулі ўвагу на пажылога пацыента, які займаецца на верандзе, — зазначыў пан Рам Кумар Шарма. — Звыш пятнаццаці гадоў гэты чалавек пакутаваў ад моцных сардечных прыступаў. Цяпер пасля трох месяцаў заняткаў з фізічна і псіхічна траўміраванага інваліда ён пераўтварыўся ў зусім здаровага чалавека.

Відаць, на майм твары дырэктар інстытута прачытаў недавер'е, таму ветліва дадаў:

— Я бачу, вы сутуліцесь. Прыходзьце да нас займацца. Мы пакажам вам, як трэба выконваць «сарпасану» («позу змяі»), і праз 10—12 дзён створым у вас у кары галаўнога мозгу цэнтр прыгожай постасці. Акрамя таго, спадзяёмся, што тое, чаму мы вас навучым, будзе для вас карысным і спатрэбіцца вам у будучым.

А сапраўды, чаму б не паспрабаваць? І я пачаў кожны дзень прыходзіць раніцай нашчча ў інстытут, каб праверыць уздзеянне «сарпасаны» на сябе. На шосты дзень я адчуў, што мне вельмі нязручна, калі я сутулюся. З таго часу я пачаў рэгулярна займацца і трэніравацца па сістэме хатха-іога. На працягу чатырох гадоў я займаўся ў інстытуце па гэтай сістэме і пасля заканчэння заняткаў атрымаў дыплом іога вышэйшай кваліфікацыі.

Што ж такое хатха-іога? Гэта адзін з аспектаў або кірункаў вучэння іогаў, якое ўзнікла шмат тысячагоддзяў таму назад. Пра іогаў і іх вучэнне ёсьць ужо ўпамінанні ў старажытных помніках індыйскай культуры, што дайшлі да нас — у ведах, якія, як мяркуюць вучоныя, былі напісаны за дзве з паловай тысячы гадоў да нашай эры.

Большая частка аспектаў у вучэнні іогаў — гэта чыста філософскія напрамкі, якія прадстаўляюць цікавасць толькі для вузкага кола спецыялістаў, але хатха-іога, якая можа навучыць любога чалавека стаць паўнаўладным гаспадаром свайго цела, стварыць у яго звышвынослівасць, выпрацаваць у арганізме чалавека аўтамунітэт да розных захворванняў, а акрамя таго, падоўжыць гады жыцця, захаваць працаздольнасць і маладосць, заслугоўвае самай сур'ёнай увагі з боку людзей рознага ўзросту.

Хатха-іога — гэта арыгінальная сістэма фізічных практыкаў або лячэбная гімнастыка ўнутраных органаў, якая складаецца, у асноўным, з поз або асан, спецыфічная навука аб дыханні (пранаяма), своеасаблівая гідратэрапія, псіхатэрапія, а таксама сістэма правільнага харчавання, лячэбнага галадання і гігіёны сну, працы і адпачынку.

Лячэбная гімнастыка іогаў не з'яўляецца чымосьці зусім выключчным, не сумяшчальным з нашым спосабам жыцця.

Іогі не пайшлі па шляху штучнага стварэння практикаванняў. Яны стагоддзямі выпрацоўвалі іх, назіраючы за прыродай, за паводзінамі ў натуральных умовах жывёлы, птушак і рыб. Вось чаму многія асаны носяць такія назвы як: «поза змяі», «поза льва», «поза труса», «поза чарапахі» і г.д.

Дыхальная гімнастыка складаецца з мноства практикаванняў, з дапамогай якіх можна кіраваць рухамі лёгкіх такім чынам, каб уздзейнічаць на нервовыя цэнтры спіннога мозгу, на быць кантроль над нервовымі токамі, што праходзяць праз арганізм, і нават над безумоўнымі рефлексамі. Большая частка людзей, гавораць іогі, не разумее, якое важнае для арганізма дыханне, і не выкарыстоўвае вялізных рэзерваў здароўя, закладзеных у нашых лёгкіх.

Своеасаблівая ў іх гідратэрапія. Іогі надаюць звычайнай вадзе вялікае лячэбнае значэнне. Падумайце, гавораць яны, чалавечы арганізм у 70 працэнтах складаецца з вады. Яна з'яўляецца важнейшай састаўной часткай крыві, лімфы, страўнікавага соку, жоўці, сліны. Вада ў крыві выконвае ролю транспартнага сродку: яна дастаўляе клеткам арганізма кісларод, пажыўныя рэчывы; і ролю ачышчальнага сродку: яна выносіць з арганізма непатрэбныя прадукты абмену речываў, г. зн. шлакі. «Прафесій» у яе шмат, выдаткоўваеца яна інтэнсіўна, і аднаўляць яе неабходна ў патрэбным аб'ёме. Але многія людзі страцілі, як кажуць іогі, «натуральнае, прыродай дадзенае пачуццё прагі», або набылі звычку задавальняць яе не чистай вадой, а іншымі шляхамі. У гэтym, на іх думку, тоіца прычына многіх захворванняў. Вось чаму правільнае і дастатковое ўжыванне чистай вады — галоўная ўмова захавання здароўя або вартання яго ў выпадку хваробы.

Вялікае значэнне надаюць іогі і водным працэдурам і розным метадам ачысткі стрававальнага тракту, і спецыяльным спосабам прымянення вады для лячэння шэррагу хвароб, такіх, як хранічныя насмаркі, гаймарыты, франціты і г. д.

Чалавек, які авалодаў сістэмай хатха-іога, становіца паўнаўладным гаспадаром свайго цела. Шчыра кажучы, я ніколі не паверыў бы, што з дапамогай хатха-іогі можна лячыць бранхіяльную астму, гіпертанію, атэрарасклероз, цукровы дыябет, стэнакардью, поліартрыт, эпілепсію, захворванні крываноснай і нервовай сістэм, калі б сам асабіста не быў сведкам гэтых здзіўляючых фактаў і не паверыў бы ў нейкай ступені на сабе дзейнасць гэтай цудоўнай сістэмы.

Гэтym «універсітэцкім курсам» службы здароўя людзі авалодаюць у спецыяльных інстытутах іогатэрапіі і іогацэнтрах пад назіраннем гуру — настаўнікаў.

Хатха-іогай могуць займацца мужчыны і жанчыны любога ўзросту, дзеці з шасці гадоў.

У Індыі ўрадавым заканадаўствам хатха-іога ўведзена ў якасці абавязковай сістэмы фізічнага выхавання ў навучальных установах, у арміі і паліцыі.

Я не бачыў у Індыі больш жыццярадасных і працавітых людзей, чым іюгі-прафесіяналы і тыя, хто сістэматычна займаецца хатха-іогай, і гэта зразумела.

Сучасная наука ўжо блізкая да разгадкі многіх таямніц хатха-іогі.

Навуковыя даследаванні фізічных практикаванняў іогаў пачынае праводзіць Кіеўскі навукова-даследчы інстытут фізкультуры Міністэрства аховы здароўя УССР.

Фізіялагічны эффект дыхальной гімнастыкі расшыфраваў савецкі вучоны, урач-фізіёлаг, кандыдат медыцынскіх навук К. П. Бутэйка. З дапамогай так званага камплексатара, які складаецца з 14 складаных электронных прыбораў, ён устанавіў, што многія захворванні — бранхіяльная астма, інфаркт, інсульт і іншыя — выклікаюцца недахопам у арганізме вуглекіслаты, таму майстэрства ўдыху, выдаху і паўзы заключаецца ў тым, каб не дапусціць кіслароднага галадання і захаваць дэфіцитныя запасы СО₂. Гэтаму майстэрству вучаць і хатха-іогі і распрацаваная доктарам Бутэйкам зусім новая методыка лячэння і прафілактыкі такіх сур'ёзных захворванняў, як бранхіяльная астма, гіпертанія, стэнакардія і іх ускладненняў — інфаркту, інсульту і іншых.

Калектыву медыкаў пад кіраўніцтвам доктара медыцынскіх навук прафесара Ю. С. Нікалаева разгадаў сутнасць лячэбнага галадання, якое здаўна выкарыстоўваецца югамі. Гэты метад атрымаў фізіялагічнае абгрунтаванне і выкарыстоўваецца для лячэння шызафрэніі і іншых нервова-псіхічных захворванняў, язвы страўніка і дванаццаціперснай кішкі, хвароб, звязаных з парушэннем абмену рэчываў.

Расшыфроўкай і прымяненнем псіхарэгулюючай трэніроўкі ў тэрапеўтычнай практицы, таксама ўзятай з вучэння іогаў, займаюцца савецкія вучоныя А. Свядашч, М. Лебядзінскі, А. Аляксееў і іншыя. Іх шматгадовыя даследаванні ў гэтай галіне не пакідаюць сумненняў у вялікім значэнні методыкі самаўнужэння для медыцыны і валявой загартоўкі людзей.

Кіеўская кінастудыя навукова-папулярных фільмаў поўнасцю завяршила стварэнне новага поўнаметражнага фільма «Індыйскія іогі. Хто яны?» Такі фільм з'яўляецца першым не толькі ў савецкім, але і ў сусветным кінематографе. Асноўная мэта яго — скінуць покрыва сенсацыйнасці і прадузятасці са стара-

жытна-індыйскага комплексу здароўя і раскрыць сутнасць гэтай унікальнай сістэмы з навуковых пазіцый.

Пра тое, наколькі хатха-іогімагла б быць карыснай для кожнага чалавека, сведчыць хоць бы наяўнасць у комплексах хатха-іогі такіх практикаванняў, якія знімаюць фізічную і разумовую стомленасць і поўнасцю аднаўляюць сілы арганізма ўсяго за 5—10 мінут. Або, напрыклад, практикаванне пад назвай «сарпасана» — «поза змяі». Гэта практикаванне за кароткі тэрнім дае цэлы шэраг тэрапеўтычных эффектаў, а менавіта: у калы галаўнога мозгу ствараецца цэнтр прыгожай постасці, г.зн. ліквідація болі ў паясніцы. Набываецца гібкасць пазваночніка. Ліквідуюцца болі ў паясніцы. Знікаюць радыкуліт, ішыяс і іншыя захворванні.

Выконваецца «сарпасана» раніцай нашча. Седзячы на крэсле, выпіце павольна невялікімі глыткамі 300—350 грамаў гарачай вады такой тэмпературы, каб яна не апякала вам губы (для дзяцей да 14 гадоў аб'ём вады павінен быць роўны 200—250 грамам).

Затым кладзіцца на дыванок на падлогу або зямлю, але на роўным месцы. Пяткі і наскі ног разам. Руکі, крыху сагнутыя ў локцях, пакладзены на дыванок далонямі ўніз на ўздоўні плячэй, пальцы рук разам.

Падбародак упіраецца ў падлогу.

1-я стадыя. Абапіраючыся на далоні, прыўзніміце верхнюю частку тулава як мага вышэй, ні ў якім разе не адрываючы пры гэтым ад падлогі ніжнюю частку жывата. Галаву адкіньце на колькі можна назад і глядзіце ўверх. Дыханне адвольнае, праз нос.

2-я стадыя. Не рухаючы рукамі і нагамі, не адрываючы ніжнюю часткі жывата ад падлогі, павярніцесь ўлева настолькі, каб праз левое плячо па старацца ўбачыць пятку правай ногі.

3-я стадыя. Зрабіце такі ж паварот управа, каб праз правое плячо па старацца ўбачыць пятку левай ногі.

4-я стадыя. Зноў прагніцесь ўверх і назад (як у першай стадыі) і апусціцесь ў зыходнае становішча.

Практикаванне паўтараецца другі раз, але ў іншай паслядоўнасці, а менавіта: уверх — управа — улева — уніз.

Усё практикаванне выконваецца плаўна, з затрымкай у кожнай стадыі ад 2—3 да 30 секунд.

Спачатку ўвагу трэба сканцэнтраваць на шчытападобнай залозе, пры падыманні верхняй часткі тулава — на сярэдній частцы пазваночніка, а затым — сканцэнтраваць і зафіксіраваць ўвагу на нырках.

Пасля апублікавання щэрагу артыкулаў пра хатха-іога ў нашых газетах і часопісах мною была атрымана вялікая колькасць

пісьмаў ад людзей, якія прымянялі гэтую цудоўную сістэму і да-
бліся выдатных вынікаў.

У адным з пісьмаў чытачы пішуць:

Усе «сакрэты» іогаў павінны быць здабыткам не толькі не-
калькіх чалавек, але і ўсяго народа. Няхай масава займаюца
такімі комплексамі. Тады не толькі іогі, але і мільёны людзей
будуць здаровыя, жыццярадасныя і працаздольныя.

Гэта ж ісціна, што лепши прадухліць хваробу, чым яе лячыць.
У гэтым сэнсе аздараўленчыя комплексы хатха-іога былі вель-
мі дарэчы».

А. ЗУБКОЎ,

выкладчык кафедры індыйскай філа-
логіі Інстытута заходніх моваў пры
Маскоўскім дзяржаўным універсітэце.

•/• •/•

ПРЫМАЎКІ

Ён для цябе маленькую нітку, а з цябе — цэлую світку.

У гультай печ да спіны прыстала.

Як выпіць захочацца, дык і ў кумы папросіцца.

Свіран ад злодзеяў убярог, а ад сябе — не змог.

Жыццё пражыць — мазоль нажыць: ці на руку, ці на язык.

Першаму — ягадкі буйнейшыя, апошняму — сцежка лепшая.

Сякера цяплей чым кажух грэе.

Чалавек старэе, а хваробы яго маладзеюць.

Скупы і жывёлу пакрыўдзіць: адну саломінку ў яслі пакла-
дзе, а дзве возьме.

Так зазнаўся, што нават чорта за брата не лічыць.

Двойчы жэніцца няверны, тройчы — нешчаслівы.

Сабраўся ў сваты — поўнае сіта грошай, ажаніўся — няма
за што сіта купіць.

на ГАСТАДАРЦЫ

Што трэба ведаць пра свінай

У Польшчы прызнаны наступныя пароды свіней: вялікая белая польская, польская белая звіславухая, пулайская, златніцкая белая, златніцкая пярэстая.

Вялікая белая польская найбольш распавсюджана ў краіне. Каля 65% пагалоўя свіней у Польшчы гэтай пароды. Гадуюць два падтыпы гэтай пароды — мяса-беконны і мясны агульнаспажывецкі.

Польская белая звіславухая складае каля 25% пагалоўя свіней у нашай краіне. Гэта парода мяснога тыпу з падтыпамі: мясны, беконны, агульнаспажывецкі.

Пулаўская складае каля 10% пагалоўя свіней у Польшчы. Тып мяса — тлушчавы. Устойлівы на горшыя кармавыя ўмовы. Вызначаецца крыху большай колькасцю сала.

Златніцкая парода вызначаецца высокай пладавітасцю, а таксама выключнай устойлівасцю на некарысныя ўмовы. Златніцкая белая гадуецца ў Познанскім ваяводстве. Златніцкая пярэстая выступае ў Ольштынскім ваяводстве.

ПЕРАД АПАРАШЭННЕМ

Перад апарашэннем свінаматкі трэба:

- 1) паменшыць дозы корму на тыдзень перад спадзяваным апарашэннем,
- 2) прыбраць і дэзінфіцыраваць стойла, у якім свінаматка будзе парасіцца,
- 3) закласці ў стойле пры сценах адпоры, якія забяспечаць парасят ад прыдущэння іх свінаматкай,
- 4) над часткай стойла, прызначанай для парасятаў, прыладзіць інфрачырвоную лямпу,
- 5) падрыхтаваць карытка на ваду для парасятаў,
- 6) выслаць стойла свежай саломай,
- 7) падрыхтаваць ёд для абеззаражвання пупавін, шчыпцы для абрезвання клыкоў, кош для прымання навародкаў, чистыя анучы для выщірання парасятаў.

ЯК АБЫХОДЗІЦА З ПАРАСЯТАМИ

Знакам заканчэння радоў з'яўляецца адыход паследу.

1. Мажам ёдам пупавіну навародка, з поласці рота выдаляем слізь, вышіраем анучай да сухасці; у час радоў навародкаў кладзем у кош, каб не непакоілі свінаматкі.
2. Падрэзваем шчыпцамі клычкі, каб не калечылі саскоў.

3. Парасяты вельмі патрабавальны ў адносінах да ўласцівай температуры акружэння. Трэба памятаць, што аптымальная температура для парасята у першы тыдзень жыцця 25—28°C.

4. Ужо ў першых днях жыцця парасята трэба падаваць у карытца чистую воду і мінеральную сумесь. Малако свінаматкі складае асноўны корм для парасята толькі да ўзросту 3 тыдняў.

КАЛІ ПАЧЫНАЦЬ ДАКАРМЛІВАННЕ ПАРАСЯТ ПААСОБНЫМІ КАРМАМІ

Wiek prosiat w dniach	Rodzaj paszy
3—5	woda do picia, pasza mineralna
10—15	mleko pełne
14—20	ziarno prażone i mieszanka P
20—25	mleko odtłuszczone
28—35	mieszanki pasz tręsciowych, ziemniaki parowane, marchew, zielonki

Узорныя дозы пры дакармліванні парасята дае табліца I.

Пададзеная прыклады кармлення сасучых парасята арыенціровачныя. Дозы кармоў, якія прымнянем у перыяд дакармлівання парасята, у значнай меры залежаць ад малочнасці свінаматкі і колькасці прыплоду.

Крытэрыем правільнай гадоўлі парасята з'яўляюцца вытворчыя вынікі. Сярэдняя вага 3-тыднёвага парасяці павінна быць каля 4,5—6,0 кг, а парасята адлучаных 8-тыднёвых у сярэднім 14—16 кг.

Перасяят пасля адлучэння ад свінаматкі трэба першыя два тыдні карміць кормам, які прымняйцца ў перыяд дакармлівання. У сярэднім дзённая доза ў гэты перыяд такая: змястоўны (трэсцівы) корм — 1,0 кг, адтлушчанае малако 1—1,5 кг, бульба — 1,0.

ЯК КАРМІЦЬ СВІНАМАТАК

Поспех у вытворчасці парасята у значнай ступені залежыць ад правільнага кармлення свінаматак. Недакормленая свінаматкі нараджаюць мала парасята, або ў парасята гэтых надта малая вага, што, у сваю чаргу, з'яўляецца адной з галоўных прычин падзення.

У кармленні свінаматац трэба прымяняць змястоўную сұмесь М-бэк, якая спецыяльна прызначана для гэтай мэты. З гаспадарскіх кармоў асабліва рэкамендуецца кармленне паросных і кормячых свінаматац з прымяненнем адтлущчанага малака, маладых зялёнак і добраякаснага сена. З прапашных раслін лепшымі за бульбу з'яўляюцца морква і кармавыя буракі (таб. 2 і 3).

Асноўным крытэрыем вытворчасці свінаматац з'яўляеца колькасць парасят, адгадаваных на працягу года ад свінаматкі. Чым больш парасят адгадаваных будзе на працягу года ад свінаматкі, тым на большую колькасць раскладзеца кошт кармоў, спажытых свінаматкай, а гэтым самым вытворчасць будзе таннейшая. Розніца можа быць значная.

Паказыкі добрай эксплуатацыі свінаматац наступныя:

— колькасць парасят, народжаных у прыплодзе, у сярэднім 10—12 штук; колькасць парасят, адгадаваных у прыплодзе да 8 тыдняў — 8—9 штук, а вага парасяці ў гэтым узросце — 14—17 кг.

Снінаматкі павінны даваць два прыплоды ў год, так, каб можна было адгадаваць ад кожнай у сярэднім па 16—20 парасят на працягу года.

АДКОРМ СВІНЕЙ

Адрозніваем тры асноўныя разрады адкорму:

- 1) адкорм мясны: шынкавы і беконны,
- 2) адкорм мяса-тлушчавы,
- 3) адкорм мяса-салыны.

Каб дабіцца добрай якасці жывой вагі, ашчаднай кармавой гаспадаркі і найбольшага дзённага прыросту, трэба дакладна прытымлівацца кармавых нормаў (таб. 4 і 5).

АЦЭНКА ВЫНІКАЎ АДКОРМУ

Пры адкорме ацэнцы павінны падлягаць:

- 1) велічыня дзённых прыростаў — вынік адкорму добры, калі кормнікі ў вагавай катэгорыі 20—110 кг. прырастаюць у сярэднім 0,65—0,75 кг дзённа.
- 2) скармліванне корму мерыцца ў кілаграмах корму, скормленаага на прырост 1 кг вагі цела. Корм добра выкарыстаны тады, калі скармліванне аўсяных адзінак на 1 кг прыросту змяшчаецца ў межах 3,5—4,5 аўсяных адзінак.

ЯКАСЦЬ ЖЫВОЙ ВАГІ

Найважнейшай рысай, якая акрэслівае якасць жывой вагі, з'яўляецца доля мяса і тлушчу. У вытворчых умовах паказчыкам, які вызначае мускулатуру, з'яўляецца таўшчыня спиннага сала (добрая мясістасць у кормнікаў, у якіх таўшчыня сала на лапатцы не перавышае 4,0—4,5 см). Добрая якасць мяса: колер інтэнсіўна чырвоны, пругкая кансістэнцыя, сухое на разрезе. Заганы: прамернае атлушчэнне — таўшчыня сала 5—7 см, колер мяса ясна-ружовы да шэрага, выщаканне соку на разрезе.

PRZYKŁADOWE DAWKI PRZY DOKARMIANIU PROSIAŁ

Tabela 1

Przykład	Dziennie na 10 szt. (w kg)					
	kolejny tydzień życia prosiąt	mleko od tłuszczone	śruta owiana	mieszanka przemysłowa P	ziemniaki	Suwitan
I	4	1,0	0,15	—	0,5	0,2
	5	4,0	0,85	—	1,0	0,2
	6	8,0	1,45	—	1,5	0,2
	7	20,0	2,65	—	2,0	0,2
	8	20,0	5,00	—	2,5	0,2
	ogółem	371,0	70,7	—	52,0	7,0
II	4	1,0	—	0,1	1,0	—
	5	5,0	—	0,3	3,5	—
	6	7,5	—	1,0	5,5	—
	7	10,0	—	3,15	8,0	—
	8	15,0	—	5,85	8,0	—
	ogółem	270,0	—	73,0	162,0	—
III	4	—	0,15	0,25	—	—
	5	—	0,80	0,90	—	—
	6	—	1,65	1,50	—	—
	7	—	3,90	2,25	—	—
	8	—	0,35	8,50	—	—
	ogółem	—	48,0	80,0	—	—

PRZYKŁADY ZIMOWEGO ŻYWienia LOCH

Tabelle 2

PRZYKŁADY LETNIEGO ZYWIENIA LOCH

Tabela 3

		Zużycie pasz na 1 sztukę (w kg)										
Lp.	Ciężar lochy (w kg)	Okres produkcyjności loch	Dni żywienia w danym okresie	mleko od-łuszczone	mieszanka M-bek	śruba zbożowa	ziemniaki kiszone	zielonka z motylkowych	reszta	w da-	nyrm ok-	
				dzien-	dzien-	dzien-	dzien-	dzien-	dzien-	da-	-k	
I	150-175	nisko prośne	67	—	—	0,5	35	—	7	470	7	
		wysoko prośne	60	—	—	1,2	70	—	7	420	6	
		karmiące	56	3	170	1,7	95	0,9	50	450	11	
razem			183	—	170	—	200	—	50	—	1445	
II	150-175	nisko prośne	67	—	—	0,5	35	—	—	7,5	500	
		wysoko prośne	60	—	—	1,3	80	—	—	7,0	420	
		karmiące	56	—	—	2,6	145	—	—	10,0	560	
razem			183	—	—	—	260	—	—	1480	—	
										1630		

PRZYKŁADOWE DAWKI POKARMOWE DLA TUCZNIKÓW
TUCZ MIESNO-SZYNKOWY

Tabela 4

Cieężar tucz-nika (w kg)	Żywienie zimowe — dziennie na 1 szt. (w kg)					Żywienie letnie — dziennie na 1 szt. (w kg)				
	mleko odtru- szczone	miesza- nka T	śruta zbożowa	ziemnia- ki	siano z moliyl- kowych	mleko odtru- szczone	miesza- nka T	śruta zbożowa	ziemnia- ki	zielonka
20—30	3,5	—	0,75	1,0	0,10	2,5	—	1,0	—	1,0
30—40	3,5	—	0,75	2,0	0,15	2,0	—	1,0	1,5	1,5
40—50	3,5	—	0,75	3,0	0,20	2,0	—	1,0	2,0	2,0
50—60	3,5	—	0,75	4,0	0,25	2,0	—	1,0	3,0	2,5
60—70	3,5	—	0,75	5,0	0,30	2,0	—	1,0	4,0	3,0
70—80	3,0	—	0,75	6,0	0,30	1,5	—	1,0	5,0	3,5
80—90	3,0	—	0,75	7,0	0,35	1,0	—	1,0	6,0	4,0
90—115	2,5	—	0,75	8,5	0,35	0,5	—	1,0	7,0	4,5
Razem	470		110	720	35	295		150	295	300
20—30	—	—	1,15	—	2,0	0,10	—	1,10	—	1,5
30—40	—	—	1,15	—	3,0	0,15	—	0,95	—	3,0
40—50	—	—	1,15	—	3,5	0,20	—	0,95	—	3,5
50—60	—	—	1,15	—	4,5	0,25	—	0,95	—	4,5
60—70	—	—	1,10	—	6,0	0,30	—	0,90	—	5,5
70—80	—	—	1,10	—	6,5	0,30	—	0,80	—	6,5
80—90	—	—	1,00	—	8,0	0,35	—	0,65	—	8,0
90—115	—	—	0,90	—	9,5	0,35	—	0,50	—	9,0
Razem	130		850	35		135			825	300

PRZYKŁADOWE DAWKI POKARMOWE DLA TUCZNIKÓW
TUCZ MIESNO-SZYNKOWY

Tabela 5

Gieźgar tucz- nika (w kg)	Żywienie zimowe — dziennie na 1 szt. (w kg)					Żywienie letnie — dziennie na 1 szt. (w kg)				
	mleko odtuszcz- one	mieszka- nka T	śruta zbożowa	ziemnia- ki	siano	mleko odtuszczone	mieszka- nka T	śruta zbożowa	ziemnia- ki kisszo- ne	zielonka
20—30	—	1,55	—	—	0,10	—	1,45	—	—	1,0
30—40	—	1,55	—	0,5	0,15	—	1,45	—	0,5	1,5
40—50	—	1,40	—	2,5	0,20	—	1,30	—	2,0	2,0
50—60	—	1,30	—	4,0	0,25	—	1,10	—	4,0	2,5
60—70	—	1,25	—	5,0	0,30	—	1,00	—	5,0	3,0
70—80	—	1,20	—	6,5	0,30	—	0,90	—	6,0	3,5
80—90	—	1,15	—	7,5	0,35	—	0,80	—	7,0	4,0
90—115	—	1,15	—	7,5	0,35	—	0,80	—	7,5	4,5
Razem	—	205	—	665	40	—	175	—	640	405
20—30	2,0	1,10	—	0,5	0,10	5,0	—	0,75	—	1,0
30—40	2,0	1,10	—	1,0	0,15	4,5	—	0,75	0,5	1,5
40—50	2,0	0,95	—	3,0	0,20	4,0	—	0,75	2,0	2,0
50—60	2,0	0,85	—	5,0	0,25	3,0	—	0,75	3,5	2,5
60—70	2,0	0,70	—	6,0	0,30	3,0	—	0,75	4,5	3,0
70—80	2,0	0,70	—	7,0	0,30	2,5	—	0,75	5,0	3,5
80—90	2,0	0,70	—	8,0	0,35	2,0	—	0,75	6,0	4,0
90—115	2,0	0,70	—	8,0	0,35	2,0	—	0,75	6,0	4,5
Razem	310	130	—	755	40	505	—	115	535	405

Расліны супраць паразітаў

Народ даўно ўжывае расліны ў барацьбе супраць паразітаў жывёлы. А што аб гэтым гаворыць навука?

У Беларускім навукова-даследчым ветэрынарным інстытуце была праведзена серыя доследаў. Свінням давалі канюшыну, кармавы лубін, чорную рэдзьку. Заражанасць жывёлы аскарыдамі, трыхацэфаламі і іншымі паразітамі значна знізілася. У свіней, у рацыён якіх на працягу трох-чатырох тыдняў уваходзіла свежаскошаная канюшына, заражанасць странглойдамі знізілася больш чым удвая, трыхацэфаламі — на 35—66 працэнтаў, аскарыдамі — на 28—40 працэнтаў. Свіні, якія пасвіліся на полі з падсейнай белай канюшынай, на 38 працэнтаў вызваліліся ад балантыдзій і на 24 працэнты — ад аскарыдаў.

Аналагічны эффект дае кармавы лубін. Заўважана, што ў гаспадарках, дзе свінні ў летнія месяцы ядуць кармавы лубін, заражанасць аскарыдамі, трыхацэфаламі нізкая. Щікава, што кармавы лубін захоўвае свае антыпаразітарныя ўласцівасці і ў сілase.

Наступныя доследы праводзіліся з рэдзькай чорнай. Гэты кораняплод праз тры-чатыры тыдні даваў зніжэнне заражанасці трыхацэфаламі больш чым на 30 працэнтаў і аскарыдамі — больш чым на 18 працэнтаў.

Адной партыі свіній давалі ігліцу. Лапкі сасны, дадзенія ў рацыён, вызвалілі за месяц ад аскарыдаў 24—37 працэнтаў жывёлы.

Щікавыя таксама доследы былі праведзены на птушкафермах. Курам давалі лубін, цыбулю, моркву, гарбузы. 50—100 грамаў кармавога лубіну ў дзень зніжалі інтэнсіўнасць інвазіі ў тры-чатыры разы. Дабаўка вясной у корм цыбулі дала за два месяцы зніжэнне заражанасці ў 3,6 раза. Аналагічныя вынікі атрыманы ў эксперыментах з морквой, гарбузамі, харчовымі буракамі.

У нашы дні вялікіх поспехаў у барацьбе з паразітамі дасягнула хімія. Ці маюць у гэтых умовах значэнне пошуку раслінных сродкаў барацьбы супраць паразітаў? Безумоўна, маюць. Яны ж не так падмняняюць, як падмацоўваюць хімію. Даказана, што кармавы лубін, канюшына чырвоная, сасновыя лапкі павышаюць эфектыўнасць хімікатрапеўтычных сродкаў барацьбы. Канюшыну і лубін свінні ахвотна ядуць, яны хутка і развіваюцца, а ігліца шырока ўжываецца як вітамінная і мінеральная падкормка ў зімовы час.

Увага: грыш!

Штогод мільёны людзей ва ўсім свеце паражаюць хвалі грыпу — найбольыш распаўсяджанай і каварнай інфекцыйнай хваробы. Вучоныя ўжо даўно старанна даследуюць віноўнікаў узнікнення грыпу — вірусы. Аднак атрымаць поўную перамогу над хваробай пакуль яшчэ не ўдаецца. А гэта хвароба наносіць вельмі вялікую шкоду здароўю людзей.

Чым выклікаюцца хвалі грыпу і чаму яны гэтак жа раптоўна спыняюцца?

Грыпам трэба назваць не ўсе захворванні, хаця і падобныя. Калі сотні розных віrusаў выклікаюць падобны хваробы. Колькасць такіх захворванняў павольна ўзрастаем з надыходам восені, а ў канцы вясны паступова змяншаецца. Гэтыя хваробы і складаюць своеасаблівы фон, на якім успыхваюць і распаўсяджваюцца, быццам пажар у стэпе, эпідэмія грыпу. Выклікаюць іх дзве асноўныя разнавіднасці віруса, якія атрымалі назыву віrusаў А і Б. Іменна яны выклікалі «азіяцкі» грып 1957 года, якім перахварэла больш мільярда людзей, ці скажам, нядаўнююю эпідэмію «гандонгскага» грыпу.

Прычыны эпідэмічнага распаўсяджвання грыпу абумоўлены змяненнямі, што адбываюцца з узбуджальнікамі гэтай хваробы. Пасля перанесенага грыпу звычайна развіваецца неўспрыймальнасць да яго — імунітэт, і лік захворванняў таму рэзка скарачаецца, зводзіцца да адзінковых выпадкаў. Але праз некалькі гадоў у выніку нязначных хімічных змяненняў у структуры віруса ўзникае новая яго разнавіднасць. І тады грып зноў блукае па планете.

Ці вядома вучоным, як з'яўляюцца новыя варыянты віруса грыпу? Наконт гэтага існуюць толькі меркаванні. Адно з іх — перыядычна перабудова паверхневых структур віруса, у выніку якой ён і пераадольвае імунітэт. Такія перабудовы абумоўліваюць з'яўленне новых варыянтаў віруса некалькі разоў у стагоддзе. Дарэчы, нядаўна ўстаноўлен цікавы факт: грып, падобны да «гандонгскага», цыркуляваў у мінулым стагоддзі — у організмах людзей, што нарадзіліся да 1889 года, былі знайдзены антыцелы да яго, г. зн. імунітэт. На думку іншых даследчыкаў, новыя варыянты грыпу перадаюцца людзям ад жывёлы.

Размеры віруса грыпу выключна малыя. Назіраць узбуджальніка можна толькі пры дапамозе электроннага мікраскопа, які дае павелічэнне ў дзесяткі і сотні тысяч разоў.

Хвароба пачынаецца раптоўным азнобам. Узікае моцнае агульнае недамаганне, заняпад сіл, цяжкі галаўны бол, асабліва ў вобласці лба, скроняў, вочніц. Хворы скардзіцца на ламоты ва ўсім целе. Тэмпература хутка павышаецца да 38—40 градусаў

і зніжаєцца праз тры-чатыры дні пры нармальным ходзе хваробы. Грыйп можа небяспечна ўскладніць хранічныя хваробы сэрца, сасудаў нервовай сістэмы, таму хворага неабходна адразу ж пакласці ў пасцель і лячыць да поўнага выздаўлення.

У арганізме хворага чалавека вірусы — узбуджальнікі размнажаюцца ў велізарнай колькасці, галоўным чынам у органах дыхання: насаглотцы, трахеі, бронхах, лёгkіх. Органы і тканкі чалавека, у якіх паразітуе вірус запалаюцца і ацякаюць, іх паверхневыя слаі робяцца нястойкімі. Пры кашлі, чханні, размове вірус выдзяляеца ў паветра і заражае здаровыхых людзей.

Вельмі небяспечны грыйп для дзяцей, бо іх слабы арганізм яшчэ не можа як след супраціўляцца інфекцыі. У цяжарных жанчын, асабліва ў пачатковых стадыях цяжарнасці, грыйп можа выклікаць ранні выкідыш або ўроджаныя дэфекты дзіцяці.

У значнай колькасці хворых бываюць цяжкія ўскладненні.

Медыцынская служба мае магутныя сродкі прадухілення гэтай хваробы — вакцыны і сывороткі. Але каб не дапусціць распаўсюджвання грыйпу, патрэбны намаганні не толькі медыцынскіх работнікаў. Прафілактыка групу — справа кожнага грамадзяніна.

Якія дзейсныя меры прафілактыкі грыйпу, якія паспяхова можа ажыццяўляць кожны? Такіх мер вельмі многа. Да іх адносіцца ўсё, што ўмацоўвае арганізм, робіць яго больш вынослівым і дапамагае процістаяць грыйпознай інфекцыі. Заняткі фізкультурай, загартоўванне, рацыянальны рэжым працы і адпачынку — усё гэта мае вялікае значэнне. У час эпідэміі неабходна асабліва старанна сачыць за чысцінёй паветра ў рабочых і жылых памяшканнях, часцей праветрываць класы, кіназалы, інтэрнаты, бо цяжкае затхлае паветра — лепшы саюзнік грыйпу. Забруджанае паветра раздражняе верхнія дыхальныя шляхі і аслабляе іх. У перыяд уздыму эпідэміялагічнай хвалі грыйпу, апрача сачэння за вентыляцыяй, трэба штодзённа прыбіраць пакой вільготным спосабам, з дэзінфікуючымі рэчывамі — хларамінам, хлорнай вапнай. У памяшканнях павінна быць роўнамерная тэмпература. Нельга дапускаць скразнякаў, бо яны аслабляюць арганізм чалавека. Вялікае значэнне ў прафілактыцы мае паўназіннае харчаванне.

Найбольшая верагоднасць заражэння грыйпам — месцы, дзе збіраецца вялікая колькасць людзей, таму ў час эпідэміі здаровыя людзі павінны больш часу праводзіць на адкрытым паветры, строга выконваць гігіенічныя правілы. Рэкамендуецца павялічыць час заняткаў школьнікаў на адкрытым паветры, а малым — больш працяглыя прагулкі.

Калі вы ўсё ж захварэлі грыйпам, то не старайцеся пераносіць захворванне «на нагах». Памятайце, што ізоляцыя хворых —

магутны сродак прафілактыкі грыпу. Адзін хворы чалавек на-
ват за вельмі кароткі час можа заразіць дзесяткі і сотні людзей.

Пажадана, каб хворы знаходзіўся ў асобным пакоі. Калі та-
кой магчымасці няма, то яго ложак аддзяляюць ад астатняга
памяшкання просцінай, змочанай дэзінфікуючымі рэчывамі.
Хворы, а таксама тыя, хто яго даглядае, павінны закрываць рот і нос
маскай з чатырох слоёў марлі, паміж якіх пракладваецца
слой ваты. Такая маска ў значнай ступені засцерагае ад віруса
грыпу.

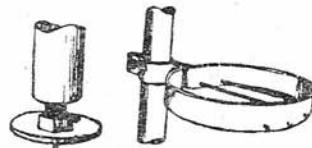
Памятайце, што прафілактыка грыпу залежыць ад намаган-
няў кожнага з нас.

Аранжарэя ў пакоі

Пры ўмелай расста-
ноўцы кветак пакой
можна пераўтварыць
у аранжарэю. Волыт
і спрыт у валоданні
інструментам напоўна
у вас ёсць. Застаецца
толькі адно — жадан-
не.

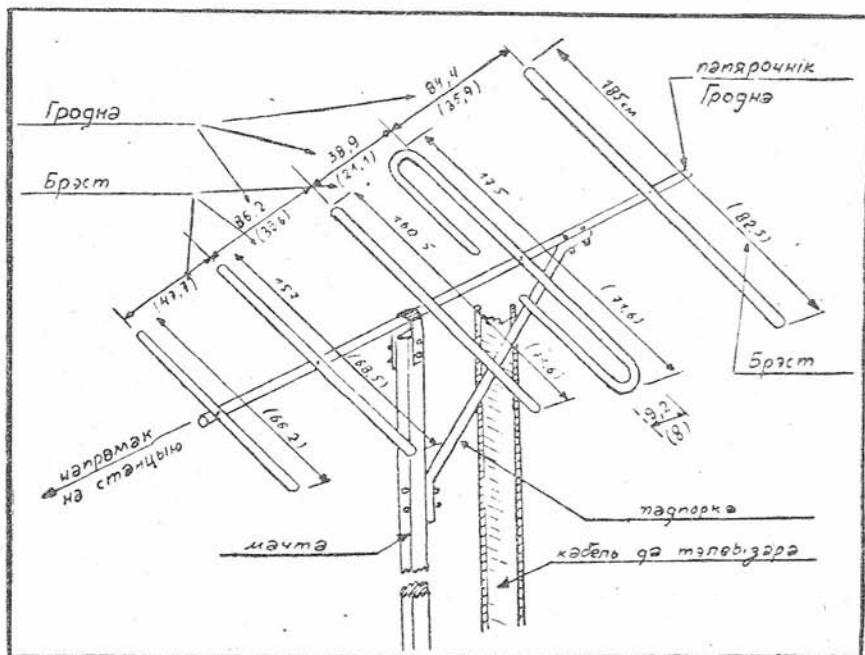
Пастаўце ў пакоі
металічную трубу
дыяметрам 30 мм.
Канцы трубы заканчи-
ваюцца пласкім круж-
ком з шыпам у цэн-
тры, прычым верхні
шип павінен быць
крыху даўжэйшы, а
кружок трэба ўмаца-
ваць на металічным
прутку з шрубавай
нарезкай, упушчаным
у трубу. Убіце ніж-
ні шып у падлогу,
устанавіўшы трубу
вертыкальна. Затым
трэба адкрунуць ме-
талічны пруток, каб
верхні круг усей сва-
ёй паверхні прыля-
гаў да столі.

На трубе ўмацуіце
кольцы, зробленыя з
ліставога жалеза
таўшчынёй 2 мм. Кан-
цы кольцаў спалучы-
це пры дапамозе
дзвюх шруб і гаек,
як гэта паказана на
рысунку. У ніжній
частцы кольца на ад-
легласці 6 мм ад яго
ніжніх граніцы
ўстаўце 4 пруцікі з
дроту дыяметрам 2—3
мм. Колькасць коль-
цаў і іх дыяметр, а
таксама адлегласць
паміж кальцом і тру-
бой залежыць ад раз-
настайнасці кветак.

Як глядзець савецкую тэлевізію?

Жыхары паветаў: Дуброўскага, Сакольскага і часткова Бела-стоцкага разам з горадам Беластокам маюць магчымасць карыстацца праграмай, якую рэтрансліруе гродзенская тэлевізійная станцыя. Жыхарам Гайнавіцкага і Сяміціцкага паветаў даступны перадачы брэсцкага тэлевізійнага цэнтра.

Трэба толькі ведаць, што Гродна працуе на трэцім канале, а Брэст на сёмым. Не хопіць аднак наставіць тэлевізар на адпаведны канал. Трэба пабудаваць спецыяльную антэну — асобна на Брэст і асобна на Гродна. Мы зварнуліся за паясненнямі ў Міністэрства сувязі БССР. Галоўны інжынер радыёўпраўлення В. Глазуной прыслаў нам усе неабходныя размеры для антэн на Гродна і Брэст, узятыя з афіцыйнага зборніка, які падрыхтаваў дзяржжаўны навукова-даследчы інстытут Міністэрства сувязі СССР у 1965 годзе. Гэтыя размеры (у сантиметрах) падаем на рэсунку антэны. Антэна на Гродна сваімі размерамі шматзначна перавышае антэну на Брэст. Размеры антэны на Брэст падаюцца

на рысунку ў дужках. Антэна на Гродна складаецца з чатырох элементаў (прутоў), а антэна на Брэст — з 5 элементаў.

З чаго будаваць антэны?

Найлепш з алюмініевых рурак, дыяметр (сьредніца) якіх ад 0,5 см да 2,5 см. Могуць быць руркі медныя, мосенжавыя, а нават жалезныя. Урэшце, для пабудовы антэны, асабліва на Брэст, можна выкарыстаць ізалацыйныя руркі, якія ўжываюцца ў хатнай электрычнай інсталляцыі (т. зв. руркі Бергмана). Каб не паламаў іх вецер або вароны, якія любяць сядзяць на антэны, трэба ўзмоцніць іх драўлянымі палкамі. Антэну можна зрабіць з алюмініевых, медных, мосенжавых або жалезных прутоў. Можна таксама скарыстаць з жалезнай ленты на абручы (т. зв. бяднаркі) таўшчынёю ў 3—5 мм. Антэну на Гродна, каб не гнулася, прыдзеца прыдзеца ўзмоцніць спецыяльнай драўлянай канструкцыяй. Проста трэба з драўляных прутоў зрабіць антэну і на яе элементы набіць бляху або гэтую бяднарку. Так сама робім, калі ў распараджэнні ёсць надта ж тонкія металічныя пруты ці руркі. Для антэны на Гродна трэба каля васьмі метраў рурак або прутоў, а на Брэст — каля чатырох метраў. Папярочнік і падпорку найлепш зрабіць з жалезнай руркі таўшчынёю ў 3—5 см. Тое са-мае адносіцца і да мачты. Можа аднак адно і другое быць з сухога цвёрдага дрэва. Усе элементы антэны неабходна памаліваць, каб забяспечыць ад іржаўчыны і гніцця. Кабель купляем плоскі, двухжыльны, сіметрычны ў ізалацыі з пластмасы. Ён таны (3,60 зл. за метр) і якраз дастасаваны да польскіх тэлевізараў і да гэтых антэн, якія вам прапануем. Хто мае савецкі або німецкі тэлевізар, павінен папрасіць радыётэхніка, каб падключыў антэну, бо ў гэтых выпадках трэба рабіць адпаведнае прыстасаванне антэны. Антэны неабходна ўзяmlіць, каб забяспечыць перад громам.

Жадаем добраага прыёму.

Нейтрына

МОДА

Дзяўчына, якая абдумвае колер і пакрой сваёй сукенкі, юнак, які падбірае гальштук да свайго касцюма або колеру сваіх валасоў і вачэй, заняты зусім не лёгкадумнай справай. У пэўнай ступені

яны займаюцца тым, што звычайна робіць мастак, — складаюць з розных кампанентаў нейкае цэлае, з дапамогай якога хочуць штосьці перадаць. Яны, магчыма, хочуць сказаць штосьці вельмі

асабістасе, але адначасова абумоўленае іх светаўспрыманнем. Так ці інакш, але яны гавораць акружуючым пра сябе і гавораць тое, што важна не для іх адных. І часта адзенне, як і творы мастацтва, паказвае чалавека не толькі такім, які ён ёсць, а такім, якім яму хацелася б стаць.

Прыкладаў гэтаму не пералічыць у гісторыі касцюма: чорны колер адзення іспанскага двара павінен быў перадаць аскетызм, парык у форме львінай грэвы або масіўны ланцуг, які шырока ляжыць на плячах мужчын Рэнесанса,

ствараўлі ўражанне сілы. А чырвоныя касынкі і скуранкі першых паслякастрычніцкіх гадоў у СССР былі не проста

Увайшлі ў моду лёгкія, вельмі жаноцкія сукенкі, пераклікаючыя яны з дайнейшымі стылемі. Талия выразна падкрэслена.

Талия падкрэсліваецца таксама ў спартыўным убранні. Штаны на шырокім поясі, далей свабодныя. Блузка з тканины ў кашуляўским стылі і велізарны галыштук.

І зноў прыпомнілі мы сабе трапецию. Гэта мадэль арыгінальная дзякуючы разрезам. Пад шыяй бант, бо сённяшнія мода патрабуе многа прыгожых прыдаткаў.

дэталямі адзення, а яркім і строгім сімвалам.

Гэтак жа ясна «гучыць» і наш сучасны касцюм, хоць пачуць гэты голас не так проста: перашкаджае адсутнасць перспектывы — мы вельмі блізкія да таго, што адбываецца, каб лагічна і доказна раслумачыць прычыны заканамернасці, а не ўяўнай адвольнасці сучаснай моды.

Доўгі час былі модныя кароткія сукенкі, і ўсім гэта, нарэшце, спадабалася. Потым

аб'явілі, што «міні» зрабіла адкрыццё, як многа непрыгожых ног. Такі аргумент дзейнічае безадказна. Падоўжанае адзенне, вядома, крыху старыць, але ці ж моладзі гэтага баяцца? Маладыя з задавальненнем носяць доўгія штаны і подоўжаныя сукенкі, якія толькі падкрэсліваюць стройнасць юных фігур. Што адбываецца далей? Калі пабудаваць дыяграму змянення жаночага адзення ў XX стагоддзі пасля 1916 года, калі ўпершыню з'явіліся кароткія спадніцы, то вы адразу ўба-

На візіт ізноў сукенка шырокая, укладаная і зусім адкрытыя плечы. Полкі перада перакрýжаваныя, спалучаныя на шыі.

чыще бесперапынныя «узлёты» і «падзенні». Акрамя таго, ёсьць тут яшчэ адна цікавая заканамернасць — перыяды панавання дынастыі «кароткіх» больш працяглыя, чым «доўгіх». Калі ў «міні» на тое, каб надакучыць, ідзе 8—10 гадоў, то больш доўгага адзення 5—6.

Змены моды ў адзежы — як ланцуговая рэакцыя дзялення атамаў. У розе вястроў аказваюца ўсе часткі ансамбля. Так, напрыклад, са з'яўлением «міні» пайшлі ў нябыт абцасы — шпількі: з адзеннем, модным цяпер, яны выглядалі б недарэчна: не тыя прапорцыі, формы, не тая ўстойлівасць. Пра шпількі да водзіцца гаварыць таму, што іх не толькі даношуваюць, многія, нават моладзь, працягваюць набываць туфлі з абцасам — шпількай. Можа іх пераканае адкрытая цяпер тайна ўзнікнення шпілек. Тоэ, што здаецца самым жаноцкім абуткам, было прапанавана вынаходлівым французскім дзялком Юліусам Трэнетам у інтарэсах фіrm па... збыту аўтамабіляў: ён прапанаваў стварыць прыгожы, але нязручны для хадзьбы абутак. Вернемся аднак да сённяшняга дня.

ЕВА

Рэкламаваны на працягу многіх сезонаў стыль, які меў прыпадобіць і прыстасаваць чалавека да машыны, выпара-

ваў цалкавіта. Ужо ніхто не ўгаварвае нам, што век аўтаматыкі і электронікі патрабуе адзявацца спецыяльнім спосабам. Дыктатары моды выкапалі ідэі трыццатых і пяцідзесятых гадоў. Мода робіцца ўсё больш жаноцкай, фрыволтнай, несур'ёзднай і бесклапотнай, поўнай локанчыкаў, фальбанкаў, кветак, а дэколльты зноў велізарныя! Не скрыем, многія з гэтых ідэй здаюцца непрактичнымі, але ці заўсёды жанчыны мусяць быць практичныя?

Мода, што наступіла, вельмі каляровая. Пераважаюць колеры французскага сцяга, а апрача іх колеры зялёны (востры), ружовы (востры), жоўты, карычневы, чорны, шэрыя і бежавыя.

Вельмі модныя розныя лініі: рэдзінгота і трапецыі, тубы і ўкладаныя нізы пры адразной таліі. Даўжыня толькі да кален. Каўніры вялікія, часта велізарныя. На дзень дэколльты ў шпіц, а на вечар можна адсланіць вельмі мно-га. Часам у сукенцы зусім няма плячай і трymаецца яна толькі на каўнерыку, простая кашулька — на тонень-кіх шлейках, зноў увайшлі ў моду дэколльты, якія адсланяюць цэлья плечы.

«Мода польская» рэкламуе адна- і двухбортныя касцюмы з жакетамі, як пінжакі, або з кароткімі куртачкамі, якія толькі датыкаюцца да бёдраў. Шылоўца яны з клетак і са-матканага палатна, а носяц-

да да шаўковых блузак з бантамі, якія відаць з-пад жакета. Вельмі эфектныя плашчы з касымі разрэзамі, груба строчаныя. Добрай ідэя на наша капрызнае лета з'яўляюцца шарсцяныя жакеты да шоўкавых сукенак. Вельмі прыгожыя курткі з парусінавага палатна, практичныя на экспедыцыі.

Модная жанчына носіць гарох, гарошкі, кропкі.

АДАМ

Адзінай моды, якая б падыходзіла ўсім і кожнаму, няма. Галоўны крытэрый тут — узрост. Хоць паміж стыліямі адзення — класічным стылем, стылем трыццацігадовых і маладзёжным няма рэзкіх граніц, падыходзіць да іх трэба асцярожна. Тоё, што дапускаецца ў 20 год, часта невыбачальнае ў больш стальным узросце, калі апранацца надта молада — пэўныя сродак выглядаць... старэйшим.

Касцюм. У класічным выглядзе (пінжак — штаны — жылет) ён існуе звыш паўстагоддзя. Але ўсё ж, нягледзячы на такі пастарэлы ўзрост, мужчынскі касцюм надалей модны і неўміручы.

Яго сучасныя прыкметы: вузкі, падоўжаны сілуэт, крой прыталены або паўпрыталены (усё залежыць ад таго, ёсць ці няма таліі). Ён можа быць аднабортным і двухбортным,

з глыбокімі шліцамі ці наогул без іх. Нізкая засцёжка і шырокія (да 11 см) штырфелі. Даўжыня пінжака 76—78 см.

Курткі. У мужчынскі гардероб яны прыйшли са спартыўнага адзення. З'явіўшыся, яны ўладна пашыраюць і без таго моцна занятая пазіцыі, ушчамляючы інтарэсы паліто, плашчей. Прыйгожая куртка зручная, лёгкая, у ёй вы «як дома». Адзначым дарэчы, што звычайна мужчыны лёгка прымаюць любыя навінкі, якія ідуць ад спорту. Разнастайнасць сучасных куртак такая вялікая, што паглыблівашца ў гэтае пытанне небяспечна.

Кашулі. У апошні час яны трывала заваёўваюць самастойнасць, асабліва сярод моладзі. Цяпер пры парыве ветру кашуля не раздуваецца, бы парус. Яна шчыльна аблігае фігуру, што дабіваецца спецыяльнім кроем. Разнастайныя формы каўняра — на стойцы, з доўгімі вугламі; з вугалкамі, зашпіленымі на гузікі; з выцягнутымі і закругленымі вугламі.

Цікавасць да кашуль выклікалі новыя тканіны і рисункі. З'явіліся на мужчынах кашулі ў кветачкі, у гарошак або з тканін з усходнім арнаментам. Папулярнасць кашуль з кветачным і раслінным арнаментам вельмі вялікая.

Штаны. Яны шчыльна аблігаюць бёдры. Шырыня знізу 24—26 см. Штаны для маладых — простыя, на шырокіх манжетах (4—5 см) або лёгка

завужаныя ў каленях (24 см) пры шырыні ў нізках 26—28 см.

Касцюмы маладзёжнага стылю адрозніваюцца лёгка завышанай талій, разнастайнымі формамі каўняроў, штрыфеляў, какетак і вялікіх накладных кішэніяў.

Усё, што было сказана вышэй, не павінна, вядома, за-

смучваць тых, чыё адзенне не адпавядае сённяшняму стандарту. Калі яны праявяць дастатковую цярпливасць, дык праз сезон — другі іх касцюм зноў можа стаць модным. Нездарма англічане гавораць, што нішто так не ўпрыгожвае мужчыну, як стары, але добра пашыты касцюм.

Сучасны этикет

ЧАЛАВЕК ВЫХАВАНЫ...

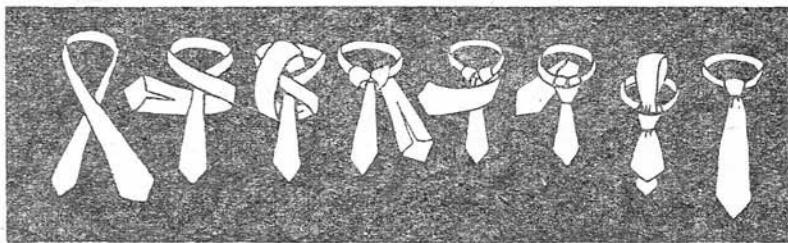
- Вітаючыся, ён пачакае, пакуль жанчына першай працягне яму руку.
- Абавязкова ўстане, калі ў пакой уваходзіць жанчына.
- У рэстаране ён, перш чым выбраць сабе блюда, працягне меню седзячай за столікам жанчыне, нават незнаёмай.
- У прысутнасці жанчыны закурыць толькі з ле згоды.
- Перш чым уручыць кветкі, не забудзе зняць з іх паперу.
- Выйдзе з аўтобуса першы, дапамагаючы зыйсці спадарожніцы.

...І ЭЛЕГАНТНЫ

- Ён ніколі не стане карыстацца хустачкай верхнай, нагруднай кішэні.
- Не надзене гальштук у гарошак да кашулі ў дробную клетку.
- Не выйдзе з хаты у памятным касцюме.
- Не з'явіцца на афіцыйную вечэру, надзеўшы світэр пад пінжак.

- Не будзе злoўжываць адэкалонам.
- Не надзене чорны пінжак да спартыўных штаноў.
- Не забудзе рэгулярна хадзіць у цырульню.
- Не адзенецца днём занадта шыкоўна, а вечарам — занадта спартыўна.

ЯК ВЯЗАЦЬ ГАЛЬШТУК

СЫНОК

Маці звяртаецца да Вані, які не любіць малога браціка Пецио:

— Прадам, відаць, Пецию...

— Не прадавай, мама, — просіць Ваня. — Пачакай пакуль ён падрасце. Тады за яго больш дадуць.

ВЫБАР

— Так далей працягвацца не можа, — гаворыць урач пацыенту. — Як відно, ваш дэвіз такі: «Віно, жанчына, скокі». Ад нечага вы павінны адмовіцца!

— Ну што ж, у такім разе я адмаўляюся ад скокаў.

САМАСТОЙНАСЦЬ

— Мама, — звяртаецца дачка да маці, — папрасі тату, каб ён мне даў грошай на кішэнныя расходы.

— Папрасі сама. Неўзабаве, ты выйдзеш замуж. Самы час, каб пачала прывыкаць да самастойнасці.

ЗАНАДТА МАЛЫ

— Тата, нежанатага мужчыну называюць жаніхом? — пытается малы Янак.

— Але.

— А як называюць жанатага?

— Ты яшчэ занадта малы, каб ведаць такія слоўкі!

НЕЗГАВОРЛIVЫ НЯБОЖЧЫК

Пахавала баба дзеда. Сабраліся на памінкі сваякі. Уздыхаюць, нябожчыка ўсяляк хваляюць.

А бабка сядзела, маўчала, потым такое сказала:

— Усё жыщё мне насуперак рабіў нябожчык. Вось і на гэты раз. Прасіла, пачакай хоць тыдзень, каб падсожла крыху. Дык не. Узяў і на зло мне ў самы бездараж памёр.

ЧАТЫРЫ ГАДЫ З ВІТАМІНАМИ

Усім дарослым людзям вядома, якую важную ролю ў жыцці чалавека адыгрываюць вітаміны.

Недахоп вітаміну А, напрыклад, спрыяе ўзнікненню так званай «курынай слепаты» (чалавек робіцца вельмі чулым на свет), выпадаюць валасы, жорсткай, сухой становіцца скура.

Крыніцай вітаміну А з'яўляецца рыбі тлушч, пячонка, жаўткі, масла, смятаны, тлустыя сыры, поўнае малако. Каб запэўніць дастатковую колькасць вітаміну А для арганізма, дастаткова з'есці ў дзень 50 г цяляціны, або 4 яечкі, або 4 літры малака, або 200 г масла, альбо вялікую порцию свежай пятрушкі, або 100 г чырвонай папрыкі, або, найлепш, усіх гэтых прадуктаў пакрысе.

Вітамін В₁ неабходны арганізму для нармальнаага спальвання вугляводаў. Калі ў арганізме не хапае вітаміну В₁, то чалавек адчувае сябе стомленым, слабым, у яго баліць галава, бывае хворы страунік, але найгорш, што адбываюцца некарысныя змены ў нервовай сістэме.

Крыніцай вітаміну В₁ з'яўляецца чорны хлеб і буйная крупа, няглустая свініна, бабовыя расліны. У адзін дзень дастаткова з'есці 8—12 кавалкаў цёмнага хлеба, або 200 г свініны, або 400 г пячонкі, або чайнью лыжачку дражджэй, або 200 г шынкі.

Вітамін F₂ спрыяе працэсам росту. Неабходны ён асабліва ў перыяд росту, цяжарнасці і кармлення дзіцяці. Калі ў арганізме

не хапае вітаміну В₂, то чалавек адчувае стомленасць зроку, калі рота яго робяцца «заяды», а губы часта лушчачца і лопаюцца. Каб даць арганізму адпаведную колькасць вітаміну В₂, трэба есці: дрожджы, пячонку, малако, сыроватку, сыр, ялавічыну, яечкі. У дзень дастаткова з'есці 60 г. цялячай або свіной пячонкі, або 75 г нырак, або паўлітра поўнага малака, або паўкілаграма тваражку, або чвэрць кілаграма плаўленага сыра.

Што датычыцца вітаміна D, дык у дзяцей, якім яго не хапае, часта дрэнна растуць зубы, яны хварэюць рапітам, часта дэфармуюцца косці. У дарослых недахоп вітаміна D спрыяе дэфармаванню грудной клеткі, ламлівасці касцей. Крыніцай вітаміну D з'яўляецца рыбі тлушч, селядцы. Важна таксама дастаткова знаходзіцца на свежым паветры.

Вітамін С узмацняе адпорнасць арганізма на хваробы, ахоўвае яго перад прастудай, папраўляе агульнае самаадчуванне. У выпадку недахопу вітаміну С у чалавека няма апетыту, ён хутка стамляеца, у яго крывавяць дзёсны. Чалавек становіцца бледны і хутка ўспрымае інфекцыйныя хваробы.

Крыніцай вітаміну С з'яўляюцца фрукты і гародніна, а сабліва, чорныя парэчкі, дзікая ружа (шыпшина), трускалкі, капуста, хрен, радыска, зялёная пятрушка, укроп. У дзень дастаткова з'есці вялікую жменю дробна нарэзанай пятрушкі або чвэрць кілаграма памідораў або чвэрць кілаграма кіслай капусты, або 50 г чорных парэчак, або 100 г лімонаў.

Падсумоўваючы ўсё вышэй сказанае, трэба з прыкрасцю сцвердзіць, што калі большасць вітамінаў разам з хлебам, мясам, маслам, сырам і малаком трапляе ў наш арганізм, дык неабходнасць спажывання вітаміна С (а менавіта фруктаў і гародніны) на працягу цэлага года — на наших вёсках выразна недацэньваецца.

Таму менавіта мы вырашылі на старонках Беларускага календара даць сваім чытачам некалькі парад наконт гэтага.

Вядома, напэўна, усім, што, каб даць арганізму паўнацэнныя вітаміны, найлепш было б максімальна спажываць гародніну і фрукты сырыя. Цяжка аднак вымагаць ад чалавека аднастайнай ежы, зрешты, не ў кожнага здароўе дазваляе есці гародніну і фрукты ў сырым відзе. Тому, акрамя розных сырых салатаў, варта часцей рабіць супы з гародніны, дадаваць шмат гародніны да мясных і рыбных блюд, фрукты і ягады ў летнім і асеннім сезоне выкарыстоўваць як найбольш, калі пячэм пірагі ці торты. Трэба аднак памятаць, што ўсе вітаміны, а сабліва вітамін С, надзвычай далікатны і раскладаюцца пад уплывам сонца, вады і высокай тэмпературы. Дык, каб захаваць у гародніне магчыма найбольшую колькасць вітамінаў, неабходна:

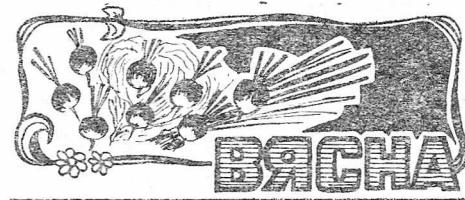
гародніну і фрукты спачатку паласкаць, а пасля абіраць і рэзаць, не трymаючы задоўга ў вадзе;

салаты падрыхтоўваць заўсёды перад самай падачай на стол, каб былі свежыя;

варыць гародніну нядоўга, у невялікай колькасці вады, пад крышкай;

зваранай стравы не трymаць, як зварыцца, на гарачай пліце; салаты запраўляць натуральнымі квасамі і алеем.

Алей жа намнога здаравейшы ад смятаны (якую дактары забараняюць есці хворым склерозам, а таксама тым, у каго хворая печань ці сэрца). У алеі ёсьць вітаміны F, A, D і вельмі каштоўны вітамін Е. Алей патрапіць знізіць аж да 30% узровень холестэрыну ў крыві. Таму ў краінах, дзе алей з'яўляецца падставовым тлушчам, намнога ніжэйшым з'яўляецца працэнт захворвання склерозам, ды даўгавечных там шмат больш (маём на думцы паўднёвых краін — у Балгaryі, напрыклад, адзін даўгавечны, гэта значыць, чалавек вышэй 80 год, прыпадае на 250 жыхароў, у той час, калі на свеце ў сярэднім адзін даўгавечны прыпадае на 10 000 жыхароў).

Вясна — бадай найпрыгажэйшая пара года, калі ажывае ўся прырода, абуджаеца ад сну і дзівіць нас сваім непадступным харастром і вечнасцю. Дрэвы ізноў зелянеюць, наліваюцца сокамі, дыхае поўнымі грудзьмі вызваленая ад снегу зямля. Сяляне аруць зямлю і кідаюць у яе зерне — крыніцу будучага хлеба, булак, садзяць насенне рознай гародніны. Але менавіта: яшчэ толькі садзяць, і ўраджаю трэба яшчэ спора часу чакаць.

Нездарма ж у апавяданнях і вершах беларускіх дарэвалюцыйных пісьменнікаў часта гаварылася аб голадзе і нэндзы ў сялянскай хаце на зыходзе зімы, на прадвесні. Доўгая зіма выцягвала з сялянскіх каморак усе скучныя запасы харчоў, і не заўсёды мелі яны ў маі муку на «пяць лыжак заціркі».

Змяніліся часы, змяніліся людзі. Не забракне цяпер на сялянскім стале і на прадвесні не толькі мучных патраў, але і скваркі, і каўбаскі «свойскай», і шынкі вяндзонай.

Ранній вясной, калі організм паспей ужо расходаваць за зіму усе сабраныя летам і восенню запасы вітамінаў, а зеляніны так званай «грунтовай» яшчэ німа, жыхары гарадоў ахвотна купляюць гародніну з інспектаў (зялёную цыбулю, зялёную пятачку, салату, радыску). Жыхары ж вёсак, у якіх сваіх інспектаў німа, вымушаны чакаць мая — чэрвеня, пакуль першая зеляніна вырасце ў іх гародзе.

Ну, але ўжо ў мая ў іх гародах ёсьць і зялёная цыбулька, і пятачка, і салата, і шчаўе, і бацвінка маладая, і радыскі многа. У канцы мая — пачатку чэрвеня паяўляючца першыя трускалкі. І вось з того, чаго не забракне вясной у кожнай хаце, вы зможаце падрыхтаваць некалькі веснавых страў, якія мы падамо для вас.

РАДЫСКА

Мноства людзей любіць радыску есці праста так — памытую, зэлую, з маладымі зялёненькімі хвосцікамі. Вельмі часта яе так падаюць нават на вялікіх гасцінах. І добра робяць. Але можна радыску рэзаць на скрылочкі, перасыпаючы соллю і дробна нарэзаным укропам ды заліваючы алеем або смятанай. На Беларусі дык найчасцей робяць веснавы салат з радыскі, салаты і зялёнай цыбулі, дадаюць солі, укропу і пару лыжак смятаны.

Але можна таксама падрыхтаваць радыску вараную, аб чым, мабыць, не ўсе гаспадыні ведаюць, а яна ж вельмі смачная. Радыску без карэнічыкаў і зеляніны вараць у пасоленай вадзе або тушаць у невялікай колькасці вады з тлушчам і укропам. Адна-часова падрыхтоўваещца соус. На глыбокай патэльні распускаюць лыжку тлушчу і вымешваюць яго з лыжкай муکі, пасля адстаўляюць з агню і разводзяць спачатку лыжкай халоднага малака, дадаючы потым вывар ад тушанай радыскі. Вымяшаўшы да-кладна соус, яго кіпяціць і дадаюць па смаку солі. Змяшаўшы соус з радыскай, яго ізноў кіпяціць і перад падачай на стол пасыпаюць дробна нарэзаным укропам. Такая радыска вельмі сма-куе з варанай бульбай.

ХАЛАДНІК

Халаднік — страва, вясной і ў пачатку лета вельмі распаў-сюджаная. Разумныя гаспадыні пачынаюць яго рабіць, як толькі мацней прыгрэе сонца і зямля — карміліца дорыць нам свае першыя плёны. І якіх толькі халаднікоў не рабяць! І на мясным

вывары, і на кіслым малацے, і на памідорным соку, і на хлебным ці бурачаным квасе, і са шчаўя, і з бацвіння бурачанага, і нават на вадзе з воцатам!

Наш халаднік будзе вельмі прости. Прапорцыі бяруць «на вока» — што каму больш падабаецца, таго больш. Прапануем узяць 0,25 кг свежага, здаровага шчаўя. Дакладна вымыць і дробна нарэзаць. Зварыць шчаўе ў пасоленай вадзе (прапорцыя, пададзеная намі, якраз на каструлю сярэдняй велічыні). Шчаўе доўга не варыць — мінут 7—10. Астудзіць яго.

Асобна зварыць адзін яшчэ мінулагодні бурачок у лупінах. Абabraць яго і сцерці на бурачанай тарцы, спалучыць са звараным шчаўем, даць пастаяць так з гадзіну.

Тым часам трэба памыць і дробна нарэзаць пучок зялёнай цыбулькі, укропу, свежы агурок (калі ўжо ёсць) і два-тры крутыя яечкі. Некаторыя любяць дадаць яшчэ ў халаднік дробна нарэзанае варанае ці смажанае мяса. Такі халаднік плюс вараная бульба — і на абед можна наесціся дасыта.

ПІРОГ З ТРУСКАЛКАМИ

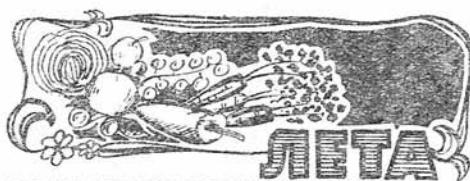
Хаця трускалкі замнога вітамінаў не маюць, калі іх есці большую колькасць, дык арганізм атрымае дастаткова многа вітамінаў С, В, А і РР. Трускалкі вельмі патрэбныя для хворых анеміяй, рэўматызмам, склерозам. Арганізм вельмі лёгка прысвойвае трускалкі. Малюсенькія семячкі трускалак «рэгулююць жалудак».

Падаючы на стол сырэя трускалкі, неабходна памятаць, што яны, як і іншыя ягады, у час вегетацыі апышковаліся хімічнымі сродкамі. Таму перад падачай на стол, неабходна іх вельмі старанна мыць.

Пірог з трускалкамі робіцца вельмі хутка. З паўкілаграма муки, чверткі масла, або маргарыну (найлепш узяць палову масла і палову маргарыну), 15 дэкаграмаў цукровай пудры, 4 жаўткоў, 1 дэкаграма дражджэй (калі іх якраз німа ў хаце, можна ўзяць лыжачку парашку для пячэння), замясіць цеста (старацца хутка) і, калі можна, уставіць яго на паўгадзіны ў халадзільнік. Пасля цеста разлажыць роўным пластам на блясе, накалоць і спячы ў гарачай духоўцы.

1 кг трускалак старанна выпаласкаць, ачысціць і асушиць. З застаўшыхся 4 бялкоў збіць крэпкую пену, дадаючы патроху 30—40 дэкаграммам цукру і ванілін.

Цеста пасыпцаць цёртай булкай, разлажыць на гэтым трускалкі, прыкрыць пенай, паставіць у не вельмі гарачую духоўку, пакуль пена не зарумяніцца.

І вось надыходзіць лета, найлепшая (хаця і найбольш праца-
вітая) пара для гаспадыні. Прынамсі няма патрэбы доўга раз-
думваць, што зварыць, чым пацешыць сваю сям'ю. Хопіць толь-
кі заглянуць у гарод — капуста свежая, бурачкі ўжо ладныя,
фасолька паспела і гарбузы моўчкі злажылі свае буйныя гало-
вы на зямлі. А пятрушки, морквы, селераў не злічыць! Высіцца
стройная капуста-бруселька, а надзымутыя агуркі цярпліва ча-
каюць, пакуль іх паложаць у бочку і засоляць.

А як ёсьць гародніна ды кавалак мяса, дык заўсёды можна
нешта смачнае прыдумаць. А ёсьць жа яшчэ і грыбкі, і ў садзе
густа абсяяны буйнымі гарошынамі кусты парэчак і агрэсту,
ёсьць чарэшні і вішні, поўна маліны.

Дык, пакуль можна, карыстаймася ўсім гэтым як найбольш!
Чым большы выбар, тым на даўжэй хопіць нашай фантазіі.

КАЛАФЁРЫ (цвятная капуста)

Вось некалькі правілаў, не ведаючы якіх, нельга зварыць
добра калафёраў.

1. Перад тым, як зварыць, мочым калафёр мінут 15 у вадзе
з лыжкай воцату, каб павылазілі з яго маленькія вусені, якія
часта сядзяць у сярэдзіне калафёра.

2. Варым калафёр у пасоленай вадзе, дадаючы лыжачку цу-
кру. Вада павінна яго поўнасцю прыкрываць, варыць мінут
15—20.

3. Калі хочам, каб калафёр застаўся белы, варым яго на моц-
ным агні, не накрываючы каструлі.

4. Каб нейтралізаваць непрыемны запах калафёра ў час вар-
кі, першыя 10 мінут трэба варыць яго з кавалкам хлеба, загорну-
тым у тоненъкае палатно.

Найпрацей калафёр падрыхтоўваюць так. Спачатку вараць
у пасоленай ды крыху пасалоджанай вадзе, дадаючы пры гэтым
лыжку муکі, размешаную ў халоднай вадзе. Звараны калафёр
вымаюць з вады і на талерцы паліваюць маслам, перажараным
з цёртай булкай.

З калафёра атрымліваецца таксама вельмі добры суп-пюре.
Звараны калафёр трэба выніяць з вады і працерці праз сіта.

5 шклянак вывару з калафёра ўліць, памешваючы, у белую засмажку з муکі і масла. Як толькі ўсё гэта закіпіць, дадаць працёрты калафёр, зняць суп з агню і заправіць яго двумя сырымі жаўткамі (жаўткі перад гэтым расцерці з соллю і перцам). Усыпаць дробна нарезаную пятрушку. Падаваць суп-пюре з грэнкамі з булкі.

ФАРШЫРАВАНЯ КАЛЯРЭПКА (КАЛЬРАВІ)

Калярэпкі (найлепш маладзенькія, паколькі маюць яны больш далікатны смак) абабраць, спаласнуць, зrezаць вяршкі і выразаць сярэдзіну. Калі калярэпкі старэйшыя і больш цвёрдыя, то трэба іх хвіліну абварыць у вары.

Падрыхтаваць фарш: могуць гэта быць рэшткі смажанага мяса, тады трэба прапусціць яго праз мясарубку альбо дробна пасячы. Але найлепш браць сырое мясо — свініну, цяляціну, нават курацыну. На патэльні падсмажыць цыбульку, змяшаць яе са змеленым мясам, пасаліць і пасыпаць перцам. Убіць у мяса яйцо, вымяшаць.

Атрыманы фарш накладаць у калярэпкі, накрываць іх зрезанымі раней вярхушкамі і тушыць у каструльцы з лыжкай масла, даліўши крыху вады, пакуль калярэпка не стане мяккая. У канцы тушэння дадаць лыжку муکі, разведзеную халоднай вадой. Падаючы калярэпку з соусам, пасыпаць яе зялёной пятрушкай.

ВІШНІ ПА-ФРАНЦУЗСКУ

1 кг вішань старанна мыем, вымаєм з іх костачкі. Палову вішань кладзем у міску, перасыпаючы іх 15 дэкамі цукровай пудры. Да другой паловы дадаем 15 дэкаў муکі і добра размешваём, каб усе вішні былі дакладна абсыпаны. З лячкі збіваем з 3 шклянкамі малака і дадаем да вішань з мукою, асцярожна размешваючы. Атрыманую масу кладзем у каструлю, змазаную маслам, і ставім на 5 мінут у гарачую духоўку. Выняўшы кастрulu з духоўкі, дасыпаем другую палову вішань (з цукрам) і пячём у духоўцы (ужо не надта гарачай) калі паўгадзіны. Падаем гэтую сістру гарачую або халодную, паліўшы смятанай, збітай з цукрам.

ВІТАМИННЫ КІСЕЛЬ З ПАРЭЧАК

Паўкілаграма парэчак старанна мыем, ачышчаем ад галінак і шыпулак, заліваем варам на сіце, пасля чаго выціскаем сок у міску. Тоё, што засталося на сіце, заліваем у каструльцы ва-

дой, кіпяцім і працэджваем. Дадаем па смаку цукар. Вады на паўкілаграма парэчак хопіць узяць 1 літр. У невялікай колькасці вады распускаем 2 лыжкі крухмалу, дадаем да працэджана вывару і кіпяцім. Пасля дадаем сырый сок з выціснутых парэчак. Калі кісель атрымаўся ў вас занадта густы, дык можна яго падаць са збітай з цукрам смятанай або з ванільным соусам, падрыхтаваным з шклянкі малака і двух жаўткоў, збітых з цукрам і ванілінам.

Восень. Жаўцеюць дрэвы і памалу развітваюца з сваім летнім убрannем. У садах яшчэ гнуцца галіны ад апошніх духмяных яблыкаў, груш і сліў. Ужо сабраны і змалочаны ўраджай, сеюць азімае. Як толькі бульбу выбиравуць — у вясковай гаспадыні крыху развязваюца руки. Праўда, працы ёй ніколі не бракуе — трэба ж паходзіць і каля жывёліны, і ў хаце, і каля дзяцей. А трэба ж яшчэ паставіць на зіму агуркі і капусту, зрабіць трохі марынадаў, зварыць варэнне (якое яшчэ можна ў гэтую пару зварыць).

Часта аднак працу на кухні некаторыя вясковыя гаспадыні пакідаюць на апошні план. А так жа рабіць нельга. Добрае харчаванне — адна з найбольш істотных спраў у нашым жыцці. З'яўляецца яно крыніцай нашага здароўя і добрага настрою. Сыты, разумна накормлены чалавек, моцны, добра сябе адчувае, глядзіць аптымістычна ў будучыню. Дык спрыяйма гэтаму!

АСЕННІЯ САЛАТЫ

- Бярэм 3 морквіны, 2 кісла-салодкія яблыкі, 1 невялікі карэнъчик хрэну, соль, цукар, лімонны сок. Аскрабсці і памыць моркву і хрэн, сцерці на дробнай тарцы. Памытыя, але неабараныя яблыкі сцерці на бурачанай тарцы. Вымяшаць, дадаць па смаку солі, цукру, лімоннага соку.

- 1 вялікі селер, 1 морквіну, 1 яблыку сцерці на бурачанай тарцы, пасаліць, дадаць крыху цукру і вымяшаць з 3—4 лыжкамі смятаны.

- Чвэртку качана белай капусты нашаткаваць вельмі тонка, пасаліць і збіць драўлянай лыжкай. Праз 15—20 мінут дадаць

сцертую на буйнай тарцы морквіну, яблыка, дробна нарэзаную цыбуліну. Заправіць соллю, перцам, цукрам, спырскнущь лімонным сокам і алеем.

ШАРЛОТКА

Так папулярна называюць пірагі з яблыкамі. Восенню, калі яблыкаў не бракуе, варта пячы шарлотку як найчасцей. Запахне ў хаце здаровай восенню і дабрабытам, і адразу палепшыща настрой бліжніх.

Дык каб выйшла вялікая бляха шарлоткі, бярэм паўтары шклянкі дробнага цукру і расціраем яго з пачкай масла ці маргарыну (найлепш узяць па палове аднаго і другога — пірог будзе пахнучы маслам, а дзякуючы маргарыну будзе больш крухкі).

У добра расцертую, пушыстую масу дадаем 4—5 сырых яечак і расціраем далей. Дадаем шклянку смятаны і паступова ўсыпаем 4 шклянкі муکі і 2 чайнія лыжачкі парашку для пячэння. Цеста доўга не замешваем, выкладаем лыжкай на бляху і ставім у духоўку.

За гэты час падрыхтоўваем яблыкі (кіслыя, найлепш антонаўкі). Мыем іх, абіраем і сціраем на бурачанай тарцы. Перасыпаем цукрам, дадаем крыху цынамону (карьцы) і кладзем яблыкі на падпечаны паўгадзіны пірог. Мінут на 20 ставім пірог яшчэ раз у духоўку.

БУЛКА З ГАРБУЗОМ

На булку трэба ўзяць: 1 кг муکі, 1 кг гарбуза, 2 яечкі, 5 дэкаў дражджэй, крыху цёплага малака, шклянку цукру, паўпачкі масла ці маргарыну, соль, крыху сцерлага на тарцы мускатнага арэха.

Гарбуз абабраць, адкінуць сярэдзіну, нарэзаць на невялікія кавалачкі, даліць шклянку вады і разварыць. Працерці праз сіта. Да муکі дадаць распушчаныя ў цёплым малаке дрожджы, гарбуз, яечкі і рэшту прадуктаў, добра вымяшаць цеста і пастаўіць яго ў цёплым месцы, каб падрасло.

Пасля падзяліць цеста на 4 часткі, зрабіць з яго даволі тоўстыя каўбаскі і пераплесці іх так, каб атрымалася прадаўгаватая халка. Палажыць яе на бляшку, змазаную тлушчам, і, калі халка крыху падрасце, спячы яе ў духоўцы.

Дзякуючы гарбузу булка будзе пульхная і доўгі час вільготная.

Асноўнай крыніцай вітамінаў зімой з'яўляецца на вёсцы кіслая капуста. Сок з кіслай капусты даюць нават немаўлятам. Паколькі кіслай капусты не забракне ў ніводнай сялянскай хаце, дык варта яе выкарыстоўваць як найчасцей. Асабліва райм сырную капусту. Каб не збрыдла, добра было б падаваць яе штораз у іншым відзе. Можна да капусты дадаць дробна нарезанай цыбулькі і заправіць алеем; можна змяшчаць капусту з цертай морквай і яблыкам, дадаць крыху цукру і алею; можна зрабіць салат з кіслай капусты, вараных буракоў і цыбулі з алеем і г.д.

На зімовы сезон пропануем вам таксама некалькі страў, мала знаных на нашых вёсках.

УКРАИНСКІ БОРШЧ

Зварыць мясны булён. Буракі, нарезаныя саломкай, тушыць паўгадзіны з тлушчам і таматным соусам, дадаўшы крыху бурачанага квасу і булёну. Морквіну, цыбуліну, пятрушку і селер таксама нарезаць, крыху падсмажыць на тлушчы, пасыпаць мукою, дадаць крыху булёну і закіпіціць.

У падрыхтаваны булён накроіць бульбы, капусты, палажыць тушаныя буракі, падсмажаную моркву, цыбулю, пятрушку і селер, лаўровы ліст, перац. Калі боршч зварыцца, заправіць яго соллю, расцертай з часнаком, дадзь баршчу настаяцца мінут 20. Перад падачай на стол дадаць смятаны. У сезоне пасыпаць яшчэ дробна нарезанай зялёнай пятрушкай.

БІТОЧКІ З ГАРОДНІНАЙ

Біточки найлепш было б зрабіць з валовай паляндвіцы (але можна рабіць таксама з цяляціны і свініны). Мяса нарезаць уперац валокан і адбіць спецыяльным малаточкам ды кінуць на разагрэты тлушч. Падсмажыць з абодвух бакоў і пасаліць.

Памыць, абabraць і нарезаць тонкімі скрылёчкамі гародніну: поры, селеры, пятрушку, цыбулю і моркву. Морквы павінна быць найбольш.

На дно каструлькі кладзем лыжку масла і частку гародніны. На гэта кладзем падсмажаныя біточки, якія накрываюць таксама гароднінай. Калі біточкаў атрымалася шмат, дык не варта класці

іх усе адразу, а пластамі: пласт гародніны, біточкі і зноў гародніна, ізноў біточкі і гародніна, якая абавязкова павінна быць наверсе. Пасаліць. Уліць у каструльку 2—3 шклянкі гарачай вады, шчыльна накрыць каструльку і мінут на 30—40 паставіць яе ў гарачую духоўку.

ФАСОЛЯ ПА-БРЭТОНСКУ

Паўтары шклянкі перабранай і абпаласканай фасолі намачыць на дзень раней. Назаўтра варыць у той жа вадзе, дадаючы толькі соль. Праз паўгадзіны дадаць 40 дэкаў нарэзанай каўбасы або вяндзонага бочку ці робрышак, падзеленых на порцыі, і тушыць пад крышкай яшчэ мінут 45—50. Асобна стушыць з тлушчам дробна нарэзаную цыбульку, а калі яна ўжо будзе мяккая, дадаць таматны канцэнтрат, соль, перац, крыху цукру і хвіліну тушыць. У канцы фасолю адкрыць, каб выпарылася лішняя вада, і варыць яе даволі інтэнсіўна, пасля чаго дадаць падрыхтаваны соус і варыць яшчэ хвіліну разам. Калі фасолю варым з робрышкамі, то, калі яны стануть мяккія, трэба іх выньць, адкінуць косці, а мяса нарэзаць і палажыць назад у фасолю.

Такім чынам, мы далі вам некалькі парад і прыкладных страў на кожную пару года. На заканчэнне хацелася б сказаць яшчэ аб адным прадукце, які раім вам ужываць на працягу чатырох пор года ў сваім штодзённым меню, — менавіта аб мёдзе. Пчаліны ж мёд не толькі вельмі смачны, але і мае ў сабе шмат розных вітамінаў.

Асабліва многа мёду павінны атрымліваць дзеці і моладзь. Дзеці слабейшыя павінны атрымліваць мёд рэгуллярна два разы ў дзень. Немаўлятам таксама варта даваць мёд па адной чайнай лыжачцы ў дзень.

Дарослыя людзі, калі яны занадта стомлены працай, спажываючы мёд, могуць хутка рэгенераваць сваю энергію. Вучоныя сцвердзілі, што ў стомленым арганізме зніжаецца колькасць цукру ў крыві, а мёд дасканала выраўнёвае яго ўзровень, у выніку чаго праходзіць пачуццё стомленасці.

Лячэбныя якасці мёду былі вядомы народнай медыцыне спакон вякоў. Мёдам саладзілі ўсе лячэбныя зёлты, з яго падрыхтоўвалі розныя мазі, лячылі ім вочы. Сучасная медыцына прызнала абсалютную слушнасць гэтага. Яна лічыць, што мёд неабходна ўжываць, напрыклад, пры хваробах сэрца (паколькі ў мёдзе знаходзіцца шмат лёгка прысвойваемых цукраў — глюкозы і фруктозы). Мёд ужываюць пры хваробах жалудка (пры гастроытах). Ён рэгулюе страваванне, а гэта вельмі важна для жалудачных хворых. Мёд можна таксама ўжываць пры хваробе печані і жоўцевага пузыра. Ды і наогул мёд забівае бактэрыі, а дзякуючы гэтым якасцям з'яўляецца таксама дасканальным лекам ад прастуды і хваробы горла.

Мёд павінны спажываць і людзі старэйшыя. Дзякуючы мёду палепшыцца дзейнасць іх сэрца, працэс стрававання і выдаленя, а таксама міне пагроза склерозу.

Цяжкая разумовая праца і, што тут многа гаварыць, наш неспакойны атамны век ствараюць адпаведную глебу для многіх нервовых хвароб. Часта гэтым хваробам мы дзейсна дапамагаем самі, п'ючу вялікую колькасць моцнай кавы, алкаголю, курачы папяросы. Усё гэта з'яўляецца атрутай для арганізма, але наогул мы забываємся аб гэтым. Трэба сказаць, што і тут можна дапамагчы мёд, які з'яўляецца большам «адтруткай», значна змяншаючы таксічнае ўздзейнне вышэй пададзеных сродкаў узбуджэння. Сцверджана, што ў выпадках апатыі, атуплення, стану псіхозу вялікую дапамогу хворым прыносяць лячэнне мёдам.

Гаспадыня

• / / • / /

НЕ ТАКАЯ НОВАЯ...

Мужчына жэніцца ў другі раз і пытаецца ў свайго сына:

— Ну як, сынку, падабаецца табе наша новая мама?

— Ведаеш, тата, я непакоюся, што цябе, відаць, ашукалі. Яна зусім не такая новая.

ВІЗІТ

Пан Кавальскі выбраўся праведаць знаёмага. На дарозе яго страчае вялікі бульдог.

— Заходзьце, калі ласка! — гаворыць гаспадар.

— А сабака мяне не ўкусіць?

— Мне самому цікава, бо ён у мяне толькі першы дзень.

Проста аб складаным

Пытаниі кахання, інтымных адносін паміж мужчынам і жанчынай — вечная тэма не толькі літаратуры і мастацтва. Яны прыцягваюць увагу таксама сацыёлагаў, лекараў. Гэта зразумела: каханне ж прыходзіць да кожнага чалавека і займае акрэсленая месца ў яго жыцці на працягу доўгага часу. Без кахання нельга стварыць моцнай сям'і.

Магчыма, у некаторых чытачоў узнікне пытанне, ці памогуць парады ў стварэнні моцнай сям'і. У кожнага ж чалавека свае непаўторныя асаблівасці харктуру, і даць карысную параду можна, толькі ведаючы гэтыя асаблівасці. У нейкай ступені з гэтым можна згадзіцца. Аднак ёсьць шматлікія пытанні і праблемы, якія датычацца ўсіх без выключэння маладых людзей.

Праціўнікі сексуальнай (палавой) адукацыі лічаць, што веды ў галіне ўзаемасувязей палоў могуць стаць прычынай павярхойных адносін да кахання, пачуццяў. Аднак падобныя апасенны пазбаўлены падстаў.

Большасць людзей лічыць, што яны авалодалі дастатковымі ведамі аб узаемаадносінах палоў. Гэта памылковая думка. Больш таго, назіранні лекараў — псіхіятраў і сексуолагаў паказалі, што нават муж і жонка, якія пражывалі супольна шмат гадоў, часта знаёмы толькі з пачатковымі літарамі «азбуки інтымнасці».

Маладыя людзі звычайна лічаць, што ўсе няяснасці сямейнага жыцця з часам згладзяцца самі па сабе. Аднак толькі прыроджанага інстынкта прадаўжэння роду і жыццёвага вопыту часта бывае недастаткова, каб стварыць моцную сям'ю, дасягнуць гармоніі ў інтымным боку сямейнага жыцця. А вынікам гэтага можа з'явіцца не толькі незадавальненне мужа і жонкі, але і распад сям'і.

Каб авалодаць «азбукай інтымнасці» перш за ўсё трэба пазнаёміцца з анатоміяй і фізіялогіяй палавых органаў. Без гэтага цяжка, а часам і немагчыма зразумець псіхалогію адносін паміж мужчынам і жанчынай.

Палавыя органы мужчыны і жанчыны дзеляцца на ўнутраныя і вонкавыя. Да вонкавых палавых органаў мужчыны адносіцца палавы член і машонка, да ўнутраных — яйца, іх прыдаткі, семявыночная пратока, семявыя пузыркі, прастата і мочаспускальны канал.

У вобласці прамежнасці, у невялікім скурна-мышачным мяшочку (машонцы), знаходзіцца мужчынскія палавыя залозы — яйцы. Яець два, кожнае з іх велічынёй з невялікае курынае яйка. У мужчынскіх палавых залозах выпрацоўваюцца маленькія рухомыя клеткі — сперматазоіды — і мужчынскія палавыя гармоны.

Сперматазоід мае галоўку, шыйку і хвост. Дзякуючы руху хваста сперматазоід рухаецца ў акрэсленым асяроддзі. Выпрацоўка сперматазоідаў і гарманаў у яйцах пачынаецца ад наступлення палавой спеласці (з 12—13 год) і працягваецца да глыбокай старасці. Сперматазоіды апладняюць жаночую палавіну клеткі, з якой развіваецца плод.

Непаўнацэнная дзейнасць яiec прыводзіць не толькі да немагчымасці ажыццяўлення дзетароднай функцыі, але і да асаблівага стану арганізма — еўнухаідyzму. Калі дзейнасць яiec была зніжана яшчэ да наступлення палавой спеласці, дык у мужчыны высокі рост, непрапарцыянальна доўгія ногі, недараўвітыя вонкавыя палавыя органы, слабая мускулатура, пакрытая тлушчавым слоем, высокі голас.

Спецыяльная мышца машонкі тонка реагуе на тэмпературу акуружаочага паветра. Пры высокай тэмпературе яна расслаiblyаецца і тады машонка павялічваецца, абвісае, пры халоднай, наадварот, скарачаецца. Тэмпература скуры машонкі прыкладна на 3° — 4° ніжэйшая, чым унутраных органаў. Калі тэмпература паветра ў прамежнасці доўгі час павышана, гэта можа адмоўна адбіцца на дзейнасці яец. Гэта назіраецца пры няправільна падабранай вітраты, калі нарушаецца цыркуляцыя паветра ў закрытых шчыльных камбінезонах, пры працы ў гарачых цэхах і г.д.

Ад прыдатку яйца адыходзіць семявыносная пратока, якая ў суправаджэнні крывяносных сасудаў і нерваў накіроўваецца ўверх, пакідае машонку і праз пахвінны канал уваходзіць у поласць таза паміж прамой кішкай і мачавым пузыром. Невялікі алрэзак семявыноснай пратокі, пакуль знаходзіцца яшчэ ў машонцы, разам з сасудамі і нервамі яйца і прыдатку, звязаны паміж сабой рыхлай клятчаткай, складаюць семявы канаткі. Часам у выніку сільніх мышачных напружанняў семявы канаткі пашыраеца, што выклікае болі. Некаторыя мужчыны няправільна лічаць такі стан запаленнем яец.

Пад мачавым пузыром семявыносная пратока пранізвае цела прастаты і адкрываеца ў прасвет мочаспускальнага канала. Прастата размешчана ў месцы, дзе ў мужчыны злучаюцца палавыя і мачавыя шляхі. Роля гэтай залозы для нармальнай дзейнасці мужчынскага палавога апарата вельмі вялікая. Запаленне вядзе да зніжэння палавой сілы. Велічынёй і формай

прастата нагадвае каштан. Яна выпрацоўвае спецыяльны сок (сакрэт), які садзейнічае разбаўленню семя і актывізуе рух сперматазоідаў.

Сперматазоіды, якія знаходзяцца ў густой вадкасці, якую выпрацоўваюць яйцы, змешваючыся з сакрэтом прастаты і семяных пузыркоў, ствараюць семявую вадкасць (сперму). У час палавых зносін сперма выкідаецца ў похву жанчыны. Але да гэтага яна павінна прайсці даволі доўгі шлях па вонкавым адрезку мочаспускальнага канала, размешчанага ў палавым членике.

Палавы член, які адносіцца да вонкавых палавых органаў мужчыны, складаецца з трох пячорыстых цел, якія ідуць ад яго корана да галоўкі. Пячорыстыя целы пранізаны велізарнай колькасцю крывяносных сасудаў. Адзін канец палавога члена прымацаваны да тазавых касцей, другі заканчваецца галоўкай. У вобласці галоўкі скура палавога члена ўтварае складку — крайнюю плоць, унутраны лісток якой пераходзіць у скuru, якая пакрывае галоўку.

У пласце ўнутранага лістка крайняй плоці ёсьць многа залозак, якія выпрацоўваюць так званую смегму, якая змазвае скuru галоўкі.

Сама галоўка, крайняя плоць і часткова цела палавога члена з'яўляеца цэнтрам спецыяльных нервовых клетак, раздражненне якіх прыводзіць да сладастраснага пачуцця і семявывяржэння.

У неахайнých людзей, пад крайняй плоццю смегма можа збірацца і раскладацца. Такое запаленне прыводзіць часам да немагчымасці вызвалення галоўкі ад крайняй плоці і даходзіць да аператы. У некаторых народаў Афрыкі і Азіі, а таксама ў вызнаўцаў ісламу і іудызму, робіцца абразанне — устараненне крайняй плоці ў дзіцячым узросце. Гэты абрад мае акрэслены рачынальны сэнс, ліквідуючы магчымасць ушчамлення галоўкі, і служыць гігіенічным мэтам.

На галоўцы знаходзіцца вонкавая дзірка мочаспускальнага канала. Мочаспускальны канал з'яўляецца агульным для вывядзення мочы і семявай вадкасці.

Мужчынскі палавы член можа знаходзіцца ў двух станах — вялым і пруткім. Напружанне члена называецца эрэкцыяй. Эрэкцыя наступае пры палавой узбуджанасці ў акрэсленых умовах, але можа з'явіцца і пры накіраванасці думак на сексуальныя тэмы, перапаўненні мачавога пузыра, а таксама пры іншых абставінах, якія не маюць прямой сувязі з палавым узбуджэннем.

Даўжыня палавога члена ў вялым стане звычайна 7—8 см, у стане эрэкцыі — 13—15 сантиметраў.

Велічыня мужчынскага палавога органа якой-небудзь рашаючай ролі для атрымання жанчынай палавога задавальнення не мае. Трэба памятаць, што даўжыня похвы каля 12 сантыметраў, і мужчынскі палавы член, у якога значная велічыня, можа стварыць акрэсленую невыгоду. Аднак гутаркі аб быццам частых неадпаведнасцях палавых органаў мужчыны і жанчыны ў большасці выпадкаў пазбаўлены реальных асноў.

На целе чалавека ёсьць акрэсленая ўчасткі скury, у якія закладзена велізарная колькасць нервовых клетак. Раздражнение іх пры адпаведнай псіхічнай настроенасці выклікае палавое ўзбуджэнне. Гэтыя часткі цела носяць назуву эрагенных зон.

Скура палавога члена, асабліва галоўкі і тыльной часткі органа, адносіца да выяўленых эрагенных зон.

У часе палавых зносін (кайтуса) адбываецца семявывяржэнне, якое называецца эякуляцыяй.

Органы дзетарараджэння жанчыны маюць больш складаную будову, чым у мужчыны. Гэта тлумачыцца тым, што дзетародная функцыя мужчынскіх палавых органаў заканчваецца момантам семявывяржэння. Зачатак, развіццё і паспяванне пло-ду адбываецца ў арганізме жанчыны.

Да ўнутраных палавых органаў жанчыны адносяцца яечнікі, матачныя (фалопіевы) трубы, матка і похва.

Яечнікі — жаночыя палавыя залозы. Абодва яечнікі падвесаны ў малым тазе на спецыяльных звязках і пакрыты абалонкамі.

Функцыя яечнікаў вельмі складаная. У іх ствараюцца жаночыя палавыя гармоны і яйцаклетка, з якой пасля апладнення развіваецца плод. У яечніках закладзена амаль 100 тысяч яйцаклетак, але на працягу жыцця жанчыны даспываюць усяго каля 500 яйцаклетак. Яйцаклетка мае круглу форму і з'яўляеца самай вялікай клеткай арганізма чалавека дыяметрам 0,2 міліметра. Самастойным рухам яйцаклетка не надзелена.

Першае даспяванне яйцаклеткі адбываецца прыкладна ва ўзросце 12—13 год, а на працягу месяца даспівае толькі адна яйцаклетка. Адбываецца гэта так. Навокал няспелага яйца ўтвараецца поласць, запоўненая вадкасцю. Гэта поласць з яйцаклеткай называецца граафавым пузырком ад імя вучонага Граафа, які адкрыў гэту з'яву. Паступова пад націскам вадкасці пузырок павялічваецца і лопаецца, яйцо вызываеца і выкідаецца ў брушную поласць.

Даспяванне яйцаклеткі і граафавага пузырка з выхадам яйцаклеткі ў брушную поласць назіць назуву авуляцыі. Авуляцыя наступае звычайна на 8—11-ы дзень ад пачатку менструацыі.

Менструацыя ўзнікае з наступленнем палавой спеласці праз

кожныя 21—28 дзён і працягваецца 3—4 дні, радзей больш. У час менструацыі з похвы выдзяляеца прыкладна 100—200 грамаў крыві. Выдзяленне крыві — толькі знешняе праяўленне складанага працэсу, які паўтараеца ў жаночым арганізме штогомесячна.

На месцы лопнуўшага граафавага пузырка ўтвараеца жоўтае цела. Жоўтае цела выдзяляе спецыяльную матэрью тыпа гармана, якая паступае ў кроў і дзейнічае на слізістую абалонку маткі. У выніку гэтага слізістая абалонка маткі разбухае, становіцца рыхлай, пакрываеца вялікай колькасцю дадатковых крываносных сасудаў. Матка рыхтуеца прыніѧць аплодненую яйцаклетку. Калі такая яйцаклетка паступае ў матку, наступае цяжарнасць. У адваротным выпадку жоўтае цела расасваеца і ў матцы адбываеца зваротны працэс развіцця слізістай абалонкі. Частка яе адслойваеца, некаторыя крываносныя сасуды лопаюцца і ўзнікае менструацыя.

У часе менструацыі жанчына адчувае слабасць, агульнае недамаганне, бывае зласлівая. У гэтыя дні трэба знізіць фізічную нагрузкzu, больш адпачываць, трymацца правіл гігіены, знешніх палавых органаў. Забараняеца купацца і хадзіць у лазню.

Як ужо гаварылася, яйцаклетка, у час авуляцыі трапляе ў брушную поласць. Побач з яечнікамі размешчаны фалопіевы, або матачныя, трубы, якія адыходзяць ад вуглоў маткі па адной з кожнага боку. Канец іх, звернуты ў брушную поласць, мае выгляд лейкападобнага раstrуба, пакрытага варсінкамі. Яйцаклетка, аказаўшыся побач, трапляе на варсінкі, якія мігаюць у адным напрамку ў бок маткі. Менавіта гэтыя варсінкі рухаюць на трубах яйцаклетку. Фалопіевы трубы, такім чынам, адкрываюцца з аднаго боку ў брушную поласць, а з другога — у поласць маткі.

Матка — мышачны орган, у якім адбываеца развіццё плода. Яна размешчана паміж мачавым пузыром (спераду) і прямой кішкай (ззаду). Матка мае выгляд сплющчанай грушы і складаеца з цела і шыйкі. У матцы ёсьць тры дзіркі — дзве па баках і адна ў шыйцы. Падтрымліваеца гэты орган у малым тазе спецыяльнымі звязкамі, якія ідуць да касцей і некаторых унутраных органаў.

Ад шыйкі маткі пачынаеца похва — пусты мышачны мяшок даўжынёй прыкладна 10—12 сантыметраў. У похву ў час палавых зносін уводзіцца мужчынскі палавы член і сюды, у вобласць шыйкі маткі, зліваеца семявая вадкасць. Далей сперматозайды рухаюцца ў поласці маткі, паднімаюцца ўверх і ўваходзяць у фалопіевы трубы.

Яйцаклетка, даспейшы ў яечніку і трапіўшы ў фалопіеву трубу, яе варсінкамі памалу рухаецца ў бок маткі і ля самага пачатку фалопіевай трубы сустракаецца з сперматазоідамі. Для таго, каб адбылося апладненне, неабходна некалькі сперматазоідаў, хоць прасачваецца ў глыбіню яйцаклеткі ўсяго адзін. Астатнія сперматазоіды раствараваюць шчыльную абалонку яйцаклеткі, што адзін сперматазоід зрабіць не ўстане.

Аплодненая яйцаклетка варсінкамі фалопіевай трубы прасоўваецца ў поласць маткі, дзе і прымакаўваецца да ўнутранай яе сценкі. Наступае цяжарнасць.

Часам прасвет фалопіевай трубы аказваецца моцна звужаны, аж да поўнай непраходнасці для яйцаклеткі. У такіх выпадках аплодненая яйцаклетка застаецца ў фалопіевай трубе і наступае пазаматачная, або трубная, цяжарнасць. У такіх выпадках плод нармальна развіваецца не можа і трэба рабіць аперацыю.

Да вонкавых палавых органаў жанчыны адносяцца дзявоцкая плява, вялікія і малыя палавыя губы, клітар. Вонкавая дзірка похвы адкрываецца ў прамежнасць. У дзяўчат, якія яшчэ не жылі палавым жыццём, гэта дзірка прыкрыта дзявоцкай плявой з адной або некалькімі дзіркамі. У час першых палавых зносін дзявоцкая плява разрываецца і выдзяляецца невялікая колькасць крыві. Аднак у некаторых дзяўчат у час першага палавога акта выдзялення крыві можа і не быць. Гэта залежыць ад анатамічнай будовы дзявоцкай плявы, ад заняткаў некаторымі відамі спорту.

Ніякай фізіялагічнай функцыі дзявоцкая плява не выконвае, але прарыў яе не можа не адбіцца на псіхіцы дзяўчыны — пасля ж гэтага яна становіцца жанчынай, уступае на шлях актыўнага палавога жыцця. Дзявоцкая плява сустракаецца толькі ў чалавека, яе няма нават у малпай. Па звычаях некаторых народнасцей, напрыклад у паасобных вобласцях Індый, Кітаю, у індзейцаў Бразіліі, карэнных жыхароў Камчаткі, Філіпінскіх выспаў і ў іншых мясцінах, дзявоцкая плява ўстараўлялася ў рannім дзяцінстве. Аднак у народаў, якія вызнаюць хрысціянства і мусульманства, ненарушаная дзявоцкая плява іграе вельмі важную ролю, з'яўляючыся прызнакам дзявоцкасці.

Па абодвух баках ад уваходу ў похву размешчаны малыя і вялікія палавыя губы — скураныя складкі, якія бліжэй да лабка прыкрываюць клітар. У малых палавых губах і клітary знаходзіцца вялікая колькасць спецыфічных нервовых клетак, якія іграюць важную ролю ў атрымліванні жанчынай задавальнення ў час палавога ўзбуджэння.

У яйцах і яечніках, апрача сперматазоідаў і яйцаклетак, выпроизоўваюцца таксама мужчынскія і жаночыя палавыя гармоны, — андрагены і эстрагены. Функцыянуванне палавых за-

лоз знаходзіцца ў цеснай узаемасувязі з іншымі залозамі ўнутранай сакрэцыі, і ў першую чаргу з гіпафізам, размешчаным ля асновы галаўнога мозгу. Гармоны гіпафіза стымуліруюць дзейнасць не толькі палавых залоз, але і палавое даспяванне ў цэлым.

Значэнне нармальнай дзейнасці палавых залоз, выпрацоўкі імі адпаведных гарманаў можна прасачыць на шэрагу выпадкаў. Напрыклад, у аднаго дзіцяці пасля нараджэння быў няправільна ўстаноўлены пол. Здарылася гэта таму, што яго зневіні палавыя органы вельмі нагадвалі палавыя органы дзяўчынкі з-за недаразвітасці палавога члена. Пасля палавога даспявання гэта «дзяўчынка» стала адчуваць палавую цягу да асоб жаночага полу, хоць зневіні палавыя органы так і засталіся недаразвітымі. Пры даследаванні высветлілася, што палавыя залозы выпрацоўваюць мужчынскія палавыя гармоны — андрагены. Была зроблена пластычная аперацыя, пасля чаго аперыраваны змяніў пашпарт і стаў адчуваць сябе паўнацэнным чалавекам.

Своеасаблівую метамарфозу «разыграў» палавыя залозы з адным немцам з ФРГ. Ён служыў у вермахце пры нацызме, быў на фронце. Вярнуўся дамоў пасля заканчэння вайны, ажаніўся. Нарадзілася двое дзяцей. Аднак з часам немец стаў прыкмячаць, што яго цягне да паступкаў, якія звычайна ўласцівія жанчынам, знікла палавая цяга да жонкі. Калі ён зварнуўся да лекараў, то аказалася, што ў яго крыві ёсьць многа жаночых палавых гарманаў, значна больш, чым у нармальнага мужчыны (у мужчынскім арганізме заўсёды ёсьць невялікая колькасць жаночых гарманаў). Колькасць гарманаў — эстрагенаў у гэтага суб'екта нарастала. Змяніўся яго зневіні выгляд, харектар, валасяное покрыва цела. Гэты чалавек потым змяніў пашпарт і выйшаў замуж.

Анатомія і дзетародная функцыя палавых органаў мужчыны і жанчыны цесна звязаны з палавой цягай — імкненнем да ўзаемнага злучэння. Менавіта гэтае злучэнне павінна даць пачатак новаму жыццю. Прырода ва ўсіх праяўленнях дзейнасці арганізма вельмі рацыянальная, тут жа яна надзвычай марнотраўная. На працягу некалькіх дзесяткаў год — ад пачатку палавога даспявання да пагасання дзейнасці палавых залоз — прадукуюцца мільёны сперматазоідаў, сотні яйцаклетак, праяўляеца магутны інстынкт узаемнай цягі. Але ў гэтай марнотраўнасці закладзена вялікая мудрасць прыроды — забяспечыць працяг чалавечага роду.

(З кнігі Н. М. Хадакова «Моладым супругам», выдадзенай у 1971 годзе маскоўскім выдавецтвам «Медыцына»).

Пад якой зоркай

Ці ведаюмы самі сябе? Які ў каго харектар? Які жыццёвы шлях, лёс? Прачытайце, калі ласка, што нам вызначаюць зоркі. Уся справа толькі ў тым, каб нарадзіцца якраз пад самай найшчаслівейшай.

Верыць ці не верыць зоркам — справа вузка індывідуальная. Але прачытаць раім усім, найлепш у кампаніі. Будзе гадзіна вясёлай забавы. А раптам хтосьці пазнае сябе як ва ўласным лютэрку?

Вадалей, 21.I.—19.II. Жанчына, якая нарадзілася пад гэтай зоркай, не будзе лёгкай здабычай для мужчыны. Не маюць значэння для яе абязанні, клятвы, запэўненні аб вернасці. Яна імкнецца да нечага незвычайнага. Мужчына яе сэрца павінен праявиць сябе незвычайна разумным, спрытным. Жанчыны гэтыя патрабуюць ад свайго выбранніка не толькі вялікага кахання, а інтэлекту. Самі яны таксама наогул ахвотна займаюцца інтэлектуальнай працай.

Мужчына з-пад гэтай зоркі з'яўляецца добрым знатаком людзей. Але, нягледзячы на гэта, умее шанаваць чужбы сакрэты. Ён вельмі разумны, па слова ў кішэнь не палезе, можа добра пераказваць свае думкі на пісьме, ахвотна дапамагае людзям. Любіць сенсацыі. Мае шанцы поспеху ў палітыцы, літаратуры і мастацтве. Прыйроджаны эстэт, шмат увагі зварочвае на прыгожае. Добрае сужыццё можа мець з жанчынамі з-пад знаку Блізнятаў і Вагі, горш — з-пад знаку Скарпіёна. Шчаслівы дзень — аўторак, месяц — жнівень, колер — блакітны і ружовы. Шчаслівяя дні — 7, 8, 18, нешчаслівяя — 1, 19.

Рыбы, 20.II—20.III. Жанчына, якая нарадзілася пад гэтай зоркай, рэдка бывае закаханай. Але калі ўжо закахалася, дык моцным, сапраўдным каханнем. Цяжка прываражыць яе. Яна рэдка сімпатызуе некаму, але тады застаецца абсалютна вернай свайму каханню. Бывае часта бязраднай, не можа сама за сябе вырашыць, і тады патрэбны ёй нейкі знешні імпульс. У яе асаблівия мастацкія і літаратурныя здольнасці.

Мужчына з-пад гэтай зоркі вышэй цэніць унутраныя якасці чалавека, чым знешні бляск. Рэдка бывае шчаслівы ў жаніцьбе, бо вельмі ўражлівы і часта ставіць высокія патрабаванні да сваіх блізкіх. У працы пераважна скромны, нярэдка ўступае, калі нехта прабуе адсунуць яго набок. Знаходзіць сяброў з-пад знаку Рака і Скарпіёна. Павінен асцерагацца людзей з-пад знаку Блізнятаў. Шчаслівы дзень — серада, месяц — верасень, колер — жоўты і чорны. Шчаслівія даты — 5, 9, 14. Горшыя дні — 7, 13.

Баран, 21.III—20.IV. Жанчына, народжаная пад гэтай зоркай, стараецца быць вадзірэем у сваім асяроддзі, яна вельмі прадпрымальная і мае вялікія амбіцыі. Яна цікавіцца мастацтвам, любіць гульні і вясёлыя мерапрыемствы, выказвае зацікаўленне да філософскіх праблем. Жанчына з-пад знаку Барана шукае знаёмыства з мужчынам з-пад знаку Льва і Стральца.

Мужчына, народжаны пад гэтай зоркай, мае схільнасці да кіравання, ён ганаровы, самаўпэўнены, любіць паказаць сябе. Больш стараецца дабіцца поспехаў у прафесіянальнай працы і грамадскім жыцці, чым у асабістых спраўах. Вельмі можа быць шчаслівы з жанчынамі з-пад знаку Льва і Стральца. Менш — з-пад знаку Рака і Казярога. Шчаслівы дзень — чацвер, месяц — каstryчнік, колер — цёмна-сіні і белы. Шчаслівія даты — 5, 17; дрэнныя дні — 1, 10.

Бык, 21.IV—21.V. Жанчына, народжаная пад знакам Быка, — верная жонка, вельмі гаспадарная і ашчадная. Апрача гэтага, яна адзначаецца вялікай упартасцю ў імкненні да вызначанай мэты. Перашкоды яшчэ ўзмацняюць яе ўпартасць, так што праціўнік вымушаны ўступіць пад яе напорам. Шчасліва яна будзе з мужчынам з-пад знаку Скарпіёна, менш паспяхова ўкладаюцца адносіны з партнёрамі з-пад знаку Вадалея і Льва.

Мужчына, народжаны пад гэтай зоркай, вельмі сумленны ў сяброўстве і каханні, у гаспадарцы спрытны і прадпрымальны. Любіць сям'ю, дом і агарод, вельмі хоча мець дзяцей. Не цергіць, калі яму супярэчаць, лепш прытакваць яму і шукаць іншага падыходу, бо ён гатовы прыняць параду, але ніколі не згодзіцца слухаць загады. Адчувае сябе найлепш з людзьмі з-пад знаку Быка, нядрэнна — Дзе́зы і Казярога. Небяспечна знаём-

ства з-пад знаку Вадалея. Шчаслівы дзень — пятніца, месяц — лістапад, колер — чырвоны.

Блізняты, 22.V—21.VI. Жанчына, народжаная пад гэтай зоркай, высока цэніца інтэлект. Пераважна бывае ў добрым настроі, заўсёды маладая і вясёлая, поўная ініцыятывы, спрытная ў размовах і ў дзеянні, ахвотная пафліртаваць. Любіць падарожнічаць і бываеца ў кампаніі. Трэба прымати яе такой, якая яна ёсьць, пагадзіцца з яе гумарам, прыстасавацца да яе і да яе харктару.

Мужчына, які нарадзіўся пад гэтай самай зоркай, мае зменны харктар, жывы, крытычны разум, вышэй ацэнывае інтэлігенцыю, чым знешні выгляд, з'яўляецца душой у кожнай кампаніі, любіць мастацтва і падарожжы. Ён бярэцца за некалькі спраў адначасова, сярод сяброў вядомы тым, што ніколі не мае вольнага часу і надта забыўлівы. Найлепш укладаецца ў яго партнёрства з людзьмі з-пад знаку Вагі і Вадалея, горш — з-пад знаку Дзевы і Рыбы. Шчаслівы дзень — субота, месяц — снежань, колер — жоўты і чёмна-сіні. Шчаслівія даты — 3, 5, 7. Невязучыя дні — 17 і 21.

Рак, 22.VI—22.VII. Жанчына, народжаная пад гэтай зоркай, мае вельмі багатую, глыбокую, адухоўленую натуру. Для яе псеічічнае жыццё мае велізарнае значэнне, але яна значна лепшая апякунка, чым партнёрша да фліртаў і гульняў. Яна вельмі прывязваеца да рэчаў, любіць збіраць калекцыі. Нейкім дзіўным спосабам спалучае ў сабе дзве зусім розныя скільнасці — любіць дом і падарожжы. Аднак падарожжы павінны быць даволі выгодныя і без нечаканых прыгодаў. Найбольш падабаюцца ёй мужчыны з пад знаку Скарпіёна і Рыбы, лёгка ўваходзіць у спрэчкі з людзьмі з-пад знаку Вагі і Барана.

Мужчына, народжаны пад гэтай зоркай, вельмі любіць хатні спакой, выгоды, для яго сям'я і дзеці — жыццёвая патрэба. Калі знайдзе жанчыну з адпаведным, падобным харктарам, будзе з іх вельмі шчаслівая пара. Горш складаецца яго жыццё з людзьмі неспакойнымі, якія любяць «вітаць у аблоках», хочуць быць у вясёлых кампаніях, любяць рабіць вакол сваёй асобы шум. Найлепш укладаецца ў яго жыццё з людзьмі з-пад знаку Скарпіёна і Рыбы, рызыкуюна навязваць контакт з людзьмі з-пад знаку Вагі і Барана. Шчаслівія дні — нядзеля і аўторак, месяц — студзень, колер — белы і чырвоны. Добрыя даты — 2 і 5, дрэнныя — 13 і 21.

Леў, 23.VII—23.VIII. Жанчына, народжаная пад знакам Льва, абдароўвае свайго выбранага пачуццём гарачым, але нетрывалым. Імкнецца заўсёды тримаць уладу над сваім партнёрам, калі раз расчаруеца ў ім, ніколі да яго не вернеца. Яна моцна

верыць ва ўласныя сілы і ў дабрату людзей, з якімі звязвае свой лёс.

Мужчына, народжаны пад гэтай зоркай, мае тыпова мужчынскія характеристар: моцную волю, раптоўна рэагуе на падзеі, часам мае скільнасці да алкаголю і моцных перажыванняў. У хвілінах злосці, не пануе над сабой. Вельмі добра ў яго ўкладаецца жыщё з жанчынай з-пад знаку Барана і Стральца, больш рызыкоўна — з людзьмі з-пад знаку Скарпіёна і Быка. Шчаслівы дзень — панядзелак, месяц — люты, колер — белы і сіні. Шчаслівия дні — 5, 10, 20. Невязучыя дні — 19, 21.

Дзева, 24.VIII—22.IX. Жанчына, народжаная пад знакам Дзевы, мае вельмі складаныя характеристары. Яе найцяжэй зразумець. Яе інтэлект здаецца значна мачнейшы, чым парывы сэрца. Яна настроена крытычна, вельмі патрабуючая і спрытная. З выгляду здаецца, што яна не шукае сімпатый ў людзей або кахання, а сапраўды — марыць аб добрым партнёрам. Але знайсці яго ёй вельмі цяжка, яна сур'ёзна падыходзіць да выбару і вельмі патрабуючая да партнёра. Найллягчэй ёй знайсці супольную мову з людзьмі, народжанымі пад знакам Льва і Казярога, цяжэй — з-пад знаку Блізнятаў.

Мужчына, народжаны пад гэтай зоркай, халодны, але ў каханні пастаянны. Калі раз прачнеца ў ім сапраўднае каханне, будзе вельмі верны. Любіць жанчын з моўным пачуццём малярства і сямейнасці, сам таксама вельмі жыщёвы, практичны, працавіты і старанны. Дакладнасць яго часам пераходзіць нават у педантычнасць. Сам сабе часам шкодзіць празмернай крытыкай, якая часта бывае вострай і ядавітай. Добра сужываеца з жанчынамі з-пад знаку Быка або Казярога, горш — з-пад знаку Блізнятаў. Шчаслівы дзень — аўторак, месяц сакавік, колер — цёмна-сіні. Шчаслівия даты — 10, 14, невязучыя — 3, 18.

Вага, 23.IX.—23.X. Жанчыне, народжанай пад знакам Вагі, варожбітка прадказвала асабліва добрыя якасці: прыгажосць, гаспадарлівасць, мілыя характеристары, ахвоту дапамагаць людзям, тварыскасць. Можа малавата ёй лёс вызначыў фантазіі (не разумее розных экстравагантнасцяў, мала талеранцыіна ў адносінах да розных дзівацтваў і праяў іншасці).

Мужчына, народжаны пад знакам Вагі, мае незвычайную інтуіцыю ў вядзенні гаспадарчых і грашовых спраў. Часам бывае вельмі асцярожны і лёгка настрайваецца супроць паасобных людзей. І мужчына, і жанчына з-пад знаку Вагі найлепш сябруюць з людзьмі з-пад свайго знаку і Блізнятаў, небяспечна ім навязваць контакты з людзьмі з-пад знаку Казярога і Быка. Шчаслівы дзень — чацвер, месяц — красавік, колер — чорны і цёмна-сіні. Шчаслівия даты — 10, 30, невязучая — 7.

Скарпіён, 24.X—22.XI. Жанчына, якая нарадзілася пад зоркай Скарпіёна, незвычайна, хваравіта раўнівая, хоць не заўсёды мае падставы да рэўнасці. У яе вельмі высокое адчуванне ўласнай годнасці, і гэта вядзе яе да канфліктаў з асяроддзем блізкіх людзей як у сям'і, так і ў месцы працы. А шкада, бо яна вельмі гаспадарная і дзелавітая, мае арганізацыйныя здольнасці і востры інтэлект. Яе сталае пачуццё, што нехта хоча ўразіць яе годнасць, можа знікнуць, калі яна сустрэне адпаведнага партнёра або дабіца нейкага значнага поспеху, які паможа ёй паверыць ва ўласныя сілы.

Мужчына з-пад знаку Скарпіёна гарачы і неўраўнаважаны. Патрабуе абсалютнай вернасці і аддання ад сваіх найбліжэйшых, але сам не заўсёды ім верны. На шляху да шчасця чакае яго нямала цяжкасцяў і несамавітыя прыгоды. Умее навязваць прыязныя адносіны з слаўнымі людзьмі, потым яны перастаюць яму падабацца з-за іх лёгкадумнасці. Уданае партнёрства з людзьмі з-пад знаку Рака, Стральца і Вадалея, горшчае — з-пад знаку Льва. Шчаслівы дзень — чацвер, месяц — май, колер — цёмнасіні і белы. Шчаслівія даты — 18, 25, 30, невязучыя даты — 11, 16.

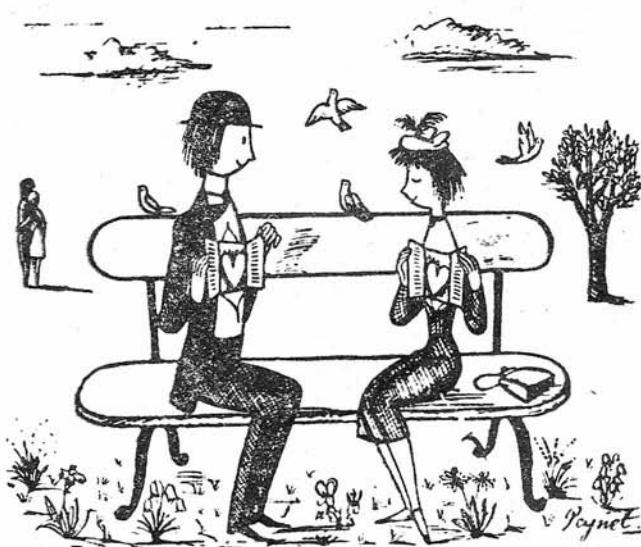
Стралец, 23.XI.—23.XII. Жанчына, народжаная пад знакам Стральца, вельмі дзелавітая асоба, поўная тэмпераменту і фантазіі. З натуры мае ў сабе трохі ўпартасці і самаволі, аднак, нягледзячы на гэта, з'яўляецца добрай партнёркай і супрацоўніцай. Часта не ўпэўнена, ці добра робіць, і гэта яе вельмі нервuje і стрымлівае. Яе ўсе любяць, хоць часам адкрыта выказвае свае думкі аб асобных людзях і здарэннях.

Мужчына, народжаны пад гэтай зоркай, яшчэ больш імпульсіўны, чым жанчына, нястрыманы ў каханні, любіць, свабоду і незалежнасць. Добра сужываецца з людзьмі з-пад знаку Рыбы і Дзевы, горш — з-пад знаку Блізнятаў. Шчаслівы дзень — пятніца, месяц — чэрвень, колер — чорны і ружовы. Шчаслівія даты — 20, 29, невязучыя — 6 і 11.

Казярог, 23.XII—20.I. Жанчына, народжаная пад знакам Казярога, сур'ёзная, прадбачлівая, гаспадарная і вытрымалая. Нярэдка скрупчая, асуджае востра і бязжаласна. Нічога не забывае і нічога не даруе. Высока цэніць гроши і намацальныя вартасці. Умее быць вострай на язык і гуляе ў філософію, але заўсёды застаецца сабой: эгацэнтрычнай асобай з павышаным пачуццём ўласнай годнасці.

Пад знаком Казярога нарадзілася шмат слаўных людзей. Мужчына таксама пераважна дабіваецца таго, да чаго імкнуўся, хоць не заўсёды адразу. Параўнаўча мала робяць жыццёвых памылак.

Добра сужываюцца з людзьмі з-пад знаку Дзевы і Рака, горш — з-пад знаку Варі і Барана. Шчаслівы дзень — панядзелак, месяц — ліпень, колер — чорны і ружовы. Шчаслівяя даты — 1, 3, 27, невязучыя — 11 і 29.

ЗМЕСТ

Скарочаны каляндар на 1973 год	3
Каляндарная частка	4
Капернік	28
Мікалай Капернік	29

Люблю наш край

Вось футар наш	42
VII з'езд БГКТ	48
Свята беларускай кнігі	59
Заўтра Беласточчыны	59
Беларуская песня — 72	62
Лаўрэаты школьнага цэнтральнага агляду «Беларуская песня — 72».	79
Беларуская сцэна	91
Вілянова	99
Гайнаўская валейбольная	114
Археалогія аб жыхарах паўднёвай Беласточчыны ў першых стагоддзях нашай эры	123
Калядныя звёзды	135
Сустрэча з «гагатухай»	139
Апошні	142

Гадавіны

Янка Маўр	154
У палоне беларускай песні	157
Людвік Кандратовіч	162
Шчыт нашай Радзімы	166
Піліп Пестрак	171

Наша сцэна

Немцы	176
Кумаўство	186

Зямля і людзі

Як былі дасягнуты поспехі	190
Беласточчына ў ліках	197
Беласточчына на фоне краіны	198
Wiadomości geograficzne o Polsce	198
Wiadomości geograficzne o Ziemi	202
Хто такія сапраўдныя іорі	217

На гаспадарцы і ў хаце

Што трэба ведаць пра свінай	224
Расліны супраць паразітаў	232
Ўвага грып	233
Аранжарэя ў пакой	235
Як глядзець савецкую тэлевізію	236
Мода	237
Сучасны этыкет	242
Як вязаць галыштук	243
Чатыры пары года з вітамінамі	245
Проста аб складаным	257
Пад якой зоркай	264